

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

DANUTA ROSZKO

Zagadnienia kwantyfikacyjne i modalne w litewskiej gwarze puńskiej

(na tle literackich języków polskiego i litewskiego)

ZAGADNIENIA KWANTYFIKACYJNE I MODALNE
W LITEWSKIEJ GWARZE PUŃSKIEJ
(NA TLE LITERACKICH JĘZYKÓW POLSKIEGO I LITEWSKIEGO)

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

Danuta Roszko

**ZAGADNIENIA
KWANTYFIKACYJNE I MODALNE
W LITEWSKIEJ GWARZE PUŃSKIEJ**

**(NA TŁE LITERACKICH JĘZYKÓW
POLSKIEGO I LITEWSKIEGO)**

Warszawa 2015

Recenzje wydawnicze

Leszek Bednarczuk

Norbert Ostrowski

Projekt okładki

Alicja Zimnickas

Skład i łamanie

Lidia Roszko (L^AT_EX)

Copyright by Instytut Slawistyki PAN & Danuta Roszko, 2015

ISBN 978-83-64031-09-0

Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy

Instytutu Slawistyki PAN

ul. Jaracza 6 m. 12, 00-378 Warszawa

e-mail: sow@ispan.waw.pl; www.ispan.waw.pl

Spis treści

1. Wstęp	13
1.1. Uwarunkowania wyboru przedmiotu badań	15
1.2. O założeniach językoznawczych badań diachronicznych i synchronicznych	16
1.3. O badaniach dialektologicznych	18
1.4. Stan badań	19
1.4.1. Stan badań — gwara puńska	19
1.4.2. Stan badań — teoretyczne badania konfrontatywne oraz współczesne badania polsko-litewskie	20
1.4.3. Stan badań — kwantyfikacja zakresowa i semantyczne kategorie modalne hipotetyczności i imperceptywności	22
1.4.3.1. Stan badań — kwantyfikacja zakresowa	22
1.4.3.2. Stan badań — semantyczne kategorie modalne hipotetyczności i imperceptywności	22
1.4.3.3. Stan badań — inne prace związane z opisem zjawiska określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim	22
1.4.3.4. Stan badań — inne prace związane z opisem zjawiska modalności hipotetycznej i imperceptywnej w językach polskim i litewskim	24
1.4.4. Stan badań — korpus gwary puńskiej i równoległe korpusy polsko-litewskie	25
1.5. Innowacyjność badań	26
1.6. Słowa kluczowe	27
2. Mniejszość i gwary litewskie w Polsce	29
2.1. Pokrewieństwo genetyczne gwary puńskiej i języków polskiego i litewskiego	29
2.2. Rys historyczny ziem obecnie zajmowanych przez ludność litewską w Polsce	30
2.3. Litewska mniejszość narodowa w Polsce	33
2.3.1. Współczesny obraz etniczny gminy puńskiej	34
2.3.2. Tożsamość litewskiej mniejszości narodowej w Polsce	35
2.4. Gwary litewskie w Polsce	35
2.4.1. Gwary litewskie jako przedmiot badań dialektologicznych	36

2.4.2. Ogólna charakterystyka litewskiej gwary puńskiej w Polsce . . .	40
2.4.2.1. Wyróżniająca się cecha gwary puńskiej	42
2.4.2.2. Akcent	43
2.4.2.3. Intonacja	43
2.4.2.4. Iloczas	44
2.4.2.5. System samogłoskowy	44
2.4.2.6. System spółgłoskowy	45
2.4.2.7. Inne cechy gwarowe	45
Leksyka	46
Rzeczownik	46
Przymiotnik	49
Zaimek	51
Liczebnik	54
Czasownik	55
Przysłówek — przyimek — spójnik — partykuła	62
Wykrzyknik	64
2.5. Podsumowanie	65
3. Lingwistyka korpusowa	67
3.1. O korpusach języków polskiego i litewskiego	67
3.2. Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce (D. Roszko)	68
3.2.1. Struktura eksperymentalnego korpusu litewskiej gwary puńskiej w Polsce	70
3.2.1.1. Podkorpus A	70
Problem zapisu materiału gwarowego	72
Przykład zanotowanego zdania	78
Anotacja leksykalna	82
Perspektywy rozwoju Podkorpusu A	83
3.2.1.2. Podkorpus B	84
3.2.1.3. Podkorpus C	87
3.2.2. Podsumowanie	92
3.3. Eksperymentalny polsko-litewski korpus (D. Roszko, R. Roszko)	92
3.3.1. Struktura eksperymentalnego polsko-litewskiego korpusu	93
3.3.1.1. Równoległy polsko-litewski podkorpus	93
3.3.1.2. Tematyczny (porównawczy) polsko-litewski podkorpus	95
3.4. Podsumowanie	98
4. Konfrontacja systemów litewskiej gwary puńskiej oraz języków polskiego i litewskiego (dokonana z myślą o przygotowywanych korpusach (a) litewskiej gwary puńskiej oraz (b) równoległym polsko-litewskim)	101
4.1. Fonologia	103
4.1.1. System samogłoskowy	103
4.1.2. System spółgłoskowy	104
4.1.3. Grupy spółgłoskowe	105
4.2. Prozodia	105

4.2.1. Akcent	105
4.2.2. Intonacja sylabowa (wyrazowa)	106
4.3. Rzeczownik	106
4.3.1. Podstawowe kategorie morfologiczne	106
4.3.2. Pluralia tantum	109
4.3.3. Deminutiwa	110
4.3.4. Pary nazw męskich i żeńskich	110
4.4. Przymiotnik	112
4.4.1. Podstawowe kategorie morfologiczne	112
4.4.1.1. Stopniowanie	112
4.4.2. Formy proste i złożone przymiotnika	113
4.4.3. Deminutiwa	113
4.5. Zaimek	115
4.6. Liczebnik	119
4.7. Czasownik	122
4.7.1. Kategoria osoby	122
4.7.2. Kategoria liczby	122
4.7.3. Kategoria trybu	123
4.7.3.1. Tryb oznajmujący	123
4.7.3.2. Tryb warunkowy	124
4.7.3.3. Tryb rozkazujący	125
4.7.3.4. Tryb przyzwolenia	125
4.7.3.5. Modus relativus	126
4.7.4. Kategoria czasu	130
4.7.4.1. Formy czasu teraźniejszego	130
4.7.4.2. Formy czasu przeszłego	133
4.7.4.2.1. Formy czasu zaprzęsłego	133
4.7.4.3. Formy czasu przyszęłego	135
4.7.4.4. Inne nieznanne polszczyźnie formy czasowe wspólne języ- kowi litewskiemu i gwarze puńskiej	136
4.7.4.5. Inne formy czasowe typowe tylko dla języka litewskiego	139
4.7.5. Kategoria rodzaju	142
4.7.6. Kategoria aspektu	142
4.7.7. Kategoria przechodności	143
4.7.8. Kategoria strony	144
4.7.9. Bezokolicznik	145
4.7.10. Supinum	145
4.7.11. Imiesłów	145
4.7.12. Būdinys	149
4.8. Przysłówek	154
4.9. Przyimek	155
4.10. Spójnik	157
4.11. Partykuła	158
4.12. Wykrzyknik	159
4.13. Cechy składniowe — elementy analityczne i syntetyczne	160
4.13.1. Mianownik	161

4.13.1.1. Nominativus cum participio	161
4.13.2. Dopełniacz	162
4.13.3. Celownik	164
4.13.3.1. Dativus cum participio	165
4.13.4. Biernik	166
4.13.4.1. Accusativus cum participio	166
4.13.5. Narzędnik	167
4.13.6. Miejsownik i inne przypadki łatywne	168
4.14. Podsumowanie	168
5. Język pośrednik do badań nad gwarą puńską w nieustającej konfrontacji z językami polskim i litewskim	171
5.1. Podstawowe założenia teoretycznych badań konfrontatywnych	171
5.2. Kategoria morfologiczna a kategoria semantyczna	172
5.3. Kwantyfikacja zakresowa	174
5.3.1. Kwantyfikacja zakresowa jako narzędzie do badań nad semantyczną kategorią określoności-nieokreśloności w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej	177
5.4. Semantyczna kategoria modalności	177
5.4.1. Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej	178
5.4.1.1. Struktura semantycznej kategorii modalności hipotetycznej do badań nad językami polskim i litewskim oraz gwarą puńską	178
5.4.2. Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej	179
5.4.2.1. Struktura semantycznej kategorii modalności imperceptywnej do badań nad językami polskim i litewskim oraz gwarą puńską	180
6. Kwantyfikacja w grupie imiennej	181
6.1. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w gwarze puńskiej	181
6.1.1. Wykładniki określoności w gwarze puńskiej	182
6.1.1.1. Wykładniki jednostkowości obiektu / zbioru obiektów w gwarze puńskiej	182
6.1.2. Wykładniki nieokreśloności w gwarze puńskiej	188
6.1.2.1. Wykładniki egzystencjalności typu A w gwarze puńskiej	188
6.1.2.2. Wykładniki egzystencjalności właściwej w gwarze puńskiej	189
6.1.2.3. Wykładniki ogólności zwyczajowej w gwarze puńskiej	192
6.1.2.4. Wykładniki ogólności właściwej w gwarze puńskiej	193
6.1.3. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w gwarze puńskiej — podsumowanie	195
6.2. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim	195
6.2.1. Wykładniki określoności w językach polskim i litewskim	196
6.2.1.1. Wykładniki jednostkowości obiektu / zbioru obiektów w językach polskim i litewskim	196
6.2.2. Wykładniki nieokreśloności w językach polskim i litewskim	205

6.2.2.1. Wykładniki egzystencjalności typu A w językach polskim i litewskim	205
6.2.2.2. Wykładniki egzystencjalności właściwej w językach polskim i litewskim	206
6.2.2.3. Wykładniki ogólności zwyczajowej w językach polskim i litewskim	209
6.2.2.4. Wykładniki ogólności właściwej w językach polskim i litewskim	211
6.2.3. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim — podsumowanie	213
6.3. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej — podsumowanie	214
7. Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej	221
7.1. Modalność hipotetyczna w litewskiej gwarze puńskiej	221
7.1.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej	221
7.1.1.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa pierwsza H1	222
7.1.1.2. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa druga H2	222
7.1.1.3. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa trzecia H3	223
7.1.1.4. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa czwarta H4	224
7.1.1.5. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa piąta H5	225
7.1.1.6. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa szósta H6	225
7.1.1.7. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej powodujące składnię zdania złożonego — grupy H1 — H6	226
7.1.2. Wykładniki morfologiczne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej	227
7.1.3. Wykładniki modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — podsumowanie	228
7.2. Modalność hipotetyczna w językach polskim i litewskim	230
7.2.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim	230
7.2.1.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa pierwsza H1	230
7.2.1.2. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa druga H2	231
7.2.1.3. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa trzecia H3	231

7.2.1.4. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa czwarta H4	232
7.2.1.5. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa piąta H5	235
7.2.1.6. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa szósta H6	238
7.2.1.7. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim powodujące składnię zdania podrzędnie złożonego — grupy H1 — H6	240
7.2.2. Wykładniki morfologiczne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim	242
7.2.3. Wykładniki modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — podsumowanie	244
7.3. Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej — podsumowanie	246
8. Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej	249
8.1. O modalności imperceptywnej z odniesieniem do modalności hipotetycznej	249
8.2. Modalność imperceptywna w litewskiej gwarze puńskiej	250
8.2.1. Wykładniki leksykalne modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze puńskiej	250
8.2.2. Wykładniki morfologiczne modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze puńskiej	251
8.2.3. Wykładniki modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze puńskiej — podsumowanie	252
8.3. Modalność imperceptywna w językach polskim i litewskim	253
8.3.1. Wykładniki leksykalne modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim	253
8.3.2. Wykładniki morfologiczne modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim	256
8.3.3. Wykładniki syntaktyczne modalności imperceptywnej w języku litewskim	260
8.3.4. Wykładniki modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim — podsumowanie	261
8.4. Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej — podsumowanie	261
9. Podsumowanie	265
Summary	271
Santrauka	275
Literatura	281

Źródła cyfrowe i oprogramowanie	299
Skróty	301
Aneks	303
A1. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Przykład z zasobów Podkorpusu A	305
A2. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Przykład z zasobów Podkorpusu B	313
A3. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Przykład z zasobów Podkorpusu C	315
A4. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Podkorpus C. Rezultat zrównoleżenia tekstów	319
A5. Eksperymentalny Korpus Polsko-Litewski. Podkorpus równoległy. Wykaz tekstów beletrystycznych	327
A6. Eksperymentalny Korpus Polsko-Litewski. Podkorpus porównawczy. Tłumaczenie tekstu litewskiego na język polski	331
A7. Eksperymentalny Korpus Polsko-Litewski. Podkorpus porównawczy. Przykład pary tekstów wraz z tłumaczeniem tekstu litewskiego na język polski	335
A8. Wykaz cech morfosyntaktycznych stosowanych w programie Morfologinis anotatorius (w oparciu o wersję litewską http://donelaitis.vdu.lt/main.php?id=4&nr=7_1)	337
A9. Dwujęzyczny wykaz wsi gminy puńskiej	341

1. Wstęp^{1,2}

Badania dialektologiczne zazwyczaj ograniczają się do opisów poszczególnych struktur językowych (głównie fonetycznych i leksykalnych), które z jednej strony stoją w kontraście do języka ogólnego, z drugiej zaś, wspólnie z innymi pozajęzykowymi elementami, pozwalają wyodrębnić i uznać opisywany twór naturalny za gwarę lub zespół gwar czyli dialekt. Dlatego dialektolodzy przede wszystkim są zainteresowani tymi elementami strukturalnymi, które odzwierciedlają płaszczyznę formalną, mianowicie: fonetycznymi, leksykalnymi, rzadziej morfologicznymi i składniowymi. W opisach gwarowych nie zawsze obowiązuje zasada całościowego opisu systemu. Za wystarczające przyjmuje się przedstawienie wybranych elementów językowych, których parametry odbiegają od wartości przyjętych jako normatywne dla danego języka. Dotychczasowe opracowania gwary puńskiej, szczególnie autorstwa badaczy litewskich, powielają utarte schematy.

Doświadczenie zdobyte podczas wieloletniej pracy w założonym i kierowanym przez prof. dr hab. Violetę Koseską-Toszewą Zespole Lingwistyki Korpusowej i Semantyki Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk pozwala na wprowadzenie do opisu gwar i dialektów nowej metodologii badawczej, mianowicie teoretycznych badań konfrontatywnych. Z pewnością już na samym początku powstaje pytanie: czy teoretyczne badania konfrontatywne (dalej TBK) dopuszczają analizę tylko jednego kodu naturalnego (w tym wypadku gwary), bowiem — jak wiadomo — ta metoda została opracowana z myślą o jednoczesnej konfrontacji dwu lub więcej języków naturalnych, por. (*Project*, 1981; *GKBP*, 1988–2008; Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007). Okazuje się, że tak — TBK nie wykluczają opisu tylko jednego kodu naturalnego, jednak pod warunkiem, że w badaniach zostaje wykorzystany już opracowany język pośrednik. Dlatego w tej monografii za punkt odniesienia przyjmuje się język pośrednik znany z bułgarsko-polskich badań konfrontatywnych (*GKBP*, 1988–2008; Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007). Wy-

¹Szczególnie serdecznie dziękuję Recenzentom: Panu Profesorowi Dr. Hab. Leszkowi BEDNAR-CZUKOWI oraz Panu Profesorowi UAM w Poznaniu Dr. Hab. Norbertowi OSTROWSKIEMU za wnikliwą analizę pracy i cenne uwagi. Dziękuję również Pani Profesor Dr. Hab. Violetcie KOSIESKIEJ-TOSZEWEJ za weryfikację przyjętej w pracy koncepcji teoretycznych badań konfrontatywnych z językiem pośrednikiem, Panu Dr. Rolandasowi KREGŹDYSOWI za konsultacje oraz Pani Dr. Elżbiecie CIESIELSKIEJ-ZAJĄC za życzliwe spojrzenie na pracę okiem polonisty. Pragnę również podziękować Litwinom, mieszkańcom Puńska i okolic za okazane serce i cierpliwość podczas rejestrowania wypowiedzi do korpusu gwarowego.

²Praca po recenzjach została złożona do druku w sierpniu 2013 roku.

bór tego języka pośrednika nie jest więc przypadkowy, bowiem jednym z założeń tej pracy jest nieustająca konfrontacja litewskiej gwary puńskiej z językami polskim i litewskim. Zastosowanie języka pośrednika wraz ze wszystkimi założeniami teoretycznych badań konfrontatywnych gwarantuje pełną zestawialność materiału gwarowego i językowego polskiego oraz litewskiego.

Skoro założenia TBK nie stoją w sprzeczności (przy pewnych wyżej opisanych warunkach) z badaniami tylko jednego kodu językowego, to następnie należy zastanowić się, czy przypadkiem analiza gwar i dialektów nie narusza założeń tychże badań. Należy tu przypomnieć, że geneza TBK jest związana z konfrontacją języków ogólnych literackich, takich jak bułgarski, polski, serbski i chorwacki, por. (*Projekt*, 1981). Aby odpowiedzieć na postawione pytanie, należy ustalić, czy różnica między gwarą, dialektem z jednej strony i językiem literackim z drugiej, wynika z nieprzystawalności podstawowych struktur gwarowych, dialektalnych i ogólnych (dot. języków literackich), czy też leży poza strukturami formalnymi i semantycznymi tychże kodów. Otóż płaszczyzny formalne i semantyczne gwar, dialektów i języków ogólnych literackich wykazują identyczny charakter, a samo rozróżnienie na gwary, dialekty i języki normowane przebiega na poziomie pozajęzykowym. Można wymienić takie czynniki, jak: prestiż i status kodu, stopień samodzielności politycznej i gospodarczej społeczności posługującej się danym kodem, stosowanie pisma, obecność literatury w danym kodzie, zastosowanie w szkolnictwie, urzędach i inne. W związku z powyższym gwarę, dialekt należy uznać za tak samo kompletny i samodzielny system o identycznych z założenia strukturach formalnych i semantycznych jak język ogólny literacki. Tym samym zostało wykazane, że wykorzystanie TBK do badań nad dialektami i gwarami nie stoi w sprzeczności z założeniami samych badań, jak również to, że teoria TBK stosuje się do przedmiotu badań, jakim jest gwarą czy dialekt. Innymi słowy — jest właściwa do analizy litewskiej gwary puńskiej w nieustającej konfrontacji z językami polskim i litewskim.

Uważa się, że zastosowanie metody TBK w badaniach dialektalnych przyczyni się do pełniejszego opisu gwar. Stosowanie tradycyjnych metod w badaniu gwar nie pozwalało badaczom wyjść poza charakterystyczny zakres zadań: opis fonetyczny (najczęściej kontrastywny w stosunku do języka literackiego), opis morfologiczny (bazujący na strukturze języka literackiego), opis syntaktyczny (najczęściej pojawiający się wówczas, gdy znacznie odbiega od norm języka literackiego), opis leksyki (ze szczególnym uwzględnieniem zapożyczeń, archaizmów, nowotworów) i słowotwórstwa (gdy podstawowe typy derywacyjne istotnie wyłamują się ze schematów znanych językowi literackiemu). Zatem wykorzystanie teorii TBK pozwoli przekroczyć granice wyznaczone formalnymi strukturami gwary. Sprawi też, iż aspekty semantyczne (czyli uniwersalne kategorie semantyczne) znajdą się w kręgu zainteresowań dialektologów. Warto również podkreślić, że zastosowanie tego samego języka pośrednika w wielu niezależnie prowadzonych badaniach gwarantuje pełną zestawialność otrzymywanych wyników. Można również przyjąć, że właśnie takie zestawienie rezultatów staje się testem wiarygodności niezależnie przeprowadzanych badań, testem spójności opisu językoznawczego dla konkretnych naturalnych kodów językowych.

Warto podkreślić, że wykorzystanie założeń i metod TBK pozwoli obiektywnie badać każdą gwarę, a w wypadku tu opisywanej litewskiej gwary puńskiej w Polsce

— również odnieść ujawniony stan gwarowy do obu języków (polskiego i litewskiego) jednocześnie. Tym samym możliwe jest potwierdzenie archaizmów i innowacji gwarowych — w odniesieniu do litewskiego języka literackiego, a także wskazanie tych cech gwarowych, których powstanie może być wynikiem interakcji gwary litewskiej i okolicznych polskich gwar suwalsko-podlaskich.

Zatem włączenie TBK do warsztatu dialektologa stanowi novum w nauce. Podobnie innowacyjny charakter łączy się z zastosowaniem w tej pracy nowych narzędzi, których dostarcza inżynieria lingwistyczna. Są to dwa korpusy: *Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce* oraz *Eksperymentalny polsko-litewski korpus równoległy*³. Dynamicznie rozwijająca się inżynieria lingwistyczna (w tym korpusowa) znacząco wpływa na współczesne badania językoznawcze. Korpusy jednojęzyczne znajdują szerokie zastosowanie w pracach nad poszczególnymi językami, natomiast korpusy wielojęzyczne — w badaniach konfrontatywnych, tłumaczeniach maszynowych itd. Dotychczas korpusy gwarowe nie znajdowały się w zakresie zadań lingwistów i informatyków. Opracowywany przez autorkę *Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce* jest zapewne pierwszym tego typu korpusem w świecie⁴. Wykorzystanie obu eksperymentalnych korpusów w badaniach gwarowych jest pionierskim posunięciem, pozwalającym na szczegółową analizę gwary znacznie wykraczającą poza ramy kategorii morfologicznych.

1.1. Uwarunkowania wyboru przedmiotu badań

W ostatnim czasie litewska gwarą puńska podlega dynamicznym zmianom. Započetkowane w latach osiemdziesiątych minionego stulecia zmiany polityczne i gospodarcze sprawiły, że przez dziesięciolecia odseparowana geograficznie (północno-wschodni kraniec Polski) enklawa litewkości w Polsce, odcięta również szczelną polsko-radziecką granicą od macierzy, nagle zostaje otwarta na nowe, niesione zmianami ustrojowo-gospodarczymi i technologicznymi, wyzwania. Wzmaga się migracja młodych i wykształconych Litwinów na inne obszary Polski, Unii Europejskiej. Natomiast spadający przyrost naturalny w żaden sposób nie jest w stanie zrekomensować strat w liczebności ludności litewskojęzycznej oraz traconej proporcji do ludności polskojęzycznej. W Puńsku i w okolicach osiedlają się Polacy — przedsiębiorcy, którzy na granicy polsko-litewskiej widzą dobre miejsce dla lokowania własnej produkcji rolno-spożywczej i przemysłowej.

Zmniejszająca się liczba zwarcie zamieszkującej ludności litewskojęzycznej w Polsce nie jest jedynym uwarunkowaniem zmian zachodzących w gwarze puńskiej. Nie mniejszą rolę w tym procesie należy przypisać samemu systemowi szkolnictwa. W szkołach z litewskim językiem nauczania, również na etapie wychowania przedszkolnego, obowiązuje literacki język litewski.

³Szerzej na temat korpusów por. Rozdz. 3.

⁴Lingwiści komputerowi zazwyczaj bazują na językach literackich. Można jednak wskazać pierwsze przykłady włączenia do analizy komputerowej materiałów gwarowych, czego przykładem jest już opracowany przez H. Steenwijk tagset (zestaw cech formalnych) dla słoweńskiej gwary rezyńskiej we Włoszech, powstały w ramach europejskich projektów MultText-East, Concede oraz TELRI, czy poruszone kwestie automatycznej lematyzacji tekstu w zapisie fonetycznym dla korpusu gwary południowokresowej (Krawczyk-Wieczorek, 2012). Więcej o opublikowanych w sieci korpusach gwarowych, por. (Roszko, D., s. 179).

Podobnie zdobywcze technologiczne takie jak radio, telewizja, a w szczególności Internet kształtują językowe nawyki średniego i młodszego pokolenia. Bezpośredni kontakt słowny z przedstawicielami starszego pokolenia, na co dzień posługującego się gwarą, zostaje ograniczony.

Także oczywiste do niedawna ścisłe relacje międzypokoleniowe ulegają osłabieniu. Wzrost poziomu życia sprawia, że rodziny wielopokoleniowe należą dziś do rzadkości.

W wirze zmian cywilizacyjnych znalazło się także starsze pokolenie, które z literackim językiem litewskim spotyka się coraz częściej, również w kościele. Językiem liturgii jest bowiem literacka postać języka. Ponadto do posługi w kościołach parafii puńskiej są księża oddelegowani z Republiki Litewskiej.

Wymienione czynniki powodują, że stan zachowania gwary puńskiej jest niepewny, a stabilność jej norm — chwiejna. Dlatego, póki nie jest jeszcze za późno, należało przystąpić do badań — zarejestrować materiał gwarowy i opisać stan gwary przed jej możliwym zanikiem.

Proces zanikania gwary puńskiej nie jest jedynym powodem podjętych tu badań. Geopolityczne usytuowanie gwary, na które składają się między innymi blisko czterdziestoletnia izolacja od sąsiadujących gwar litewskich na terytorium ówczesnego Związku Radzieckiego oraz następujący po izolacji blisko trzydziestoletni okres silnych wpływów literackich języków polskiego i litewskiego pozwala sądzić, że możliwe będzie odkrycie pewnych tendencji, a nawet reguł zmian językowych, uwarunkowanych czynnikami pozajęzykowymi. Za szczególnie interesujące można uznać kwestie utraty charakterystycznych cech gwarowych oraz sposób i zakres przyswajania przez gwarę nowych własności pod wpływem wspomnianych już języków literackich. Istotne znaczenie w opisie obecnie obserwowanych zmian gwary upatruje się w wykorzystaniu założeń teoretycznych badań konfrontatywnych. Wyniki uzyskiwane w nieustającej konfrontacji gwary z językami literackimi powinny ułatwić identyfikację hipotetycznie zachodzących prawidłowości lub je zanegować.

Systematycznie rejestrowany od końca lat osiemdziesiątych minionego stulecia materiał gwarowy jest niezwykle cenny. Dlatego sama organizacja materiałów gwarowych w postaci korpusu oraz prowadzenie badań nad gwarą w oparciu o dane korpusowe były tylko kwestią czasu.

1.2. O założeniach językoznawczych badań diachronicznych i synchronicznych

Tradycja podziału językoznawstwa na diachroniczne i synchroniczne ugruntowała się w minionym stuleciu. Dział językoznawstwa diachronicznego jest wiązany ze zmianami zachodzącymi w języku wraz z upływem czasu. Natomiast dział językoznawstwa synchronicznego — z zagadnieniami opisującymi stan języka w obecnym momencie jego rozwoju, por. Polański w (*EJO*, 1999, s. 279–282). Oba wyróżnione działy łączy liczba jednocześnie analizowanych języków — nie mniejsza od dwóch. W badaniach synchronicznych zwykło się mówić o konfrontacji lub zestawianiu języków, w badaniach diachronicznych o porównaniu języków, czyli badaniach porównawczych.

Należy przypomnieć, że wpływ dialektów litewskich i języka litewskiego na rozwój badań diachronicznych jest oczywisty. Długie dziesięciolecia (szczególnie druga

połowa wieku XIX i początek wieku XX) dialekty litewskie były przedmiotem prowadzonych przez uczonych z wielu ośrodków naukowych badań indoeuropeistycznych. Przyczyn zainteresowania dialektami litewskimi należy upatrywać w wysokim stopniu archaiczności litewskich form językowych. W konfrontatywnych badaniach synchronicznych język litewski nigdy nie zyskał na znaczeniu. Jednak wraz z rozwojem lingwistyki komputerowej ponowne „odkrycie” języka litewskiego tym razem jako naturalnego wzorca stabilnych odniesień planów formalnego i semantycznego jest możliwe. Ścisłejsze niż ma to miejsce w językach słowiańskich wzajemne odniesienie litewskiej formy i jej znaczenia jest, być może, konsekwencją archaicznego charakteru samego języka.

Na początku XX wieku badania porównawcze (historyczno-porównawcze, typologiczne) ustępują miejsca dociekaniom, w których zestawianie języków odbywało się w planie synchronicznym. Są to badania konfrontatywne, znane również jako kontrastywne, choć niekiedy termin kontrastywny bywa stosowany w zawężeniu do analizy, w której celem podstawowym jest wykazanie różnic między językami (Zabrocki, 1970, s. 2–23). Rozróżnienie badań konfrontatywnych i kontrastywnych nie jest utrwalone w literaturze i jak podają Zabrocki (1970), Fisiak (1981), Weinsberg (1983), Koseska-Toszeva (1991) terminy te są używane wymiennie. Konfrontatywne zestawianie języków jest logicznym odpowiednikiem metody historyczno-porównawczej przeniesionej do planu synchronicznego. Zarówno w badaniach konfrontatywnych jak i historyczno-porównawczych dochodzi do ukazania właściwości zestawianych języków, jednak w wypadku badań konfrontatywnych wynikiem są wnioski natury opisowej (synchronicznej), w badaniach porównawczych zaś — wnioski natury historycznej (diachronicznej).

Inne badania, w których dochodzi do zestawienia wielu języków, to badania typologiczne i stosowane. W wypadku tych pierwszych jest to porównanie większej liczby języków w planie synchronicznym celem wyróżnienia określonych typów języków (np. języków syntetycznych lub analitycznych). Tu istotna jest budowa języków. Związki historyczno-genetyczne i geograficzne nie mają znaczenia. Dlatego do grupy języków analitycznych zalicza się słowiański język bułgarski i przykładowo germański język angielski. Natomiast inny język słowiański — polski, podobnie jak bałtycki język litewski, są zaliczane do języków syntetycznych. Z kolei badania stosowane uznaje się za jeden z podgatunków badań konfrontatywnych, których celem jest analiza różnic i podobieństw języków na potrzeby dydaktyki (nauczanie języków obcych) i przekładu. W stosowanych badaniach konfrontatywnych zazwyczaj wyróżnia się jeden język wyjściowy i jeden lub więcej języków docelowych, (por. Szulc, 1984; Koseska-Toszeva, 1991).

W początkowym okresie rozwoju badań konfrontatywnych ograniczano się do mechanicznego zestawienia cech formalnych (np. morfologicznych jak deklinacja i koniugacja). Podobnie jak w badaniach stosowanych przyjmowano jeden język za wyjściowy. Drugi zaś — za język docelowy. Takie podejście do języków (jeden język wyjściowy, drugi docelowy) wpływało na jakość opisów. O ile opis języka wyjściowego można uznać za poprawny, o tyle opis języka docelowego mógł być niesatysfakcjonujący — niepełny lub wręcz błędny. Na przykład w podręczniku języka litewskiego kierowanego do rosyjskojęzycznego odbiorcy pada następujące stwierdzenie: „Użycie przymiotników z końcówkami nieokreślonymi i określonymi sprawia

pewną trudność uczącym się języka łotewskiego, ponieważ we współczesnym języku rosyjskim nie ma kategorii określoności i nieokreśloności. W konsekwencji w przekładzie na język rosyjski nie ma możliwości ukazania różnic między przymiotnikami z końcówkami nieokreślonymi i określonymi”⁵. Właśnie tego typu wnioski przyczyniły się do refleksji językoznawczej nad metodologiczną poprawnością tradycyjnych badań konfrontatywnych. W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych generatywiści słusznie zarzucali ówczesnym badaniom konfrontatywnym brak naukowych podstaw (zdefiniowanej metodologii) oraz wskazywali na dowolność wniosków, której przyczynę upatrywali w wyborze języka wyjściowego. Krytyka przedstawicieli gramatyki generatywno-transformacyjnej pozytywnie wpłynęła na rewizję podstaw badań konfrontatywnych (por. Weinsberg, 1983; Heinz, 1978; Koseska-Toszewa, 1991). W końcu lat siedemdziesiątych minionego wieku polsko-bułgarski zespół opracował nową metodologię badań konfrontatywnych (por. *Projekt*, 1981). Wysunięte przez wspomniany zespół postulaty dotyczyły konieczności: (a) zastosowania tertium comparationis w konfrontacji językowej, (b) zastąpienia formy przez znaczenie jako punktu wyjścia do badań oraz (c) zarzucenia podziału na gramatykę i leksykę. Powstałe na tych podstawach badania zwykło się określać terminem teoretycznych badań konfrontatywnych. Szerzej na ten temat por. Rozdz. 5.

1.3. O badaniach dialektologicznych

Celem badań dialektologicznych jest opis nie znormalizowanych odmian języków narodowych wraz z podaniem zróżnicowania terytorialnego i słowników gwarowych. K. Dejna podaje, że dialektologia opisuje „niepowszechny na danym terytorium rozwój elementów fonologicznych czy gramatycznych”, także leksykalnych (Dejna, 1973). W odróżnieniu od wyżej przedstawionego założenia o całościowym ujęciu zróżnicowania języka ogólnego, w ramach badań dialektologicznych prowadzone są opisy poszczególnych gwar w opozycji do gwar okolicznych. Szczególnemu podkreśleniu w opisie gwary podlegają elementy kontrastywne, wyróżnione w konfrontacji z gwarami sąsiadującymi lub szerzej — w zestawieniu z językiem literackim. Badania dialektologiczne języka polskiego i litewskiego mają swój początek w wieku XIX. Zarówno w polskiej jak i w litewskiej dialektologii został przyjęty podział języka narodowego na dialekty, tych zaś — na gwary. Za gwarę przyjmuje się „mowę ludności wiejskiej z niewielkiego terytorium, przeważnie z kilku lub kilkunastu wsi, różniącą się od języka ogólnego i mowy sąsiednich okolic pewnymi cechami, głównie fonetycznymi i leksykalnymi” (Kucała, 1999, s. 122). Zgodnie z tą metodologią analizowaną tu mowę Litwinów zamieszkujących w Puńsku i jego okolicach należy uznać za gwarę.

W tradycyjnych badaniach dialektologicznych zakres analizowanych struktur gwarowych nie wychodzi poza plan formalny (leksyka, fonetyka, morfologia, składnia). W tej pracy po raz pierwszy odstąpiono od tradycyjnego podejścia do gwary

⁵Tłumaczenie autorki (DR), w oryginale: „Употребление прилагательных с неопределенными и определенными окончаниями представляет для изучающих латышский язык некоторую трудность, поскольку в современном русском языке категория определенности и неопределенности отсутствует. Следовательно при помощи перевода на русский язык нельзя показать различие между с неопределенными и определенными окончаниями.” (Veksler, 1975, s. 188).

i podjęto się opisu poziomu semantycznego gwary: modalności oraz określoności/nieokreśloności zgodnie z teorią kwantyfikacji zakresowej. Tym niemniej nie zrezygnowano z wyczerpującego referowania stanu formalnego gwary puńskiej, choć w opisie formalnym ograniczono się do przedstawienia: (a) cech wyróżniających gwarę na tle litewskiego obszaru dialektalnego, (b) parametrów obowiązkowych przy opracowaniu wykazu cech morfologiczno-syntaktycznych (tzw. tagsetu) gwary oraz (c) właściwości gwarowych, które w zestawieniu z językami literackimi — polskim i litewskim — wykazują różnice.

Należy podkreślić, że płaszczyzna formalna gwary jest najlepiej opisaną stroną funkcjonowania gwary puńskiej, por. niżej 1.4.1.

1.4. Stan badań

1.4.1. Stan badań — gwara puńska

Zainteresowanie językoznawców gwarą puńską ma już długą historię. Opublikowano wiele opracowań opisujących gwarę: (a) w ujęciu całościowym lub też (b) wybrany aspekt jej funkcjonowania — głównie fonetyczny lub leksykalny. Największy wkład w opis gwary puńskiej wniósł polski badacz prof. Wojciech Smoczyński, który jako pierwszy podjął się wieloaspektowego opisu gwary. Wyniki badań nad gwarą puńską W. Smoczyński publikuje w formie artykułów (1971, 1972, 1977, 1981, 1984a–b, 1987, 1988, 2001). Koncentruje się wokół zjawisk natury fonetyczno-fonologicznej, prozodycznej, leksykalnej (z wyróżnieniem germanizmów i sławizmów) oraz morfologicznej (z podkreśleniem cech archaicznych oraz kontrastujących z językiem literackim). W prowadzonej analizie nieustannie odnosi się do diachronii, ukazuje kontrasty między gwarą, a ogólnym językiem litewskim.

W zestawieniu z bibliografią W. Smoczyńskiego spuścizna Tamary Buch jako badacza gwary puńskiej jest skromniejsza — tematyka jej prac ogranicza się do aspektów fonetycznych, akcentuacyjnych, fonologicznych następstw bilingwizmu, toponimii Sejneńszczyzny czy ogólnej charakterystyki gwar litewskich w Polsce (por. Buch, 1998 — przedruk prac z lat sześćdziesiątych minionego stulecia). Zasługi T. Buch na rzecz badań gwary puńskiej, szerzej — lituanistyki, bałtystyki, indoeuropeistyki są jednak nieprzecenione, bowiem wykładając na Uniwersytecie Warszawskim, przyczyniła się do rozwoju lituanistyki w Polsce. Jednym ze studentów T. Buch był właśnie podówczas student bohemistyki W. Smoczyński.

Gwara puńska była przedmiotem wielu dysertacji magisterskich, por. prace⁶: I. Aleksaitė (1985), V. Batvinskasa (1994), I. Gasperavičiūtė (1992), P. Grablunasa (1999, 2003), E. Mosica (2009), J. Niewulis (2001), G. Sorokaitė (1992), B. Stokeliūnaitė (1990), A. Uzdily (1963), W. Zimnickiej (2003). Zagadnienia związane z gwarą puńską i polsko-litewskim pograniczem na Suwalszczyźnie poruszają również J. Bacewicz (2005), N. Birgiel (2002), B. Falińska (1955, 1989, 2004), S. Glinka (1960, 1990), A. Gołąbek (1987, 1990), B. Janiak (1984), M. Kasner (1992), T. Lewandowski (2010), J. Marcinkiewicz (2003), J. Niewulis-Grablunas (2005), E. Smułkowska (1988, 1990, 2002), E. Smułkowska i N. Kolis (1992), J. G. Wojczulis (1999), T. Zdancewicz (1957, 1958, 1960, 1963, 1964, 1967), i in. Stosunki językowe na

⁶Kolejność podawania prac zgodnie z kolejnością alfabetyczną (tu i poniżej).

polsko-litewskim pograniczu językowym są przedmiotem analiz i prac I. Adomavičiūtė (1980, 1982), L. Bednarczuka (1991, 1993, 1994, 1999a–b, 2010), S. Dubisza (1994), S. Glinki (1990), opracowań zawartych w monografiach, np. (Antoniewicz, 1963; Dubisz, Nagórko, 1994; Handke, 1992; Karaś, 2002; Kondratiuk, 1990; Siatkowski, Doliński, 1992; Smułkowa, 1990; Smułkowa, Maryniakowa, 1984; Warchoń, 1993; Zielińska, 2002) i inni.

Morfologia gwarowego czasownika ze szczególnym uwzględnieniem funkcji form czasów rezultatywnych w zestawieniu z literackim językiem litewskim oraz z ukazaniem funkcjonalnych odpowiedników w języku polskim została przedstawiona w pracy własnej (Roszko, D., 2006). Inne prace własne z tego zakresu, por. Literatura (s. 281).

Gwara puńska nie pozostaje obojętna badaczom litewskim, którzy wielokrotnie przybywali do Puńska i okolic celem eksploracji. Należy wymienić takie nazwiska, jak: K. Garšva, L. Grumadienė, K. Morkūnas, B. Mikalonienė i in. Główne obszary badań to fonetyka, leksyka, elementy folkloru, aspekty kulturoznawcze. Wykaz bibliograficzny prac litewskich badaczy jest zawarty w tomie *Lietuvių kalbotyros klausimai* (obecnie *Acta Linguistica Lithuanica*), 1989, XXIII na stronach 218–220 oraz 222–229, por. też w tej pracy Rozdz. 2 (2.4.1, s. 36).

Nieopracowanym zagadnieniem strony formalnej gwary puńskiej jest składnia. Pierwsze badania nad tym zagadnieniem zostały podjęte przez P. Grablunasa (2003) w nieopublikowanej pracy doktorskiej dotyczącej składni przypadków w gwarach litewskich z terenu Polski.

Podobnie jak zagadnienia składniowe, również aspekty semantyczne czy też typowo synchroniczny opis uzupełniony charakterystyką cech morfologicznych gwary w zestawieniu z literackimi językami polskim i litewskim nigdy nie były przedmiotem badań. Dlatego w tej pracy podjęto się:

- (a) opisu synchronicznego cech morfo-syntaktycznych gwary puńskiej w bezpośredniej konfrontacji z tagsetami opracowanymi dla języków polskiego i litewskiego,
- (b) analizy płaszczyzny semantycznej ze szczególnym uwzględnieniem określoności/nieokreśloności oraz modalnych znaczeń hipotetycznych i imperceptywnych. Efektem przeprowadzanych analiz semantycznych jest opis wyżej wymienionych zagadnień poparty rozbudowanym wykazem gwarowych wykładników:
 - (b1) określoności/nieokreśloności w zawężeniu do form imiennych (w świetle teorii kwantyfikacji zakresowej),
 - (b2) modalności hipotetycznej i imperceptywnej.

1.4.2. Stan badań — teoretyczne badania konfrontatywne oraz współczesne badania polsko-litewskie

Powstanie i rozwój teoretycznych badań konfrontatywnych zawdzięcza się prof. Violetcie Koseskiej-Toszewej oraz kierowanemu przez nią Zespołowi Lingwistyki

Korpusowej i Semantyki⁷ Instytutu Slawistyki PAN (dalej Zespół). Na przełomie lat 70./80. minionego wieku Zespół pracował nad projektem polsko-bułgarskiej i serbsko-chorwacko-polskiej gramatyki konfrontatywnej, (por. *Projekt*, 1984). Efektem prac Zespołu jest nowatorskie podejście metodologiczne, stworzone dla konfrontacji językowej, a znane w literaturze przedmiotu jako teoretyczne badania konfrontatywne z semantycznym językiem pośrednikiem. Zastosowany w TBK język pośrednik nawiązywał do przemyśleń Selinkera zawartych w pracy z początku lat siedemdziesiątych XX w. (Selinker, 1972). Język pośrednik to semantyczne tertium comparationis, nieustannie podlegające rozwinięciu wraz z postępującymi badaniami. Jego zastosowanie skutkuje wyeliminowaniem typowego dla tradycyjnych badań konfrontatywnych błędnego podejścia ukierunkowanego od formy do treści.

TBK — w odróżnieniu od badań konfrontatywnych o zastosowaniu praktycznym — nie są ukierunkowane na wyodrębnienie z języków cech wspólnych i różnicujących, choć również dostarczają tego typu wniosków. Są one badaniami typowo synchronicznymi. Nie służą jednak klasyfikacji języków (jak to ma miejsce w wypadku badań typologicznych), lecz analizie systemowej zestawianych języków. Zastosowane w TBK podejście semantyczne pozwala wykryć i opisać sposoby wyrażania informacji nieskategoryzowanych oraz uniwersaliów empirycznych, co przy zestawianiu samych form nie jest możliwe. Zatem charakterystyczna dla TBK procedura analizy ukierunkowana od planu znaczeniowego do płaszczyzny formalnej daje pełniejszy obraz wyróżnianych kategorii semantycznych, w przeciwieństwie do metody tradycyjnej polegającej na interpretacji znaczeń form języka wyjściowego za pomocą form języka docelowego. W wypadku opisu kategorii semantycznych (bowiem tylko takie podlegają analizie w TBK) nie wymaga się, by w którymkolwiek zestawianym języku była notowana odpowiadająca im kategoria morfologiczna, więcej na ten temat por. (Koseska-Toszeza, Korytkowska, & Roszko, R., 2007).

Sztandarowym dziełem Zespołu Lingwistyki Korpusowej i Semantyki (powstałym we współpracy z Bułgarską Akademią Nauk) jest *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (Koseska-Toszeza, Penčev (red.): *GKBP*, 1988–2008). Opracowany na potrzeby w/w gramatyki język pośrednik zawiera wszystkie konieczne do analizy w tej pracy pojęcia (tj. określoności/nieokreśloności oraz modalności hipotetycznej i imperceptywnej). Skuteczność teorii TBK oraz semantycznego języka pośrednika zostaje potwierdzona w szeregu prac: (Gugulanova, Šimanski, Barakova, 1993; Karolak, 2008; Korytkowska, 1994, 1995, 1996, 1997, 1999, 2006; Koseska-Toszeza, Mazurkiewicz, 1988, 1994, 2004, 2010; Koseska-Toszeza, Gargov, 1990; Koseska-Toszeza, 1982, 1986a–c, 1991, 1995, 1997, 2006; Kotsyba, 2006; Krumova-Cvetkova, Roszko, R., Petrova, Čoroleeva, 1994; Korytkowska, Roszko, R., 1997; Maldžieva, 1993, 1996, 1998, 2003; Mazurkiewicz, 1986; Mazurkiewicz, Koseska-Toszeza, 1988, 1991; Koseska-Toszeza, Korytkowska, Roszko, R., 2007; Roszko, R., 1993, 2004; *Studia*, 2003; *Studii*, 2004 i in.).

⁷Poprzednie nazwy Zespołu: Pracownia Języków Południowosłowiańskich Instytutu Słowianoznawstwa PAN, Zespół Semantyki Instytutu Slawistyki PAN.

Współczesne polsko-litewskie badania konfrontatywne prowadzone przez Zespół zaowocowały trzema monografiami (Roszko, D., 2006) i (Roszko, R., 1993, 2004) oraz serią artykułów, np. (Dimitrova, Koseska-Toszewa, Roszko, D., & Roszko R., 2009a–b, 2010; Roszko, D., 2012a, 2011 i in.). Nie są znane inne przykłady polsko-litewskich prac konfrontatywnych, w których współczesna metodologia teoretycznych badań konfrontatywnych z językiem pośrednikiem zostałyby wykorzystana. Również trudno o przykłady tradycyjnych badań konfrontatywnych poza nielicznymi opracowaniami stosowanymi (Romančuk, 2006, 2009), pracami magisterskimi⁸ powstającymi na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem A. Holvoeta i A. Romančuk oraz na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pod kierunkiem N. Ostrowskiego, M. Hasiuka i J. Marcinkiewicza, także artykułami podejmujących węższą tematykę, nierzadko w planie wykraczającym poza tylko języki polski i litewski, por. niżej 1.4.3.

1.4.3. Stan badań — kwantyfikacja zakresowa i semantyczne kategorie modalne hipotetyczności i imperceptywności

1.4.3.1. Stan badań — kwantyfikacja zakresowa

Teoria kwantyfikacji zakresowej, służąca opisowi semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności, została po raz pierwszy zdefiniowana w 2. tomie *Bułgarsko-polskiej gramatyki konfrontatywnej*⁹ autorstwa Violetty Koseskiej-Toszewej i Georgi Gargowa (Koseska-Toszewa, Gargov, 1990). Bazuje ona na spójnych ze sobą prawach rachunku kwantyfikatorów oraz teorii deskrypcji. Teoria kwantyfikacji zakresowej znalazła zastosowanie między innymi w pracach V. Koseskiej (Koseska-Toszewa, 1976, 1982, 1986a, 1986b, 1991, 1995, 1997, 2006), V. Koseskiej i G. Gargowa (Koseska-Toszewa, Gargov, 1990), N. Kotsyby (2006) i R. Roszko (2004), także w syntezie polsko-bułgarskiej gramatyki (Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007).

1.4.3.2. Stan badań — semantyczne kategorie modalne hipotetyczności i imperceptywności

Teorie opisu modalności hipotetycznej i imperceptywnej zostały zdefiniowane i po raz pierwszy zastosowane w badaniach M. Korytkowskiej, V. Koseskiej (dot. imperceptywności — Korytkowska, 1994–1997, 1999, 2006; *GKBP*-6-1, 1995; *GKBP*-6-2, 1997) oraz V. Maldźiewej (dot. hipotetyczności — *GKBP*-6-3, 2003). Całościowe ujęcie modalności zostało opracowane przez V. Koseską, V. Maldźiewą i J. Penčewą w (*GKBP*-6-1, 1995), rozwinięte później przez V. Koseską w (Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007).

1.4.3.3. Stan badań — inne prace związane z opisem zjawiska określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim

Wymienione w punktach 1.4.3.1–2 monografie są utrzymane w nurcie teoretycznych badań konfrontatywnych z wykorzystaniem języka pośrednika jako logicz-

⁸Przykładowa tematyka prac magisterskich poruszających zagadnienia językoznawcze w polsko-litewskiej konfrontacji dotyczy czasowników zwrotnych, form czasownikowych w pozycji okolicznika, wykrzykników, onomatopiej, przysłów, sławizmów w wersji potocznej języka litewskiego, leksyki o nacechowaniu emocjonalnym, frazeologizmów, terminologii prawniczej, translatoryki.

⁹W oryginale: bułg. *Българско-полска съпоставителна граматика*.

nego *tertium comparationis*. W tych pracach uwzględniony zostaje tylko język polski, najczęściej w konfrontacji z językiem bułgarskim. Stosunkowo niewiele jest przykładów prac poruszających tematykę określoności/nieokreśloności oraz modalności w planie polsko-litewskich badań konfrontatywnych, por. studia R. Roszko (2004) bazujące na kwantyfikacji zakresowej oraz opis modalności imperceptywnej R. Roszko (1993) i B. Wiemera (2010c). Zdecydowanie więcej jest prac analizujących wyżej wymienione zagadnienia niezależnie dla każdego z języków (polskiego i litewskiego), niekiedy w konfrontacji z językami trzecimi. Na przykład zagadnienie określoności/nieokreśloności w języku polskim było przedmiotem wielu badań prowadzonych między innymi przez I. Bellert (1971, 1973), R. Grzegorzczukową (1972), V. Koseską (1976, 1982), V. Koseską i G. Gargowa (Koseska-Toszewa, Gargov, 1990), S. Karolaka (*Sem*, 1995–2001), R. Roszko (2004), Z. Topolińską (1976). W polskiej literaturze przedmiotu wyraźny jest podział na dwa nurty: pierwszy — tradycyjny odwołujący się do teorii referencji P. Strawsona (1967) oraz drugi bazujący na logicznej kwantyfikacji, łączonej z teorią deskrypcji B. Russella (1967, 1970). Pierwszy z wymienionych nurtów jest reprezentowany przez Z. Topolińską (1976) oraz w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (Gramatyka, 1984). Drugi zaś — przez I. Bellert, R. Grzegorzczukową, V. Koseską-Toszewą i R. Roszko. S. Karolak w różnych okresach pracy badawczej opowiadał się to za teorią referencji, to za teorią deskrypcji. Ostatecznie rozpoczął prace nad intensjonalną teorią określoności, w której przyjmował, że elementem decydującym o określoności lub nieokreśloności wyrażenia jest zgodność lub jej brak między treścią (intensją) a ekstensją wyrażenia (wyrazu) w konkretnym użyciu. Niezmiernie ważnym osiągnięciem badaczy polskich jest wyjście w opisie określoności/nieokreśloności poza frazę nominalną. R. Grzegorzczukowa (1972) dopuszczała taką ewentualność, natomiast V. Koseska-Toszewa (1976, 1978 i prace późniejsze) jako pierwsza określiła podstawy takiego opisu i szczegółowo zanalizowała pod tym względem języki polski i bułgarski. Podobne spojrzenie jest reprezentowane w pracach nowszych N. Kotsyby (2006) i R. Roszko (2004).

Zagadnienia określoności/nieokreśloności w języku litewskim były przedmiotem zainteresowań A. Valeckienė (1957, 1986, 1998), por. też akademickie wydanie gramatyki języka litewskiego (*DLKG*, 1997). A. Valeckienė wyróżnia opozycję form prostych (np. *geras* ‘dobry’ i złożonych (tzw. zaimkowych, np. *gerasis* ‘ten dobry’) przymiotników jakościowych. Jak wiadomo, pozostałe formy litewskich przymiotników nie wchodzą w wyżej wymienioną opozycję (np. *auksinis* ‘złoty’). Członem nacechowanym jest forma złożona przymiotnika, która — zdaniem autorki — wyraża jednocześnie cechę rzeczy oraz mówi odbiorcy, że ta rzecz jest znana, określona. Natomiast forma przymiotnika prostego ma wyrażać jedynie cechę rzeczy. W ramach wyróżnianej przez autorkę kategorii określoności omawiane są nie tylko funkcje określające (inaczej precyzujące lub determinujące), lecz również funkcje podkreślające, uwydatniające konkretną cechę. Należy zauważyć, że funkcja podkreślająca, choć nie może zostać uznana za wykładnik określoności, zostaje wpisana w zakres funkcjonowania kategorii określoności w języku litewskim. Jest to typowe dla badań, w których punktem wyjścia jest forma nie zaś — znaczenie. A. Valeckienė (1998, s. 265) ponadto konstatuje istnienie tzw. słabej określono-

ści (litew. *silpnas apibrėžtumas*)¹⁰, np. w zdaniach typu *Ankstyvoji varna dantis krapšto, vėlyvoji akis*. [dosłownie: Wczesna wrona zęby grzebie, późna oczy.] (przysłowie: Kto rano wstaje, temu pan Bóg daje. / Kto późno przychodzi, sam sobie szkodzi). Zdaniem autorki takie użycie przymiotnika złożonego osłabia znaczenie określoności.

Późniejsze opracowania lituanistyczne obejmują zjawiskiem określoności całą grupę imienną (Holvoet, Tamulionienė, 2006; Mikulskas, 2006a; Spraunienė, 2011). Należy jednak zaznaczyć, iż nadal są to badania bliższe teorii referencji Strawsona, zaś analiza warunkowana jest formalną płaszczyzną języka. W pracy B. Spraunienė (2011) ma miejsce łączenie sprzecznych ze sobą teorii P. Strawsona (1967) i B. Russell (1967).

Temat określoności/nieokreśloności w języku litewskim został podjęty przez R. Roszko (2004). W oparciu o teorię deskrypcji i znaczenia kwantyfikatorów definiuje podstawową semantyczną opozycję określoności i nieokreśloności, a w ramach każdego wyróżnionego członu uszczegóławia znaczenia, tworząc podopozycje. Opisywana przez niego kategoria określoności/nieokreśloności jest semantyczną kategorią zdaniową. Dlatego analizie została poddana nie tylko grupa nominalna, lecz także grupa werbalna oraz obie grupy we wzajemnym powiązaniu. W pracy wykorzystano zjawisko niedopowiedzianej kwantyfikacji.

1.4.3.4. Stan badań — inne prace związane z opisem zjawiska modalności hipotetycznej i imperceptywnej w językach polskim i litewskim

Opracowaniem zagadnień modalnych dla języka polskiego zajmowali się między innymi M. Grochowski (1976, 1980a–b, 1984, 1986), R. Grzegorzczkowska (1975), S. Jodłowski (1971), S. Karolak (por. prace zawarte w *Sem*, 1995–2001), Koseska-Toszeńska (GKBP-6-1, 1995, Koseska-Toszeńska, Korytkowska, Roszko, R., 2007), Koseska-Toszeńska, Mindak (1984), Laskowski (1986), (*Gramatyka*, 2004), Maldzień (1993, 1995, 1996, 2003), A. Mirowicz (1956), J. Puzyńska (1971, 1974), R. Roszko (1993), A. Wierzbicka (1971), O. A. Wojtasiewicz (1972), Z. Zaron (1980) i in. Na szczególną uwagę zasługuje metodologicznie nowe podejście do zagadnienia modalności, powstałe na gruncie teorii procesów znanej w świecie pod nazwą sieci Petriego (ang. Petri nets), por. (Petri, 1962; Mazurkiewicz, 1986; Koseska-Toszeńska, Mazurkiewicz, 2004, 2010; Mazurkiewicz, 1988, 2004; Koseska-Toszeńska, Korytkowska, & Roszko, R., 2007 i in.). W (Koseska-Toszeńska, Korytkowska, Roszko, & R., 2007, Koseska-Toszeńska, Mazurkiewicz, 2010) opis znaczeń modalnych jest oparty o pojęcia stanu, zdarzenia, procesu dyskretnego oraz kwantyfikacji stanów i zdarzeń. Zastosowanie teorii sieci Petriego pozwala na formalizację zapisu znaczeń modalnych, co obecnie, w dobie rozwoju inżynierii lingwistycznej, wydaje się niezmiernie ważne.

Zagadnienia bliskie opisywanym tu modalnościom hipotetycznej i imperceptywnej w odniesieniu do języka litewskiego są przedmiotem analiz zawartych w publikacjach A. Holvoeta (2001a–b, 2003, 2004, 2005, 2007, 2009), J. E. Lavine (2006), B. Wiemera (2006a–b, 2007a–b, 2010a–c). Cytowane tu opracowania, szczególnie A. Holvoeta, bazują na teoretycznej podstawie wyłożonej przez F. R. Palmera

¹⁰ Autorka używa wymiennie terminy słabej określoności (litew. *silpnas apibrėžtumas*) i względnej określoności (litew. *santikinis apibrėžtumas*).

(1986/2001). W zdecydowanej mierze dotyczą ujawnionych na płaszczyźnie formalnej typów wykładników zgramatyzalizowanych, także leksemów modalnych, niekiedy w szerokiej konfrontacji z innymi językami europejskimi, z odniesieniami typologicznymi. Przykładem analizy ściśle związanej z polsko-litewską konfrontacją są prace R. Roszko (1993 — ujęcie konfrontatywne polskich i litewskich wykładników leksykalnych i morfologicznych imperceptywności) i B. Wiemera (2010c — dot. analizy litewskiego wykładnika *esą* i formalnych jego odpowiedników w języku polskim).

Ze względu na niski stopień formalizacji zjawisk hipotetyczności i imperceptywności w języku polskim wszelkie badania konfrontatywne prowadzone w oparciu o zestawienie form zgramatyzalizowanych i leksemów modalnych nie do końca przekonują. Analiza zasobów korpusowych weryfikuje dotychczasowe wyniki badań. Uzyskane w tradycyjnych badaniach konfrontatywnych polsko-litewskie odpowiedniości są z założenia tylko potencjalne, ponieważ w porównywalnych ze sobą tekstach (zawartych w EKorpPL-LT) częstość użycia jakichkolwiek wykładników modalności (szczególnie dotyczy to stwierdzenie znaczeń imperceptywnych) w języku polskim jest zdecydowanie niższa niż w języku litewskim. Dla polszczyzny zaś charakterystyczne należy uznać niedopowiedzenie językowe, które tylko w części kontekstów może zostać rozwikłane. W pracach własnych dot. polsko-litewskiej konfrontacji próbowano odejść od tradycyjnej analizy modalności i ukazywać faktycznie stwierdzany stan danej kategorii w obu językach oraz we wzajemnym funkcjonalnym powiązaniu, por. (Roszko, D., 2006, 2011, 2012a–b; Roszko, D., & Roszko, R., 2009b, 2012).

1.4.4. Stan badań — korpus gwary puńskiej i równoległe korpusy polsko-litewskie

Tworzony początkowo na potrzeby tej pracy Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce (dalej EKorpGP) jest pierwszym korpusem gwarowym, w którym zastosowana została lematyzacja, anotacja morfologiczno-syntaktyczna, metaanotacja oraz elementy innowacyjnej anotacji leksykalnej i semantycznej. Opracowany na potrzeby EKorpGP tagset (wybór cech morfologiczno-syntaktycznych) zostaje wykorzystany w opisie systemów gwary puńskiej oraz języków polskiego i litewskiego podporządkowanym celom korpusowym (por. Rozdz. 4, s. 101). Jednostki anotacji semantycznej zostały ograniczone do charakterystyki opisywanych w tej pracy zjawisk kwantyfikacyjnych i modalnych. Szerzej na temat korpusu gwarowego EKorpGP por. Rozdz. 3, s. 67.

Konfrontacja gwary puńskiej z językami polskim i litewskim wymaga korpusu wielojęzycznego. Obecnie nie jest możliwa konfrontacja językowa bez bogatej bazy materiałowej. Współtworzony przez autorkę Eksperymentalny korpus polsko-litewski (dalej EKorpPL-LT) jest pierwszym polsko-litewskim korpusem, w konstrukcji którego przestrzegana jest zasada wewnętrznego zrównoważenia. Znane wielojęzyczne korpusy (szczegóły por. Rozdz. 3) włączają zasoby z analizowanych tu języków, jednak są to głównie teksty zaczerpnięte z ustawodawstwa unijnego lub medyczne. Również objętość zrównoległego polskiego i litewskiego materiału w tych korpusach nie jest wystarczająca do prowadzenia wysoce specjalizowanych badań lingwistycznych.

1.5. Innowacyjność badań

Rozwój technologii inżynierii lingwistycznej oraz współczesnych teorii i metod analizy językowej istotnie przyczynia się do rozwoju warsztatu dialektologa.

W tej pracy po raz pierwszy w świecie zostaje wykorzystana metodologia teoretycznych badań konfrontatywnych z semantycznym językiem pośrednikiem do opisu litewskiej gwary puńskiej w nieustającej konfrontacji z językami polskim i litewskim. Przyjęta teoria badawcza zapewnia spójność wewnętrzną prowadzonych analiz w odniesieniu do gwary i we wzajemnych relacjach opisów gwara – język polski – język litewski w dowolnej ich konfiguracji. Ponadto spełniony zostaje wymóg kompatybilności z innymi niezależnie prowadzonymi badaniami konfrontatywnymi (w tym przez Zespół Lingwistyki Korpusowej i Semantyki Instytutu Slawistyki PAN oraz innych badaczy wykorzystujących tę właśnie teorię, jak np. M. Korytkowska, V. Koseska-Toszeva, V. Maldzieva i in.).

Przeprowadzona tu analiza gwary puńskiej wychodzi poza utarte w pracach dialektologicznych schematy opisu leksyki, fonetyki, morfologii, składni. Strona formalna gwary zostaje uznana za wtórną, pochodną płaszczyzny semantycznej. Dlatego w odniesieniu do ściśle zdefiniowanych w logicznym języku pośredniku własności takich kategorii semantycznych jak określoność/nieokreśloność czy modalności: hipotetyczna i imperceptywna zostaje przeprowadzona dogłębna analiza powiązań treść – forma. W ten sposób zostają wyróżnione wszelkie sposoby (leksykalne, morfologiczne, składniowe oraz łączone) wyrażania konkretnych znaczeń zarówno w gwarze jak i w językach polskim i litewskim.

Dla zapewnienia wysokiego współczynnika wiarygodności uzyskiwanych wyników szeroko korzystano z zasobów korpusowych. W badaniach dialektologicznych jest to zupełnie nowe zjawisko. Opracowany przez autorkę Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce charakteryzuje się wysokim współczynnikiem zrównoważenia (wypowiedzi przedstawicieli trzech pokoleń) i reprezentatywności (wypowiedzi osób o różnym wykształceniu, miejscu zamieszkania, zawodzie, płci, doświadczeniu itd.). Zastosowana anotacja (obejmująca lematyzację, anotację morfologiczno-syntaktyczną, semantyczną oraz metadane) znacznie podnosi walory badawcze i poznawcze korpusu.

W związku z pracami nad EkorpGP opracowano tagset czyli zestaw cech morfologicznych (zwanych niekiedy morfosyntaktycznymi). Jest to prawdopodobnie drugi taki tagset w świecie opracowany dla gwary.

Po raz pierwszy przeprowadzone zostaje zestawienie tagsetów dla języków polskiego i litewskiego (oraz gwary puńskiej).

Na potrzeby konfrontacji gwary puńskiej z językami polskim i litewskim znalazł zastosowanie Eksperymentalny korpus polsko-litewski, opracowany wspólnie z R. Roszko. EkorpPL-LT jest nowoczesnym korpusem zrównoważonym i reprezentatywnym, szeroko wykorzystującym wieloaspektową anotację.

Cechą wyjątkową wykorzystanych w tej pracy korpusów jest anotacja semantyczna, czyli ręcznie wprowadzana charakterystyka znaczeń wynikających z treści odczytywanych na poziomie zdania. Ta anotacja została przeprowadzona tylko dla

wybranych form werbalnych i nominalnych. Należy podkreślić, iż jest to całkowicie nowa jakość w lingwistyce korpusowej, otwierająca nowe perspektywy przed inżynierią lingwistyczną.

1.6. Słowa kluczowe

Eksperymentalny korpus litewskiej gwary w Polsce, Eksperymentalny korpus polsko-litewski, lingwistyka korpusowa, korpusy, korpusy równoległe, korpusy porównawcze;

współczesne badania dialektologiczne;

teoretyczne badania konfrontatywne;

kwantyfikacja zakresowa, określoność/nieokreśloność, jednostkowość, jednostkowość obiektu/stanu/zdarzenia, jednostkowość zbioru obiektów/stanów/zdarzeń, nie-jednostkowość, egzystencjalność typu A, egzystencjalność właściwa, ogólność zwyczajowa, ogólność właściwa;

modalność możliwościowa, modalność hipotetyczna, modalność imperceptywna.

2. Mniejszość i gwary litewskie w Polsce

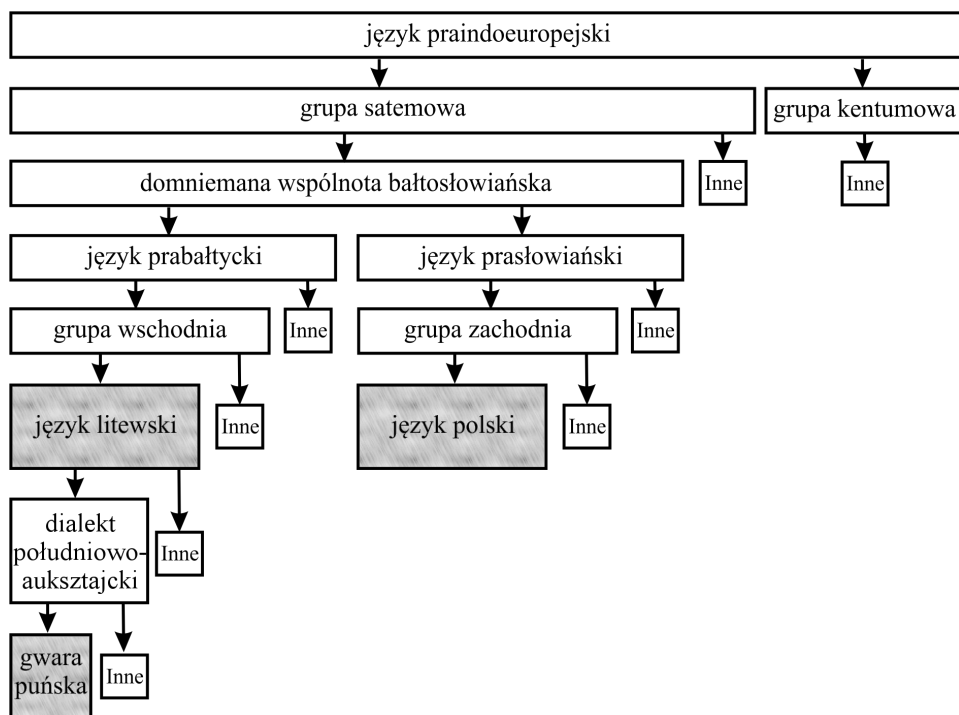
Będąca obiektem badań gwara puńska jest jedną z gwar litewskich funkcjonujących na terytorium Polski. Nim jednak zostaną przedstawione charakterystyczne cechy tej gwary, warto ustalić stopień jej genetycznego pokrewieństwa z językiem polskim, przedstawić zwięzły rys historyczny ziem obecnie zajmowanych przez użytkowników tej gwary oraz opisać litewską mniejszość narodową w Polsce.

2.1. Pokrewieństwo genetyczne gwary puńskiej i języków polskiego i litewskiego

Języki litewski i polski są stosunkowo blisko spokrewnione, o czym można się przekonać, analizując dane przedstawione na Rys. 2-1 (s. 30).

Rzeczony języki to przedstawiciele wielkiej rodziny indoeuropejskiej, zaliczane do rekonstruowanej grupy satemowej. Okres domniemanej wspólnoty bałto-słowiańskiej był oczywisty w językoznawstwie dziewiętnastowiecznym. Nieco później pojawiły się głosy podważające lub poddające pod wątpliwość wspólnotę bałto-słowiańską, por. S. B. Bernsztejn czy L. A. Bułachowski (za Falk, 1960, s. 238–240), jednak współcześnie należy uznać, że teoria wspólnoty bałtosłowiańskiej jest mocno ugruntowana, por. prace B. W. Forstona (2004/2010: 415–419), E. Tichy (2009), R. Beekes (2011). Język prabałtycki daje początek bałtyckiej grupie wschodniej, której jednym ze współczesnych przedstawicieli jest język litewski. W dialektalnym zróżnicowaniu języka litewskiego należy zaś wymienić dialekt południowo-auksztajcki, do którego zaliczana jest będąca tu obiektem badań gwara puńska. Natomiast język polski wywodzi się z mającej swe źródło w języku prasłowiańskim grupy zachodniej języków słowiańskich.

Obok bliskości genetycznej języków polskiego i litewskiego należy podnieść aspekt geograficzny, który szczególnie od XV wieku zaczyna odgrywać istotną rolę. Tereny wcześniej zamieszkałe przez zachodnich Bałtów od przełomu XIV/XV w. są kolonizowane przez ludność słowiańską i wschodniobałtycką. Kolonizacja Prus rozpoczyna się w XIV w. wraz z przybyciem od wschodu ludności litewskiej, białoruskiej, później także tatarskiej, rosyjskiej i żydowskiej. Od południa przybywa ludność z Mazowsza. Początkowo przybysze zachodniosłowiańscy osiedlali się na terenach południowej części Prus (obecnie południowe Mazury), później ekspansja osadnictwa mazowieckiego zaznacza się w kierunku wschodnim, na obecne obszary Suwalszczyzny. W wyniku migracji (tej pierwszej z XV wieku i późniejszej z XVIII

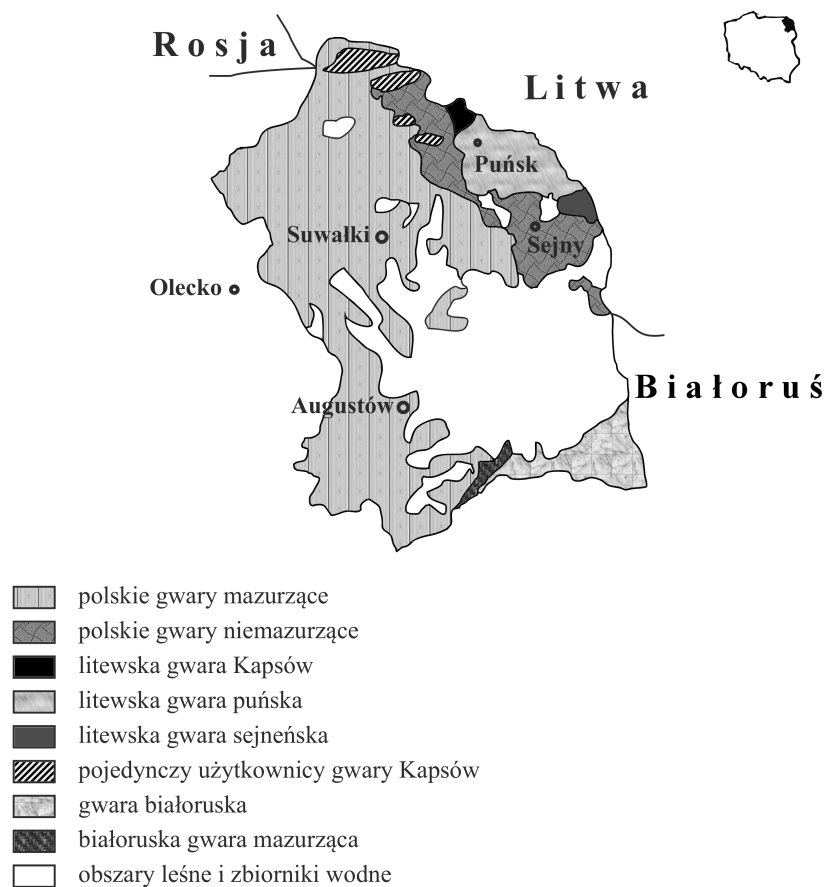

Rysunek 2-1 Drzewo genealogiczne języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej

wieku) dochodzi do bezpośredniego kontaktu przedstawicieli gwar mazowieckich i litewskich. Ludność polska mazowiecka i litewska auksztajcka do dziś pozostaje w bezpośredniej styczności. Aktualna granica między gwarami mazowieckimi i auksztajckimi przebiega w północno-wschodniej części województwa podlaskiego, por. Rys. 2-2 (s. 31). Jak można zauważyć (Rys. 2-2), Suwalszczyznę przecinają nie jedna, lecz dwie granice etniczne, rozczłonkujące obszar pomiędzy trzy narody: polski, litewski i białoruski. Pierwsza — biegnąca południowym skrajem Puszczy Augustowskiej — rozdziela ludność polską i białoruską, wyznaczając tym samym zasięgi Słowiańszczyzny zachodniej i wschodniej. Na północ od niej przebiega druga z wymienionych. Jest to granica rozdzielająca ludność polską i litewską, czyli granica etniczna między dwiema odrębnymi rodzinami językowymi: bałtycką i słowiańską.

2.2. Rys historyczny ziem obecnie zajmowanych przez ludność litewską w Polsce

W średniowieczu Pojezierze Suwalskie stanowiło centrum obszaru zajmowanego przez pierwszych historycznych mieszkańców tych ziem — bałtyckie plemię Jaćwingów, por. Rys. 2-3 (s. 32). W XIII wieku osłabiona w walkach z Polską i Rusią Kijowską Jaćwież została z łatwością podbita przez Krzyżaków.

Rysunek 2-2 Rozczłonkowanie gwarowe na Suwalszczyźnie (na podstawie opracowania internetowego Haliny Karaś http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=323&Itemid=26)

Rysunek 2-3 Podział plemienny Prus w XIII wieku (na podstawie Łowmiański, 1983)

W 1422 roku na mocy litewsko-krzyżackiego traktatu mełneńskiego tereny pojać-wieskie zostały włączone do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Puńsk i jego okolice pozostają w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego aż do 1795 roku, czyli trzeciego rozbioru Rzeczypospolitej. W latach 1795–1807 Puńsk znajduje się w granicach zaboru pruskiego. Później nastaje okres Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego. W 1863 roku okolice Puńska zostały włączone do zaboru rosyjskiego. W okresie międzywojennym zaś — do ziem odradzającej się Polski. Ten stan utrzymuje się i współcześnie.

Okolice Puńska zaczęto kolonizować w XVI wieku. Pierwszymi kolonistami byli Litwini znad Merecza i Puni. Zakładane przez nich wsie były litewskie (Racis, 1997). Poświadcza to między innymi dokument z 1597 roku wydany przez króla polskiego Zygmunta III Wazę. W postanowieniu królewskim zaleca się, żeby proboszczem parafii puńskiej był Litwin lub kapłan znający język litewski. Warto zauważyć, że to królewskie postanowienie jest przestrzegane w tej parafii do dzisiaj (Racis, 1997, s. 48). Na okoliczne tereny przybywali nie tylko osadnicy litewscy. Źródła wspominają o osadnikach słowiańskich: Polakach (pierwsze wzmianki mówią o napływie kolonistów w XVII wieku) i Rusinach (między innymi starowiercy) oraz Żydach (Wiśniewski, 1963, s. 43; Racis, 1997, s. 48–49). Pobliskie tereny Sejneńszczyzny zasiedlane były przez ludność litewską i w większym stopniu — przez białoruską (Zdancewicz, 1963, s. 235).

2.3. Litewska mniejszość narodowa w Polsce

Litewskojęzyczna ludność w Polsce to przede wszystkim mieszkańcy północno-wschodnich obszarów Polski — Suwalszczyzny, a dokładnie znajdującego się przy granicy z Litwą powiatu sejneńskiego w województwie podlaskim. Litwini w Polsce są niekiedy nazywani „mniejszością wśród mniejszości”. Według danych przedostatniego Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z roku 2002¹¹ litewską narodowość zadeklarowało 5846 respondentów (w tym 2847 mężczyzn i 2999 kobiet). Siedemdziesiąt pięć procent Litwinów (4385 osób) zamieszkuje na wsiach, pozostali (25% — 1461 osób) w miastach. Spośród 5846 osób deklarujących narodowość litewską 5639 ma obywatelstwo polskie (Raport, 2003). W Tab. 2-1 (s. 34) podano liczbę ludności deklarującej narodowość litewską w poszczególnych województwach.

Liczbę litewskiej mniejszości narodowej uznaje się za zaniżoną. Zatajanie narodowości mogło wynikać z obaw przed ewentualnymi konsekwencjami przynależności do innej narodowości niż większościowa oraz prawdopodobnych trudności z różnieniem pojęć „narodowości” i „obywatelstwa”. Ambasada Republiki Litewskiej w Rzeczypospolitej Polskiej na swojej stronie internetowej podaje liczbę 15 tysięcy Litwinów mieszkających w Polsce. Wyraźnie wyższą liczbę Litwinów w Polsce podaje Sławomir Łodziński, autor Raportu Nr 219 Wydziału Analiz Ekonomicznych

¹¹W dniu złożenia pracy do druku nie były znane ostateczne wyniki spisu NSP 2011. Można jednak przyjąć, że podawane za rok 2002 wielkości są reprezentatywne i w pełni odzwierciedlają aktualny stan. Z porównania danych za lata 2002 i 2011 dotyczących ogólnej liczby mieszkańców gmin, w których zamieszkują Litwini (np. gminy puńskiej, sejneńskiej miejskiej i wiejskiej) wynika, że nie zaszły istotne zmiany w liczbie mieszkańców, np. liczba mieszkańców w gminie puńskiej w roku 2002 wynosiła — 4454, w roku 2011 — 4327 (http://www.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podlaskie/portrety_gmin/powiat_sejnencki/gmina_punsk.pdf).

Tabela 2-1 Liczba osób deklarująca narodowość litewską w poszczególnych województwach, dane z roku 2002 (*Raport*, 2003)

Województwo	Deklarujący narodowość litewską
dolnośląskie	62
kujawsko-pomorskie	24
lubelskie	12
lubuskie	24
łódzkie	32
małopolskie	25
mazowieckie	132
opolskie	8
podkarpackie	3
podlaskie	5 156
pomorskie	83
śląskie	56
świętokrzyskie	5
warmińsko-mazurskie	102
wielkopolskie	40
zachodniopomorskie	82
OGÓŁEM	5 846

i Społecznych Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu z grudnia 2003 roku, której wielkość sytuuje w przedziale od 20 do 25 tysięcy (Łodziński, 2003, s. 2). Vitalija Stravinskienė podaje liczbę 10 tysięcy Litwinów zamieszkujących samą Suwalszczyznę (Stravinskienė, 2004), natomiast Krzysztof Tarka określa liczebność Litwinów na północno-wschodniej Suwalszczyźnie na około 7 100 (Tarka, 1998). Na podstawie opublikowanych danych GUS (*Raport*, 2003) można mówić o przekroczonej liczbie 5 tysięcy osób deklarujących narodowość litewską na Suwalszczyźnie. W Tab. 2-2 podano szczegółowe dane dotyczące litewskiej mniejszości w odniesieniu do ogólnej liczby ludności w poszczególnych gminach na Suwalszczyźnie.

2.3.1. Współczesny obraz etniczny gminy puńskiej

Osiemdziesiąt procent¹² mieszkańców gminy puńskiej to Litwini¹³. Na Rys. 2-4 (s. 37) przedstawiono wsie w gminie puńskiej o przewadze ludności litewskiej (dwadzieścia osiem wsi, w tym miasteczko Puńsk) i polskiej (pięć wsi). Wsie o przewadze ludności polskiej położone są na zachodnim krańcu gminy w bezpośrednim sąsiedztwie gmin Krasnopol (są to wsie: Boksze, Boksze Stare, Smolany i Sejwy) i Szypliszki (wieś Szoląny).

¹²Na podstawie danych oficjalnych gminy puńskiej: <http://www.punsk.com.pl/wordpress/gmina-punsk/>.

¹³Według danych ze spisu NSP 2002 prawie siedemdziesiąt pięć procent mieszkańców gminy puńskiej deklaruje narodowość litewską, por. Tab. 2-2.

Tabela 2-2 Liczba ludności deklarującej narodowość litewską w wybranych gminach województwa podlaskiego w odniesieniu do ogólnej liczny ludności (*Raport, 2003*)

Powiat	Gmina	Ludność ogółem	Deklarujący narodowość			
			polską	niepolską	litewską	
						%
Sejneński	wieś gminna Puńsk	4 454	1096	3 344	3 335	74,9
Sejneński	wieś gminna Sejny	4 185	3362	785	780	18,6
Sejneński	gmina miejska Sejny	6 010	5466	494	474	7,9
miasto Suwałki	miasto Suwałki	68 923	67 556	567	326	0,5
Suwalski	wieś gminna Szypliszki	4 099	3 948	122	111	2,7
Sejneński	wieś gminna Krasnopol	4 004	3 916	60	35	0,9

2.3.2. Tożsamość litewskiej mniejszości narodowej w Polsce

Tematyka tożsamości litewskiej mniejszości narodowej została szczegółowo opracowana, por. prace N. Birgiel (2002), J. Gajdy (1987), D. Krištopaitė (1998), J. Marcinkiewicza (2003), D. Roszko (2008, 2012b), M. Sobeckiego (1996), V. Stravinskienė (2004) i inne. Wyodrębnia się kilka najważniejszych cech, które pozwalają litewskiej mniejszości w Polsce na samoidentyfikację, mianowicie: (a) szacunek do mowy ojczystej (obejmuje biegłą znajomość gwary i coraz częściej literackiego języka litewskiego, posługiwanie się gwarą na co dzień), (b) język litewski jako język liturgii, (c) pamięć o przodkach oraz dawnych mieszkańcach ziem obecnie zajmowanych przez litewską mniejszość (tj. o Jaćwingach), (d) wysoka znajomość historii Litwy (w szczególności okres Wielkiego Księstwa Litewskiego), (e) folklor, (f) tradycyjne imiona i nazwiska oraz (g) bogate życie kulturalne łączące w sobie wszystkie wcześniej wymienione wartości.

2.4. Gwary litewskie w Polsce

Gwary litewskie w Polsce występują na niewielkim zwartym obszarze północno-wschodniej części województwa podlaskiego — w powiecie sejneńskim. Stanowią one wraz z gwarami południowoaukštajkimi i zachodnioaukštajkimi z terenu Litwy jedność terytorialną. Obszar występowania gwar litewskich na terytorium Polski ciągnie się w nadgranicznym pasie (wzdłuż granicy polsko-litewskiej) na północy od wsi Jegliniec (lit. Eglinė, gwar. Aglinė), znajdującej się nieopodal przejścia granicznego Budzisko do wsi Rachelany (lit. Rakelija), położonej w pobliżu bardziej znanej i zarazem większej miejscowości Ogrodniki (lit. Agradnikai, gwar. Aradnikai) na południu. W linii prostej ten obszar osiąga długość ponad 15 km, szerokość

zaś waha się od 10 do 15 km, por. (Buch, 1998). Na północ od miejscowości Puńsk (lit. Punksas, gwar. Punksas / Puncas), w odległości kilku kilometrów, przebiega granica między dwoma litewskimi dialektami aukštajckimi: południowym (lit. pietų aukštaičiai) i zachodnim (lit. vakarų aukštaičiai), por. (Smoczyński, 1972, s. 97; Hasiuk, 1978, s. 3–4; Birgiel, 2002, s. 19). Tę granicę wyznaczają na linii wschód – zachód miejscowości: Giełusze (lit. Giluišiai, gwar. Giluišai), Wojciuliszki (lit. Vaičiuliškė, gwar. Vaičiuliškė), Romaniuki (lit./gwar. Ramonai). Dialekt zachodnioaukštajcki zajmuje tereny na północ od linii rozgraniczającej oba dialekty. Natomiast południowoaukštajcki — na południe. Powierzchnia zajmowana przez dialekt zachodnioaukštajcki stanowi mniej niż 1/10 powierzchni terenów zamieszkiwanych przez ludność litewskojęzyczną, por. Rys. 2-6 (s. 39) oraz (Zdancewicz, 1963, s. 233). W praktyce zasięg dialektu zachodnioaukštajckiego ogranicza się do kilku wiosek położonych w północno-zachodniej części gminy Puńsk, w tym wsi Jegliniec i Wojciuliszki. Dialekt zachodnioaukštajcki bywa również nazywany dialektem Kapsów (lit. kapsų tarmė), zaś dialekt południowoaukštajcki — dialektem Dzuków (lit. dzūkų tarmė), por. (Buch, 1998, s. 293).

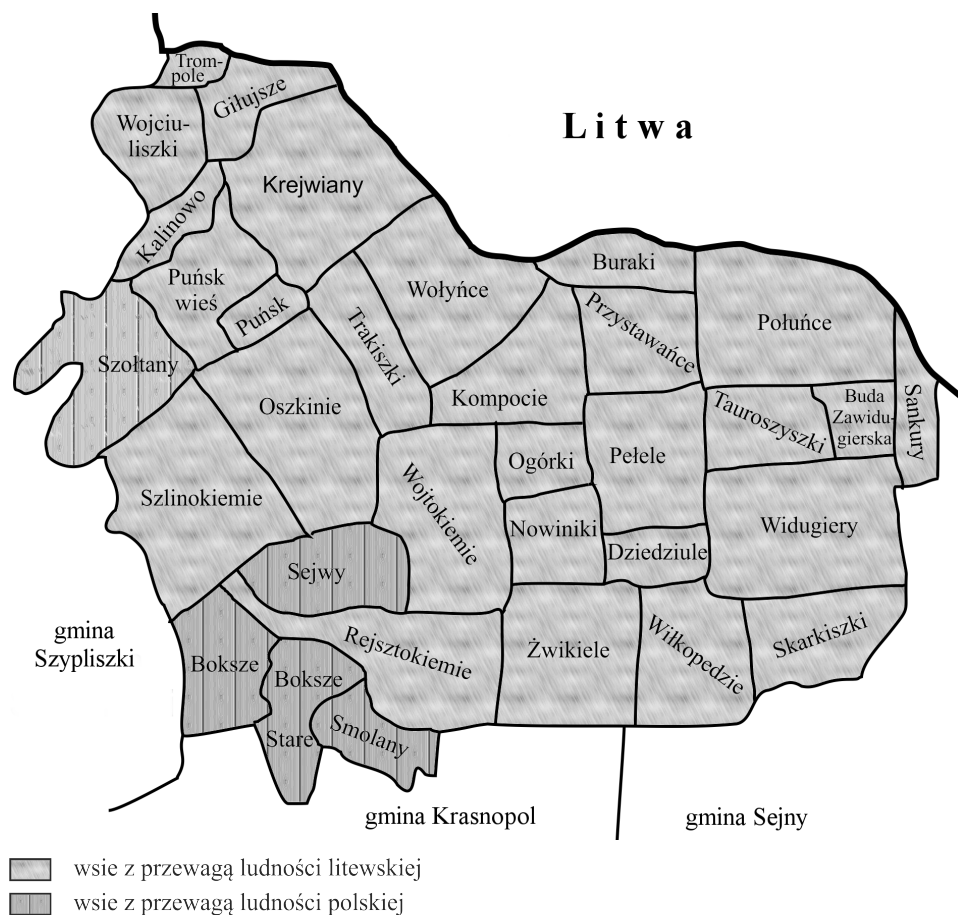
Na niewielkim obszarowo terenie dialektu zachodnioaukštajckiego nie stwierdza się zróżnicowania gwarowego. Na wielokrotnie większym obszarze dialektu południowoaukštajckiego wyróżnia się dwie gwary: puńską (opisaną przez W. Smoczyńskiego) oraz sejneńską/sejnejską (opisaną przez M. Hasiuka). Ośrodkiem centralnym pierwszej z gwar jest miasteczko Puńsk (lit. Punksas, gwar. Punksas / Puncas), drugiej zaś — okolice odległego o ponad 20 km w kierunku południowo-wschodnim od Puńska jeziora Gaładuś (lit. Galadusis) z miejscowością Sejny (lit. Seinai, gwar. również Sainai) leżącą niemal na krańcu zasięgu tej gwary. Analiza cech obu gwar (puńskiej i sejneńskiej) nie ujawnia znacznego zróżnicowania wykraczającego poza cechy fonetyczne i słownictwo i sporadycznie — morfologiczne, źródłem których mogła być bliskość gwar sejneńskiej i białoruskich, por. Rys. 2-2 (s. 31).

Warto zwrócić uwagę, że autorzy litewscy w ostatnim wydaniu *Lithuanian Dialects* (LD, 2005) zaznaczają zasięg dialektu zachodnioaukštajckiego tylko do granicy z Polską, por. Rys. 2-5 (s. 38).

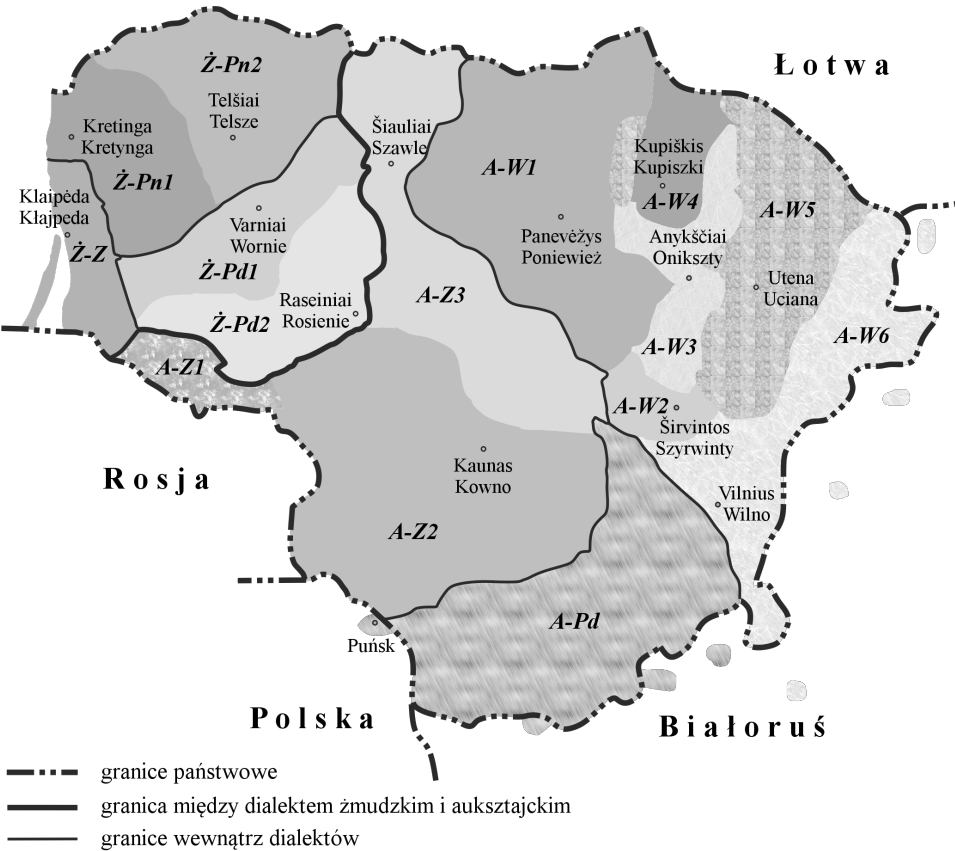
2.4.1. Gwary litewskie jako przedmiot badań dialektologicznych

W literaturze przedmiotu opis litewskich gwar na terytorium Polski koncentruje się na gwarze puńskiej. Są to przede wszystkim prace W. Smoczyńskiego (1971, 1972, 1977, 1981, 1984a–b, 1987, 1988, 2001) oraz T. Buch (1998). W zdecydowanie mniejszym zakresie została zbadana gwara sejneńska, por. prace M. Hasiuka (1978, 1980). Jedyna gwara reprezentująca dialekt zachodnioaukštajcki również nie znalazła większego zainteresowania badaczy. Pochodzące z lat osiemdziesiątych minionego stulecia nagrania M. Hasiuka są obecnie digitalizowane i opracowywane przez J. Niewulis-Grablunas i P. Grablunasa (oboje reprezentują Zakład Bałtologii UAM).

Powróćmy jednak do gwary puńskiej. Prace W. Smoczyńskiego ograniczają się do opisu zjawisk natury fonetyczno-fonologicznej, prozodycznej, analizy morfologicznej, kwestii zapożyczeń leksykalnych. Natomiast prace M. Hasiuka i T. Buch — głównie do kwestii fonetycznych i fonologicznych. W ostatnim czasie powstały ko-

Rysunek 2-4 Struktura narodowościowa w gminie Puńsk (na podstawie Birgiel 2002, dane z 2000 roku)

Dialekt žemaitiški

zachodni	północny		południowy	
Ż-Z	Ż-Pn1	Ż-Pn2	Ż-Pd1	Ż-Pd2

Dialekt aukštaitiški

zachodni			wschodni							południowy
A-Z1	A-Z2	A-Z3	A-W1	A-W2	A-W3	A-W4	A-W5	A-W6		A-Pd

Rysunek 2-5 Dialekty litewskie (mapa przygotowana w oparciu o prace A. Girdenisa i Z. Zinkevičiausa, por. LD 2005)

Rysunek 2-6 Rozmieszczenie gwar litewskich i polskich (na podstawie Buch, 1998; Zdancewicz, 1963; Birgiel, 2002)

lejne prace opisujące gwary puńską. Można tu wymienić niepublikowane prace magisterskie, np. I. Aleksaitė (1985), V. Batvinskasa (1994), I. Gasperavičiūtė (1992), P. Grablunasa (1999), E. Mosica (2009), J. Niewulis (2001), G. Sorokaitė (1992), B. Stoskeliūnaitė (1990), A. Uzdila (1963), W. Zimnickiej (2003). Fonologia litewskiej gwary puńskiej została poruszona w monografii J. Niewulis-Grablunas (2005). Natomiast monografia N. Birgiel (2002) koncentruje się wokół zagadnień interferencji językowej w mowie dwujęzycznych przedstawicieli gwary puńskiej. Zagadnienia morfologii czasownika gwarowego w ujęciu konfrontatywnym są poruszone w pracy własnej (Roszko, D., 2004). Natomiast opis wybranych elementów poziomu semantycznego dla gwary puńskiej został podjęty w kilku własnych artykułach opublikowanych po roku 2004, por. Literatura (s. 291).

Pośrednio temat litewskich gwar w Polsce poruszono w pracach opisujących polskie i białoruskie gwary Suwalszczyzny oraz polsko-litewskie lub białorusko-litewskie kontakty językowe, por. publikacje J. Bacewicza (2005), B. Falińskiej (1955, 1989, 2004), S. Glinki (1960, 1990), A. Gołąbek (1987, 1990), B. Janiak (1984), M. Kasner (1992), J. Marcinkiewicza (2003), E. Smułkowej (1988, 1990, 2002), wspólne E. Smułkowej i N. Kolis (1992), T. Zdancewicza (1957, 1958, 1960, 1963, 1964, 1967) i innych.

Językoznawcy z Litwy również zajmowali się litewskimi gwarami na terytorium Polski. Niejednokrotnie przybywali na te tereny w celach badawczych, np. K. Garša, L. Grumadienė, K. Morkūnas, B. Mikalonienė i inni. Szerszy wykaz bibliograficzny prac litewskich badaczy gwary puńskiej jest zawarty w tomie *Lietuvių kalbotyros klausimai* (obecnie *Acta Linguistica Lithuanica*), 1989, XXIII na stronach 218–220, 222–229.

2.4.2. Ogólna charakterystyka litewskiej gwary puńskiej w Polsce

Litewska gwara puńska zajmuje stosunkowo niewielki zwarty obszar północno-wschodniej części województwa podlaskiego o długości dochodzącej do 15 km i szerokości od 10 do 15 km (por. Rys. 2-6, s. 39).

Północna granica dialektu wyznaczona jest przez linię miejscowości: Romaniuki (lit. Ramonai), Wojciuliszki (lit. Vaičiuliškė/Vaičiuliškė), Giełusze (lit. Giluišiai/Giluišiai), południowa zaś — przez północno-zachodnie obrzeże jeziora Gaładuś z przedłużeniem na zachód ponad Sejnamy.

Gwara puńska należy do dialektu południowaukasztajskiego. Liczba użytkowników tej gwary wynosi około 5.000. W większości są to mieszkańcy gminy Puńsk. W zasadzie jeszcze na przełomie lat 80. i 90. minionego stulecia można było uznać, że gwara jest dobrze zachowana. Taki stan rzeczy był gwarantowany warunkami polityczno-gospodarczymi, również zwartym charakterem terenów zajmowanych przez ludność litewskojęzyczną, która pieczołowicie kultywowała tradycje narodowościowe, kulturowe i językowe. W XXI wieku trudno jest mówić o gwarze jako jednolitym tworze. Przyczyn tych zmian upatruje się między innymi w powszechnym obowiązkowi nauki, który już w okresie PRL istotnie wpłynął na rozwój dwujęzyczności — zjawiska stosunkowo rzadkiego w okresie międzywojennym, a nawet w pierwszych dwóch powojennych dziesięcioleciach. Odseparowana geograficznie od reszty kraju (północno-wschodni kraniec Polski) oraz politycznie od Republiki Litewskiej (wówczas LSRR) enklawa litewkości w Polsce praktycznie mogła żyć swoim tem-

pem aż do czasu transformacji, która rozpoczęła się wraz z wydarzeniami lat 80. XX wieku w Polsce. Ówczesne zmiany polityczno-gospodarcze wzmogły migrację ludności (w tym zarobkową) w głąb kraju. Kolejne wydarzenia, jak: odzyskanie niepodległości przez Litwę, przystąpienie Polski i Litwy do Unii Europejskiej, do Strefy Schengen, a także kryzys gospodarczy i postęp cywilizacyjny ostatnich lat tylko potęgowały zmiany zachodzące na terenach zajmowanych przez Litwinów polskich, w tym także w będącej tu przedmiotem badań gwarze puńskiej. Dlatego dzisiaj gwarą silnie ewoluje. Pokolenie starsze (w wieku powyżej 50 lat), choć nadal posługuje się gwarą, przejmuje nowe słownictwo i konstrukcje, np. w zdaniu:

- [1] gwar. Toj kojuké iki pirštukų ir va šap tep sugijo ir da nekluzuoja, nieko, ir dar tų **pil'**- *kamuolį* mètó.
 pol. Ta nóżka do paluszków [była skaleczona] i jakoś tam się zrosła i nawet nie utyka, w ogóle, i teraz tę **pił-** *piłkę* rzuca.

Kobieta lat 78 wymawia początek wyrazu **pil'-***kj* 'piłkę' i nagle reflektuje się — podaje postać literacką *kamuolį* 'piłkę', której z pewnością nauczyła się od swoich wnuczków. Pokolenie średnie (w wieku 20–50 lat) świadomie wybiera czy mówi gwarą, czy też używa litewskiego języka literackiego. Pokolenie młodsze (w wieku poniżej 20) praktycznie nie posługuje się gwarą. Używa litewskiego języka literackiego.

Należy mieć na uwadze, że przedstawiony wyżej schemat rozróżnienia gwary i języka literackiego w mowie Litwinów polskich jest uproszczony. Istotne różnice fonetyczne między gwarą, a literackim językiem litewskim są jednak trudne do pokonania dla litewskojęzycznych mieszkańców Puńska i okolic. Litwini puńscy, nawet od lat mieszkający na Litwie, są rozpoznawani jako „przyjezdni”. Decyduje o tym charakterystyczna twarda wymowa większości spółgłosek, które w języku literackim są miękkie. Dlatego można odnieść wrażenie, że Litwini puńscy, mówiąc literackim językiem litewskim, przede wszystkim unikają typowej dla gwary leksyki oraz fleksji. W kwestiach fonetycznych zazwyczaj rugują charakterystyczne twarde gwarowe spółgłoski *c* i *dz*. Należy również mieć na uwadze, że w mowie „kodyfikowanej” Litwinów puńskich nie ma obcych gwarze form modus relativus (*esąs matęs* ‘rzekomo miał widzieć/zobaczyć’) czy złożonych konstrukcji imiesłowowych (typu biernik z imiesłowem, np. *maté tévą dirbus/dirbantį* ‘widział, że ojciec pracował’ i in.). Natomiast pozornie z łatwością przyswajane formy literackie są stosowane w złych kontekstach znaczeniowych, co nierzadko prowadzi do zachwiania komunikacji, np. wykorzystanie lit. *kažkas* ‘ktoś / coś’ o znaczeniu (właściwym) egzystencjonalnym (inaczej tetycznym), na wzór dwuznacznego polskiego *ktoś / coś* zamiast wymaganego w danym kontekście lit. *kas nors* ‘ktoś ; coś’ o znaczeniu ogólnym zwyczajowym (inaczej hipotetycznym), np.:

- [2] gwar. *Namie nėra ko valgyt, nupirk *kažką*.
 pol. W domu nie ma co jeść, kup *coś*. (z rozmowy telefonicznej).

zamiast

- [2a] lit. Namie nėra ko valgyt, nupirk *ką nors*.
pol. W domu nie ma co jeść, kup *coś*.

Dzisiaj można z pełną odpowiedzialnością powiedzieć, że czasy jednojęzyczności wśród Litwinów puńskich całkowicie minęły. Powszechny dostęp do wielojęzycznych środków masowego przekazu, sam postęp cywilizacyjny sprawiły, że dwujęzyczność stała się faktem. I jeśli jeszcze do niedawna normą było to, że Litwin puński doświadczał pierwszego znaczącego kontaktu z językiem polskim w szkole podstawowej (dotyczy pokolenia średniego), to obecnie pokolenie młodsze jednocześnie poznaje oba języki już w domu: litewski — przede wszystkim w rozmowie z rodzicami oraz z litewskiego radia i telewizji, polski zaś — z telewizji i z Internetu.

2.4.2.1. Wyróżniająca się cecha gwary puńskiej

Litewska gwarą okolic Puńska należy do dialektów południowoaukstajskich, nazywanych niekiedy dialektem Dzuków (lit. *dzūkų tarmė*) Ten termin nawiązuje do charakterystycznej cechy konsonantycznej dialektu, nieznannej literackiej postaci języka litewskiego. Mowa jest o dialektałnych fonemach/spółgłoskach twardych /c/, /ɜ/, które występują na miejscu miękkich literackich /č’/ < *tj i /dž’/ < *dj oraz niektórych /t’/ i /d’/. Literackie fonemy /t’/ i /d’/ oddawane w gwarze jako /c/, /ɜ/ to tylko te, które występują przed samogłoskami przednimi (również dyftongoidami) z barwą *i*, np. *i*, *ie*, por. (Smoczyński, 1972, s. 100–101). W gwarze nie doszło do przejścia /t’/ > /c/ przed innymi fonemami samogłoskowymi, por. gwar. *statiau* ‘budowałem’ i lit. *stačiau* ‘jw.’. W Tab. 2-3 ukazano przykłady opisywanych tu różnic:

Tabela 2-3 Wyróżniająca się cecha gwary puńskiej — zestawienie przykładów gwarowych i literackich

Postać gwarowa	Postać literacka	Znaczenie
c -a	č -ia	‘tu’
tra- c -as	tre- č -ias	‘trzeci’
c -iek	t -iek	‘tyle’
ture- c	turė- t -i	‘mieć’
dz -auksmas	dž -iaugsmas	‘radość’
dz -idelis	d -idelis	‘wielki’
gai- dz -is	gai- d -ys	‘kogut’
va- dz -inasi	va- d -inasi	‘nazywa się’
dz -vi ¹⁴	d -vi	‘dwie’

Współcześnie fonemy /č/ i /dž/ są znane gwarze puńskiej. Występują między innymi w zapożyczeniach z języka polskiego, np. gwar. *džemas*¹⁵ ‘dżem’, *barščai* ‘barszcz’. Na gruncie gwarowym powstały w wyniku asymilacji fonetycznych, np.

¹⁴Sonorna /v’/ zajmująca pozycję między pierwotnie miękkimi spółgłoskami /t’/, /d’/ a samogłoską czy dyftongoidem /i/, /ie/ nie blokowała zajścia omawianej zmiany /t’, d’ + i, ie/ > /c, ɜ + i, ie/.

¹⁵Pokolenie starsze i znaczna część pokolenia średniego w miejscu fonemu /dž/ wymawia /d/+ /ž/.

pod wpływem artykulacji fonemu /š/ dochodzi do zamiany /c/ w /č/ oraz stosunkowo rzadziej — /3/ w /dž/, por. gwar. *atn'ešč* < *atn'ešč* 'przynieść', *muščis* < *muščis* 'bić się', *išdžovink* < *išdžovink* 'wysusz'. W materiałach korpusowych fonem /č/ pojawia się 3 602 razy, co w odniesieniu do fonemu /c/ (10 947 wystąpień w korpusie) daje stosunek występowania /č/ : /c/ = 1 : 3. W wypadku fonemów /dž/ i /dz/ — są to wartości 219 i 3 494, co wyraźnie świadczy, że fonem /dž/ jest trudniej adaptowany w gwarze puńskiej.

Kolejną charakterystyczną cechą gwary jest brak samodzielnego fonemu /z/. W gwarze /z/ pojawia się jako wariant pozycyjny /s/ przed spółgłoską dźwięczną, por. gwar. *pazdarė* 'zrobił (-a, -o) się', lit. *pasidarė* 'jw.'

2.4.2.2. Akcent

Akcent w litewskiej gwarze puńskiej jest swobodny. Nie jest związany z określoną sylabą w wyrazie, por. gwar. *ainū* 'ide', *aīnam* 'idziemy'. Posiada wartość dystryktywną, por. gwar. *neši* 'niesiesz' i *nėši* 'będziesz niósł' (zmiana znaczenia gramatycznego) i gwar. *lauk* 'czekaj' i *lauk* 'idź sobie', *aušta* 'stygnie' i *aūšta* 'świta' (zmiana znaczenia leksykalnego), Sakavičiūtė i Sakavičiūtė (zmiana nacechowania stylistycznego).

2.4.2.3. Intonacja

W gwarze sylaby akcentowane mogą posiadać intonację akutową (opadającą, lit. *tvirtapradė priegaidė*, np. *kāicyc* 'grzać') lub cyrkumfleksową (przeciągłą, lit. *tvirtagalė priegaidė*, np. *kāimas* 'wieś'). Elementem intonowanym w sylabie jest samogłoska długa /i, ę, ě, o, ū/ū/, dyftong /ai, ui, ei au/, dyftongoid /uo, ie/ oraz połączenie dyftongiczne /il, ul, el, al, ir, ur, er, ar, im, um, em, am, in, un, en, an/. Zdaniem W. Smoczyńskiego intonowanie w gwarze wykazuje pewne ograniczenia w zestawieniu z językiem literackim. Przejawem różnic ma być brak rozróżnienia intonacji w sylabach zawierających samogłoski długie i dyftongoidy (Smoczyński, 1988). W konsekwencji powyższego należałoby stwierdzić, że gwarowe sylaby akcentowane zawierające samogłoski długie i dyftongoidy są pozycją neutralizacji intonacji. Jednak zapisy gwarowe z lat 1990–2012 pozwalają sądzić, że samogłoski długie i dyftongoidy mogą być intonowane, szczególnie w mowie przedstawicieli pokolenia średniego i młodszego. Również zróżnicowanie intonacji na samogłoskach długich obserwuje się u przedstawicieli pokolenia starszego, por. przykłady zarejestrowane w 2008 roku i pochodzące z wypowiedzi kobiety w wieku 80 lat: gwar. *žaló* 'czerwona, o krowie; mianownik, l. poj.) wobec *žalōjos* 'jw.; dopełniacz, l. poj.'

Nie jest natomiast rozróżniana intonacja w sylabach nieakcentowanych. Sylaby nieakcentowane zawierające samogłoskę długą, dyftong, dyftongoid lub połączenie dyftongiczne wymawiane są zawsze z intonacją cyrkumfleksową.

Cechą szczególną gwary puńskiej jest dodatkowe wydłużenie pierwszego elementu dyftongu /e-, a-, u-/ oraz połączenia dyftongicznego /i-, e-, a-, u-/ pod intonacją akutową, por. (Smoczyński, 1972, s. 98). Analogiczne zjawisko zostaje odnotowane w gramatyce akademickiej języka litewskiego, jednak w zawężeniu do barwy /a/ i /e/. Ponadto podkreśla się tam, że jest to tylko tendencja do wydłużania, nie zaś zjawisko już ukształtowane (Ambrasas, 1997a).

Cechą gwary puńskiej jest również znaczne wydłużanie samogłosek długich z intonacją cyrkumfleksową.

2.4.2.4 Iloczas

Kolejną cechą systemu prozodycznego gwary puńskiej jest iloczasa — zróżnicowanie długości elementu zgłoskotwórczego, obserwowane zarówno w sylabach akcentowanych jak i nieakcentowanych. Iloczas może różnicować znaczenie, np. gwar. *dzirb-i* ‘pracujesz’ : *dzirb-ĭ*, ‘~pracowali [imiesłów czasu przeszłego jednokrotnego, l. mn., mianownik]’.

Prowadzone ostatnio na Litwie badania wskazują na tendencję do skracania długich samogłosek w sylabach nieakcentowanych, por. (Kaukėnienė, 2011). Pod tym względem gwara puńska jest bardziej zachowawcza.

2.4.2.5. System samogłoskowy

W gwarze wyróżnia się 10 fonemów samogłoskowych, 2 dyftongoidy, 4 dyftongi oraz 16 połączeń dyftongicznych, por. Tab. 2-4:

Tabela 2-4 System samogłoskowy gwary puńskiej

samogłoski krótkie	i , e , a , o , u
samogłoski długie	ī , ē , ē , o , u
dyftongoidy	ie , uo
dyftongi	ai , ei , au , ui
połączenia dyftongiczne	il , el , al , ul ir , er , ar , ur im , em , am , um in , en , an , un

W. Smoczyński do samogłosek długich zalicza połączenia dyftongoidalne /ie/, /uo/ (Smoczyński, 1972, s. 98)¹⁶. Cechą charakterystyczną dyftongoidów jest płynna artykulacja przebiegająca od barwy pierwszej (/i/ lub /u/) do drugiej (/e/ lub /o/).

Gwarowa samogłoska krótka /i/ ma nieco cofniętą artykulacją, czym upodabnia się do polskiego /y/. Zjawisko jest obserwowane po spółgłoskach przedniojęzykowych dźwiękowych, zębowych pierwotnie twardych (w tym też /r/ i /ł/), por. gwar. *cik* /cyk/ ‘tylko’ : lit. *tik* /t’ik/ ‘jw.’.

Zapewne pod wpływem języka polskiego w zapożyczeniach może pojawić się krótkie o, np. gwar. *možna* ‘można’, *majontkas* ‘majątek’, *telefonas* ‘telefon’. Szerzej na ten temat por. (Smoczyński, 1984, s. 182, 1972, s. 100).

W gwarze puńskiej doszło do zmiany barwy /e/ w /a/ (również w dyftongach) po stwardniałych pierwotnie miękkich spółgłoskach (np. /ł/, /r/, /c/, /dz/, /č/, /dž/, /s/, /š/, /ž/) oraz w absolutnym nagłosie (również po /j/), por. gwar. *ažaras* ‘jezioro’ i lit. *ežeras* ‘jw.’, gwar. *aik* ‘idź’ i lit. *eik* ‘jw.’, gwar. *raikia* ‘trzeba’ i lit. *reikia* ‘jw.’.

Dawne nosówki mają inną niż w języku literackim barwę, por. pary: gwar. *u* i lit. *ą* oraz gwar. *ĭ* i lit. *ę*, np. gwar. *kų darai* ‘co robisz’ i lit. *ką darai* ‘jw.’ oraz gwar. *matau Danutĭ* ‘widzę Danutę’ i lit. *matau Danutę* ‘jw.’.

¹⁶Połączenie samogłosek długich i dyftongoidów w jedną grupę samogłosek długich mogło być spowodowane konstataowanym przez W. Smoczyńskiego brakiem rozróżnienia intonacji na tych elementach.

W. Smoczyński (1987, s. 237) wymienia protetyczne /j/ przed dyftongoidem /ie/ w nagłosie jako cechę różnicującą gwarę i język literacki, por. gwar. *jieškau* ‘szukam’ i lit. *ieškau* ‘jw.’. Jednak w (Ambrazas, 1997a) protetyczne /j/ przed /ie/ w nagłosie jest uznane za normę. Protetyczne /j/ nie jest jednak odzwierciedlone w ortograficznym zapisie. Inne gwarowe przykłady z protetycznym /j/: gwar. *jieva* ‘czeremcha’, *Jievutė* ‘Ewunia’.

Fonem /j/ pojawia się również w absolutnym wygłosie po dyftongoidzie /uo/, np. gwar. *vanduoj* ‘woda’ (lit. *vanduo* ‘jw.’), *piemuoj* ‘pastuch’ (lit. *piemuo* ‘jw.’), *akmuoj* ‘kamień’ (lit. *akmuo* ‘jw.’), *tešmuoj* ‘wymię’ (lit. *tešmuo* ‘jw.’), *ruduoj* ‘jesień’ (lit. *ruduo* ‘jw.’).

Analogicznym zjawiskiem do protetycznego /j/ jest nagłosowe /v/ przed dyftongoidem /uo/, por. gwar. *vuodas* ‘komar’ i lit. *uodas* ‘jw.’, gwar. *vuoga* ‘jagoda’ i lit. *uoga* ‘jw.’, gwar. *vuošvis* ‘teść’ i lit. *uošvis* ‘jw.’, gwar. *vuoscyc* ‘wachać’ i lit. *uostyti* ‘jw.’ i in.

Fonem /v/ może pojawić się również w śródgłosie, rozdzielając dwie sąsiadujące ze sobą samogłoski, np. gwar. *Le-v-onas* ‘Leon’, *nu-v-ėjau* ‘poszedłem’ (por. lit. *nuėjau* ‘jw.’).

2.4.2.6. System spółgłoskowy

System spółgłoskowy gwary liczy trzydzieści fonemów.

Tabela 2-5 System spółgłoskowy gwary

p	b	m	v	t	d	n	l	r	c	ɜ	č	dž	s	š	ž	k	g	
p'	b'	m'	v'	t'	d'	n'	l'						s'			k'	g'	j

Dwadzieścia dwa fonemy wchodzą w opozycję miękkości i twardości, np. /p/-/p'/, /s/-/s'/ itd. Siedem fonemów w ogóle nie posiada odpowiedników miękkich /r, c, ɜ, č, dž, š, ž/, zaś /j/ nie posiada odpowiednika twardego. Opozycja miękkości : twardości jest obserwowana przed samogłoskami tylnymi. Przed samogłoskami przednimi pojawiają się warianty miękkie z wyjątkiem /l/ przed /é/. Choć liczba spółgłosek miękkich w gwarze wynosi dwanaście, to niska częstość ich użycia powoduje, że gwarą w zestawieniu z językami polskim i szczególnie litewskim uważana jest za „twardą”.

W odniesieniu do języka polskiego gwarę wyróżnia przewaga spółgłosek twardych oraz brak (poza nielicznymi przykładami zapożyczeń i efektów ściągnięcia) takich fonemów jak /z/, /dž/, /ch/ i /f/, por. podane w Rozdziale 4 (p. 4.1.2, s. 104) przykłady.

2.4.2.7. Inne cechy gwarowe

Szczegółowe charakterystyki uwzględniające kategorie morfologiczne gwary puńskiej w zestawieniu z językami polskim i litewskim są podane i omówione w Rozdziale 4 (począwszy od punktu 4.3, s. 106). W tej części opisu ograniczono się do podania cech charakterystycznych gwary na tle literackiego języka litewskiego. Opisowi podlegają tylko te własności, które nie przekładają się na wyróżnianie w Rozdziale 4 kategorie morfologiczne.

Leksyka. Aspekty geopolityczne, gospodarcze oraz kontakty z okoliczną ludnością polską, białoruską, niemiecką, żydowską nie pozostały bez wpływu na zasób leksykalny gwary. Wyróżniane przez W. Smoczyńskiego (1984b, 1996, s. 37–42) tzw. sławizmy (np. *pabažnas* ‘pobożny’, *dūša* ‘dusza’ i in.) i germanizmy (np. *bankukas* ‘sękacz’, *šnapsas* ‘wódka’ i in.) w dużej mierze zachowały się do dziś. Są to nazwy osób, przedmiotów i czynności, które oparły się wirowi przemian cywilizacyjnych. Część jednak tradycyjnej starej leksyki, mimo wszystko wychodzi z użycia (np. *panėdelis* ‘poniedziałek’, *šlėbė* ‘suknia’, *apcieka* ‘apteka’, *skotercis* ‘obrus’ i in.), por. na ten temat D. Roszko (2006, 2009a). Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w rosnącej roli literackiej postaci języka litewskiego. W ostatnim okresie obserwowany jest wzrost liczby neologizmów, których źródłem są języki polski i litewski. Jednoczesne przyswajanie form litewskich i adaptacja polskich doprowadza do znacznego wzbogacenia leksyki gwarowej, zwłaszcza rozwija się liczba synonimów (np. *telefonas komurkavas* ‘telefon komórkowy / pot. komórka’ i *mobilusis / mobilus telefonas* ‘jw.’). Szerzej na temat najnowszych zmian w leksyce gwarowej por. (Roszko, D., 2004, 2009a), por. też wykaz nieuwzględnionych w wykazie W. Smoczyńskiego starych germanizmów i sławizmów w (Roszko, D., 2009a).

Rzeczownik. Podział na deklinacje w gwarze oparty jest na wygłosie tematu. W. Smoczyński wyróżnia siedem typów deklinacyjnych i zwraca uwagę na rozbieżności między gwarą, a językiem literackim, które ujawniają się w przynależności poszczególnych form do określonych typów deklinacyjnych oraz w samej odmianie. Szerzej na ten temat por. (Smoczyński, 1984, s. 240–248).

Gwarze znany jest przypadek illativus (na oznaczenie celu lub kierunku), por. też (Smoczyński, 1984, s. 240). W ostatnich dziesięcioleciach częstość jego użycia maleje. W wypowiedziach starszego pokolenia najczęściej notowane formy to: *Amerikon* ‘do Ameryki’, *atlaidan* ‘na odpust’, *altorun* ‘na ołtarz’, *ažaran* ‘do jeziora / w jezioro’ *bačkon* ‘do beczki’, *burnon* ‘do buzi’, *baliun* ‘na bal’, *ėglinukan* ‘do lasu iglastego’, *galvon* ‘do głowy’, *darban* ‘do pracy’, *dvaran* ‘na dwór’, *jomarkan* ‘na jarmark’, *kamaron* ‘do komórki/składu’, *kampukan* ‘do kącika’, *karčamon* ‘do karczmy’, *Kaunan* ‘do Kowna’, *kišaniun* ‘do kieszeni’, *kluonan* ‘do stodoły’, *krikštan* ‘na chrzciny’, *krūcinėn* ‘do piersi’ *langan* ‘w okno / do okna’, *laukan* ‘na pole’, *Lietuvon* ‘na Litwę’, *lovon* ‘do łóżka’, *maišan* ‘do worka’, *miestan* ‘do miasta’, *pievon* ‘na łąkę’, *Punskan* / *Punckan* ‘do Puńska’, *puodukan* ‘do garnuszka’, *rankon* ‘w rękę’, *Sibiran* ‘na Syberię’, *šliūban* ‘na ślub’, *sklenyčon* ‘do szklanki’, *smakran* ‘w brodę (np. uderzyć)’, *teisman* ‘do sądu’, *stubon* ‘do domu’, *tvartan* ‘do obory’, *turgun* ‘na targ’, *vaiskan* ‘do wojska’, *vakaran* ‘pod wieczór’, *Varšuvon* ‘do Warszawy’, *vesailion* ‘na wesele’, *vežiman* ‘na wóz’, *žandan* ‘do szczęki/policzka’. Pokolenia średnie i młodsze rzadziej stosują formy illatiwu. Łącznie w korpusie zanotowano blisko 500 użycie tego przypadku, również w złożeniach, np. *dīdzajan altaran* ‘do dużego ołtarza’, *kiton vieton* ‘w inne miejsce’, *ton vieton* ‘do tego miejsca’, *pacon Varšuvon* ‘do samej Warszawy’, *tracon dzienon* ‘na trzeci dzień’, por. w zdaniach:

- [3] gwar. *Vienas inlindo išmūryton duobėn.*
Jeden wszedł do wymurowanej jamy.

- [4] gwar. Tūdzien nuvažau sunkvežimiu *pacon Varšuvon*.
Tego dnia dojechałem ciężarówką *do samej Warszawy*.
- [5] gwar. Nuvažavom in Punksų *atlaidan*.
Pojechaliśmy do Puńska *na odpust*.
- [6] gwar. Jono šaimyna užėj *Velykų subaton* bažnyčoj.
Rodzina Jana zaszła *w Wielką Sobotę* do kościoła.

W gwarze forma illatiwu konkuruje z najbardziej obecnie rozpowszechnioną analityczną konstrukcją *in + biernik*, por. w zdaniu [5] gwar. *in Punksų* ‘do Puńska’ oraz z miejscownikiem, por. w zdaniu [6] gwar. *bažnyčoj* ‘do kościoła’.

W wypowiedziach osób pokolenia starszego stosunek użyć illatiwu i konstrukcji *in + biernik* wynosi 5:7 (czyli na każde pięć użyć illatiwu przypada siedem użyć konstrukcji *in + biernik*). Użycie miejscownika na oznaczenie kierunku — będące również cechą pokolenia starszego — nie jest tak powszechne, jak wcześniej wymienionych form, por. przykłady [6] oraz poniższy:

- [7] gwar. Aš parvaris karves jau *tvarči* ir jis atvažau an ratelio.
Już zdążyłem zagonić krowy *do obory* jak on przyjechał na rowerze.

Pokolenie młodsze preferuje konstrukcję *in + biernik* zbieżną z postacią literacką *i + biernik*. Zna i sporadycznie stosuje formy illatiwu.

W gwarze, podobnie jak w języku literackim, istnieje formalne rozróżnienie rodzaju obiektu celu: (a) nieożywiony lub ożywiony (*in + biernik*) i (b) człowiek (*pas + biernik*), por.:

- [8] gwar. Kadu kap inpuolė *in šėpį*, tai negalėjo išeic.
Kiedy jak wpadł *do szafy*, to nie mógł wyjść.
- [9] gwar. Sykį perkūnas trankė in avis.
Pewnego razu piorun uderzył *w owce*.
- [10] gwar. Ir išėjį iš bažnyčos nuvejom *pas brolių*.
I po tym jak wyszliśmy z kościoła, poszliśmy *do brata*.

Gwarę cechuje wysoka liczba form pluralia tantum, np. gwar. *pusrycai* ‘śniadanie’, por.:

- [11] gwar. Prieš *pusrycus* in darbų nėj, o po *pusrycy* nuvej pas mergų.
Przed śniadaniem nie wyszedł pracować, a po śniadaniu poszedł do dziewczyny.

gdzie *pusrycus* — forma biernika, *pusrycy* — forma dopełniacza. Znaczna liczba form pluralia tantum jest typowa dla obu litewskich kodów, szerzej na ten temat por. Rozdz. 4 (p. 4.3.2, s. 109).

Kolejną cechą gwary jest wysoka częstość użycia form deminutywnych, np. *kumelukas* ‘żrebiątko’, *mezginukas* ‘robótka na drutach’, *skarukės* ‘ubranko’, por. w zdaniu:

- [12] gwar. Jiej neturtingi buvo, vieną *karvukį* cik laikė.
Oni nie byli bogaci, jedną *krowę* [dosłownie: krówkę] tylko trzymali.

W korpusie gwary puńskiej odnotowano 3 620 użyć sufiksu deminutywnego *-ukas*, *-ė*. Więcej o formach deminutywnych w zestawieniu z językami polskim i litewskim por. Rozdz. 4 (4.3.3, s. 110).

W oparciu o dane korpusowe można wyróżnić najczęściej notowane w wypowiedziach leksemy, por. Tab. 2-6.

Tabela 2-6 Leksemy rzeczownikowe pospolite o najwyższej frekwencji

Leksem	Znaczenie	Liczba wystąpień w EkorpGP
žmogus	‘człowiek’	768
arklys	‘koń’	639
metai	‘rok ; wiek’	627
tėvas	‘ojciec’	531
pinigas	‘pieniądz’	387
kunigas	‘ksiądz’	332
ponas	‘pan’	324
kaimas	‘wieś’	273
vyras	‘mężczyzna ; mąż’	237
žamė	‘ziemia’	196
karvė	‘krowa’	201
laikas	‘czas’	194
bernas	‘młodzieniec’	186
duona	‘chleb’	177
dziena	‘dzień’	177
durys	‘drzwi’	171
stalas	‘stół’	150

W Tab. 2-7 zostaje podana frekwencja wybranych gwarowych nazw własnych (z pominięciem imion i nazwisk), charakteryzujących się najwyższą częstotliwością użycia. Wśród wymienianych leksemów (rdzeni) ze względu na niską frekwencję nie zostały uwzględnione nazwy Warszawy (7 wystąpień), Wilna (11 wystąpień) i in. W EkorpGP nie odnotowano leksemu, odpowiednika literackiej formy *baltarusis*, *-ė* ‘Białorusin ; Białorusinka’ i pochodnych. Pokolenie starsze jedną wspólną nazwą określa obie nacje — rosyjską i białoruską. W wypowiedziach przedstawicieli pokoleń średniego i młodszego rdzeń *rus-* najczęściej pojawia się w złożeniu *rusų kalba* ‘język rosyjski’ na określenie przedmiotu nauczania w szkole. Warto zwrócić uwagę, że starsze pokolenie nadal używa leksemów zawierających rdzeń *prūs-* na oznaczenie Niemców, Niemiec itd.

Tabela 2-7 Frekwencja form (nazwy własne) o wspólnym rdzeniu

Rdzeń	Występuje w formach (polski odpowiednik)	Liczba wystąpień w EkorpGP
punsk-	Punskas (Puńsk)	270
lietuv-	lietuvys, lietuvė, Lietuva, lietuviškas, lietuviškai (Litwin, Litwinka, Litwa, litewski, po litewsku)	297
sain-	Sainai (Sejny)	186
lenk-	lenkas, lenkė, Lenkija, łankiškias / lankiškias, łankiškai / lankiškai (Polak, Polka, Polska, polski, po polsku)	159
rus-	rusas / ruskis, rusė / ruskė, Rusija / Rosija, rusiškias / ruskas, rusiškai / ruskai (Rosjanin, Rosjanka, Rosja, rosyjski, po rosyjsku) / (Białorusin, Białorusinka, Białoruś, białoruski, po białorusku)	117
vokiet-	vokietys, vokietė, Vokietija, vokiškias, vokiškai (Niemiec, Niemka, Niemcy (państwo), niemiecki, po niemiecku)	105
žyd-	žydas, žydė / žydauka, žydauskas (Żyd, Żydówka, żydowski)	104
prūs-	prūsas, prūsė, prūsai, Prūsija, prūsiškias (Niemiec, Niemka, Prusowie / Niemcy, Prusy / Niemcy (państwo, pruski)	69

Przymiotnik. Gwarowa i literacka postaci przymiotnika nie odbiegają od siebie. Jedynie literackie, tzw. formy określone przymiotnika wydają się na tym tle wyróżniać (np. lit. *gerasis* ‘ten dobry ; każdy dobry’, *geroji* ‘ta dobra ; każda dobra’, *gilusis* ‘ten głęboki ; każdy głęboki’, *gilioji* ‘ta głęboka ; każda głęboka’). W korpusie gwary puńskiej są rejestrowane tzw. formy określone przymiotnika. Liczba i charakter użyć tych form wskazuje jednak, że może to być albo pozostałość wcześniejszej funkcjonującej kategorii określoności przymiotnika (szczególnie w mowie pokoleń starszego i średniego), albo wpływ literackiego języka litewskiego (dotyczy pokolenia młodszego), por.

- [13] gwar. Prie *Giliosios pievos* kranto yra duobė išlikus.
Przy brzegu *Gilioj pieva* pozostał dół.

Występujące w zdaniu [13] wyrażenie gwarowe *Gilioj pieva* (dosłownie Głęboka Łąka, zapewne nazwa grząskiej/podmokłej łąki) reprezentuje najczęściej notowany typ wyrażen zawierających tzw. formę określoną przymiotnika, por. też gwar.: *Gilioj balukė* [dosłownie: Głębokie Błotko], *Lygioji pieva* [dosłownie: Równa Łąka].

Ponadto w mowie przedstawicieli pokolenia starszego funkcjonują określenia zwierząt hodowlanych, np. gwar. *Margoj*, *Juodoj*, *Žaloj*, *Bistroj*, które należy uznać za rzeczowniki wywodzące się z form przymiotnikowych.

W zasobach EkorpGP w wypowiedziach przedstawicieli pokoleń średniego i starszego nie zarejestrowano użyć tzw. form określonych przymiotnika poza zastygłymi nazwami własnymi. Poniższy przykład przysłowia (zdanie [14]) potwierdza, że gwarowe tzw. formy określone przymiotnika nie są powszechne.

- [14] gwar. *Cyki kiaulė* gilių duobj rausia.
[Dosłownie: Cicha świnia głęboki dół ryje.]
Cicha woda brzegi rwie. (polski odpowiednik)
- [15] lit. *Tylio-ji kiaulė* gilią šaknį knisa.
[Dosłownie: Cicha świnia głęboki dół ryje.]
Cicha woda brzegi rwie. (polski odpowiednik)

W przykładzie [15] przedstawiono literacki odpowiednik zdania gwarowego [14], pochodzący z korpusu języka litewskiego *Tekstynas*. Jak można zauważyć, w literackiej postaci przysłowia występuje tzw. forma określona przymiotnika *tylioji*.

Warto podkreślić, że podobne spostrzeżenia czyni W. Smoczyński (1984, s. 250–251) w oparciu o starszy materiał gwarowy. W wypowiedziach z ostatnich lat liczba rejestrowanych użyć form określonych przymiotników lekko wzrosła za sprawą młodszego pokolenia, które ulega wpływom literackiego języka litewskiego.

Formy przymiotnikowe z sufiksem *-ulis*, *-ė* (rejestrowane w sąsiednich gwarach litewskich na terenie Republiki Litewskiej), jako funkcjonalny odpowiednik litewskich literackich form określonych przymiotników (LD, 2005), są znane gwarze puńskiej. Jednak częstość występowania form z sufiksem *-ulis*, *-ė* w gwarze puńskiej jest bardzo niska, a rejestrowane formy to przede wszystkim nazwiska, np. Balulis, Burdulis, Gražulis, Nevulis, Pečulis (/Peculis), Škarnulis, Vaičulis, będące zapewne relikdami niegdyś funkcjonującej kategorii określoności z sufiksem *-ulis*, *-ė*.

Gwarze puńskiej — w odróżnieniu od języka literackiego — nie jest znany stopień pośredni między równym i wyższym, por. Rozdz. 4 (p. 4.4.1.1, s. 112).

Tabela 2-8 Leksemy przymiotnikowe o najwyższej frekwencji

Leksem	Znaczenie	Liczba wystąpień w EkorpGP
geras	dobry	256
sanas (/ senas)	stary	240
ubagas	biedny	186
dzidelis	duży	176
mažas	mały	180
gražus	piękny	104
margas	pstry	129
gyvas	żywy	78

W Tab. 2-8 wyróżniono najczęściej spotykane leksemy przymiotnikowe w gwarze. Podawane liczby wystąpień obejmują wszelkie możliwe warianty morfologiczne, wliczając w to również formy stopnia wyższego i najwyższego.

Proporcjonalnie liczba zarejestrowanych w EkorpGP przymiotników jest niższa niż w języku polskim (por. dane dot. Korpusu IPI PAN, również NKJP). Przyczyną takiego stanu rzeczy jest funkcjonalna odpowiedniość gwarowego dopełniacza rzeczownika i polskiego przymiotnika, por. gwar. *Dzievo dziržas* ‘kara boska’ [dosłownie: Boga pas], *kaimo kryžius* ‘krzyż wiejski’ [dosłownie: wsi krzyż]. Szerzej na ten temat por. Rozdz. 4 (p. 4.13.2, s. 162).

Zaimek. Nie stwierdza się istotnych różnic między gwarą, a literackim językiem litewskim. W. Smoczyński (1984, s. 252) odnotowuje kilka cech gwarowego zaimka: (1) wspólną postać narzędnika w liczbie pojedynczej zaimków osobowych *jis* ‘on’ i *ji* ‘ona’: gwar. *juom/juoj* (por. litewskie odpowiedniki *juo* w rodzaju męskiego i *ja* w rodzaju żeńskiego), (2) postać zaimków wskazujących *tus* ‘ten’, *anus* ‘tamten’ obok paralelnie używanych *tas* ‘ten’, *anas* ‘tamten’ (zgodnych z postacią literacką), (3) dwoistość form zaimków wskazujących rodzaju żeńskiego: *toj* ‘ta’, *anoj* ‘tamta’ i zgodnych z postacią literacką form *ta* ‘ta’, *ana* ‘tamta’.

Dane korpusowe potwierdzają wyżej wymienione cechy. Rzeczywiście (odnośnie do cechy pierwszej), jest możliwe użycie gwarowej postaci narzędnika *juom/juoj* zarówno w odniesieniu do kobiet jak i mężczyzn, por. :

- [16] gwar. Su *juoj* šneka.
Z nią [z *Maryté* (z Marią)] rozmawia.
- [17] gwar. Su *juoj* bet kur galėjai aic.
Z nim [z *Jonukas* (z Jankiem)] wszędzie mogłeś pójść.
- [18] gwar. Su *juom* visi pabaliavoj.
Z nim [z *bernas* (z chłopakiem)] wszyscy się zabawili (w znaczeniu wypili wódkę).
- [19] gwar. Su Ona! Cik ne su *juom*.
Z Anną! Tylko nie z *nią*.

Zauważalna jest jednak tendencja do użycia formy *juoj* tylko w odniesieniu do osób, podczas gdy forma *juom* może być stosowana zarówno w relacji do osób jak i przedmiotów, por.

- [20] gwar. Žodzis [r. m.] ne darbas, *juom* sotas nebūsi.
Mówieniem się nie najesz.
[Dosłownie: Słowo nie robota, nią syty nie będziesz.]
- [21] gwar. Juom dzirbk.
Używaj jej (łopaty, por. gwar. *lopeta* [r. ż.]).
[Dosłownie: Nim pracuj.]

Forma *juom* jest zdecydowanie częściej stosowana od *juoj*. W oparciu o dane korpusowe można podać stosunek użyć obu form: 100 (*juom*) : 18 (*juoj*).

Odnośnie do drugiej wymienionej przez W. Smoczyńskiego cechy — można rozbudować listę o inne sporadycznie rejestrowane formy gwarowe, które reprezentują ten sam typ, np. *šitus* ‘ten’, *šitusai* ‘ten’, *anusai* ‘tamten’, por. w zdaniu:

- [22] gwar. Tegu aina *šitus* šitų pinigų insipile kur.
Niech *ten* idzie gdzieś tych pieniędzy (monet) sobie nabrać.

Trzecia cecha to nic innego, jak przejaw morfologicznej kategorii określoności, por. (Zinkevičius, 1966, s. 307), która realizuje się nie tylko w podanych formach *toj* ‘ta’ i *anoj* ‘tamta’, lecz również innych, jak: *jiej* ‘oni’ *aniej* ‘tamci ; tamte’, *katriej* ‘którzy ; które’, *kuriej* ‘którzy’ (tylko 2 przypadki zanotowane w korpusie), *šičiej* ‘ci tu bliżej ; te tu bliżej’, *ciej* ‘ci ; te’, por.:

- [23] gwar. Nuvažau *jiej* pas mergų.
Pojechali *oni* do dziewczyny.
[24] gwar. Tas pasako, o *aniej* nemoka atsakyc.
Ten mówi, a *tamci* nie potrafią odpowiedzieć.
[25] gwar. *Katriej* laikė gerasnius arklius.
Którzy trzymali lepsze konie.
[26] gwar. Ale ir *šičiej* pradėj kirsć javus.
Ale i *ci* zaczęli kosić zboże.

Por. również w wyrażeniach złożonych:

- [27] gwar. Grižta *ciej* žmonės.
Wracają *ci* ludzie.
[28] gwar. *Šičiej* arkliai yra mano.
Te (bliżej nas) *konie* są moje.
[29] gwar. Toj su lazdu, o *anoj* sanė negali aic.
Ta z laską, a *tamta* starusška nie może chodzić.
[30] gwar. O *toj* močaka tokia nuliūdus žūro, kad to Jono dukralė tep visko turi.
A *ta* *macocha* tak smutnie patrzy, że tego Jana córka tak wszystko ma.

Inne różnice między gwarą a językiem literackim uwiadcniają się w formach zaimków pytajno-względnych, np.: gwar. *katris* ‘który’ (r.m.), *katri* ‘która’ (r.ż.) wobec litewskich literackich *kuris*, *kuri* ‘jw.’, gwar. *kokias/kokis* ‘jaki’ wobec lit. *koks* ‘jw.’ (por. też gwar. *tokias/tokis* ‘taki’ wobec lit. *toks* ‘jw.’), por.:

- [31] gwar. Ne tas sciprus, *katris* muša.
Nie ten silny, *kto* bije.
[32] gwar. *Katri* jaunojo nori, tas tuoj pasgauna.
Która młodego chce, ten zaraz złapie sobie.
[33] gwar. O, *kokis* medzis nežydi, o vaisių išduoda?
A, *jakie* drzewo nie kwitnie, a wydaje owoce?
[34] gwar. Atėjo *kokias* nepažįstamas ir mani užkabino.
Przyszedł *jakiś* nieznajomy i przyczepił się do mnie.
[35] gwar. O *kokis* gyvenimas buvo!
A *jakie* życie było!

W gwarze zdecydowanie bardziej rozpowszechniona jest forma *kokias* niż *kokis*. W EkorpGP na jedno użycie *kokis* przypada pięć użyć *kokias*. Natomiast forma *tokis* jest sporadyczna.

Należy zwrócić uwagę, że gwarowe formy zaimków pytajno-względnych również pełnią funkcję zaimków nieokreślonych, por. wyżej przykład [34], w którym forma *kokias* ‘jaki ; jakiś’ w wyrażeniu złożonym *kokias nepažistamas* używana jest dla wyrażenia znaczeń egzystencjalnych, tj. ‘istnieje taki nieznajomy, który...’. Inne przykłady wyróżniających się na tle języka literackiego gwarowych zaimków nieokreślonych to: gwar. *kožnas* ‘każdy’, niekiedy spotykany w wyrażeniu złożonym *kožnas vienas* [dosłownie: każdy jeden] ‘każdy’, oraz *bile kas/katris* ‘ktokolwiek ; każdy’. Możliwe, że formy zaimków *kožnas* czy *bile kas/katris* zostały zapożyczone z okolicznych gwar polskich lub białoruskich.

[36] gwar. *Kožnos katēs turi savo rajonu.*

Każdy kot ma swój rejon.

[37] gwar. *Da ir rašyc an bile ko negalėj žames.*

Jeszcze i przepisać ziemi *na nikogo* nie mógł.

Należy zwrócić uwagę, że gwarowe złożenia z *bile* z reguły nie niosą negatywnych konotacji jak polskie *byle* (np. *byle kto*).

Cechą szczególną gwary jest użycie form liczby mnogiej zaimka osobowego jako formy grzecznościowej (tzw. pluralis maiestaticus). O ile użycie zaimka osobowego 2. osoby liczby mnogiej (gwar. *Jūs* ‘Pan, Pani, Państwo’) jako zwrotu grzecznościowego jest zrozumiałe dla Polaka, o tyle wykorzystanie gwarowych zaimków 3. osoby liczby mnogiej *Jie* ‘Pan / On’ oraz *Jos* ‘Pani / Ona’ budzi niezrozumienie, por.

[38] gwar. *Jos eina, o Jie dar sėdzi.*

Pani / Ona już idzie, a Pan / On jeszcze siedzi.

[Dosłownie: One już idzie, a Oni jeszcze siedzi.]

[39] gwar. *Tadu, kap buvai atėjus, Jos buvo išėjį in bažnyčų.*

Wtedy gdy przyszedł, Ona [tu: babcia] była w kościele.

[Dosłownie: Wtedy, gdy ty byłaś przyszła, one była wyszła do kościoła.]

Pluralis maiestaticus występował w staropolszczyźnie, zachował się w gwarach polskich, również w suwalskich, np. *Byli oni?* zamiast *Czy pan był?* (por. Urbańczyk, Kucała, 1999, s. 280). Ze względu na to, że temat form grzecznościowych nie zostanie więcej poruszony w tej pracy, warto odnotować, że w gwarze puńskiej, podobnie jak w gwarach polskich, grzecznościowe użycie form liczby mnogiej nie jest ograniczone tylko do zaimków. Również czasowniki, liczebniki, przymiotniki i imiesłowy przymiotnikowe przyjmują formę liczby mnogiej w wyrażeniach grzecznościowych. W odróżnieniu od gwar polskich, użycie przymiotników, imiesłówów czy liczebników w formie liczby mnogiej jest ograniczone do pozycji orzecznika, np. gwar. *jie buvo geri* ‘Pan / On był dobry’ [dosłownie: oni byli dobrzy]. W gwarach polskich możliwe są również złożenia typu *nasze babka* w znaczeniu ‘nasza babka’. Tego typu złożzeń nie odnotowano w EkorpGP.

Przedstawiciele młodszego pokolenia już nie używają form zaimków 3. osoby liczby mnogiej *Jie* ‘Pan / On’ oraz *Jos* ‘Pani / Ona’. Grzecznościowa forma *Jūs* ‘Pan, Pani, Państwo’ ma silną pozycję w gwarze i wydaje się być niekonkurencyjna wobec zapożyczeń przejmowanych z języka polskiego jak *ponas* ‘Pan’ *ponia* ‘Pani’.

W oparciu o EkorpGP w Tab. 2-9 wyróżniono zaimki o najwyższej frekwencji.

Tabela 2-9 Leksemy zaimkowe o najwyższej frekwencji

Leksem	Znaczenie	Liczba wystąpień w EkorpGP
tus / tas	ten	10 986
jis	on	4 620
aš	ja	1 960
kas	kto , co	1 527
tu	ty	1 218
kitas	inny	748
tokias / tokis	taki	666
mes	my	563
niekas	nikt , nic	510
visi	wszyscy	300
vienas	pevien	102

Zaimek *tus / tas* ‘ten₂’ zajmuje drugie po spójniku *ir* ‘i’ miejsce wśród leksemów gwarowych o najwyższej frekwencji.

Liczebnik. Postaci: literacka i gwarowa liczebnika są bardzo zbliżone do siebie. Rozbieżności, o których pisze Smoczyński, dotyczą głównie poszczególnych form paradygmatu (Smoczyński, 1984, s. 252). Do cech szczególnych gwary można zaliczyć zapożyczenia, np. gwar. *pōra* ‘para’ zastępujące literackie *dvejetas* ‘jw.’ czy wykształcenie formy gwar. *kitas* ‘drugi’ w miejscu literackiego *antras* ‘jw.’. Warto odnotować różnice w budowie liczebników określających dziesiątki, szczególnie pojawiające się w wygłosie -s, które niekiedy zlewa się z poprzedzającym -t-, dając brzmienie -c oraz pierwszy człon złożenia zgodny z formą liczebnika głównego od 2–9 w rodzaju żeńskim, por. Tab. 2-10. Zastosowana tu pisownia łączna odpowiada przyjętej w literaturze przedmiotu konwencji zapisu liczebników, jednak nie ma przeszkód, by wprowadzić pisownię rozłączną, np. zamiast *dzvidešimc* — *dzvi dešimc* itd.

Tabela 2-10 Budowa wybranych liczebników w gwarze i języku literackim

Postać gwarowa	Postać literacka	Znaczenie
dešimc	dešimt	‘dziesięć’
dzvidešimc	dvidešimt	‘dwadzieścia’
trisdēšimc	trisdešimt	‘trzydzieści’
keturasdešimc	keturiasdešimt	‘czterdzieści’
penkiasdešimc	penkiasdešimt	‘pięćdziesiąt’
šašasdešimc	šešiasdešimt	‘sześćdziesiąt’

septyniasdešimc	septyniasdešimt	‘siedemdziesiąt’
aštuoniasdešimc	aštuoniasdešimt	‘osiemdziesiąt’
devyniasdešimc	devyniasdešimt	‘dziewięćdziesiąt’

Więcej na temat liczebników por. Rozdz. 4 (p. 4.6, s. 119). W Tab. 2-11 podano liczebniki o najwyższej frekwencji w gwarze.

Tabela 2-11 Leksemy liczebnikowe o najwyższej frekwencji

Leksem	Znaczenie	Liczba wystąpień w EkorpGP
vienas	on	617
trys	ja	339
du	dwa / dwie	513

Czasownik. Podkreślana w literaturze przedmiotu archaiczność języka litewskiego jest związana przede wszystkim z formami imiennymi. Innowacje jak i towarzyszące temu większe zróżnicowanie terytorialne/dialektalne litewszczyzny są obserwowane w morfologii czasownika. Gwara puńska nie jest wyjątkiem na tle pozostałych gwar litewskich, choć — należy podkreślić — zachowała część nieznaną już językowi literackiemu cech archaicznych. W. Smoczyński (1984, s. 253) zwraca uwagę na formy atematyczne czasownika, które niekiedy mogą występować obocznie z formami tematycznymi. Przykładem form atematycznych jest postać 3. osoby czasu teraźniejszego na *-ci < -ti*, por. gwar. *asci* ‘jest, są, bywa’ czy *miecki* ‘śpi’:

- [40] gwar. Kap jauno mėnulis *asci*, išsiveda parodžyc, koks gražus, karpos prapuola.
 Jak księżyc *jest* w nowiu, wychodzi pokazać się, jaki jest piękny, wtedy kurzajki giną
- [41] gwar. Šitoj padedą iš giros malkų parnešč, o toj sau paguli, *išsimiegi*, gardžai pavalgo, tai gražau ir atrodo.
 Ta pomaga przynosić z lasu drwa, a tamta sobie poleży, *wyśpi się*, smacznie się naje, to i ładniej wygląda.

Zdania [40–41] pochodzą z zapisów Juozasa Vainy opublikowanych w (Krištopaitė, 1998, 1999).

W korpusie gwary litewskiej nie zanotowano ani jednego użycia formy *asci* ‘jest, są, bywa’, natomiast zarejestrowano pojedyncze użycia następujących form atematycznych: gwar. *miecki* ‘śpisz ; śpi ; śpią’, *miekit* ‘śpicie’, *niešči/niešci* ‘swędzi’, *peršči/peršci* ‘szczypie, swędzi, drapie’, *sniecki* ‘pada śnieg’, *kosci* ‘kaszle, kaszłą ; kaszlesz’, *koscu* ‘kaszlę’. Rejestrowane jeszcze przez W. Smoczyńskiego (1984) użycia form atematycznych czasownika są dzisiaj relikdami. Ten stan rzeczy potwierdza zebrany w EkorpGP materiał.

Do cech wyróżniających gwarę na tle języka literackiego należy innowacyjna fleksja trybu warunkowego, por. (Smoczyński, 1984, s. 253) oraz Tab. 2-12.

- [42] gwar. Petrai, mažum kokio darbo *gautau*?
Piotrze, może jakąś pracę *bym dostał*?
- [43] gwar. Ir tu *norėtai* saldainės (r.ż.)!?
I ty *chciałbyś* cukierka!?

Tabela 2-12 Zestawienie odmiany trybu warunkowego w gwarze puńskiej i w języku literackim

Osoba Liczba	Gwara puńska	Język litewski	Polski odpowiednik
1. poj.	dzirb-tau	dirb-čiau	pracowałbym pracowałabym
2. poj.	dzirb-tai	dirb-tumei	pracowałbyś pracowałabyś pracowałobyś
3. poj. = mn.	dzirb-tų	dirb-tų	pracowałby pracowałaby pracowałoby pracowaliby pracowałyby
1. mn.	dzirb-tum	dirb-tumėme	pracowalibyśmy pracowałybyśmy
2. mn.	dzirb-tut	dirb-tumėte	pracowalibyście pracowałybyście

- [44] gwar. O, da po krūcimi skauda..., Juozukui liepė mani pilniavoc, kad aš
neišaitau in kiemų.
O, jeszcze pod piersią boli..., polecili Józkowi pilnować mnie, *bym*
nie wychodziła na podwórko.

Redukcja samogłosek krótkich w wygłosie form 1. i 2. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego, przyszłego, przeszłego jednokrotnego, przeszłego wielokrotnego jest kolejną wyróżnianą przez W.Smoczyńskiego cechą gwary, por. w Tab. 2-12 gwarowe *dzirbtum*, *dzirbtut* oraz ich literackie odpowiedniki: *dirbtume*, *dirbtute*. Od pewnego czasu Państwowa Komisja Języka Litewskiego¹⁷ uznaje formy skrócone typu *dirbtum* i *dirbtut* za dopuszczalne w mowie. Redukcja samogłosek krótkich w gwarze dotyczy również form trybu rozkazującego i warunkowego. O tym, że redukcja samogłosek krótkich w wygłosie jest procesem ustabilizowanym w gwarze, świadczy zebrany materiał. W korpusie gwary puńskiej zanotowano tylko trzynaście form bez redukcji wygłosowego -e, w tym sześć form czasu teraźniejszego (4 x *žinote* ‘wiecie’, 1 x *matote* ‘widzicie’, 1 x *dirbate* ‘pracujecie’), dwie — czasu przyszłego (*duosite* ‘dacie’, *sugraušite* ‘schrupiecie (zjecie)’) oraz pięć — trybu rozkazującego (2 x *akšyte* ‘podejdźcie’, 1 x *likite* ‘zostańcie’, 1 x *nebūkite* ‘nie bądźcie’, 1 x *rankite* ‘zbierajcie’).

¹⁷Państwowa Komisja Języka Litewskiego (lit. Valstybinė lietuvių kalbos komisija).

Kolejną stwierdzoną przez W. Smoczyńskiego (1984) innowacją jest redukcja samogłoski długiej w wygłosie w formach 3. osoby czasu przeszłego jednokrotnego czasowników zakończonych w formie bezokolicznika na *-ėc* (lit. *-ėti*), *-oc* (lit. *-oti*), *-uoc* (lit. *-uoti*) i *-auc* (lit. *-auti*), por.: gwar. *norėj* ‘chciał, -a, -o’ – lit. *norėjo* ‘jw.’, gwar. *miegoj* ‘spał, -a, -o’ – lit. *miegojo* ‘jw.’, gwar. *važau* ‘jechał, -a, -o’ – lit. *važiavo* ‘jw.’, gwar. *dau* ‘dał, -a, -o’ – lit. *davė* ‘jw.’, gwar. *gau* ‘otrzymał, -a, -o’ – lit. *gavo* ‘jw.’:

- [45] gwar. *Vażau, važau*, užpuolė nakcis jas.
Jechały, jechały, aż noc je zastała.
- [46] gwar. *Va, norėj* parodzyć, bet kam raikėjo?
No, chciał pokazać, ale czy trzeba było?

Gwarowe nieprefigowane czasowniki zwrotne (szczególnie formy bezokoliczników) zawierają zredukowany element *s* < *si* ‘się’, np. *žanycis* ‘żenić się, wyjść za mąż’, *bucuocis* ‘całować się’, *prauscis* ‘myć się’, *mokycis* ‘uczyć się’. Obecnie to zjawisko jest uważane za normę w języku literackim. Jednak w formach zawierających prefiks (w tym prefiks negacji *ne-*), częstka *si* migruje przed rdzeń, wówczas w gwarze możliwa jest redukcja *si* > *s*, por. gwar. *nuspirko* ‘kupił, -a, -o sobie’, *nusvedė* ‘przyprowadził, -a, -o sobie / do siebie’. W niektórych otoczeniach fonetycznych dochodzi do dalszych zmian, np. udźwięcznienia *s* > *z*, por. gwar. *pa-[si-d]aryc* > *pa-[s-d]aryc* > *pazdaryc* ‘zrobić sobie’, niekiedy nawet — do zatarcia granicy między prefiksem a częstką *si*, por. gwar. *a[t-s]i-ime* > *acime* ‘odebrać’. Ostatnia z wymienionych cech jest powszechna (tj. prefiks *at-* + *-si-* > *aci-*). Z analizy zasobów korpusowych wynika, że częstka *si* w formach czasowników zwrotnych zawierających prefiks częściej pozostaje w pierwotnej postaci, np. gwar. *pasiskubyc* ‘pospieszyć się’. Na temat form czasownikowych z częstką *si* por. też Rozdz. 4 (p. 4.7.8–4.7.9, s. 144–145).

- [47] gwar. *Išėj tėvas, pasciko*. Pastatėm arklius, neiškinkėm nei nieko, ba va-sara.
Wyszedł ojciec, spotkał. Postawiliśmy konie, nie zdjęliśmy uprzęży ani niczego, bo lato.

W gwarze nie występuje forma supinum, por. lit. *eina pirktų* ‘idzie aby kupić’. Bywa zastępowana bezokolicznikiem, np. gwar. *aina pirkc* ‘jw.’. Szerzej na ten temat por. Rozdz. 4 (p. 4.7.10, s. 145). Możliwa jest również forma imiesłowu biernego w celowniku, por:

- [48] gwar. *Tep, tep, bažnyčos stacymui* turėjo duoc visi.
Tak, tak, na budowę kościoła musieli dać wszyscy.

Nieodnotowaną przez W. Smoczyńskiego cechą gwarowego czasownika jest defektywna odmiana czasownika *būc* ‘być’ w czasie teraźniejszym, por. Tab. 2-13.

Tabela 2-13 Odmiana czasownika gwarowego *būc* ‘być’ w zestawieniu z odmianą czasownika lit. *būti* ‘być’ — formy czasu teraźniejszego

Osoba	Liczba	Gwara	Język litewski
1. poj.		— / yra	esu
2. poj.		— / yra	esi
3. poj. = mn.		yra / yr / (asci)	yra
1. poj.		— / yra	esame / esam
2. poj.		— / yra	esate / esat

- [49] gwar. — Kur tu dartes *yra*?
 — Mes dartes *yra* namie, turim svecų.
 — Gdzie teraz jesteś?
 — Jesteśmy w domu, mamy gości.
 [Dosłownie: — Gdzie ty teraz jest?
 — My teraz jest w domu, mamy gości (dopełniacz).]
 [fragment rozmowy telefonicznej]

Zwraca uwagę możliwość użycia formy *yra* we wszystkich osobach obu liczb, np.

- [50] gwar. Mano vardas ir pavardė M.N. Aš *yra* tračioje klasėje. Nu man ir šitoj mokykloj patinka labai mokytis. Ir mano mylimiausia pamoka yra muzika. [uczeń, lat 10]
 Moje imię i nazwisko M.N. Ja *jestem* w trzeciej klasie. I mnie bardzo podoba się uczyć w tej szkole. I mój ulubiony przedmiot to muzyka.
 [Dosłownie: Moje imię i nazwisko M.N. Ja *jest* w trzeciej klasie. No mnie i w tej szkole podoba bardzo uczyć się. I moja ulubiona lekcja jest muzyka.]
- [51] gwar. Aš *yra* E.K. Mokinuosi pirmoj klasėj. [uczenica, lat 7]
 Ja *jestem* E.K. Uczę się w pierwszej klasie.
 [Dosłownie: Ja *jest* E.K. Uczę się w pierwszej klasie.]

Kiedy nie zachodzi konieczność podkreślenia, że ktoś/coś gdzieś się znajduje, wówczas nie zostaje użyta żadna forma tzw. czasu teraźniejszego czasownika *būc* ‘być’, np.

- [52] gwar. Aš namie, ateik pas mani.
 Jestem w domu, przyjdź do mnie.
 [Dosłownie: Ja w domu, przyjdź do mnie.]

Konsekwencją defektywnej odmiany czasownika *būc* ‘być’ w czasie teraźniejszym jest również odmienna niż w języku literackim gwarowa postać tzw. czasu teraźniejszego rezultatywnego (formy pozytywne, por. Tab. 2-14, s. 59, formy negatywne, por. Tab. 2-15, s. 59).

Tabela 2-14 Przykładowa odmiana czasownika gwarowego *dzirpc* ‘pracować’ w zestawieniu z odmianą czasownika lit. *dirbti* ‘jw.’ — formy pozytywne czasu teraźniejszego rezultatywnego

Osoba liczba	Gwara		Język litewski	
	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj męski	Rodzaj żeński
1. poj.	dzirbis	dzirbus	esu dirbęs	esu dirbusi
2. poj.			esi dirbęs	esi dirbusi
3. poj.	yra / yr dzirbis	yra / yr dzirbus	yra dirbęs	yra dirbusi
1. mn.	dzirbj		esame / esam dirbę	esame / esam dirbusios
2. mn.			esate / esat dirbę	esate / esat dirbusios
3. mn.			yra dirbę	yra dirbusios

Tabela 2-15 Przykładowa odmiana czasownika gwarowego *dzirpc* ‘pracować’ w zestawieniu z odmianą czasownika lit. *dirbti* ‘jw.’ — formy negatywne czasu teraźniejszego rezultatywnego

Osoba liczba	Gwara		Język litewski	
	Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj męski	Rodzaj żeński
1. poj.	nedzirbis	nedzirbus	nesu dirbęs	nesu dirbusi
2. poj.			nesi dirbęs	nesi dirbusi
3. poj.			nėra dirbęs	nėra dirbusi
1. mn.	nedzirbj		nesame / ne- sam dirbę	nesame / ne- sam dirbusios
2. mn.			nesate / nesat dirbę	nesate / nesat dirbusios
3. mn.			nėra dirbę	nėra dirbusios

Tabela 2-16 Alternatywna odmiana — formy czasu teraźniejszego rezultatywnego (na przykładzie czasownika gwarowego *nusipirkc* ‘kupić (sobie)’, w nawiasie podano wariant negatywny)

Osoba liczba	Gwara	
	Rodzaj męski	Rodzaj żeński
1. poj.	(ne)turù nusipirkis	(ne)turù nusipirkus
2. poj.	(ne)turì nusipirkis	(ne)turì nusipirkus
3. poj.	(ne)tùri nusipirkis	(ne)tùri nusipirkus
1. mn.	(ne)tùrim nusipirkį	
2. mn.	(ne)tùrit nusipirkį	
3. mn.	(ne)tùri nusipirkį	

W gwarze funkcjonuje alternatywna postać czasu teraźniejszego rezultatywnego, wykorzystująca w charakterze łącznika formy osobowe tzw. czasu teraźniejszego utworzonego od czasownika *turēc* ‘mieć’, por. Tab. 2-16, s. 59.

W Tab. 2-14–2-16 ujawnia się kolejna różnica między gwarą, a językiem literackim. Otóż w gwarze nie są rozróżniane rodzaje form imiesłowowych w liczbie mnogiej.

Forma tzw. czasu przeszłego wielokrotnego początkowo nie była uwzględniana przez W. Smoczyńskiego (1972, s. 102). W późniejszej pracy Autor przyznaje, że występuje ona w gwarze (Smoczyński, 1984, s. 252–253), jednak błędnie definiuje jej znaczenie jako ilościowe. Typowe użycie form tzw. czasu przeszłego wielokrotnego związane jest z wyrażeniem znaczeń kwantyfikacji zakresowej, które interpretuje się następująco: zawsze/zazwyczaj, kiedy A, to B, lub jeśli A, to B, np.:

[53] gwar. In kūmus *kviesdavo*, kas gerau ciko. Geriau, kad *gimdavo* pirmas sūnus.

Na chrzestnych *wybirano* tych, kto bardziej się *nadał*. Lepiej, jeśli pierwszy *rodził się* syn.

‘Zazwyczaj kiedy miał się odbyć chrzest, to na chrzestnych wybierano tych, kto bardziej się nadawał. Zazwyczaj kiedy rodziło się pierwsze dziecko, to lepiej było, jeśli był to syn.’

[54] gwar. Duonų *pabraukdavo* sviestu.

Chleb *zazwyczaj smarowano* masłem.

‘Kiedy smarowano chleb, to zazwyczaj masłem.’

[55] gwar. Piršlių *ne kardavo*.

Zwykle swatów *nie wieszano*. (Chodzi o zwyczaj weselny wieszania swatów za kłamstwa znany na Litwie, lecz nie rozpowszechniony w okolicach Puńska)

‘Zawsze kiedy było wesele, to nie wieszano swatów.’

W. Smoczyński (1984, s. 252–253) stwierdza, że formy tzw. czasu przeszłego wielokrotnego w gwarze nie są rozpowszechnione i z reguły bywają zastępowane przez formy tzw. czasu przeszłego jednokrotnego utworzone od czasowników zawierających sufiks *-inė-*. W oparciu o dane EkorpGP ustalono, że liczba wystąpień form tzw. czasu przeszłego wielokrotnego wyniosła 1 203, natomiast liczba wszystkich użyć czasowników z sufiksem *-inė-* — 90, w tym tylko 19 w formach tzw. czasu przeszłego jednokrotnego. Dlatego nie można zgodzić się z twierdzeniem, jakoby formy tzw. czasu przeszłego jednokrotnego z sufiksem *-inė-* miały zastępować formy tzw. czasu przeszłego wielokrotnego. Ponadto można mieć wątpliwość co do trafności podawanej interpretacji znaczenia form czasownikowych z sufiksem *-inė-*, por. gwar. *Pas mus ateidzinėjo*. ‘Regularnie do nas przychodzili’. Z zasobów EkorpGP wyłania się zupełnie inne podstawowe znaczenie form czasownikowych z sufiksem *-inė-*, mianowicie sufiks ten podkreśla stanowść. Sam czasownik bez wspomnianego sufiksu może być użyty na określenie albo zdarzenia, albo stanu, więc wzbogacenie formy czasownika o sufiks duratywny *-inė-* znosi możliwą wieloznaczność i akcentuje stanowść, por. w zdaniach:

- [56] gwar. Jonas *pereidzinėja* per gatvį.
Jan teraz przechodzi przez ulicę.
[Kwantyfikacja jednostkowa czasu — dokładnie teraz]

vs

- [57] gwar. Jonas *peraina* per gatvį.
Jan zazwyczaj przechodzi przez ulicę. (np. kiedy idzie do szkoły)
[Kwantyfikacja ogólna czasu — zawsze kiedy]
Jan teraz przechodzi przez ulicę.
[Kwantyfikacja jednostkowa czasu — dokładnie teraz]

Oprócz użycia duratywnego sufiksu *-inė-* możliwe jest użycie frekwentatywne, szczególnie gdy semantyka samego czasownika dopuszcza różne interpretacje, por.:

- [58] gwar. *Sėdzi* kap žvirblis an vesailios.
[Dosłownie: *Siedzi* jak wróbel na weselu.]
[59] gwar. *Šokinėja* lyg varlė prieš debesį.
Popisuje się.
[Dosłownie: *Skacze* jak żaba przed chmurą.]

W zdaniu [58] czasownik *sėdzi* ‘siedzi’ jednoznacznie opisuje stan, dlatego nie zachodzi potrzeba użycia sufiksu *-inė-* (por. **sėdzinėja*). Natomiast użyta w [59] forma *šokinėja* ‘skacze wiele razy’ zastępuje dwuznaczną formę *šoka* ‘skacze raz ; skacze wiele razy’. Stosując terminologię sieci Petriego należałoby formie *sėdzi* ‘siedzi’ przypisać wartość stanu, formie *šokinėja* ‘skacze wiele razy’ zaś — sekwencję zdarzeń i stanów zakończonych stanem, por. (Koseska-Toszeva, Mazurkiewicz, 2010). Więcej na temat form tzw. czasu przeszłego wielokrotnego oraz innych form czasownikowych z sufiksami duratywnymi i frekwentatywnymi por. (Roszko, D., & Roszko, R., 2007a, 2007b).

Kategoria trybu w gwarze nie obejmuje znanego z języka litewskiego modus relativus. W EKorpGP nie stwierdza się form modus relativus. V. Batvinskas (1994, s. 17) oraz Uzdila (1963) nie potwierdzają stosowania tych form w gwarze puńskiej. Savukynas (1995) i Šukytė (1951) nie odnotowują form modus relativus w sąsiednich gwarach litewskich na terytorium Republiki Litewskiej. Odnosnie form czasowych, imiesłowów i pozostałych cech gwarowego czasownika por. też Rozdz. 4 (formy czasowe — 4.7.4, aspekt — 4.7.5).

W Tab. 2-17 wymieniono czasowniki o najwyższej frekwencji w gwarze (uwzględnione zostały również formy imiesłowowe).

Tabela 2-17 Leksemy czasownikowe o najwyższej frekwencji

Leksem	Znaczenie	Liczba wystąpień w EkorpGP
būc	‘być’	5 703
sakyć	‘mówić’	1 480
aic	‘iść ; chodzić’	898
nuveic	‘pójść’	883
turėc	‘mieć’	801

ateic	‘przyjść ; przychodzić’	708
važinèc	‘jechać’	532
duoc	‘dać ; dawać’	678
pasakyc	‘powiedzieć’	474
imc	‘wziąć ; brać’	416
gyvenc	‘żyć ; mieszkać’	336
norèc	‘chcieć’	300
galèc	‘móc’	267
klausc	‘pytać’	240
stovèc	‘stać’	222
valgyc	‘jeść’	204
like	‘zostać ; zostawać’	181

Przysłówek — przyimek — spójnik — partykuła. Nieprzypadkowo zostają jednocześnie omówione cztery części mowy. Łączy je wiele — typowe dla gwary zmiany fonetyczne, ponadto upraszczanie/skracanie form oraz istotny wpływ języków słowiańskich, przejawiający się nie tylko w samych zapożyczeniach, lecz również w kalkach czy dublowaniu dwóch formantów rodzimego i zapożyczonego w jednej formie. Poniżej niektóre przykłady ilustrujące wyżej wymienione procesy:

<i>in</i>	‘do , w kierunku’,	por. litew <i>į</i>
<i>an</i>	‘na’,	por. lit. <i>ant</i>
<i>vė</i>	‘znowu’,	por. lit. <i>vėl</i>
<i>da</i>	‘jeszcze’,	por. lit. <i>dar</i>
<i>nor</i>	‘chociaż’,	por. lit. <i>nors</i>
<i>norbi</i>	‘chociaż’ (złożenie)	<i>nor + bi</i> (< pol. <i>by</i>), lit. <i>nors</i> ‘jw.’
<i>kocbi</i>	‘chociaż’ (złożenie)	<i>koc + bi</i> (< pol. <i>choć-by</i>), lit. <i>nors</i> ‘jw.’
<i>tep</i>	‘tak’,	por. lit. <i>taip</i>
<i>tadu</i>	‘wtedy’	por. lit. <i>tada</i>
<i>nigdy</i>	‘nigdy’	por. lit. <i>niekada</i>
<i>opruč</i>	‘oprócz’,	por. pol. <i>oprócz</i> , lit. <i>be</i> ‘jw.’
<i>padluk</i>	‘według’	por. pol. <i>podług</i> , lit. <i>pagal</i> ‘jw.’
<i>vedluk</i>	‘według’	por. pol. <i>według</i> , lit. <i>pagal</i> ‘jw.’
<i>kedis</i>	‘kiedyś’	por. pol. <i>kiedyś</i> , lit. <i>kadaise</i> ‘jw.’
<i>mažum</i>	‘może’	por. pol. <i>może</i> , lit. <i>gal</i> ‘jw.’
<i>mažam</i>	‘może’	por. pol. <i>może</i> , lit. <i>gal</i> ‘jw.’
<i>mažu</i>	‘może’	por. pol. <i>może</i> , lit. <i>gal</i> ‘jw.’
<i>možna</i>	‘można’	por. pol. <i>można</i> , lit. <i>galima</i> ‘jw.’
<i>možnèt</i>	‘można (będzie)’	por. pol. <i>można</i> , lit. <i>bus galima</i> ‘jw.’
<i>možnėj</i>	‘można (było)’	por. pol. <i>można</i> , lit. <i>buvo galima</i> ‘jw.’
<i>kiba</i>	‘chyba’	por. pol. <i>chyba</i> , lit. <i>atrodo</i> ‘jw.’
<i>musi</i>	‘chyba’	por. pol. <i>musieć</i> , lit. <i>neva</i> ‘jw.’
<i>music</i>	‘ponoć’	por. pol. <i>musieć</i> , lit. <i>neva</i> ‘jw.’
<i>nebi</i>	‘ponoć’	por. pol. <i>niby</i> , lit. <i>neva</i> ‘jw.’
<i>abi</i>	‘aby’	por. pol. <i>aby</i> , lit. <i>kad</i> ‘jw.’

<i>ba</i>	‘bo ; ponieważ’	por. pol. <i>bo</i> , lit. <i>nes</i> ‘jw.’
<i>ale</i>	‘ale’	por. pol. <i>ale</i> , lit. <i>bet</i> ‘jw.’
<i>ani</i>	‘ani’	por. pol. <i>ani</i> , lit. <i>nei</i> ‘jw.’
<i>nibi</i>	‘niby ; ponoć’	por. pol. <i>niby</i> , lit. <i>lyg</i> , <i>tartum</i> , <i>tarytum</i> ; <i>neva</i> ‘jw.’
<i>ot</i>	‘ot’	por. pol. <i>ot</i> , lit. <i>et</i> ‘jw.’
<i>vot</i>	‘oto’	por. lit. <i>štai</i> , <i>antai</i> , <i>tai</i> ‘jw.’

W literackim języku litewskim przyimki *po*, *prie*, *iki*, *lig* łączą się z dopełniaczem. W gwarze możliwe są połączenia z celownikiem (w liczbie pojedynczej) lub narzędnikiem (w liczbie mnogiej), np.:

- [60] gwar. Riša arklį *prie tvorai* [celownik l. poj.].
Przywiązuje konia do płotu.
- [61] gwar. Po to prigula, *iki gyvuliai* [narzędnik, l. mn.] šarc.
Później kładzie się do czasu, kiedy trzeba było nakarmić.
- [62] gwar. Ir *po šai dzienai* [celownik l. poj.] tep gyvenam.
Aż do dzisiaj tak żyjemy.
- [63] gwar. Darbo *lig valiai* [celownik l. poj.] — neišaisi iš namų.
Pracy aż nadto — nie można wyjść z domu.

Analiza zasobów korpusowych ujawnia połączenia wyżej wymienionych przyimków tylko z rzeczownikami rodzaju żeńskiego (np. *prie tvorai* ‘przy płocie’, *prie pasogai* ‘w posagu’, *prie svocai* ‘u teściów’, *prie lazdaĩ* ‘do kija (np. coś przywiązane)’, *prie armonikai* ‘przy harmonii’, *prie kraisiai* ‘przy miedzy’, *prie povstaniai* ‘do powstania (np. przystąpić)’, *prie močekai* ‘z macochą’, *prie šobliai* ‘do szabli’, *iki dešimtai* ‘do dziesiątej’, *iki žumei* ‘do ziemi’, *po dvyliktai* ‘po dwunastej’, *po nedėliai* ‘po niedzieli’, *po pusai* ‘po pół (np. chleba)’, *po čėrkutei* ‘po kieliszku’). Zanotowano tylko trzy użycia połączenia jednego z w/w przyimków z formą rodzaju męskiego (zaimka): *prie jam* ‘u niego’. Należy zauważyć, iż nie jest to rzeczownik, lecz zaimek. W EkorpGP nie stwierdzono połączeń tych przyimków z zaimkami rodzaju żeńskiego.

W Tab. 2-18 wymieniono gwarowe przysłówki, przyimki, spójniki i partykuły o najwyższej frekwencji. Więcej na temat przysłówków, przyimków, spójników i partykuł gwarowych por. Rozdz. 4 (p. 4.8–4.11, s. 154–159).

Tabela 2-18 Gwarowe przysłówki, przyimki, spójniki i partykuły o najwyższej frekwencji

Leksem	Znaczenie	Liczba wystąpień w EkorpGP
ir	i	9 396
o	a	3 564
kap	jak , kiedy	2 229
kad	że	2 124
in (/ į)	do	1 905
iš	z	1 435
da/dar	jeszcze	1 101

pas	do	1 034
jau	już	1 025
per	przez	998
su	z	954
po	pod	854
už	za	795
cik	tylko	504
ar	czy	634
tep	tak	606
no	tak	597
bet	ale	558
tį	tam	549
prie	przy	516
ne	nie	513
ca	tu	465
ba	ponieważ	444
nei	ani	405
ale	ale	381
vis	wciąż	360

Wykrzyknik. Cechą języka litewskiego jest znaczna liczba wykrzykników oraz wysoka frekwencja ich użycia (w odniesieniu do języka polskiego). Gwara litewska prezentuje stan bliższy językowi polskiemu, acz nie identyczny. Część gwarowych wykrzykników ma podobną budowę i zbliżoną wymowę do polskich odpowiedników, por. *och* ‘och’, *cha-cha-cha-cha* ‘cha cha’, *ovej* ‘ovej’, *no* ‘no’, *ajajai* ‘ojojoj’, *op* ‘hop’, *kaci-kaci-kaci* ‘kici kici’, *trrr* ‘prrr (do konia)’, *o-jėgis* ‘a niech to, olaboga’, np.:

[64] gwar. *Ajajai*, baisus daiktas.

Ojojoi, wielka rzecz.

[65] gwar. Neperšokis per grabį, nesakyk *op*.

Nie mów *hop*, póki nie przeskoczysz przez rów.

Inne — wyraźnie różnią się od polskich formacji, np. *ne* ‘wio (do konia)’, *ši* ‘skręć (do konia)’, *pokšč* ‘pif , paf , trzask , strzelić’, *pykšč pokšč* ‘nagle , z zaskoczenia’, *trokšč* ‘trzasnąć , pęknąć , trzask , puk’, *strikc* ‘podskoczyć / wyskoczyć , siup, hop’ i inne, por. więcej w przykładach. Charakter gwarowego wykrzyknika wykracza poza definicję (wykrzyknika) przyjmowaną dla języka polskiego: „Jako leksemę wykrzyknikowe traktujemy jednostki nie mające własności predykatywnych (nie odmieniające się przez tryb i czas), lecz mogące stanowić centrum samodzielnych wypowiedzi (nie mających struktury zdaniowej) (SGJP, 2007, s. 124). Gwarowe wykrzykniki, wydaje się, wchodzą w struktury zdaniowe¹⁸:

¹⁸Klemensiewicz (1966) wykrzykniki pojawiające się w miejscu orzeczenia nazywa czasownikami wykrzyknikowymi, por. (Urbańczyk, Kucala 1999, s. 426).

- [66] gwar. O Jurgis cik *strick* iš bričkutės ir niekas nežino, kur dzingo.
A Jerzy jak *zeskoczył* z bryczki to i nikt nie wie, gdzie przepadł.
- [67] gwar. Šaka *trokšč*, meška iš medzo *keberokšč*.
Gałąź *wydając trzask* pękła, a niedźwiedź z drzewa *spadł*.
- [68] gwar. *Braukšč* ir užsidarė durys.
Chwila i drzwi się zamknęły.
- [69] gwar. Parlėkė, *šurum burum* ir vė jo nėra.
Przybiegł, *pokręcił się* i znów go nie ma.
- [70] gwar. Katė *capt* ir turi pelį.
Kocica *chwyciła* i trzyma mysz.
- [71] gwar. *Brūkšč* ir parašė tėtai laiškų.
Migiem napisał list do cioci.
- [72] gwar. Grįžtam, o tas *plumc* ir pasinėrė po vandeniu.
Wracamy, a ten *uskoczył* i zanurzył się pod wodą.
- [73] gwar. Gerai būtų, kad ciktai *plaukšč* ir gatava, viskas būtų padaryta.
Było by dobrze, by tylko *klasnąć* i gotowe, wszystko zostało wyko-
nane.
- [74] gwar. Parėj *gribšč*, *gribšč* ir iki vakaro dabeigė darbų.
Wrócił *tu i tam dotknął* i przed wieczorem ukończył robotę.
- [75] gwar. Pavaliai *dribc dribc* ir parėjo.
Powoli *krok za krokiem* i wrócił.
- [76] gwar. Nupuolė, rankutė *trakšč* ir nulūžo.
Spadł, a rączka *zazgrzytała* i pękła.
- [77] gwar. Paėmė šautuvą *pokšč* ir nušovė varną.
Wziął strzelbę, *strzelił* i zabił wronę.

Gdy za punkt odniesienia przyjmie się język polski, to należy stwierdzić, że liczba, częstość użycia oraz różnorodność gwarowych wykrzykników jest bardzo wysoka.

2.5. Podsumowanie

Litewska gwara puńska jest „ostatnią twierdzą” rodziny języków bałtyckich w Polsce. Pozostałe gwary Kapsów oraz sejneńska są szczątkowe. Decydująca w tym względzie okazała się niekorzystna proporcja ludności litewskiej do pozostałej (głównie polskiej), duże rozproszenie mieszkańców oraz brak większego ośrodka o zwartej zabudowie, skupiającego użytkowników tych gwar.

Będąca tu przedmiotem analiz gwara puńska ma większe szanse na przetrwanie. Co za tym przemawia? Przede wszystkim fakt, że przedstawiciele tej gwary zamieszkują niewielki obszar, na którym tylko 20% ludności deklaruje przynależność do innej niż litewska narodowości. Ponadto te tereny nie są atrakcyjne dla osiedlania się, prowadzenia wysokowydajnej produkcji rolnej czy rozwoju nowoczesnego przemysłu. Gmina puńska — zakątek litewkości w Polsce — leży z dala nie tylko od głównych szlaków handlowych, lecz i turystycznych. Mimo, zdawać by się mogło, korzystnych warunków, proces zaniku gwary trwa. Otóż typowo rolniczy obszar bez perspektyw na nowe inwestycje, znacznie oddalony od dużych ośrodków przemysłowych sprzyja migracji ludzi młodych, wykształconych w poszukiwaniu pracy.

Z kolei otwarta polsko-litewska granica, choć ułatwia kontakty polskich Litwinów z rodakami na Litwie, to jednak nie pozostaje neutralna wobec podstawowych struktur gwarowych (leksyka, konstrukcje). Gdy do tego dodamy powszechną obecnie dwujęzyczność Litwinów puńskich, model szkolnictwa z litewskim językiem nauczania oraz fakt oddelegowania litewskich księży do posługi w parafiach litewskich w Polsce, to zupełnie zrozumiały staje się postępujący proces zaniku gwary. Nieprzypadkowo więc dane EkorpGP są nieustannie porównywane z opisem stanu gwary z lat 70. XX w. autorstwa W. Smoczyńskiego. Zmiany gospodarcze i ustrojowe w Polsce lat 80. minionego wieku istotnie wpłynęły na zachowanie mniejszości litewskiej oraz ewolucję gwary puńskiej.

Zebrany w EkorpGP materiał zweryfikował wyniki badań prowadzonych przez W. Smoczyńskiego. Niektóre wcześniej wyróżniane cechy jako typowo gwarowe dzisiaj zanikają (np. deklinacja atematyczna rzeczowników czy tzw. stara leksyka, bazująca na zapożyczeniach z języków słowiańskich i niemieckiego) lub tracą na ważności w wyniku zmian dokonanych w literackiej postaci języka litewskiego. W kilku wypadkach doprecyzowano zakres występowania danej cechy (np. wymienne konstrukcje typu *prie* + rzeczownik w celowniku liczby pojedynczej lub narzędniku liczby mnogiej ograniczone są do form rodzaju żeńskiego) lub zanegowano zasadność przypisywania danej cesze charakteru kategorialnego (np. kategoria określoności przymiotnika nie istnieje w gwarze). Notowane w wypowiedziach przedstawicieli starszego pokolenia formy nazw własnych z postpozycyjnym zaimkiem wskazującym — to oczywiście relikty. Ponadto ukazano istniejące w literaturze przedmiotu niezgodności ze stanem faktycznym, np. rzekomy zanik użycia form tzw. czasu przeszłego wielokrotnego czy użycie sufiksu *-iné-* dla wyrażenia regularności. Ponadto większą uwagę skupiono na niezauważanych dotąd wykrzyknikach w gwarze puńskiej.

3. Lingwistyka korpusowa

Ważnym narzędziem, wykorzystanym w tej pracy, są dwa korpusy eksperymentalne: (1) litewskiej gwary puńskiej w Polsce oraz (2) równoległy polsko-litewski.

Korpusy są wytworem dziedziny zwanej lingwistyką korpusową, ta zaś jest działem lingwistyki komputerowej, niekiedy określanej mianem inżynierii lingwistycznej. Lingwistyka komputerowa, w tym korpusowa, w ostatnim dziesięcioleciu (dwudziestoleciu) doświadcza intensywnego rozwoju i ze względu na powszechną dostępność większości swoich wytworów/produktów (np. korpusów jedno-, wielojęzycznych, słowników sieciowych, tzw. on-line i in.), chętnie jest wykorzystywana również w badaniach językoznawczych.

Ze względu na zawartość i sposób organizacji materiału wyróżnia się korpusy:

1. jedno- i wielojęzyczne,
2. dwu- i wielojęzyczne, wśród nich: równoległe i porównawcze (tematyczne),
3. anotowane i nieanotowane,
4. języka pisanego i mówionego,
5. synchroniczne i diachroniczne i inne.

3.1. O korpusach języków polskiego i litewskiego

Na stronach internetowych dostępne są między innymi następujące korpusy języka polskiego:

1. Narodowy Korpus Języka Polskiego (<http://nkjp.pl/>)¹⁹,
2. Korpus Instytutu Podstaw Informatyki PAN (<http://korpus.pl/>),
3. Korpus Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN (<http://korpus.pwn.pl/>).

Dla języka litewskiego został opracowany tylko jeden korpus

1. Tekstynas (<http://tekstynas.vdu.lt/>).

¹⁹Por. też (Przepiórkowski, Bańko, Górski, Lewandowska-Tomaszczyk, 2012).

W Internecie nie ma korpusów, w których połączono zasoby obu języków²⁰. Podobnie nie istnieje ogólnodostępny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce. Przydatność korpusów w badaniach językoznawczych jest bardzo wysoka (por. Dimitrova, Koseska-Toszewa, Roszko, D., & Roszko, R. 2009a–b, 2010, 2011). Dlatego na potrzeby tej pracy został przygotowany Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce (dalej EkorpGP). W części pracy dotyczącej konfrontacji z językami polskim i litewskim wykorzystano współtworzony przez autorkę Eksperymentalny korpus polsko-litewski (dalej EkorpPL-LT). Wymienione korpusy powstają w Instytucie Sławistyki PAN (dalej IS PAN) w ramach zadań Zespołu Lingwistyki Korpusowej i Semantyki (dalej ZLKIS). Oba korpusy mają status „eksperymentalny”, ponieważ są stosowane w badaniach konfrontatywnych, prowadzonych przez Zespół ZLKIS, nie są jednak udostępnione w Internecie.

3.2. Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce (D. Roszko)

Utworzony²¹ przez autorkę Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce jest pierwszym tego typu korpusem. Jak wiadomo, korpusy gwarowe, ze względu na zawężony krąg potencjalnych odbiorców²² oraz stosunkowo wysoki nakład pracy i związane z tym koszty, póki co nie są powszechnie konstruowane. O utworzonych i udostępnionych w sieci Internetu korpusach gwarowych oraz o wzrastającym zainteresowaniu korpusami gwar i dialektów por. (Roszko, D., 2013).

Począwszy od 1986 roku autorka systematycznie rejestruje i gromadzi nagrania dźwiękowe rozmów Litwinów zamieszkujących na pograniczu polsko-litewskim w północno-wschodniej części województwa podlaskiego. Początkowo nagrania rejestrowano na kasetach magnetofonowych. W okresie późniejszym zapisywano również na nośnikach zwanych minidyskami. W ostatnim okresie wykorzystano nowocześniejsze elektroniczne rejestratory dźwięku z wbudowaną pamięcią.

W latach 1986–1992 badania dialektologiczne były prowadzone tylko w miesiącach wakacyjnych. Ze względu na rozmiary sprzętu nagrywającego i konieczność podłączenia do prądu oraz sposobu umieszczania mikrofonów w bezpośredniej bliskości osób mówiących, nie można wykluczyć, że sam fakt nagrywania mógł wpływać na sposób i kształt wypowiedzi. Po 1992 roku część nagrań realizowano na kasetach magnetowidowych. Postawiona z boku kamera filmowa (z uruchomioną funkcją nagrywania) nie wzbudzała żadnych podejrzeń, że cokolwiek może się nagrywać. W latach 90. minionego wieku wzrosła częstotliwość wyjazdów do Puńska

²⁰Należy jednak zaznaczyć, że w sieci są dostępne mniejsze lub większe korpusy, por.:

1. ParaSol corpus — <http://parasol.unibe.ch/>,
2. OPUS — <http://opus.lingfil.uu.se/>,
3. EMEA — <http://opus.lingfil.uu.se/EMEA.php>,
4. KDE4 — <http://opus.lingfil.uu.se/KDE4.php>,

w których zawarto materiały polsko- i litewskojęzyczne, lecz są to korpusy z założenia specjalistyczne (np. medyczne) lub bazujące na ustawodawstwie unijnym. Przydatność tego typu tekstów w badaniach konfrontatywnych jest ograniczona.

²¹W zasadzie EkorpGP podlega nieustającej rozbudowie i prace nad ostatecznym kształtem korpusu nie zostały jeszcze ukończone.

²²Odbiorcami korpusów gwarowych są przede wszystkim dialektolodzy.

i okolic. Wówczas ekspedycje były organizowane nie tylko w czasie wakacji, lecz również w miesiącach jesienno-zimowych. Zaletą wyjazdów jesiennych i wiosennych okazała się być nie tylko większa sposobność nawiązania rozmowy z mieszkańcami (mniej zajęć), lecz również — wyższa jakość nagrań. W chłodne dni okna są z reguły pozamykane, co w znacznym stopniu ograniczało szумы pochodzące z zewnątrz.

Z końcem minionego wieku zaczęto stosować różne rejestratory cyfrowe (dyktafony). Do zalet tych urządzeń należy zaliczyć niewielkie wymiary oraz stosunkowo długi czas nieprzerwanego nagrania. Niekiedy wykorzystywano wspomniane walory dyktafonów — pozostawiano włączone na dłuższy czas w miejscach publicznych. W ten sposób zarejestrowanym rozmowom można przypisać najwyższą wartość autentyczności. Należy odnotować, że spodziewano się wyższej jakości nagrań zapisywanych na tzw. dyktafonach. Dopiero najnowsze urządzenia nagrywające przyniosły znaczący wzrost jakości dźwięku, nawet gdy rozmowa jest nagrywana z pewnej odległości.

W roku 2010 podjęto decyzję o przeniesieniu zgromadzonych materiałów dźwiękowych do postaci tekstowej. Wówczas okazało się, że jakość nagrań na niektórych kasetach magnetofonowych jest niska (wysoki poziom szumów), natomiast nagrań z niektórych minidysków w ogóle nie da się odtworzyć. Nie stwierdzono natomiast żadnych problemów z plikami pochodzącymi z elektronicznych rejestratorów, zwłaszcza że ze względu na łatwość przenoszenia (kopiowania) danych, pliki zostały wielokrotnie powielone i włączone do różnych archiwalnych kopii. Utrata części nagrań (pochodzących z minidysków) oraz z dzisiejszego punktu widzenia niska jakość pierwszych nagrań na kasetach magnetofonowych mogła być powodem frustracji badacza. Na szczęście znacząca część nagrań gwarowych zachowała się na kasetach magnetowidowych (VHS-C i miniDV). Towarzyszące autorce w badaniach gwarowych osoby rejestrowały (niezależnie od niej) kamerą filmową przebieg części rozmów, a materiał z tych nagrań zachował się do dziś.

Niewątpliwie zapisany na taśmach oraz zgromadzony w komputerowych plikach dźwiękowy materiał gwarowy jest sam w sobie cenny. Odzwierciedla dynamikę zmian zachodzących w gwarze puńskiej w minionym, blisko trzydziestoletnim okresie burzliwych zmian gospodarczych, politycznych i technologicznych. Dopóki jednak materiał dźwiękowy pozostaje na taśmach, dopóty możliwość jego wykorzystania w pracy badawczej jest znikoma. Podjęte przez autorkę zadanie spisania nagrań okazało się czasochłonne. Polskie i litewskie firmy świadczące usługi spisywania nagrań odmówiły podjęcia się tego zadania i niekoniecznie najważniejszą kwestią była cena usługi. Ostatecznie pracy nad spisaniem nagrań podjęła się sama autorka. Jak wiadomo, nie jest to jej jedyne zajęcie, dlatego wielkość korpusu gwarowego nie jest może imponująca — 1 300 043 znaków, ponad 225 000 wyrazów (stan na styczeń 2012 roku, a podana objętość dotyczy tylko Podkorpusu A, por. punkt 3.2.1.1), jednak tę wartość należy uznać za wystarczającą do prowadzenia badań nad gwarą, zwłaszcza że autorka nie spisuje materiału chronologicznie, lecz stara się, by każdy okres oraz grupa wiekowa były reprezentowane w jednakowym stopniu. Dzięki temu zawarty w korpusie materiał językowy oddaje blisko trzydziestoletni okres zmian zachodzących w gwarze puńskiej. Zadbano, by znaczna część zasobów korpusowych pochodziła od tych samych informatorów, co w znaczący sposób podnosi walor wiarygodności zachodzących w gwarze zmian.

3.2.1. Struktura Eksperymentalnego korpusu litewskiej gwary puńskiej w Polsce

Korpus EkorpGP posiada złożoną strukturę. Nie jest on typowym korpusem jednojęzycznym. Zgromadzony materiał pozwolił na rozbudowanie struktury i utworzenie kilku podkorpusów:

- A. jednojęzycznego podkorpusu wypowiedzi Litwinów po litewsku / gwarą (główny trzon korpusu),
- B. jednojęzycznego podkorpusu wypowiedzi Litwinów po polsku,
- C. dwujęzycznego polsko-litewskiego podkorpusu równoległego.

3.2.1.1. Podkorpus A zawiera wypowiedzi Litwinów (mieszkańców Puńska i okolic) po litewsku (zarówno gwarą jak i w wersji bliższej postaci literackiej). W przypadku publikacji korpusu w sieci przewidywane jest tłumaczenie gwarowych/litewskojęzycznych tekstów na język polski. Dołączenie wspomnianych tłumaczeń zwiększy zainteresowanie tą gwarą i samymi mieszkańcami gminy puńskiej wśród badaczy nie znających gwary i języka litewskiego. Potencjalnymi odbiorcami Podkorpusu A (zawierającego tłumaczenia na język polski) mogą być: socjologowie, etnologowie, historycy, kulturoznawcy, badacze językowego obrazu świata czy nawet politycy zajmujący się mniejszościami narodowymi w Polsce.

Tabela 3-1 Podkorpus A. Przykłady wypowiedzi przedstawicieli trzech pokoleń

Przykład z Podkorpusu A	Tłumaczenie na język polski
Przykład 1. Informatorzy: mężczyzna lat 70 (rolnik, ukończył 4 klasy), kobieta lat 70 (ukończyła 4 klasy), dziecko lat 9, nagranie z roku 2007	
[M70] Aš tai sakiau, <i>tį</i> nieko <i>neraika-laukit</i> , laimė — <i>ciej</i> vaikai gyvi liko ir ... <i>ale</i> anoj pusė <i>tį biskį iš bagotų</i> , tai <i>ciej nenorėj dovanoc</i> .	[M70] Ja to mówiłem, tam nie żądacie niczego, szczęście, że te dzieci pozostały żywe i ... ale tamta strona trochę z bogatych, to ci nie chcieli wybaczyć.
[K70] <i>Tį kap biskį jiem išmokėjo</i> .	[K70] Ileś tam trochę im wypłacili.
[M70] Ale <i>an</i> pamokos, <i>ba</i> jis <i>prizgėris</i> kiek sykių... Žinokit, kad va <i>mūs toj</i>	[M70] Ale to jako nauczka, bo on ile razy pijany ... Wiecie, gdzie jest nasza ta ...
[K70] Jis girtas <i>važavo</i> .	[K70] On pijany jechał.
[M70] ... <i>toj</i> kur <i>dartės</i> N-ai gyvena tokiu <i>pakranti pakiatėj važau kap is tį išsivertė</i> ... tai jau vieni, <i>tuom šonu</i> , kad jis <i>važavo kairi pusi</i> , o <i>in ciek in jį pavercimas</i> , tai <i>kap ca sėdėj</i> , jau <i>vietom ratai nesiekį</i> , ir <i>išvažau gerai kadaisi da</i> o ...	[M70] ... tam gdzie teraz rodzina N-asa mieszka, po takim nachylonym poboczu, przy drodze jechał, jak on się tam wyrócił ... to jedni, że tą stroną on jechał, że on jechał lewą stroną, a w tę stronę — w jego stronę (widoczny) ślad wywrócenia, to jak siedział tu, już koła nie sięgały podłoża, i wyjechał dobrze kiedyś jeszcze, a ...
[K70] O <i>tadu</i> skubinosi, <i>ciej vaikucai šoni</i> savo šonu <i>ėjo</i> .	[K70] A wtedy śpieszył się, te dzieciątka poboczem szły swoją stroną.
[M9] Mes <i>ėjom žolų da tadu</i> .	[M9] My szliśmy jeszcze wtedy po trawie.

Przykład 2. Informatorzy: kobieta lat 45 (nauczycielka, po studiach w Polsce), kobieta lat 46 (nauczycielka, po studiach w Polsce i na Litwie), dziewczyna lat 15 (uczenica gimnazjum), nagranie z roku 2009	
[K15] [...] <i>nu</i> tai Vaitakiemio uždarė.	[K15] [...] no to w Wojtokiemiach zamknęli (szkołę)
[K45] Ir Navinykuose, <i>kap</i> NN pradėjo dirbt. Taigi jis dešimt metų gal virš <i>važinėj</i> in Navinykus, <i>da</i> vis jis turėdavo pusė etato, <i>Punski</i> dirbo. <i>Nu</i> tai jis už <i>mani</i> <i>dzviem</i> metais jaunesnis. Tai devyniasde- ... apie šimtas vaikų buvo Navinykų mokykloj, o dabar gal trisdešimt <i>likį</i> .	[K45] I w Nowinikach, jak NN zaczął pracować. To on może więcej niż dziesięć lat jeździł do Nowinik, jeszcze miał pół etatu, w Puńsku pracował. No on ode mnie jest o dwa lata starszy. To dziewięćdzie- ... około stu dzieci było w szkole w Nowinikach, a teraz może trzydziestu zostało.
[K15] Ir daugiausia iš visų kaimo mokyklų yra Navinykuose dabar. Pirstavonyse tai gal penki, šeši.	[K15] I najwięcej [dzieci] ze wszystkich szkół wiejskich jest teraz w Nowinikach. W Przystawańcach to jest może pięciu, sześciu [uczniów].
[K45] Nežinau, devyni <i>tį</i> buvo ...	[K45] Nie wiem, [chyba] dziewięciu tam było...
[K15] <i>Ale</i> mažai labai. Koki vienas antroj klasėj, du tračoj klasėj ir <i>tep va</i> .	[K15] Ale bardzo mało. Jakoś tam jeden w drugiej klasie, dwóch w trzeciej i tak o podobnie.
[K46] <i>Dartės</i> labai mažai mokinių. Išvis visose mokyklose mažai.	[K46] Teraz jest bardzo mało uczniów. W ogóle we wszystkich szkołach jest mało.
[K45] Taigi <i>kap</i> pati pradėjau dirbti, <i>kap</i> N-ė <i>išvažavo in Kanadą</i> ... paėmiau po jos, ar aš <i>dzvidešimt</i> aštuonias ar trisdešimt turėjau valandų, buvo popietinių daug <i>tį</i> kiek nori [...] Dėl auklėjimo ... <i>nu</i> tai darbo daugiau. [...] <i>Ciej</i> vaikai nenori ir ... visi patogūs, <i>cik šoke, dainuoc</i> , o daugiau nieko [...] Kad mokslinių <i>būralių</i> kokių <i>būt</i> ... kad niekas niekur neprasimuša.	[K45] Jak sama zaczęłam pracować, kiedy N-ė wyjechała do Kanady ... po niej przejęłam, to ja dwadzieścia osiem czy trzydzieści godzin miałam, było dużo popołudniowych tam, ile zechcesz [...] Co do wychowawstwa no to jest więcej pracy. [...] Te dzieci nie chcą i ... wszyscy wygodnicy, tylko tańczyć, śpiewać, a więcej nic [...] Żeby były jakieś przedmiotowe kółka zainteresowań ... ale nikt z niczym nie prze-bija się.

Przykład 3. Informatorzy: dzieci w wieku 5–6 lat, z nagrania do programu „Panorama Litewska”, nagranie z roku 2011	
Šeima tai yra tėvelis, mamytė, <i>broliukas</i> ir <i>sasutė</i> .	Rodzina to tatuś, mamusia, braciszek i siostrzyczka.
Šeima tai tėvelis, <i>sesiutė</i> , mama, bro-lis, <i>šunis</i> ir katinas.	Rodzina to tatuś, siostrzyczka, mama, brat, pies i kot.
Tėvelis, mama, <i>brolukas</i> ir <i>šasutė</i> .	Tatuś, mama, braciszek i siostrzyczka.

<i>Daržaly</i> labiausiai mėgstu žaisti <i>klioc-kais</i> ir mėgstu labai žaisti <i>puzliais</i> ir žaislais.	W przedszkolu bardzo lubię bawić się klockami i bardzo lubię bawić się puzzlami i zabawkami.
Aš mėgstu laibai <i>daržaly</i> piešti, daryt darbukus ir žaisti.	Ja bardzo lubię w przedszkolu rysować, robić prace i bawić się.
<i>Liabiausiai</i> myliu <i>daržalin knygutį žūrēt</i> ir žaisti.	Najbardziej lubię w przedszkolu oglądać książeczki i bawić się.
Žaisti ir <i>spalvyti</i> .	Bawić się i kolorować.
<i>Daržaly</i> labiausiai mėgstu būt lauke.	W przedszkolu najbardziej lubię przebywać na podwórku.
Aš labai <i>daržalyn</i> mėgstu žaisc.	Ja bardzo lubię w przedszkolu bawić się.

Wyróżnione w Tab. 3-1 pochyleniem wyrazy odbiegają od norm przyjętych w literackim języku litewskim. Wśród zaznaczonych form znajdują się leksemy: (a) nieznanne literackiej postaci języka, np. gwar. *bagotas* ‘bogaty’ (por. lit. *turtingas* ‘jw.’), (b) różniące się tylko wymową, np. gwar. *daržaly* ‘w przedszkolu’ (por. lit. *daržely(je)*), (c) posiadające inną fleksję, np. *nenorėj* ‘nie chcieli’ (por. lit. *nenorėjo* ‘jw.’), a także (d) zgodne z normami języka litewskiego, lecz zastosowane w złym kontekście, np. *daržalyn* ‘do przedszkola’ użyte w znaczeniu ‘w przedszkolu’. Proporcjonalnie najwięcej elementów gwarowych rejestruje się w wypowiedziach pokolenia starszego (por. Tab. 3-1: Przykład 1). Zdecydowanie mniej — w mowie pokolenia średniego (por. Tab. 3-1: Przykład 2). Najmniej cech gwarowych ujawnia się w wypowiedziach pokolenia młodszego, por. Tab. 3-1 (Przykłady 2-3). Należy jednak zwrócić uwagę, że w wypowiedziach najmłodszych przedstawicieli pokolenia młodszego elementy gwarowe są wyraźne. Liczba tych cech ulega istotnemu zmniejszeniu wraz z pobieraniem nauki w szkole, por. wypowiedzi informatora K15 w Tab. 3-1 (Przykład 2).

Na obecnym etapie budowy Podkorpusu A można mówić, że mamy do czynienia z korpusem zrównoważonym. Teksty równomiernie reprezentują wypowiedzi trzech pokoleń na przestrzeni blisko 30 lat. W metadanych do materiału gwarowego przyjęto uwzględniać: rok nagrania, wiek, wykształcenie i płeć informatora. W przyszłości metadane mogą zostać wzbogacone o imię, nazwisko, zawód, miejsce zamieszkania informatora i inne²³.

Problem zapisu materiału gwarowego. W literaturze przedmiotu teksty pochodzące z gwary puńskiej bywają różnie zapisywane. Na potrzeby podkorpusu A wykorzystano uproszczony zapis znany z prac D. Krištopaitė (1998, 1999), który nie odbiega od wariantu przyjętego w pracach W. Smoczyńskiego (1984a–b, 1986a–b i in). Przy wyborze metody zapisu materiału gwarowego kierowano się zasadą prostoty i przystępności. Za bazę przyjęto obowiązujące dla języka literackiego

²³Ze względu na niską liczebność ludności litewskiej w Puńsku i okolicach, utrzymywanie ścisłych kontaktów, a także charakterystyczny dla każdego tembru głosu i sposób wypowiedzi, identyfikacja głosów/osób nie stanowi problemu. W przypadku publikacji korpusu zajdzie potrzeba uzyskania zgody samych informatorów i/lub ich rodzin.

normy ortograficzne. W tych wypadkach, gdy typowy użytkownik języka litewskiego inaczej odczytywał dany dźwięk, wówczas wprowadzano stosowną korektę. Na przykład w zapisie ortograficznym dla języka litewskiego nie stosuje się rozróżnienia dla oddania fonemów [l] i [l'], ponieważ ich dystrybucja jest oczywista. Fonem [l] pojawia się przed tylnymi samogłoskami, fonem [l'] zaś — tylko przed przednimi samogłoskami. W gwarze są wypadki odbiegające od tej normy, dlatego w zapisie może pojawić się znak „ł”, który sygnalizuje, iż wymowa gwarowa tym różni się od literackiej, że należy wymawiać fonem [l] zamiast [l'], por. *už-ł-ėkė* [užłək'ė] ‘zaszedł ; przyszedł’ wobec literackiego *užlėkė* [už(')l'ėk'ė].

W pracach N. Birgiel (2003) i V. Batvinskasa (1994) zastosowano różne warianty transkrypcji fonetycznej zbliżone do wykorzystywanego przez N. Tuomienė w opisie litewskich dialektów (LD, 2005). Jak wiadomo, zastosowanie transkrypcji fonetycznej istotnie wpływa na zmniejszenie liczby potencjalnych odbiorców oraz znacząco komplikuje samo tworzenie korpusu, w którym najważniejsze akcenty postawiono na rozbudowaną anotację i tym samym na wykorzystanie zasobów korpusowych w badaniach nad strukturą samej gwary w całej jej złożoności. Dla porównania w Tabeli 3-2 zestawiono przyjęty w EkorpGP (również w tej pracy) zapis z transkrypcją fonetyczną stosowaną w (LD, 2005).

Tabela 3-2 Porównanie transkrypcji fonetycznej²⁴ oraz przyjętego w EkorpGP zapisu tekstów gwarowych

Transkrypcja fonetyczna	Zapis zastosowany w EkorpGP
<i>akmuoĵ buvo· buvo· buvo· apacinis akmuoĵ buvo</i>	Akmuoj buvo, buvo, buvo apacinis akmuoj buvo.
<i>toi_ciktoi s'ki.lũkė. iška.ltà neĵidė-łė. nu</i>	Tai ciktai skilukė iškalta, nedzidėlė, nu ...

Należy odnotować, że niektórzy autorzy przytaczając wypowiedzi Litwinów puńskich i sejneńskich, nie tylko rezygnują z transkrypcji fonetycznej, lecz również uładzają tekst, eliminując typowe dla litewskich gwar w Polsce formy, modyfikując fleksję lub wręcz wprowadzając zrozumiałe dla litewskiego czytelnika leksemy, składnię, np. w (Urbonas, 1997).

W związku z powyższym na obecnym etapie prac nie jest przewidywane wprowadzenie pełnej transkrypcji fonetycznej ani zamieszczanie plików dźwiękowych. Zostało to podyktowane następującymi czynnikami:

1. wystarczającym stopniem opisu zjawisk fonetycznych w gwarze puńskiej²⁵,
2. zaplanowaną pełną anotacją morfosyntaktyczną zasobów,
3. dużym obciążeniem autorki samodzielnie konstruującej korpus.

Format zapisu zasobów Podkorpusu A został ujednolicony. Przyjęto standard kodowania UTF8 i format zapisu TXT, równoległe z zapisem w plikach HTML.

²⁴Wykorzystano fragment transkrypcji autorstwa Nijolė Tuomienė zamieszczony w (LD, 2005).
²⁵Jak wiadomo, większość prac materiałowych dotycząca gwary puńskiej związana jest w mniejszym lub większym stopniu z zagadnieniami fonetycznymi.

Podkorpus jest anotowany na poziomie wyrazów. Wszystkie formy zostały poddane lematyzacji, np.:

```
medzy: word="medzy" lemma="medzis" (rzeczownik drzewo),
šilto: word="šilto" lemma="šiltas" (przymiotnik ciepły),
jam: word="jam" lemma="jis" (zaimek on),
dzviem: word="dzviem" lemma="du" (liczebnik dwa),
dzirbo: word="dzirbo" lemma="dzirbc" (czasownik pracować),
čonajus: word="čonajus" lemma="čonajus" (przysłówek tutaj),
in: word="in" lemma="in" (przyimek w).
```

Proces lematyzacji i anotacji Podkorpusu A przebiega wieloetapowo.

1. Etap pierwszy polega na przygotowaniu materiału do automatycznej lematyzacji i anotacji. Przygotowanie materiału do automatycznego procesu lematyzacji i anotacji polega na wprowadzeniu pewnych modyfikacji do samego tekstu gwarowego. Modyfikacje są konieczne, jeśli oczekuje się wysokiej skuteczności automatyzacji procesu, mającego prawidłowo rozpoznawać teksty gwarowe. W procesie automatyzacji lematyzacji i anotacji wykorzystywany jest jedyny dostępny dla języka litewskiego program Anotatorius (http://donelaitis.vdu.lt/main.php?id=4&nr=7_1). Podczas pierwszych prób z programem Anotatorius zauważono, że formy wspólne dla gwary i języka literackiego zostają prawidłowo opisane. Natomiast charakterystycznym formom gwarowym zostaje przypisana wartość „nieznana forma”. Zauważono jednak, że wprowadzenie pewnych prostych zmian do tekstu gwarowego znacznie usprawnia proces automatycznego przypisania lematów i anotacji. W związku z tym przeprowadzono analizę fonetyczno-morfologiczną form gwarowych i literackich, w wyniku której ustalono pewne reguły modyfikacji tekstu gwarowego (o niektórych modyfikacjach, por. niżej.). Należy podkreślić, że istotnym warunkiem w definiowaniu zmian nanoszonych w tekście gwarowym jest późniejsza pełna stuprocentowa pewność przywrócenia stanu pierwotnego. Nie można bowiem dopuścić do sytuacji, kiedy część form nie zostanie przywrócona lub też w procesie przywracania stanu pierwotnego część niemodyfikowanych form ulegnie zmianie.

Na tym etapie prac również ujednolicono standard kodowania znaków oraz format zapisu wszystkich zasobów korpusowych, czyli oczyszczono teksty ze zbędnych znaków, podwójnych spacji, następnie zapisano w formacie TXT z wykorzystaniem standardu kodowania znaków UTF8. Przyjęte standardy zapisu i kodowania zostały narzucone przez program wykorzystywany do obsługi zasobów korpusowych (MonoConc — <http://www.athel.com/mono.html>).

2. Etap drugi prac nad Podkorpusem A to proces automatycznej lematyzacji i anotacji. Na tym etapie przygotowane uprzednio teksty gwarowe zostają załadowane do udostępnionego na stronach Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie narzędzia Anotatorius (http://donelaitis.vdu.lt/main.php?id=4&nr=7_1). Proces załadowania tekstu sprowadza się do szeregu prostych

operacji. W pliku zawierającym materiał gwarowy zaznacza się całość tekstu (skrót klawiszowy Ctrl+A) i wybiera opcję „kopiuj” (Ctrl+C). Następnie w oknie programu Anotatorius przeznaczonym do wprowadzania tekstu umieszcza się kursor myszki i wkleja zapamiętany tekst (Ctrl+V). W programie Anotatorius dostępne są opcje. Można więc wybrać wszelkie możliwe anotacje dla poszczególnych form lub też tę najbardziej prawdopodobną. Ponadto należy zdecydować czy wynik ma być przedstawiony na stronie internetowej, czy też w postaci tekstowej odesłany na komputer użytkownika.

3. Etap trzeci sprowadza się do korekty ręcznej. Jest to najbardziej czasochłonny etap prac związany z nanoszeniem anotacji. Polega on: (a) na usunięciu wieloznaczności, czyli wybraniu tej jedynej poprawnej w danym kontekście anotacji. Ponadto (b) na modyfikacji samych opisów oraz (c) dodaniu w całości opisów morfosyntaktycznych wraz z lematami do nierozpoznanych przez program form.
4. Etap czwarty końcowy. Aby podnieść skuteczność działania programu Anotatorius, na pierwszym etapie prac wprowadzono do tekstu pewne modyfikacje. Po zakończeniu automatycznego procesu analizy morfosyntaktycznej (etap 2.) oraz naniesieniu ręcznej korekty (etap 3.) konieczne jest przywrócenie pierwotnej postaci tym formom gwarowym, które na pierwszym etapie prac zostały zmienione. Ten zabieg jest wykonywany tylko na plikach wynikowych z anotacją. Nie zachodzi konieczność przywracania stanu pierwotnego samych tekstów gwarowych, ponieważ pierwotna postać zapisu nie była usuwana z zasobów. Plik poddawany automatycznej anotacji był duplikatem. Proces przywracania pierwotnej postaci w plikach z anotacją obejmował również ręczną korektę postaci gwarowych lematów, które odbiegają od postaci literackich. Na przykład lemat dla każdej formy czasownikowej wymagał zmiany chociażby fleksji bezokolicznika.

Ad 1. Twórcy Anotatoriusa nie udostępniają plików źródłowych. W związku z tym nie jest możliwa adaptacja programu do własnych celów. Również nie jest możliwe trenowanie programu na konkretnym materiale czy przygotowanie słownika. Tzw. trening polega na uczeniu programu pewnych schematów działania. Jeśli program Anotatorius umożliwiałby trening, wówczas można by zdefiniować konkretne zachowania, np. by literę *c* interpretował jako *č*. Zatem ze względu na ograniczone możliwości tego programu nieodzownym zadaniem przed automatycznie przeprowadzaną lematyzacją i anotacją jest odpowiednie przygotowanie materiału do analizy. Poniżej podane są przykłady przeprowadzonych na poziomie fonetycznym i morfologicznym analiz, mających na celu osiągnięcie możliwie najwyższego poziomu jednoznacznej interpretacji form gwarowych przez program Anotatorius.

Przykład 1. — gwarowa forma *dzirbo* ‘pracował, pracowała, pracowali, pracowali’ i jej literacki odpowiednik lit. *dirbo* ‘jw.’:

- [a] Wynik analizy izolowanej formy gwarowej *dzirbo* ‘pracował, pracowała, pracowali, pracowali’ uzyskany w programie Anotatorius:

```
<word="dzirbo" lemma="dzirbo" type="nežinomas"/>
```

gdzie "nežinomas" = "nieznany"

- [b] Wynik analizy izolowanej formy literackiej lit. *dirbo* ‘jw.’ uzyskany w programie Anotatorius z zawężeniem wyniku do najbardziej prawdopodobnego wariantu:

```
<word="dirbo" lemma="dirbti(-a,-o)" type="vksm., teig.,
nesngr., tiesiog. n., būt. k. l., vns., 3 asm."/>
gdzie "vksm., teig., nesngr., tiesiog. n., būt. k. l.,
vns., 3 asm." = "czasownik, forma pozytywna, niezwrotny, tryb oznaj-
mujący, czas przeszły jednokrotny, liczba pojedyncza, osoba 3."
```

- [c] Wynik analizy izolowanej formy literackiej lit. *dirbo* ‘jw.’ uzyskany w programie Anotatorius uwzględniający wszystkie możliwe warianty:

```
<ambiguous>
<word="dirbo" lemma="dirbti(-a,-o)" type="vksm., teig.,
nesngr., tiesiog. n., būt. k. l., vns., 3 asm."/>
<word="dirbo" lemma="dirbti(-a,-o)" type="vksm., teig.,
nesngr., tiesiog. n., būt. k. l., dgs., 3 asm."/>
</ambiguous>
gdzie "vksm., teig., nesngr., tiesiog. n., būt. k. l.,
vns., 3 asm." = "czasownik, forma pozytywna, niezwrotny, tryb oznaj-
mujący, czas przeszły jednokrotny, liczba pojedyncza, osoba 3."
"vksm., teig., nesngr., tiesiog. n., būt. k. l., dgs.,
3 asm."/> = "czasownik, forma pozytywna, niezwrotny, tryb oznajmu-
jący, czas przeszły jednokrotny, liczba mnoga, osoba 3."
```

Przedstawiona w punkcie [a] gwarowa postać *dzirbo* nie zostaje w ogóle rozpoznana. Jednak niewielka korekta polegająca na zastąpieniu gwarowego *dz* literackim odpowiednikiem *d* pozwoli uzyskać satysfakcjonujące wyniki automatycznej anotacji (por. punkty [b–c]). Nadal nie rozwiązany problem pozostaje otrzymany wynik lematyzacji. Podana postać lematu jest zgodna z postacią literacką i wymaga ręcznej korekty:

- [d] `word="dirbo" lemma="dirbti(-a,-o)"`
`> word="dzirbo" lemma="dzirpc".`

Ręczna korekta wyników automatycznej lematyzacji i anotacji jest zadaniem etapu 4.

Podobnej do wyżej opisanej zamiany *dz* > *d* można dokonać w formach gwarowych zawierającymi literę *c*. Wówczas gwarowe *c* należy zastąpić odpowiednikiem literackim *t*.

Przykład 2. — gwarowa forma *vaiķy* ‘chłopiec ; dziecko’ (liczba pojedyncza, rodzaj męski, biernik) i jej literacki odpowiednik lit. *vaiķa* ‘dziecko’.

- [a] Wynik analizy izolowanej formy gwarowej *vaiķy* (*u* długie zapisane jako *υ*) ‘chłopiec ; dziecko’ uzyskany w programie Anotatorius:

<word="vaikų" lemma="vaikas" type="dkt., vyr. g., dgs., K."/>
gdzie "dkt., vyr. g., dgs., K." = "rzeczownik, rodzaj męski, liczba mnoga, dopełniacz"

- [b] Wynik analizy izolowanej formy gwarowej *vaikū* (*u* długie zapisane jako *ū*) 'jw.' uzyskany w programie Anotatorius:

<word="vaikū" lemma="vaikū" type="nežinomas"/>
gdzie "nežinomas" = "nieznany"

- [c] Wynik analizy izolowanej formy gwarowej *vaiku* (*y* długie zapisane jako krótkie *u*) 'jw.' (liczba pojedyncza, biernik) uzyskany w programie Anotatorius:

<word="vaiku" lemma="vaikas" type="dkt., vyr. g., vns., Įn."/>

gdzie "dkt., vyr. g., vns., Įn." = "rzeczownik, rodzaj męski, liczba pojedyncza, narzędnik"

- [d] Wynik analizy izolowanej formy gwarowej *vaiką* (*y* długie zapisane jako *ą*) 'jw.' (liczba pojedyncza, biernik) uzyskany w programie Anotatorius:

<word="vaiką" lemma="vaikas" type="dkt., vyr. g., vns., G."/>

gdzie "dkt., vyr. g., vns., Įn." = "rzeczownik, rodzaj męski, liczba pojedyncza, biernik"

Różne warianty transformacji zapisu gwarowej końcówki długiego *-u* [u:], charakterystycznej dla biernika liczby pojedynczej, nie przynoszą spodziewanych rezultatów. W punktach [a] i [c] uzyskano błędną anotację. Natomiast postać z wariantu [b] w ogóle nie została rozpoznana.

Oczekiwane wyniki osiągnięto, zamieniając gwarową końcówkę *-y* na jej odpowiednik literacki *-ą*, por. punkt [d]. Można zatem założyć, że wstępnie przeprowadzona zamiana końcówki *-y* na *-ą* rozwiązuje problem²⁶. Jednak końcówka gwarowa *-y* jest właściwa dwóm gwarowym przypadkom — biernikowi liczby pojedynczej i dopełniaczowi liczby mnogiej, por.

- [78] [a] Matau *vaiky*.
Widzę chłopca / dziecko. (liczba pojedyncza, biernik)
[b] Matau daug *vaiky*.
Widzę wielu chłopców / wiele dzieci. (liczba mnoga, dopełniacz)

W związku z powyższym, dokonana przed procesem automatycznej anotacji w programie Anotatorius, zamiana końcówki *y* > *ą* przyczynia się do błędnej interpretacji form dopełniaczowych liczby mnogiej jako form biernikowych liczby pojedynczej. Zatem w tym wypadku jedynym sensownym rozwiązaniem pozostaje odstąpienie od modyfikacji końcówki biernika liczby pojedynczej (czyli pozostawienie przyjętej

²⁶ Akurat forma *vaiką* nie jest jednoznaczna. W języku litewskim identyczną postać przybierają formy modus relativus dla czasownika *vaikyti* 'płoszyć ; gnać'.

w zapisie tekstów gwarowych postaci $-y$) i na etapie 4. przeprowadzenie ręcznej korekty anotacji.

Opisane wyżej przykłady poszukiwania podstawień, mających wpłynąć na zwiększenie skuteczności analizy w programie Anotatorius, nie są jedynymi analizowanymi przez autorkę. Największą korzyść przyniosło podstawienie $c > \check{c}$ (ze względu na wysoką frekwencję gwarowego c oraz jednoznaczność procedur odwracających dokonane na wstępie modyfikacje). Mniejsze korzyści dała zamiana $dz > d\check{z}$, bowiem liczba wystąpień gwarowego dz jest blisko czterokrotnie niższa niż c .

Należy zwrócić uwagę, że wprowadzone do tekstu modyfikacje wpłynęły tylko na poprawę skuteczności opisu w zakresie anotacji morfosyntaktycznej. Wyniki lematyzacji w większości wypadków wymagały korekty, por. wyżej punkty [b]–[c] w przykładzie 1 (s. 75).

Zasadność wprowadzonych zmian potwierdzają wyniki testowe. Obliczona na materiale gwarowym skuteczność programu Anotatorius zawierała się między 5% (wypowiedzi starszego pokolenia) a 75% (wypowiedzi młodszego pokolenia). Gdy do analizy w programie Anotatorius wprowadzono zmodyfikowany materiał, to trafność uzyskanych wyników wzrosła i wynosiła od 35% (wypowiedzi starszego pokolenia) do 85% (wypowiedzi młodszego pokolenia). W Tab. 3-3 przedstawiono wyniki tego testu.

Tabela 3-3 Uzyskane wyniki poprawy skuteczności rozpoznania tekstu gwarowego przez program Anotatorius wskutek naniesionych do tekstu modyfikacji

Lp.	Pokolenie	Liczba prawidłowo rozpoznanych form (w %)	
		Materiał niemodyfikowany (wielkość minimalna)	Materiał po modyfikacji (wielkość maksymalna)
1.	starsze	5%	35%
2.	średnie	45%	72%
3.	młodsze	75%	85%

Przedstawione w Tab. 3-3 wyniki pokazują wartości krańcowe dla poszczególnych pokoleń. Należy podkreślić, że w zasobach EKorpGP znajdują się wypowiedzi przedstawicieli pokolenia starszego (z reguły byłych nauczycieli lub lokalnych działaczy kulturalnych), które niemal w całości są rozpoznawane przez program Anotatorius, a także wypowiedzi przedstawicieli pokolenia średniego, w stosunku do których skuteczność analizy jest porównywalna z wartościami podanymi w punkcie 1 Tab. 3-3.

Przykład zanotowanego zdania. Część zasobów Podkorpusu A została poddana procesowi anotacji i lematyzacji. Proces automatycznej anotacji oraz nieodzwonnej ręcznej korekty został opisany wyżej. W Tab. 3-4 zostaje przedstawiony wynik końcowy całego procesu anotacji (automatycznej w połączeniu z ręczną korektą). Jako ilustrację wybrano przytaczane już wyżej zdanie (por. punkt 1 w Tab. 3-1): gwar. *Aš tai sakiau, tį nieko neraikalaukit, laimė — cieį vaikų gyvų liko ir ... ale anoj pusė tį biskį iš bagotų, tai cieį nenorėj dovanoc.* (Ja to mówiłem,

tam nie żądajcie niczego, szczęście, że te dzieci pozostały żywe i ... ale tamta strona trochę z bogatych, to ci nie chcieli wybaczyć.).

Tabela 3-4 Przykład anotacji²⁷ zdania gwar. *Aš tai sakiau, tį nieko neraikalaukit, laimė — cieį vaikai gyvi liko ir ... ale anoj pusė tį biskį iš bagotų, tai cieį nenorėj dovanoc.*

```
<p>
<word="Aš" lemma="aš" type="Įv., vns., V."/>
<space/>
<word="tai" lemma="tus" type="Įv., neįvardž., bev. g."/>
<space/>
<word="sakiau" lemma="sakyc" type="vksm., teig., nesngr., tiesiog. n.,
    būt. k. l., vns., 1 asm."/>
<sep=","/>
<space/>
<word="tį" lemma="tį" type="prv., teig., nelygin. l."/>
<space/>
<word="nieko" lemma="niekas" type="dkt., vyr. g., vns., K."/>
<space/>
<word="neraikalaukit" lemma="nereikalaukc" type="vksm., neig., nesngr.,
    liep. n., dgs., 2 asm."/>
<sep=","/>
<space/>
<word="laimė" lemma="laimė" type="dkt., mot. g., vns., V."/>
<space/>
<sep="-"/>
<space/>
<word="tie" lemma="tas" type="Įv., įvardž., vyr. g., dgs., V."/>
<space/>
<word="vaikai" lemma="vaikas" type="dkt., vyr. g., dgs., V."/>
<space/>
<word="gyvi" lemma="gyvas" type="bdv., teig., nelygin. l., neįvardž., vyr.
    g., dgs., V."/>
<space/>
<word="liko" lemma="likc" type="vksm., teig., nesngr., tiesiog. n.,
    būt. k. l., vns., 3 asm."/>
<space/>
<word="ir" lemma="ir" type="jng."/>
<space/>
<sep="...">
<space/>
<word="ale" lemma="ale" type="jng."/>
<space/>
<word="ana" lemma="ana" type="Įv., įvardž., mot. g., vns., V."/>
<space/>
<word="pusė" lemma="pusė" type="dkt., mot. g., vns., V."/>
<space/>
```

²⁷ Pełny opis zastosowanego „tagsetu” znajduje się w Aneksie, s.337. Uwidoczniony w przykładzie zapis formalny zostaje automatycznie generowany przez program Anotatorius.

```

<word="tį" lemma="tį" type="prv., teig., nelygin. 1."/>
<space/>
<word="biskį" lemma="biskį" type="prv., teig., nelygin. 1."/>
<space/>
<word="iš" lemma="iš" type="prl."/>
<space/>
<word="bagotų" lemma="bagotas" type="bdv., teig, nelygin. 1., neįvardž.,
    vyr. g., dgs., K."/>
<sep=","/>
<space/>
<word="tai" lemma="tai" type="jng."/>
<space/>
<word="ciej" lemma="tus" type="Įv., įvardž., vyr. g., dgs., V."/>
<space/>
<word="nenorėj" lemma="nenorėc" type="vksm., neig., nesngr., tiesiog. n.,
    būt. k. 1., dgs., 3 asm."/>
<space/>
<word="dovanoc" lemma="dovanoc" type="bendr., teig., nesngr."/>
<sep="."/>
<p/>

```

W Tab. 3-5 graficznie wyróżniono poszczególne formy podawanego w Tab. 3-4 zdania. Ponadto wskazano te formy, które wymagały ręcznej korekty anotacji (oznaczone symbolem „R”). Ręczna korekta mogła dotyczyć tylko postaci lematu (por. pozycje 3, 14) lub podaniu całej anotacji wraz z lematem (por. pozycje 7, 11, 17, 18, 20, 21, 23, 26, 27, 28).

Tabela 3-5 Przykład anotacji zdania gwar. *Aš tai sakiau, tį nieko neraikalaukit, laimė — cieį vaikai gyvi liko ir ... ale anoj pusė tį biskį iš bagotų, tai cieį nenorėj dovanoc* z adnotacjami.

Lp.		Słowoforma	Anotacja
1		Aš	<word="Aš" lemma="aš" type="Įv., vns., V."/>
2	R	tai	<word="tai" lemma="tus" type="Įv., neįvardž., bev. g."/>
3	R	sakiau	<word="sakiau" lemma="sakyc" type="vksm., teig., nesngr., tiesiog. n., būt. k. 1., vns., 1 asm."/>
4		,	<sep=","/>
5	R	tį	<word="tį" lemma="tį" type="prv., teig., nelygin. 1."/>
6		nieko	<word="nieko" lemma="niekas" type="dkt., vyr. g., vns., K."/>
7	R	neraikalaukit	<word="neraikalaukit" lemma="nereikalaukc" type="vksm., neig., nesngr., liep. n., dgs., 2 asm."/>
8		,	<sep=","/>

9		laimė	<word="laimė" lemma="laimė" type="dkt., mot. g., vns., V."/>
10		-	<sep="-"/>
11	R	ciej	<word="ciej" lemma="tus" type="Įv., įvardž., vyr. g., dgs., V."/>
12		vaikai	<word="vaikai" lemma="vaikas" type="dkt., vyr. g., dgs., V."/>
13		gyvi	<word="gyvi" lemma="gyvas" type="bdv., teig, nelygin. l., neįvardž., vyr. g., dgs., V."/>
14	R	liko	<word="liko" lemma="likc" type="vksm., teig., nesngr., tiesiog. n., būt. k. l., vns., 3 asm."/>
15		ir	<word="ir" lemma="ir" type="jng."/>
16		...	<sep="..."/>
17	R	ale	<word="ale" lemma="ale" type="jng."/>
18	R	anoj	<word="ana" lemma="ana" type="Įv., įvardž., mot. g., vns., V."/>
19		pusė	<word="pusė" lemma="pusė" type="dkt., mot. g., vns., V."/>
20	R	tį	<word="tį" lemma="tį" type="prv., teig., nelygin. l."/>
21	R	biskį	<word="biskį" lemma="biskį" type="prv., teig., nelygin. l."/>
22		iš	<word="iš" lemma="iš" type="prl."/>
23	R	bagotų	<word="bagotų" lemma="bagotas" type="bdv., teig, nelygin. l., neįvardž., vyr. g., dgs., K."/>
24		,	<sep=","/>
25		tai	<word="tai" lemma="tai" type="jng."/>
26	R	ciej	<word="ciej" lemma="tus" type="Įv., įvardž., vyr. g., dgs., V."/>
27	R	nenorėj	<word="nenorėj" lemma="nenorėc" type="vksm., neig., nesngr., tiesiog. n., būt. k. l., dgs., 3 asm."/>
28	R	dovanoc	<word="dovanoc" lemma="dovanoc" type="bendr., teig., nesngr."/>
29		.	<sep="."/>

Po dokonaniu lematyzacji i anotacji ujednolicony pod kątem kodowania (UTF8) i formatu zapisu (TXT) materiał został zaimportowany do programu MonoConc (<http://www.athel.com/mono.html>). Zastosowana w programie funkcja wyszukiwania korzysta z danych zawartych w anotacji, co znacznie rozbudowuje składnię zapytań. Niestety, w tym programie dostęp do metadanych jest bardzo ograniczony, bowiem nie została przewidziana funkcja włączenia dowolnej wartości zawartej w metadanych do zapytania. W związku z powyższym nie jest możliwe zapytanie: „Znajdź wszystkie formy imiesłowu czasu przeszłego jednokrotnego za-

warte w wypowiedziach pokolenia średniego”. Podgląd metadanych jest jednak zapewniony w obrębie samej odpowiedzi (w wyniku wyszukiwania). W programie MonoConc dostępna jest rozbudowana funkcja sortowania uzyskanych odpowiedzi. Jedną z opcji jest sortowanie według kolejności wprowadzonych do korpusu materiałów. Aby uczynić pożytek z tej funkcji, zdecydowano się ustalić kolejność wprowadzanych do korpusu materiałów odpowiadającą dwóm kryteriom. Pierwsze kryterium nadrzędne — przedstawiciel pokolenia starszego – średniego – młodszego, podrzędne — rok zarejestrowania materiału. W efekcie tak przyjętej kolejności wprowadzania tekstów do programu — odpowiedzi automatycznie są sortowane zgodnie z podziałem na pokolenia, w ramach pokoleń zaś — według roku nagrania.

Anotacja leksykalna. Wprowadzenie anotacji jest procesem nieodzownym przy tworzeniu korpusu. Bez anotacji korpus jest po prostu zwykłym zbiorem tekstów w postaci cyfrowej. Zwykło się uważać, że anotacja morfosyntaktyczna gwarantuje wysoką jakość korpusu. Nieustannie rosnące oczekiwania co do możliwości wykorzystania korpusów (choćby w procesie automatyzacji przekładu) wymuszają zmianę koncepcji budowy korpusów. Dziś nie wystarcza szczegółowa anotacja morfologiczna, syntaktyczna. Wieloletnie doświadczenie w konfrontacji językowej ZLKiS IS PAN wskazuje na nieodzowność włączenia anotacji semantycznej do korpusów. Zawarta w tej anotacji informacja wydaje się być niezmiernie ważna dla prac automatyzujących proces przekładu (w tym jakości samego przekładu). Więcej na temat anotacji semantycznej, por. (Koseska, 2013; Roszko, D., & Roszko, R., 2013). Jednak w korpusie EkorpGP nie zostaje uwzględniona anotacja semantyczna, ponieważ korpus gwarowy nie ma zastosowań w przekładzie maszynowym, a samo wprowadzenie anotacji semantycznej jest bardzo złożonym procesem, wymagającym dużego nakładu pracy.

W zamian w EkorpGP zaproponowano anotację leksykalną, która w badaniach gwarowych daje większe korzyści. W Tab. 3.6 przedstawiono przykład anotacji leksykalnej.

Anotacja leksykalna korpusu EkorpGP jest w trakcie opracowywania. Wprowadzając anotację leksykalną, zamierza się rozróżnić formy, których postać jest identyczna z postacią znaną językowi literackiemu (skrót LIT) lub odmienna. W obrębie form odmiennych zamierza się wyróżnić zapożyczenia: germanizmy (skrót GERM) i sławizmy (skrót SLAV) oraz gwarowe innowacje lub archaizmy (GWAR / gwar).

Tabela 3-6 Przykład anotacji leksykalnej zdania gwar. *Aš tai sakiau, tį nieko neraikalaukit, laimė — cieį vaikų gyvi liko ir ... ale anoj pusė tį biskį iš bagotų, tai cieį nenorėj dovanoc.*

Lp.	Wyraz	Anotacja leksykalna
1	aš	LIT
2	tai	LIT
3	sakiau	LIT
4	tį	GWAR
5	nieko	LIT
6	neraikalaukit	gwar
7	laimė	LIT

8	ciej	GWAR
9	vaikai	LIT
10	gyvi	LIT
11	liko	LIT
12	ir	LIT
13	ale	SLAV
14	anoj	GWAR
15	pusė	LIT
16	tį	GWAR
17	biskį	GERM
18	iš	LIT
19	bagotų	SLAV
20	tai	LIT
21	ciej	GWAR
22	nenorėj	GWAR
23	dovanoc	Gwar

Legenda: GERM — germanizm
 GWAR — forma gwarowa nieznana postaci literackiej
 gwar — forma gwarowa odbiegająca od postaci literackiej tylko fonetycznie
 LIT — forma zgodna z postacią literacką
 SLAV — sławizm

Perspektywy rozwoju Podkorpusu A. Nadrzędnym celem jest systematyczne powiększanie objętości. W przypadku publikacji korpusu planowane jest tłumaczenie całości zasobów na język polski. Uzyskane wówczas pary tekstów gwarowych i tłumaczeń zostaną zrównoleglone na poziomie zdań. Dla polskich tłumaczeń nie jest przewidywana pełna anotacja. Rozważana jest jedynie lematyzacja, która istotnie poprawia skuteczność wyszukiwania konkretnych danych w korpusie. Na przykład, wpisując w wyszukiwarce polskie słowo „wieś” w odpowiedzi uzyskuje się pary zdań polskich i litewskich, w których pojawia się dowolna forma deklinacyjna szukanego wyrazu (np. *wsī, wsie* itd.).

Rozważana jest również koncepcja rozbudowy Podkorpusu A (jednojęzycznego z założenia) do postaci korpusu trójjęzycznego: Gwara – Polski-1 – Polski-2. Na czym miałyby polegać ten zabieg? Jak wiadomo, Litwini polscy są dwujęzyczni. Posługują się polszczyzną, postaci której uzależniona jest od wielu czynników, np. interferencji, wpływu okolicznych gwar polskich i in. Dlatego zakłada się, że możliwe są dwie wersje tłumaczenia litewskich wypowiedzi na język polski. Autorami pierwszej wersji tłumaczenia byłiby Litwini zamieszkujący w gminie puńskiej, drugiej zaś — lituaniści-poloniści, por. przykład w Tab. 3-7 oraz też Aneks (A1, s.305). Trójjęzyczny korpus mógłby być przydatny do badań nad zjawiskiem interferencji językowej.

Publikacja korpusu w Internecie wiązałaby się z koniecznością nawiązania współpracy z informatykami, którzy odpowiednio dostosowaliby zasoby korpusowe do konkretnej wyszukiwarki.

Tabela 3-7 Przykład rozważanej koncepcji korpusu trójjęzycznego w ramach Podkorpusu A

Język 1 — gwara	Język 2 — polski-1	Język 3 — polski-2
Oryginał	Przekład	Korekta lub nowe tłumaczenie
Aš vaikščajau kažkiek.	Ja ileś tam czasu chodzi- łam.	Ja trochę chodziłam (= uczęszczałam).

3.2.1.2. Podkorpus B zawiera wypowiedzi Litwinów (mieszkańców Puńska i okolic) po polsku. Jest to zupełnie nowa rzecz w lingwistyce korpusowej, która powinna zainteresować nie tylko badaczy gwar litewskich, lecz także polskich dialektologów badających gwary Podlasia i Suwalszczyzny.

Tabela 3-8 Podkorpus B. Przykład wypowiedzi Litwina puńskiego po polsku skierowanej do turystów z centralnej Polski

Informator: mężczyzna lat 60, rolnik, wykształcenie podstawowe, przebywa w Puńsku (gospodarstwo znajduje się w najbliższej okolicy Puńska), przeciętnie raz w tygodniu wyjeżdża na zakupy do Suwałk, przebywał w Niemczech. Nagranie z 2010 roku.
Tak jak te słupki [Cicho! — wzajemne uciszania turystów] to tutaj granica. I tutaj od naszej strony można by było dochodzić do samych słupków, prawie tam, no tak jeszcze, v ogóle to tag dziesięć-piętnaście metrów ot słupka niby to, ale dochodzili do słupków, nikt tam nic nie mówił. [Nie strzela! — wtrącenie turysty] Nic ²⁸ . [Nie, jeszcze nie — wtrącenie turysty] [Nie, jeszcze nie — wtrącenie innego turysty] Z naszej strony to tutaj tak tylko było na niby te wojsko, te wojsko niby tu było. Ale tutaj s tej ²⁹ strony pilnowali. Teras tutaj jak sie zacznie ten ³⁰ pas taki, to nic ³¹ na tym pasie nic nie robili. To dojedziem do tego płotu, potem będzie vidadź, gdzie była ta zona, gdzie ten płod ³² był — ja pokaże potem tutaj —, tutaj był początek, teraz asz pojedziemy tam o. To tu nikt nic nie robił już na tym pasie. Tutaj kiedyś były pola upravne, ale przez te pięćdziesiąt-sześćdziesiąt lat zarosło takim lasem samosiejką. [A min nie było? — wtrącenie turysty]

²⁸Prawdopodobnie w znaczeniu *nikt*. W gwarze i języku litewskim nie rozróżnia się form odpowiadających polskim *nikt* i *nic*, por. lit. *niekas*, także lit./gwar. *kas* ‘kto ; co’.

²⁹W znaczeniu z *tamtej*. Użycie polskiego zaimka *ten* jest kalką gwarowego użycia *tas* dla wyrażenia znaczenia określoności.

³⁰Podobnie w tym miejscu uwidacznia się wpływ gwary, polskie *ten* użyte na podobieństwo do gwarowego zaimka *tas* dla wyrażenia określoności.

³¹Możliwe, że chodzi o polskie *nikt*, w gwarze i języku litewskim nie rozróżnia się form odpowiadających polskim *nikt* i *nic*, por. lit. lit./gwar. *niekas* ‘nikt ; nic’.

³²*Płot*. W zapisie ortograficzne *t* zastąpione *d* dla oddania procesu udźwięcznienia *t* przed *b* w wymowie.

Tutej taki incydent był tutej. Tutej był ten laszek posadzony, tutej po naszej stronie, tutej taki młody lasanek i tu przyjechał [dzwoni telefon]
ja troszeczkę tylko krzykne, żeby tutej nie włonczali. Halo, halo!

[rozmawia przez telefon

Rozmowa turystów:

— Tu jest granica z czym?

— Z Litwą.

— Z Rosją.]

Tutej z naszej strony to nie było żadnych patroli, a tu z Litwy strony³³, nie, tutaj były był patrol, tu wszystko było przywiezione tam te azjaci. Oni byli tak nastawieni

[nadjeżdża samochód]

Nie udało się pszejechać, może pszejedzie.

Tak byli nastawiony, że za granicę to sami vrogowie tutej mieszkają. Zaraz tutaj taki był nauczycielem³⁴, dyrektorem i sekretarzem gminnym był, jak kiedyś. To były siedemdziesiąte jakieś drugi rok, jakiś tak o mniej viencej. To oni przy tu taki młody lasanek, a tu taka przestrzeń, tutej jeszcze po polskiej stronie, nie?, a jusz tutej już granica. Teraz oni przyjechali, usiedli, przywieźli żony, dzieci, tu usiedli tutej, pijo(m) sobie po trochu, zagryzają, pijo. Idzie akurat ten patrol, żołniesz. U nas v tych czasach żołniesz to był v takim poszanowaniu, bo on bronił ojczyzny. To, to jak wszedł do gospody, czy tam gdzieś jego podwieść, czy, czy, to jemu i jeść dali i pić dali, wszystkiego, bo on się liczył, służy dla ojczyzny. Teraz on nic nie myśląc móvi „khadzi siuda to vypijom”, a ten móvi „khadzi ty siuda”. Ten nic nie myśląc v jednym renku także z zagrycho, a v drugim butelkie i pszez granice. Jak tylko pszeszedł pszez granice, ten krzyknoł „stop” i „ruki vverkh”. Ten myśli, że żartuje i idzie idzie do niego dalej. To ten od razu automatycznie automat na plecach jak miał, to, móvi, tak automatycznie ściognoł, załadował i móvi „ruki vverkh kak nie to streliaju”. To zaczęli tam żony krzyczeć, wszyscy, że rzuć wszystko, podnieś rence, bo zastrzeli. Tam nie ma. I, kurcze, potem przed automatem i vpieriod. Tu wszyscy płakać, krzyczeć, a on vpieriod. Tylko tyle, że był sekretarzem, to on na tych sesjach, zebraniach różnych tam z naszymi tam vopistami był, tam z wojskiem granicznym, to podrzymali jego tutej Litvini, podrzymali do nocy. Tamte przyjechali v nocy i oddali, bo oni tutej vspółpracovali, wszystko jedno, i v tych czasach. Oto jagby teras tako zgrajo by zajechali, to by my pszyjechali do domu za jakieś trzy miesioce jak kiedyś.

[śmiej turystów]

Podobnie jak w przypadku Podkorpusu A również tu nie stosuje się transkrypcji fonetycznej, lecz uproszczony zapis w zdecydowanej mierze zgodny z pisownią polską. Niekiedy jednak konieczne staje się odstępianie od normy polskiej celem ukazania niektórych zjawisk fonetycznych, ujawniających się na stykach słów, sylab, w samej

³³Kolejność wyrazów we frazie z *Litwy strony* typowa dla gwary i języka litewskiego, por. lit. *iš Lietuvos pusės* ‘od strony Litwy’ [Dosłownie: z Litwy strony].

³⁴Użycie tu i w kolejnych formach narzędnika może być wpływem gwary, co może oznaczać, że — w danym wypadku — ta osoba nie była nauczycielem z zawodu, lecz przez pewien czas pracowała w charakterze nauczyciela.

syllabie, na przykład, by ukazać brak nosowości (*zaczełi* ‘zaczęli’, *pijo* ‘piją’), brak ubezdźwięcznienia [v] (*v tych, metrów ot słupka, z Litvy, vszyscy*), brak wpływu [v] na wymowę bezdźwięcznych spółgłosek (*tvój*), zmiany na styku słów w wypadku wymowy łącznej (*to tag dziesięć-piętnaście metrów*) i inne.

Włączone do Podkorpusu B wypowiedzi Litwinów mówiących po polsku ujawniają zjawiska o różnym charakterze. Są to między innymi:

1. kalki gramatyczne (np. użycie biernika zamiast mianownika, miejscownika zamiast biernika, biernika zamiast miejscownika itd.), np.
 - (a) *boli mi głowę* (gwar. *man galvy skauda*) zamiast *boli mnie głowa*
 - (b) *swędzi mi całą skórę* (gwar. *niešči visų skurų*) zamiast *swędzi (mnie) całą skórą / swędzi mnie wszędzie*
 - (c) *zapłacić ratami* (gwar. *mokėc ratom*) zamiast *zapłacić w ratach*.
 - (d) *Jeszcze jest ich.* (gwar. *Jiej da gra ca.*) zamiast *Jeszcze są tu*.
2. trudności w doborze właściwej formy przypadku na określenie miejsca, np.
 - (a) *Masz na siebie skarpety?* (gwar. *(Ar) apsiavus škarpietkom*) zamiast *Masz na sobie (stopach) skarpety?*
 - (b) *Nosisz rajstopy pod to teraz?* (gwar. *Ar dartės turi apsiavus raistopus apacoj?*) zamiast *Nosisz rajstopy pod tym teraz?*
 - (c) *Nie wchodzę w nich* (w spodnie). (gwar. *Nelandu in kelnes.*) zamiast *Nie wchodzę w nie* (w spodnie).
3. kalki leksykalne, np.
 - (a) *buty obgryzają mi nogi* (gwar. *Kamašai grauža kojas.*) zamiast *buty obcierają mi nogi*
 - (b) *na polach pozostawały rulonów* (gwar. *laukuose liko rulionų*) zamiast *na polach zostały bele siana*,
4. problemy z doбором właściwej formy aspektowej, np.
 - (a) *On wiesił się.* (gwar. *Jis pasikorė.*) zamiast *On powiesił się.*
 - (b) *Dostał pozwolenie do zakładania firmy.* (gwar. *Gavo pavelinimų užsidėc firmų.*) zamiast *Dostał pozwolenie na założenie firmy.*
 - (c) *Gdzie robione?* (gwar. *Kur padaryci?*) zamiast *Gdzie wyprodukowane?*
 - (d) *A jeśli się porozwali* (gwar. *O jeigu pairs.*) zamiast *A jeśli się rozwalą* (o butach) ?
5. zastępowanie rodzimych konstrukcji syntetycznych niepoprawnymi analitycznymi w języku polskim, np.
 - (a) *daj dla mnie* (gwar. *duok man*) zamiast *daj mi*
 - (b) *przyjechał z samochodem* (gwar. *atvažavo mašina*) zamiast *przyjechał samochodem*
 - (c) *służył dla ojczyzny* (gwar. *tarnavo tėvynei*) zamiast *służył ojczyźnie*, i wiele innych,
 - (d) *Czy traktor jest dla was potrzebny?* (gwar. *Ar traktorius jumiem reikalingas?*) zamiast *Czy traktor jest wam potrzebny?*
6. odstępianie od zastąpienia rodzimej konstrukcji syntetycznej analityczną w wypadkach, w których taka zamiana jest wymagana, np.

- (a) *zadzwoń mi później* (gwar. *Paskambink man vėliau.*) zamiast *Zadzwoń do mnie później*
- (b) *dla mnie to wszystko jedno* (gwar. *man viskas tas pats*) zamiast *jest mi wszystko jedno*.

Przedstawione wyżej przykłady błędów językowych w mowie Litwinów po polsku nie są kompletne. Całość zjawiska wzajemnych interferencji w mowie mieszkańców Puńska i okolic szczegółowo opisuje N. Birgiel (2002). Wyróżnione tu przykłady błędów są najbardziej charakterystyczne dla przedstawicieli mniejszości litewskiej zamieszkujących poza północno-wschodnim obszarem województwa podlaskiego.

Zasoby Podkorpusu B zostały załadowane do programu MonoConc (<http://www.athel.com/mono.html>). Zawarte w programie narzędzie wyszukiwania i zadawania złożonych pytań pozwala na skuteczne wyszukiwanie interesujących badacza zagadnień. Natomiast funkcje analizy tekstu pozwalają analizować sam język. Możliwe jest uzyskanie informacji o frekwencji poszczególnych wyrazów, części mowy, najczęstszych konkordacjach dla wybranych fragmentów jak i całości korpusu.

Na przykład dla przytoczonego w Tab. 3-8 tekstu uzyskano następujące dane dotyczące częstotliwości użycia wyrazów (tu wykaz ograniczony do wyrazów o najwyższej frekwencji), por. Tab. 3-9:

Tabela 3-9 Formy o najwyższej frekwencji z wypowiedzi zamieszczonej w Tab. 3-8

Liczba użyc ogółem	Udział procentowy	Wyrazy
23	4,21%	to
21	3,85%	tutej
16	2,93%	nie
13	2,38%	i
10	1,81%	był ; tam ; tu
9	1,65%	ten ; z
7	1,28%	a ; do ; jak ; nic ; tak ; w

Wyszukiwanie konkordacji dla *to* daje najczęstsze zestawienia: *to tutaj, z naszej strony to*. Dla wyrazu *tutej* zaś — *to tutaj, tutaj był, tutaj taki, tutaj Δ naszej* (gdzie Δ zastępuje jeden z dwóch przyimków *po* lub *z*).

Wyróżnione tu niektóre możliwe do uzyskania parametry tekstów (frekwencja, konkordancje) mają zastosowanie również w przypadku Podkorpusu A, który zawiera wypowiedzi Litwinów puńskich gwarą.

3.2.1.3. Podkorpus C to typowy korpus równoległy (tu dwujęzyczny). Zawarte w nim materiały to wypowiedzi Litwinów (mieszkańców Puńska i okolic) po litewsku oraz ich tłumaczenia na język polski, które zostały dokonane przez Litwinów. Znaczna część materiałów została zaczerpnięta z Internetu. Pozostała część to teksty mówione, zarejestrowane podczas spotkań (najczęściej oficjalnych), w których uczestniczyli Polacy.

Przykład tekstów Podkorpusu C, odniesionych do siebie na poziomie paragrafów, zamieszczono w Tab. 3-10.

Tabela 3-10 Podkorpus C. Przykład tekstu³⁵

Wersja litewskojęzyczna	Wersja polskojęzyczna
Seniausi žmogaus gyvenimo pėdsakai šiame krašte siekia 10.000 metus prieš m.e. (paleolito saulėlydį). Aptikta juos Valinčiuose, Ožkiniuose, Vaiponioje ir Šlynakiemyje. Ankstyvaisiais viduramžiais šios žemės sudaro Jotvos dalį. Jotvingių pėdsakus rodo gyvenviečių tipai (atviros gyvenvietės) ir piliakalniai. Įdomiausias yra 9 km nuo Punsko į šiaurę nutolęs Eglinės piliakalnis. Jotvingius XIII a. pradžioje nukariavo kryžiuočiai. Tačiau šio krašto nepajėgta intensyviai apgyvendinti, todėl iki XV a. čia ošė miškai. Tik XV a. pradžioje pradėta naujai šiame krašte kurtis. Naujieji krašto šeiminkai buvo lietuviai, kilę nuo Merkinės ir Punios. Jie čia tyvuliuojantį ežerą ir pavadino Punia, nuo kurio ir gyvenvietė gavo vardą. Girininkas Stanislovas Zalivskis 1597 metais pastatė Punske bažnyčią, ir čia buvo įsteigta parapija. Sekmadeniais ir švenčių dienomis Punske vykdavo turgūs. 1597 metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija išleido Žygimanto III dokumentą, kuriame, tarp kita ko, sakoma, kad Punsko parapijos klebonu gali būti skirtas „ne tik tai lietuvis, bet ir lietuvių kalbą mokantis“. Nėra išlikusių tikslų žinių, kada Punkskas gavo miesto teises. Spėjama, kad tai įvyko tarp 1597 ir 1606 metų, nes jau 1606 metų dokumentai kalba apie Punsko miestelėnus, o 1612 metais Punkskas vadinamas miestu.	Najstarsze ślady bytności człowieka na ziemi puńskiej sięgają 10 000 lat p.n.e. (schyłek paleolitu). Odnaleziono je w miejscowościach Wołyńce, Oszkinie, Wojponie i Szlinokiemie. We wczesnym średniowieczu ziemie te stanowiły część Jaćwieży. Na ślady jaćwieskie wskazuje typ osadnictwa (osady otwarte) i góry zamkowe. Najciekawsza góra zamkowa znajduje się w miejscowości Jegliniec, oddalonej o 9 km od Puńska na północ. Jaćwingów na początku XIII w. podbili Krzyżacy, ale ich ziem nie byli w stanie zaludnić, dlatego też do XV w. porastała je puszcza. Dopiero na początku XV w. pojawiają się tu nowi osadnicy. Nowymi gospodarzami ziemi puńskiej stali się Litwini wywodzący się znad Merecza i Puni. To oni miejscowe jezioro nazwali Punia, od którego później nazwę przejęła także osada. Leśniczy Stanisław Zaliwski w r. 1597 wznosił w Puńsku kościół, erygowano tu również nową parafię. W niedziele i święta odbywały się targi. W r. 1597 w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego sporządzono dokument Zygmunta III, w którym m.in. zaznaczono, że na proboszcza parafii Puńsk może być powołany „nie tylko Litwin, ale i język litewski znający”. Nie wiadomo dokładnie, kiedy Puńsk otrzymał prawa miejskie. Przypuszcza się, że nastąpiło to między rokiem 1597 a 1606, ponieważ w dokumentach z 1606 r. wspomina się już o mieszczanach puńskich, a w 1612 r. Puńsk jest nazywany miastem.

³⁵Pełny tekst, zob. Aneks, s. 315.

Poniżej prezentowany jest fragment pliku w formacie TMX, będący rezultatem zrównoleglenia na poziomie zdań zamieszczonych w powyższej tabeli tekstów³⁶. Pełny tekst znajduje się w Aneksie. Do zrównoleglenia wykorzystywano program TextAlign (Andrew Manson), por. Tab. 3-11.

Tabela 3-11 Podkorpus C. Przykład zrównoleglenia tekstów na poziomie zdań zapisany w pliku TMX

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8" ?>
<tmx version="1.4">
<header adminlang="Lithuanian" creationdate="20090416T140039Z"
creationtool="TextAlign" creationtoolversion="1.0.0.0" datatype="PlainText"
segtype="sentence" srclang="Lithuanian" o-tmf="TextAlign TMX"></header>
<body>
<tu tuid="0000000001">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Seniausį žmogaus gyvenimo pėdsakai šiam krašte siekia 10.000 metus
prieš m. e. (paleolito saulėlydį).</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Najstarsze ślady bytności człowieka na ziemi puńskiej sięgają 10 000
lat p. n. e. (schyłek paleolitu).</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000002">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Aptikta juos Valinčiuose, Ožkiniuose, Vaiponioje ir Šlynakiemyje.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Odnaleziono je w miejscowościach Wołyńce, Oszkinie, Wojponie
i Szlinokiemie.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000003">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Ankstyvaisiais viduramžiais šios žemės sudaro Jotvos dalį.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>We wczesnym średniowieczu ziemie te stanowiły część Jaćwieży.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000004">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Jotvingių pėdsakus rodo gyvenviečių tipai (atviros gyvenvietės) ir
piliakalniai.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
```

³⁶Zastosowany w przykładzie zapis formalny zostaje automatycznie wygenerowany przez program do zrównoleglenia TextAlign.

```
<seg>Na ślady jaćwieskie wskazuje typ osadnictwa (osady otwarte) i góry
zamkowe.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000005">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Įdomiausias yra 9 km nuo Punsko į šiaurę nutolęs Eglinės piliakalnis.
</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Najciekawsza góra zamkowa znajduje się w miejscowości Jegliniec,
oddalonej o 9 km od Puńska na północ.</seg>
</tuv>
</tu>
...
```

Przytoczony w Tab. 3-11 przykład zrównoleglenia tekstów wymaga opisu. Na początku pliku wynikowego znajdują się informacje dotyczące wersji zastosowanych standardów XML i TMX oraz dotyczące kodowania, tu UTF-8. Następnie w nagłówku <header ... ></header> pojawiają się informacje dotyczące systemu i narzędzia wykorzystanego do zrównoleglenia, daty utworzenia pliku wynikowego oraz nazwy języka wyjściowego. Poniżej nagłówka znajduje się zasadnicza część pliku TMX zawarta między <body> i </body>, w której kolejno zostają ponumerowane rekordy (np. początek rekordu pierwszego: <tu tuid="0000000001"> i jego koniec: </tu>). W każdym rekordzie znajduje się para wzajemnie sobie odpowiadających zdań/segmentów w językach litewskim (gwarze) i polskim. Dla każdego języka w każdym rekordzie pojawia się stosowny zapis. Na przykład w rekordzie 3. pojawia się następujący wpis dotyczący języka polskiego:

```
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>We wczesnym średniowieczu ziemie te stanowiły część Jaćwieży.</seg>
</tuv> ,
```

gdzie "lang="Polish" określa, iż jest to fragment w języku polskim, następnie <seg> wskazuje początek zdania/segmentu a </seg> — jego koniec. Szczegółowa analiza konkretnego przykładu (pełna wersja pliku znajduje się w Aneksie (A3) ujawnia, że nie zawsze zdaniu litewskiemu odpowiada zdanie polskie, np. w rekordzie 6 — por. Aneks (A4, s. 319), dwóm zdaniom litewskim odpowiada jedno zdanie w języku polskim, por. Tab. 3-12.

Tabela 3-12 Podkorpus C. Brak odpowiedniości zdanie – zdanie. Przykład 1

Tekst w języku litewskim (oryginał)	Tekst w języku polskim (tłumaczenie)
Jotvingius XIII a. pradžioje nukariavo kryžiuočiai. Tačiau šio krašto nepajėgta intensyviai apgyvendinti, todėl iki XV a. čia ošė miškai.	Jaćwingów na początku XIII w. podbili Krzyżacy, ale ich ziem nie byli w stanie zaludnić, dlatego też do XV w. porastała je puszcza.

Natomiast w rekordzie 22 — por. Aneks (s.315) jest sytuacja odwrotna: jednemu zdaniu litewskiemu odpowiadają dwa zdania polskie, por. Tab. 3-13.

Tabela 3-13 Podkorpus C. Brak odpowiedniości zdanie – zdanie. Przykład 2

Tekst w języku litewskim (oryginał)	Tekst w języku polskim (tłumaczenie)
Svarbų vaidmenį šio krašto istorijoje vaidino Seivų dvaras, kuriame Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikais buvo Seivų ir Vižainio seniūnijos.	Duże znaczenie dla rozwoju historii tych ziem miał dwór sejwejski. W czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego Sejwy były centrum starostwa sejwejskiego i wiżajńskiego.

Poza wyżej wyróżnionymi zależnościami należy odnotować, że w niektórych tekstach kolejność zdań w tłumaczeniu może różnić się od oryginału (np. jest poddyktowana względami stylistycznymi lub artystycznymi). Niekiedy zdarza się, że w tłumaczeniu ginie zdanie lub większy fragment (np. akapit). Tego typu różnice zarejestrowano w EkorpPL-LT (o tym korpusie por. niżej punkt 3.3, s.92), w większości przypadków — w tłumaczeniach literatury pięknej, por. [79]. W tym przykładzie literami [a] i [b] oznaczono odpowiadające sobie fragmenty w obu tekstach.

- [79] pol. [a] Lekarz uważnie wysłuchiwał oskarżeń Bezdomnego, [b] a potem zapytał: [c] A dlaczego właściwie przywieziono pana do nas?
lit. [c] O kodėl jus atvežė būtent pas mus? — [b] paklausė gydytojas, [a] įdėmiai išklausęs Benamio kaltinimus.

Dla badacza tego typu fakty mogą być interesujące, zwłaszcza dociekanie ich przyczyn staje się intrygujące. Czy pominięcie fragmentu w tłumaczeniu jest wynikiem nieuwagi tłumacza, zamierzonego zabiegu artystycznego czy też — braku kompetencji? Niekiedy różnice między wersjami polską i litewską mogą wynikać z różnej podstawy tłumaczenia³⁷. Szczególnie dotyczy to literatury tłumaczonej z języka rosyjskiego, gdzie w różnych wydaniach tego samego dzieła można było spodziewać się korekty wydawniczej ingerującej w tekst autorski.

Po zrównolegleniu zasobów polskich i litewskich oraz następującym po tym zapisie rezultatów zrównoleglenia w plikach TMX, teksty zostają załadowane do programu ParaConc (<http://www.athel.com/para.html>). Narzędzie ParaConc udostępnia opcję wyszukiwania i zadawania pytań dla obu języków jednocześnie. Na przykład: można zadać pytanie, w którym poszukiwaną formą dla języka polskiego będzie przyimek *na*, zaś dla języka litewskiego — przyimek *ant* ‘na’. W odpowiedzi uzyska się wszystkie pary zdań, w których odpowiednio w językach polskim i litewskim występują przyimki *na* i *ant*, czyli w każdym zdaniu polskim będzie zawarty przyimek *na* i w każdym odpowiadającym mu zdaniu litewskim będzie występował przyimek *ant*.

Należy podkreślić, że teksty zawarte w Podkorpusie C nie zostały poddane procesowi lematyzacji ani anotacji.

³⁷Ta uwaga dotyczy korpusu równoległego EkorpPL-LT.

Zasoby Podkorpusu C nie były przedmiotem analizy w tej pracy.

Uważa się, że ta część korpusu — ze względu na ingerencję redaktora — nie stanowi wielkiej wartości dla językoznawcy badającego gwarę puńską. Nawet wypowiedzi (w tym tłumaczenie symultaniczne) zarejestrowane podczas różnych uroczystości nie mają tej wartości, co materiał zapisany w innych okolicznościach. Za główną przyczynę uważa się starania Litwinów puńskich, by w mowie po polsku i po litewsku, w kontaktach z Polakami, podczas oficjalnych spotkań, stosować wersje literackie obu języków.

3.2.2. Podsumowanie

Zgromadzony materiał gwarowy w postaci korpusu o trójdzielnej budowie jest wartościowym zbiorem, w oparciu o który możliwe staje się prowadzenie badań nad strukturą gramatyczną oraz płaszczyzną semantyczną gwary. Należy podkreślić, że zasoby tego korpusu są niezwykle cenne, ponieważ wiernie oddają trwające blisko trzydzieści lat zmiany w gwarze. Ewolucja, o której mowa, jest w znacznej mierze wymuszona przez procesy zewnętrzne, a są nimi: zmiana ustroju, otwarcie granic, nowe uwarunkowania ekonomiczne, zmiany kulturowe czy przyspieszająca ewolucja techniczna. Jak można domniemywać — wszystkie rejestrowane zmiany prowadzą do zaniku gwary. Zatem zebrany w EkorpGP materiał reprezentuje schyłkowy okres funkcjonowania tej gwary. Ujawnione w korpusie interferencje między systemami gwarowym, a językiem polskim z jednej strony i literackim językiem litewskim — z drugiej wskazują, że elementy gwarowe są zastępowane litewskimi wariantami ogólnojęzykowymi (głównie dotyczy to morfologii, fonetyki), por. podaną wyżej w punkcie 3.2.1.1 (s. 70) skuteczność narzędzia Anotatorius, opracowanego dla literackiego języka litewskiego: w przypadku wypowiedzi starszego i młodszego pokolenia wynosi ona odpowiednio 5% i 75%. Język polski narzuca gwarze leksykę polską, np. gwar. *Gavau vipysy*. ‘Dostałam wypis (ze szpitala).’, gwar. *Poleconu ar paprastu?* ‘Poleconym czy zwykłym (wysłać)?’. Szczególnie duży wpływ polskiego słownictwa uwidocznia się w tych sferach życia, które nie „dzieją się” na co dzień w Puńsku i jego okolicach, szczególnie dotyczy to spraw związanych z sądownictwem, leczeniem szpitalnym, nowoczesnym przemysłem. Nawet nazwy wypełnianych w gminie czy na poczcie formularzy podawane bywają w polskiej wersji, choć nazwa litewska znana jest większości użytkowników.

3.3. Eksperymentalny polsko-litewski korpus (D. Roszko, R. Roszko)

Prace nad eksperymentalnym polsko-litewskim korpusem trwają od czterech lat. Pierwotnie miał to być korpus równoległy. Z czasem postanowiono, że w obliczu zachodzących zmian w Polsce i na Litwie uzasadnione jest podjęcie dodatkowego zadania, jakim jest budowa korpusu porównawczego (niekiedy nazywanego tematycznym).

Jak już to było wyżej wspomniane (w punkcie 3), korpusy wielojęzyczne mogą być równoległe lub porównawcze. Różnica między tymi korpusami jest następująca. Do korpusu równoległego włączone zostają te same teksty w różnych wariantach językowych, np. w równoległym korpusie polsko-litewskim może to być powieść Michaiła Bułhakowa *Mistrz i Małgorzata* (w języku oryginału Михаил Булгаков, *Мастер и Маргарита*) przetłumaczona zarówno na języki polski (M. Bułhakow,

Mistrz i Małgorzata) jak i litewski (M. Bulgakovas, *Meistras ir Margarita*). Natomiast w korpusie porównawczym zawarte są teksty, które powstają niezależnie od siebie, lecz łączy je wspólny temat, zbliżona wielkość (objętość) oraz podobny okres powstania. Przykładem tekstów zamieszczonych w polsko-litewskim korpusie porównawczym może być relacja z wizyty Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Bronisława Komorowskiego w polskiej szkole w Solecznikach (a) polskiego dziennikarza zamieszczona w polskiej gazecie w języku polskim i (b) litewskiego dziennikarza opublikowana w litewskiej gazecie w języku litewskim. Podczas tworzenia korpusu porównawczego za istotne przyjmuje się, by teksty w językach polskim i litewskim powstały mniej więcej w tym samym okresie oraz ich objętość była zbliżona do siebie.

3.3.1. Struktura eksperymentalnego polsko-litewskiego korpusu

Eksperymentalny polsko-litewski korpus powstał dla celów badawczych. Jest to korpus dwujęzyczny, którego zasoby zostały rozdzielone na dwa podkorpusy:

A. równoległy

B. tematyczny (porównawczy).

Objętość pierwszego podkorpusu wynosi blisko 2 000 000 wyrazów (łącznie dla obu języków, stan w styczniu 2012 roku), drugiego zaś — zbliża się do 200 000 wyrazów (stan w styczniu 2012 roku).

3.3.1.1. Równoległy polsko-litewski podkorpus

W latach 2009–2011 we współpracy Instytutu Slawistyki PAN i Instytutu Matematyki i Informatyki BAN w Sofii trwały prace nad bułgarsko-polsko-litewskim korpusem równoległym (por. Dimitrova, Koseska-Toszewa, Roszko, D., & Roszko, R., 2009b, 2010, 2011). Jak się z czasem okazało bułgarsko-polsko-litewski korpus ma ograniczenia. Wspólne dla trzech języków utwory zazwyczaj stanowiły tłumaczenia z języków trzecich, np. angielskiego, portugalskiego, rosyjskiego. Wzajemne tłumaczenia (np. z polskiego na bułgarski i litewski) należały do rzadkości. Na przykład powieść *W pustyni i w puszczy* Henryka Sienkiewicza została przetłumaczona na bułgarski, nie ma jednak tłumaczenia na język litewski. Podobnie *Popioły* Stefana Żeromskiego i szereg innych polskich dzieł został przetłumaczony tylko na język bułgarski. Z tego powodu wspólne tylko dla dwóch języków utwory nie mogły zostać włączone do trójjęzycznego korpusu. Podczas prac nad Bułgarsko-polsko-litewskim korpusem stwierdzono, że literatura litewska jest tłumaczona na polski, podczas gdy bułgarskie przekłady litewskiej literatury należą do rzadkości. Ponadto bliskość terytorialna Polski i Litwy, współpraca gospodarcza przyczyniły się do powstania wielu wzajemnie tłumaczonych tekstów (np. bilateralne umowy, przetargi, wykazy zadań, biznesplany, wspólne projekty europejskie itd.), których bułgarskojęzyczne warianty nie są dostępne z oczywistych przyczyn. W takich okolicznościach zrodziła się idea utworzenia polsko-litewskiego korpusu równoległego, w którym istotną część miały stanowić wzajemne tłumaczenia.

Obecnie równoległy polsko-litewski korpus zawiera różnorodny materiał, reprezentujący możliwie szeroki zakres tematyczny. Są to więc teksty literackie, techniczne, medyczne, prawnicze, sądownicze, materiały związane z nowymi technologiami i osiągnięciami cywilizacyjnymi. Dobór zasobów korpusowych odbywa się

zgodnie z zasadą zapewnienia wewnętrznego zrównoważenia. Uniknięto pokusy szerokiego włączenia powszechnie dostępnego ustawodawstwa unijnego. Ograniczono się do kilku istotnych z punktu widzenia zasobów leksykalnych akt, np.:

1. Rozporządzenia nr 213/2008 w sprawie Wspólnego Słownika Zamówień — blisko 200 000 unikatowych terminów w obu językach, np. pol. *Rośliny uprawne, produkty warzywnictwa i ogrodnictwa* — lit. *Žemės ūkio augalai, prekinės daržininkystės ir sodininkystės produktai*.
2. Rozporządzenia nr 451/2008 ustanawiającego nową klasyfikację statystyczną produktów według działalności — blisko 140 000 unikatowych terminów w obu językach, np. pol. *Woda w postaci naturalnej; usługi związane z uzdatnianiem i dostarczaniem wody* — lit. *Gamtinis vanduo; vandens valymo ir tiekimo paslaugos*.
3. Rozporządzenia nr 1893/2006 w sprawie statystycznej klasyfikacji działalności gospodarczej NACE — blisko 40 000 unikatowych terminów w obu językach, np. pol. *Działalność związana z produkcją filmów, nagrań wideo i programów telewizyjnych*. — lit. *Kino filmų, vaizdo filmų ir televizijos programų gamyba*.

Podobnie odstąpiono od zamieszczenia powszechnie dostępnych w Internecie zsynchronizowanych tekstów medycznych, ograniczając się do:

1. Wykazów leków, np. pol. *Zleca lekarz neurolog, świadczący usługi trzeciego stopnia, jeśli leczenie choroby Parkinsona (kod G20 według ICD-10) produktami leczniczymi, zawierającymi analogi generyczne, i produktem leczniczym Rasagilinum, jest niedostatecznie skuteczne*. — lit. *Skiria gydytojas neurologas, teikiantis tretinio lygio paslaugas, jei Parkinsono ligos (kodas G20 pagal TLK-10) gydymas vaistiniais preparatais, turinčiais generinius analogus, ir vaistiniu preparatu Rasagilinum yra nepakankamai efektyvus*.
2. Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób ICD-10, np. pol. *Demielinizacyjne choroby centralnego układu nerwowego: stwardnienie rozsiane, inne demielinizacyjne choroby centralnego układu nerwowego, zapalenie mózgu (encefalit), zapalenie rdzenia kręgowego i zapalenie mózgu i rdzenia kręgowego (80%)* — lit. *Demielinizuojančios centrinės nervų sistemos ligos: išsėtinė sklerozė, kitos demielinizuojančios centrinės nervų sistemos ligos, encefalitas, mielitas ir encefalomyelitas (80%)*.
3. tłumaczenia na języki polski i litewski atlasu anatomicznego: Trevor Weston, *Atlas of Anatomy*, Marshall Cavendish Limited, London, 1995.

Znaczna część podkorpusu równoległego to beletrystyka. Starano się skompletować wzajemne polsko-litewskie tłumaczenia powstałe po II wojnie światowej, np. utwory A. Kuklysa, R. Černiauskasa, J. Šikšnelisa, E. Białołęckiej, W. Gombrowicza, S. Lema i in. Do Podkorpusu Równoległego włączono przekłady literatury światowej, np. utwory P. Coelho, J. Graya, J. K. Rowling i in. Pełny wykaz utworów włączonych do Podkorpusu Równoległego jest podany w Aneksie (s. 327). Należy podkreślić, że w wielu wypadkach starano się wybrać reprezentatywne fragmenty utworu. Zazwyczaj odstępowano od zamieszczania w korpusie całych tekstów, chyba że utwór jest krótki.

Eksperymentalny polsko-litewski korpus znajduje zastosowanie w językoznawczych badaniach konfrontatywnych ZLKIS IS PAN. Ponadto na bazie Korpusu planowana jest konstrukcja polsko-litewskiego słownika elektronicznego. W związku z tym do Korpusu włączono wzajemne polsko-litewskie przekłady umów, wyroków sądowych, protokołów z przesłuchania, aktów cywilnych, epikryz, kodeksów, folderów turystycznych, reklamowych, instrukcji, listów, opisów technicznych i innych.

3.3.1.2. Tematyczny (porównawczy) polsko-litewski podkorpus

Początki prac nad tematycznym polsko-litewskim podkorpusem sięgają również roku 2009, kiedy w ramach współpracy Instytutu Slawistyki PAN i Instytutu Matematyki i Informatyki BAN w Sofii trwały prace nad bułgarsko-polsko-litewskim korpusem tematycznym (por. Dimitrova, Koseska-Toszeva, Roszko, D., & Roszko, R., 2009b, 2010). Wówczas zwrócono uwagę, że pojawiające się dość regularnie w Internecie materiały w trzech językach, bazujące na tych samych źródłach, mogą różnić się treścią.

Tak zrodziła się idea utworzenia polsko-litewskiego podkorpusu tematycznego. W wyborze materiałów ograniczono się do tekstów poruszających polsko-litewskie kwestie. Dlatego w podkorpusie można odnaleźć niezależnie od siebie powstałe polskie i litewskie felietony, opisy i relacje dotyczące tych samych wydarzeń, zagadnień, jednak niekiedy odmiennie interpretowane. Zdecydowana większość podkorpusu dotyczy spraw najnowszych, np. kwestii pisowni imion i nazwisk, szkolnictwa, egzaminów, podręczników, protestów, niszczonych pomników i tablic z nazwami miejscowości, ustaleń wspólnych polsko-litewskich komisji, wizyt polskich władz na Litwie i w Puńsku, czy litewskich — w Polsce i in. Ten podkorpus jest nieustannie rozwijany o nowe teksty.

Materiał zawarty w podkorpusie tematycznym jest oczyszczany (technicznie) i zapisywany do plików w formacie TXT z wykorzystaniem kodowania UTF-8. W oddzielnym pliku TXT są zapisywane wszelkie metadane oraz dodawane słowa kluczowe. Obecnie zasoby nie tworzą zorganizowanej struktury. Do tego celu wymagane jest dedykowane oprogramowanie. Przewidywane jest skorzystanie z pomocy programistów, którzy przygotują narzędzie organizujące zasoby wraz z tłumaczeniami tekstów litewskojęzycznych na język polski. Objętość podkorpusu tematycznego jest systematycznie zwiększana wraz z nowymi materiałami dostępnymi w Internecie.

Tabela 3-14 Przykład wybranej pary tekstów Podkorpusu Tematycznego

1	http://tvp.info/informacje/ludzie/punsk-dwujezyczne-tablice-zamazane/5145586	http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/lietuviskuose-rajonuose-lenkijoje-ispuoliai-pries-lietuviskus-uzrasus.d?id=48815533
2	Puńsk: dwujęzyczne tablice zamazane	Lietuviškuose rajonuose Lenkijoje — išpuoliai prieš lietuviskus užrašus ^{atnaujinta14.43}
3	Autor: pl, bzato; Źródło: PAP, TVP Info 18:23 22.08.2011	BNS , atnaujinta 14.43 2011 rugpjūčio 22 d. 12:04

4	W gminie Puńsk (Podlaskie) nieznani sprawcy oblali białą i czerwoną farbą 14 tablic z litewskimi nazwami. Miejscowość, gdzie dopuszczono się wandalizmu, jest skupiskiem mniejszości narodowej naszych wschodnich sąsiadów.	Lenkijos Punsko savivaldybėje, kur gausu lietuvių gyventojų, pirmadienio naktį raudonos ir baltos spalvos dažais užtepti lietuviški miestelių ir kaimų pavadinimai, išpaišyti lenkų nacionalistų organizacijos ženklai, pranešė miestelio vadovas. Lenkijoje gyvenantys lietuviai taip pat pasipiktino sprendimu nutraukti lietuviškų laidų transliacijas Balstogės televizijoje.
5	Skrajni nacionaliści dali znać o sobie w Puńsku. Wandale działali w nocy lub nad ranem. Nieznani sprawcy zniszczyli 14 tablic i jeden pomnik, na którym namalowano farbą znak nacjonalistycznej organizacji Falanga — poinformował rzecznik podlaskiej policji Andrzej Baranowski. W gminie Puńsk, gdzie 80 proc. mieszkańców to Litwini, wszystkie tablice z nazwami miejscowości i wsi są w dwóch językach, polskim i litewskim. Te polskie napisy pozostawiono, ale litewskie zamazano farbą białą i czerwoną imitując polską flagę. Wójt gminy Puńsk Witold Liszkowski powiedział, że dotąd zdarzały się niewielkie incydenty, ale nie tak zorganizowane jak ten poniedziałkowy. — <i>To chuligaństwo na tle narodowościowym</i> — ocenił samorządowiec. Szkody wyrządzone w gminie oglądał w poniedziałek wojewoda podlaski Maciej Żywno. Jak poinformowała	“Šįryt pastebėjome, kad bent 12 vietovių lietuviški užrašai užtepti raudona ir balta spalvomis ir nupieštas ženklas — pakelta ranka su kalaviju”, — BNS sakė miestelio viršaitis Vytautas Liškauskas. Nuniokotas ir Punske esantis paminklas, skirtas pirmojo lietuviško vaidinimo šimtmečiui. Ant jo esantis užrašas taip pat užpaišytas balta ir raudona spalvomis, parašytas žodis “Falanga”. Taip vadinosi anksčiau veikusi radikali dešinioji lenkų nacionalistinė organizacija. Kalaviją laikanti ranka — šios organizacijos simbolis. “Čia buvo suplanuota, organizuota akcija. Pavienių vandalizmą atveju būta ir anksčiau, bet čia organizuoti veiksmai — važiuota po savivaldybę ir dažyta”, — kalbėjo V.Liškauskas. Apie incidentus bendruomenė pranešė policijai. Remiantis Lenkijos tautinių mažumų įstatymu, Punsko savivaldybėje 2009 metais pakabinti ženklai, kuriuose miestelių pavadinimai parašyti ir lenkiškai, ir lietuviškai. Konsulas: išpuolius tiria kriminalistai, vietos valdžia apgailestauja Kriminalistai ėmėsi tirti antilietuviškus išpuolius Lenkijos pasienio rajonuose, o vietos valdžia pareiškė apgailestaujanti dėl lietuviškų užrašų nuniokojimų, pirmadienį sakė Lietuvos konsulas Seinuose Liudvikas Milašius. Diplomatas teigė su policijos ir valdžios atstovais jau aptaręs incidentus, kai Punsko valstijoje buvo užtepti lietuviški miestelių

jego rzeczniczka Joanna Gaweł, wojewoda podjął decyzję o powołaniu specjalnego zespołu do prowadzenia dochodzenia w sprawie.

W skład utworzonej ekipy mają wejść policjanci, Straż Graniczna i ABW. — *To konieczne, bo nie można pozwolić, by mieszkający w gminie Puńsk Litwini czuli się zagrożeni, nie można dopuścić, by podobne akty chuligaństwa znów się powtórzyły* — dodała Gaweł.

Szacuje się, że w Polsce mieszka kilkanaście tysięcy Litwinów, z czego większość w powiecie sejneńskim w województwie podlaskim. Największe skupiska Litwinów znajdują się w gminach Puńsk i Sejny. Podczas spisu powszechnego ludności w 2002 roku do narodowości litewskiej przyznało się jednak tylko 5,8 tys. osób.

pavadinimų užrašai ir nuniokotas paminklas, skirtas lietuvių teatro 100-osioms metinėms, taip pat palikti radikalios nacionalistinės organizacijos ženklai.

“Kriminalistai važinėja po kaimus, apklausinėja žmones, aiškinasi, kas tai padarė”, — BNS sakė L.Milašius.

Pasak konsulo, Seinų apskrities, kurioje yra Punsco valsčius, viršininkas Ryszardas Grzybowskiis žadėjo spausti policiją, kad ši kuo greičiau atliktų tyrimą.

“Apskrities viršininkas yra už bendradarbiavimą. Vietos valdžia nuoširdžiai išgyvena, kad tai įvyko”, — sakė L.Milašius.

Punsco valsčiuje pirmadienio naktį raudonos ir baltos spalvos dažais užtepta 12 lietuviškų miestelių ir kaimų pavadinimų, išpaišyti lenkų nacionalistų organizacijos ženklai.

Nuniokotas ir Punske esantis paminklas, skirtas pirmojo lietuviško vaidinimo šimtmečiui. Ant jo esantis užrašas taip pat užpaišytas balta ir raudona spalvomis, parašytas žodis “Falanga”. Taip vadinosi anksčiau veikusi radikalė dešinioji lenkų nacionalistinė organizacija. Kalaviją laikanti ranka — šios organizacijos simbolis.

Organizacija oficialiai uždaryta 1939 metais, bet interneto svetainėje falanga.booo.pl skelbiama apie dabartinę veiklą.

Lietuvos ambasados Lenkijoje interneto svetainėje rašoma, kad Lenkijoje šiuo metu yra apie 15 tūkst. lietuvių kilmės gyventojų. Netoli Lietuvos sienos esančioje Punsco savivaldybėje lietuviai sudaro apie 80 proc. gyventojų.

Piktinasi sprendimu panaikinti lietuviškas laidas

Lenkijoje gyvenantys lietuviai taip pat pasipiktino sprendimu nutraukti lietuviškų laidų transliacijas Balstogės televizijoje.

“Lietuvių tautinės mažumos padėtis Lenkijoje blogėja. Pasitvirtina informacija, kad nuo rugsėjo 5 dienos visiškai nebus lietuviškų laidų (“Lietuvių panoramos”) Balstogės televizijoje”, — rašoma Lenkijos lietuvių inter-

		neto svetainėje punskas.pl. Pasak portalo, protestuojant dėl to- kio žingsnio rugpjūčio 18 dieną buvo išsiųstas raštas radiofonijos ir televizi- jos tarybos pirmininkui Janui Dwora- kui, o rugpjūčio 29 dieną planuojama surengti protesto akciją prie Balstogės televizijos būstinės. Lenkijoje esančio lietuviško Punsko miestelio vadovas Vytautas Liškauskas BNS pirmadienį sakė, kad jis taip pat kreipsis į J.Dworaką prašydamas tiek atkurti laidas, tiek sudaryti technines sąlygas jas matyti Punske, nes iki šiol dėl techninių priežasčių jos praktiškai buvo nematomos nei Punske, nei Sei- nuose.
6	Polska, województwo podlaskie, Puńsk, Sejny ; mniejszość litewska w Polsce ; Falanga ; tablice miejscowości, pomnik, zniszczone ; wystąpienia antylitewskie ; wójt gminy puńskiej, Witold Lisz- kowski ; konsul RL w Sejnach, Liudvikas <u>Milašius</u>	Lenkija, Palenkės vaivadija, Punksas, Seinai ; lietuvių tautinė mažuma Lenkijoje ; Falanga ; kaimų pavadinimų ženklai, paminklas, sunaikinti ; antilietuviški išpuoliai ; Punsco valsčiaus viršaitis, Vytautas Liškauskas ; LR konsulas Seinuose, Liudvikas Mila- šius

W Tab. 3-14 w wierszu 1 podane są dane źródłowe. W danym wypadku są to portale internetowe polskiej stacji telewizyjnej TVP INFO i litewskiego portalu informacyjnego Delfi.lt. W wierszu 2 umieszczone zostały tytuły artykułów. W wierszu 3 znajdują się źródła podawanych informacji oraz data umieszczenia (w litewskim wariancie również data ostatniego uaktualnienia) artykułu w sieci. W wierszu 4 zostały zapisane wyróżnione przez wydawców nagłówki. Wiersz 5 zawiera treść obu artykułów. Zachowano wyróżnienia (pogrubienia, pochylenia) stosowane przez wydawców. W wierszu 6 zamieszczono słowa kluczowe dla danych tekstów. Podkreślenie oznacza, że w danym tekście nie ma informacji na ten temat, lecz w tekście z nim zestawionym taka informacja jest zawarta.

Tłumaczenie zawartego w Tab. 3-14 tekstu litewskiego zamieszczono w Aneksie (s. 331).

3.4. Podsumowanie

Dwujęzyczny polsko-litewski korpus równoległy i tematyczny (porównawczy) jest stosunkowo dużym korpusem, w kształtowaniu którego duży nacisk kładziono

na jego zrównoważony charakter. Wykorzystany w tej pracy równoległy polsko-litewski podkorpus stanowi solidną bazę do konfrontatywnych badań językoznawczych. Nie jest to jednak jego jedyne przeznaczenie. Autorzy, przystępując do prac nad korpusem, zdawali sobie sprawę, że zastosowanie korpusów dwujęzycznych wykracza poza ramy wyznaczone konfrontacją językową. Dlatego w podkorpusie równoległym obok dzieł literatury pięknej znalazły się teksty reprezentujące wszystkie ważniejsze sfery życia. Są to umowy międzynarodowe, akta prawne, pełne wykazy usług i działalności gospodarczych, chorób, leków z obszernymi opisami, reklamy i instrukcje obsługi sprzętu gospodarstwa domowego, wiejskiego, opisy związane z przemysłem, typowe formularze, dokumenty i inne. Różnorodność zawartej w podkorpusie leksyki będzie sprzyjać konstrukcji polsko-litewskiego słownika sieciowego. Szerzej na temat Eksperymentalnego korpusu polsko-litewskiego, jego budowy, historii powstania por. wspólny artykuł z R. Roszko (Roszko, D., & Roszko, R., 2013).

4. Konfrontacja systemów litewskiej gwary puńskiej oraz języków polskiego i litewskiego (dokonana z myślą o przygotowywanych korpusach: (a) litewskiej gwary puńskiej oraz (b) równoległym polsko-litewskim)

W tym rozdziale uwagę skupiono na wybranych cechach formalnych gwary, języka polskiego i języka litewskiego. Dobór opisywanych i konfrontowanych tu cech jest warunkowany zasadami obowiązującymi w lingwistyce korpusowej. Zatem wyróżnia i definiuje się tylko te cechy, które determinują określone konsekwencje morfologiczno-składniowe³⁸. Na przykład dla języka polskiego może to być oboczność formy mianownika liczby mnogiej dla rzeczownika *profesor*: *profesorzy* i *profesory*. Użycie każdej z wymienionych form mianownikowych liczby mnogiej pociąga za sobą konsekwencje składniowe, por. postać przymiotnika w wyrażeniach złożonych: *dobrzy profesorowie* i *dobrze profesory*. Zaprezentowana powyżej opozycja sprawia, że lingwista korpusowy wyróżni dwie klasy (dwa znaczenia) warunkowane różnym otoczeniem formalnym dla poszczególnych postaci mianownika liczby mnogiej: *profesory* (forma posiadająca cechę deprecjacji) i *profesorowie* (forma pozbawiona cechy deprecjacji). Natomiast dla znanej jeszcze jednej polskiej formy mianownikowej w liczbie mnogiej *profesorowie* nie zostaje utworzona osobna klasa, ponieważ na płaszczyźnie formalnej nie pociąga ona innych od już zdefiniowanych konsekwencji. Dlatego formę *profesorowie* umieszcza się w tej samej klasie co formę *profesorzy*, czego potwierdzeniem jest identyczność składniowa obu form, por. *dobrzy profesorowie* i *dobrzy profesorzy*. Włączenie do opisu kontrastynego omawianych systemów cech fonetycznych powodowane jest własnością korpusu gwarowego, gdzie wyróżnienie zgodności lub jej braku dla form gwarowych w odniesieniu do języka literackiego jest cechą niezmiernie istotną i kluczową w określaniu parametrów anotacji leksykalnej, por. Rozdz. 3 (p. 3.2.1.1, s. 70). Podporządkowanie opisu kontrastynego celom korpusowym powoduje, że w wypadku niektórych form morfologicznych (klas lub podklas) czytelnik może odczuć pewien niedosyt, powodowany okrojonym opisem poszczególnych funkcji dla wyróżnianych klas.

³⁸ Jest to świadomie czynione odstępstwo od kluczowej dla tej pracy analizy płaszczyzny znaczeniowej oraz konfrontacji opisywanych tu języków w oparciu o semantyczny język-pośrednik.

Należy podkreślić, że taka konfrontacja gwary puńskiej, języków polskiego i litewskiego w planie formalnym jest czyniona po raz pierwszy. W literaturze przedmiotu gwara puńska nigdy nie była w ten sposób zestawiana ani z językiem litewskim ani polskim.

Wykazywane w tej części cechy formalne gwary puńskiej oraz tendencje w obecnie obserwowanych zmianach mogą być wynikiem nie tylko procesów wewnętrznych, lecz również odzwierciedlać wpływ języków polskiego i/lub litewskiego na gwarę.

Wykorzystane tu dane dotyczące języka litewskiego zaczerpnięto z gramatyk języka litewskiego (Ambrazas, 1997a; Valeckienė, 1998), opracowania *Języki bałtyckie* autorstwa W. Smoczyńskiego (1988), monografii o litewskiej morfologii A. Paulauskienė (1994), definicji znaczników cech morfosyntaktycznych (tzw. markerów) stosowanych w procesie anotacji zasobów języka litewskiego (Anotatorius; http://donelaitis.vdu.lt/main.php?id=4&nr=7_1). Ze względu na fakt, że w głównej mierze są to fakty powszechne, źródło informacji jest podawane tylko w wymagających tego sytuacjach. Źródłem informacji o języku polskim jest gramatyka akademicka języka polskiego (*Gramatyka*, 1984) oraz niedawno opracowany opis cech morfosyntaktycznych języka polskiego, wykorzystany w opisie zasobów korpusów języka polskiego: Korpusu Instytutu Podstaw Informatyki PAN (<http://korpus.pl/>) i Narodowego Korpusu Języka Polskiego (<http://nkjp.pl/>). Ponadto wykorzystano spostrzeżenia R. Roszko (Roszko, R., 2005) oraz opis cech morfosyntaktycznych zgodny ze standardem MultTextEast zawarty we wspólnym opracowaniu autorki z R. Roszko (Roszko, D., & Roszko, R., 2009). W opisie pojawiają się także własne wcześniej niepublikowane obserwacje. Fakty gwarowe (głównie fonetyczne, fonologiczne, wybrane morfologiczne) odwołują się do obszernego opracowania o litewskich dialektach (*LD*, 2005) oraz badań własnych prowadzonych w oparciu o własnoręcznie zgromadzone zasoby korpusowe (dot. zagadnień leksykalnych, morfologicznych i semantycznych).

Przedstawiany w tym rozdziale wybór cech formalnych gwary puńskiej oraz języków polskiego i litewskiego pozwala nie tylko uchwycić ogólne ramy struktur formalnych, będących swoistym odzwierciedleniem regularności płaszczyzny znaczeniowej, lecz również ukazać błędne sformułowania szczególnie dotyczące języka litewskiego zawarte w znanych opracowaniach. Na przykład w *Encyklopedii języka polskiego* w treści hasła „Intonacja” zapisano: „Intonacje³⁹, choć w szczegółach różne od słowiańskich, zachowane były przez długi czas w językach bałtyckich, a w niektórych dialektach litewskich istnieją do dziś.” (Urbańczyk, Kucała, 1999, s. 149–150). Stwierdzenie, że w językach bałtyckich (poza niektórymi dialektami litewskimi) intonacja wyrazowa (lit. priegaidės) nie zachowała się, jest błędne, bowiem we wszystkich współczesnych językach bałtyckich intonacja jest obecna i ma charakter fonologiczny. W literackim języku litewskim wyróżnia się dwie tonemy: rosnącą (inaczej cyrkumfleksową, termin litewski: tvirtagalė priegaidė) i opadającą (akutową, lit. tvirtapradė priegaidė), w języku łotewskim zaś — trzy: opadającą (łot. kritošā), przeciągłą (łot. stieptā) i łamaną (łot. laužtā) lub według nowszych opracowań — już dwie: przeciągłą i nieprzeciągłą (Kudirka, 2004). W literackim języku litewskim intonacja wyrazowa rozróżniana jest pod akcentem, w łotewskim

³⁹Opis dot. intonacji sylabowej/wyrazowej.

i w niektórych dialektach litewskich — również w sylabach nieakcentowych. W litewskiej gwarze puńskiej — w odniesieniu do literackiej postaci języka — intonacja wyrazowa jest rozróżniana pod akcentem w ograniczeniu do dyftongów (*ai*, *au*, *ei*, *ui*) i połączeń dyftongicznych (np. *il*, *ul*, *el*, *al*, *ir*, *im*, *in* i in.). W gwarze samogłoski długie i dyftongoidy (np. *ie*, *uo*) zasadniczo nie są intonowane, podlegają jednak wyraźnemu wydłużeniu pod akcentem. (Szerzej na ten temat, w tym o rozbieżnościach w interpretacji, por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.3, s. 43).

Kolejny przykład błędnej interpretacji faktów językowych ukazuje poniższy cytat: „W okresie bałto-słowiańskim doszło do fonetycznego utożsamienia [...] samogłosek *a* i *o*, a tym samym do zmniejszenia ilości fonemów samogłoskowych i wyrównania w zakresie opozycji przednia – tylna. W systemie samogłosek bałto-słowiańskich były więc dwie przednie: *i*, *e*, i dwie tylne: *u*, *a*, a każda z nich mogła być długa lub krótka.” (Moszyński, 1984, s. 185). Sugerowana wspólna bałtosłowiańska cecha, polegająca na uproszczeniu systemu samogłoskowego, nie znajduje potwierdzenia we współczesnych językach bałtyckich, które nie tylko nie uprościły, lecz rozwinęły system samogłosek długich do 6 fonemów.

W Tab. 4-1 zostały podane przykłady potwierdzające zachowane we współczesnych językach bałtyckich oraz w gwarze puńskiej rozróżnienie dawnych długich $\bar{a}$ i $\bar{o}$. W języku litewskim tylko pozornie mylące jest współczesne długie *o* w miejscu dawnego długiego *a*. O zmianach w litewskim (*o* > *uo* i *a* > *o*), por. (Smoczyński, 1988, s. 829–830).

Tabela 4-1 Kontynuanty dawnych $\bar{a}$ i $\bar{o}$ w językach litewskim i łotewskim oraz w gwarze puńskiej w zestawieniu z językiem polskim

Język litewski	Gwara puńska	Język łotewski	Język polski
dawne $\bar{o}$			
<i>d-uo-ti</i>	<i>d-uo-c</i>	<i>d-o-t</i> [duot]	<i>d-a-ć</i>
dawne $\bar{a}$			
<i>st-o-ti</i> / <i>st-o-vēti</i>	<i>st-o-c</i> / <i>st-o-vēc</i>	<i>st-a-vet</i>	<i>st-a-ć</i>

4.1. Fonologia⁴⁰

4.1.1. System samogłoskowy

Najistotniejsze różnice między językiem litewskim i gwarą puńską z jednej strony, a językiem polskim z drugiej zawierają się w:

1. rozróżnianiu długości samogłosek: krótkich (6/5) i długich (6/5),
2. wyróżnianiu dyftongów (4/4),
3. dyftongoidów (2/2),
4. połączeń dyftongicznych (16/16)
5. oraz braku samogłosek nosowych.

⁴⁰Szerzej o cechach językowych gwary puńskiej por. wyżej Rozdz. 2 (p. 2.4.2, s. 40).

W nawiasach podano liczby dla literackiego języka litewskiego i gwary.

W systemie samogłoskowym gwary i literackiego języka litewskiego brak jest nosówek, natomiast fonem [y] (w pracach lituanistycznych oznaczany jako [ɨ]) jest wspólny tylko dla gwary puńskiej i języka polskiego.

Zarówno język litewski jak i gwara puńska są typowymi językami samogłoskowymi.

4.1.2. System spółgłoskowy

Litewski system spółgłoskowy wyróżnia

1. opozycja dźwięczności/bezdźwięczności obstruentów — szczelinowych: s/s' , z/z' , $\acute{s}/\acute{s}'$, $\acute{z}/\acute{z}'$, zwarto-szczelinowych: $(ts)^{41}/(ts')$, $(ds.)/(ds')$, $(t\acute{s})/t\acute{s}'$, $(d\acute{z})/d\acute{z}'$, zwarto-wybuchowych: p/p' , b/b' , $t/(t')$, $d/(d')$, k/k' , g/g' ,
2. sonorność nosowych m , m' , n , n' , płynnych r , r' , l , l' oraz v , v' , j .

W języku litewskim oraz w gwarze puńskiej nie ma typowych dla polszczyzny $\acute{s}$, $\acute{z}$, $\acute{n}$ oraz niezgłoskotwórczego u , dźwięcznego h (poza nielicznymi tworami ekspresywnymi). Spółgłoska f jest spotykana tylko w najnowszych zapożyczeniach, np. lit. *f-abrikas* 'fabryka'. We wcześniejszych zapożyczeniach f było zastępowane spółgłoską p , por. lit. *P-rancūzija* 'Francja', lit. *P-ranas* (*P-ranciškus*) i pol. *Franciszek*, lit. *P-ilypas* 'Filip', lit. *kam-p-aras* 'kamfora'. W gwarze spółgłoska f występuje jeszcze rzadziej niż w języku litewskim, por. gwar. *p-atagra-p-ija* i lit. *f-otogra-f-ija* 'fotografia', gwar. *p-otelis* i lit. *f-otelis*. 'fotel', gwar. *a-p-ieros* 'ofiara', *p-urmonas* 'furman', *p-igūra* 'figura ; figurka' (lit. *statula* 'jw.'), np. gwar. *Sainousa prieš bažnyčią stovi šventos Agatos pigūrukė* 'W Sejnach przed kościołem stoi figurka świętej Agaty' (przykład z gwary sejneńskiej). Podobnie spółgłoska x nie jest typowa dla języka litewskiego. Była zastępowana spółgłoską k , np. lit. *K-inija* 'Chiny', *mor-k-a* 'march-ew', *krienai* 'chrzan', *Kristus* 'Chrystus'. Por. też w wypowiedziach gwarowych *kol-k-ozas* 'kołchoz'. Natomiast dźwięczne h było opuszczane, np. lit./gwar. *istorija* 'historia', *arbata* 'herbata' (wcześniej w gwarze również *arbota*) lub zastępowana dźwięcznym g , np. lit. *gūlzė*, por. niem. *Hülse*.

Charakterystyczna dla litewskich $t\acute{s}$, $\acute{s}'$, $d\acute{z}$, r' oraz l' jest miękkość. Korelacja między miękkimi i twardymi wariantami jest dla literackiego języka litewskiego wzorcowa (z wyjątkiem j). Należy zwrócić uwagę, że miękkie afrykаты $t\acute{s}$ i $d\acute{z}$ alternują z twardymi t i d , np. lit. *skaitau* 'czytam' : *skaičiau* 'czytałem ; czytałam'. W gwarze puńskiej korelacja miękkości – twardości została utracona dla 7 fonemów. 11 par fonemów nadal ją zachowuje. W języku polskim utrata korelacji miękkości – twardości jest nieco niższa niż w gwarze. Zupełnie osobnym problemem jest częstotliwość występowania miękkich i twardych spółgłosek w opisywanych trzech kodach. Najczęściej miękkie spółgłoski w odniesieniu do twardych występują w tekście litewskim, rzadziej w polskim, w gwarze puńskiej — są sporadyczne.

Tak zwane polskie sceniczne $ł$ jest typowe dla języka litewskiego i gwary puńskiej. Jednak ostatnie nagrania wypowiedzi przedstawicieli najmłodszego pokolenia Litwinów puńskich poświadczają pierwsze przypadki zastępowania gwarowego

⁴¹W nawiasach podawane są fonemy charakterystyczne dla gwar litewskich, np. *ts*, *ds*, *tš*, *dž* występują w gwarze puńskiej.

ł niezgłoskotwórczym *u*. Jak można się domyślać, proces zastępowania *ł* niezgłoskotwórczym *u* następuje pod wpływem języka polskiego. W gwarze *ł* występuje również przed samogłoskami przednimi, np. gwar. *gałėjo* ‘mógł, -a, -o’ (np. *Kurais metais gałėjo būc?* ‘W którym roku mógł być?’), gwar. *gałi* ‘końcu’ (np. *Tai aš iš vieno galo pjauc, kitan gałi durc.* ‘To ja z jednego końca (zacząłem) ciąć, (a) z drugiego kłóć.’). W języku litewskim *ł* występuje tylko przed tylnymi samogłoskami.

4.1.3. Grupy spółgłoskowe

W języku litewskim oraz gwarze puńskiej obserwuje się wiele dobrze zachowanych dawnych grup spółgłoskowych, które w języku polskim (także w innych językach słowiańskich) zanikły, por. p. 1–4 w Tab. 4-2. W wyniku zmian fonetycznych (np. zaniku jerów) w języku polskim mogły pojawić się nowe grupy spółgłoskowe, por. grupę *mgł* w p. 5 Tab. 4-2.

Tabela 4-2 Zestawienie grup spółgłoskowych dla języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej

Lp.	Język litewski	Gwara puńska	Język polski
1	<i>sapnas</i> ⁴²	<i>sapnas</i> ⁴³	<i>sen</i>
2	<i>vapsa</i>	<i>vapsva</i>	<i>osa</i>
3	<i>dugnas</i>	<i>dugnas</i>	<i>d-no</i>
4	<i>penktas</i>	<i>penktas</i>	<i>piąty</i>
5	<i>migla</i>	<i>migla</i> / <i>miglos</i>	<i>mgła</i>

W języku litewskim i w gwarze puńskiej nie ma geminat (podwojonych spółgłosek), por. Tab. 4-3. W niektórych przypadkach stwierdza się brak gwarowych odpowiedników.

Tabela 4-3 Geminaty w języku polskim i ich odpowiedniki w języku litewskim oraz w gwarze puńskiej

Język litewski	Gwara puńska	Język polski
<i>Ona</i>	<i>Ona</i>	<i>Anna</i>
<i>neto</i>	–	<i>netto</i>
<i>moto</i>	–	<i>motto</i>
<i>Jogaila</i>	<i>Jogaila</i>	<i>Jagiełło</i>

Język polski w przeciwieństwie do języka litewskiego i gwary puńskiej jest językiem spółgłoskowym.

4.2. Prozodia

4.2.1. Akcent

Akcent wyrazowy i fleksyjny w języku litewskim i gwarze puńskiej jest ruchomy. Pozycja akcentu ma charakter wyróżniający, por. Tab. 4.4.

⁴²W znaczeniu ‘marzenie senne, mara, zwid’.

⁴³W znaczeniu ‘marzenie senne’.

Tabela 4-4 Akcent w języku litewskim i w gwarze puńskiej

Język litewski	Gwara puńska	Znaczenie
<i>matýti</i>	<i>macýc</i>	‘widzieć’
<i>mataũ</i>	<i>mataũ</i>	‘widzę’
<i>mato</i>	<i>mato</i>	‘widzi’
<i>eĩti</i>	<i>aĩc</i>	‘iść’
<i>einũ</i>	<i>ainũ</i>	‘idę’
<i>nešĩ</i>	<i>nešĩ</i>	‘niesiesz’
<i>nèši</i>	<i>nèši</i>	‘będziesz niósł’

Wytluszczeniem wyróżniono miejsce akcentu.

4.2.2. Intonacja sylabowa (wyrazowa)

Intonacja sylabowa, zwana również wyrazową, jest typowa dla języka litewskiego i gwary puńskiej. W języku polskim nie występuje. W języku litewskim intonowane są sylaby zawierające samogłoskę długą, dyftong, dyftongoid lub połączenie dyftongiczne. W gwarze notowane jest odstępstwo od języka literackiego. Zdaniem W. Smoczyńskiego (1988) nie są intonowane samogłoski długie i dyftongoidy. (Szerzej na ten temat, w tym o rozbieżnościach w interpretacji, por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.3, s. 43). W języku litewskim i w gwarze są wyróżniane intonacje: opadająca (akutowa, lit. *tvirtapradė priegaidė*) oraz rosnąca (cyrkumfleksowa, lit. *tvirtagalė priegaidė*). W punktach 1–2 Tab. 4-5 ukazano rozróżnienie intonacji na sylabie zawierającej dyftong *ai*. Następnie w punktach 3–4 wskazano na wartość rozróżniającą intonacji. Zmiana intonacji pociąga za sobą zmianę znaczenia.

Tabela 4-5 Intonacja wyrazowa w języku litewskim i w gwarze puńskiej

Lp.	Język litewski	Gwara puńska	Znaczenie
1	<i>kaĩmas</i> (cyrkumfleks)	<i>kaĩmas</i> (cyrkumfleks)	‘wieś’
2	<i>káisti</i> (akut)	<i>káicyc</i> (akut)	‘grzać’
3	<i>áušta</i> (akut)	<i>áušta</i> (akut)	‘stygnie’
4	<i>aũšta</i> (cyrkumfleks)	<i>aũšta</i> (cyrkumfleks)	‘świta’

Przyjęcie wyżej zacytowanego stanowiska W. Smoczyńskiego wymusza stwierdzenia, że gwara puńska zajmuje miejsce pośrednie między stanami obserwowanymi w językach litewskim i polskim. Zachowane rozróżnienie intonacji dyftongów i dyftongoidów jest wspólne dla gwary i języka literackiego. Natomiast utrata rozróżnienia intonacji samogłosek długich i dyftongoidów uznawana jest za cechę bliższą językowi polskiemu. Szerzej na ten temat por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.3, s. 43).

4.3. Rzeczownik

4.3.1. Podstawowe kategorie morfologiczne

Wspólne kategorie morfologiczne literackich języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej to dwie kategorie fleksyjne — przypadka i liczby oraz jedna selektywna: kategoria rodzaju. Choć wymienione kategorie są wspólne dla trzech kodów,

to już sama realizacja w każdym z języków jest różna. Na przykład w języku litewskim i w gwarze puńskiej kategoria rodzaju ogranicza się do dwu wartości: rodzaju męskiego i rodzaju żeńskiego. W odróżnieniu od języka polskiego kody litewskie charakteryzuje konsekwentne rozróżnienie rodzaju męskiego i żeńskiego w obu liczbach, por. Tab. 4-6.

Tabela 4-6 Rodzaj w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Liczba	Język litewski	Gwara puńska	Język polski
Rodzaj żeński				
1	pojedyncza	(<i>ger-a</i>) <i>motin-a</i>	(<i>ger-a</i>) <i>motk-a</i>	(<i>dobr-a</i>) <i>matk-a</i>
2	mnoga	(<i>ger-os</i>) <i>motin-os</i>	(<i>ger-os</i>) <i>motk-os</i>	(<i>dobr-e</i>) <i>matk-i</i>
Rodzaj męski				
3	pojedyncza	(<i>ger-as</i>) <i>puod-as</i>	(<i>ger-as</i>) <i>puod-as</i>	(<i>dobr-y</i>) <i>garnek-ø</i>
4	mnoga	(<i>ger-i</i>) <i>puod-ai</i>	(<i>ger-i</i>) <i>puod-ai</i>	(<i>dobr-e</i>) <i>garnk-i</i>

Fleksja mianownika liczby mnogiej podanych polskich przykładów jest identyczna (por. pol. *matk-i*, *garnk-i*), podczas gdy w języku litewskim i w gwarze fleksja jest zróżnicowana (por. lit. *motin-os*, *puod-ai*) i tym samym rozróżnienie rodzajów zostaje zachowane. Brak rozróżnienia rodzajów w języku polskim dla form w liczbie mnogiej potwierdza składnia zgody we frazach złożonych przymiotnikowo-rzeczownikowych, por. pol. *dobrze stoły*, *dobrze pola*, *dobrze kobiety*, *dobrze chłopaki* i lit. *geri stalai* (r.m.), *geri laukai* (r.m.), *geros moterys* (r.ż), *geri berniukai* (r.m.).

Język polski wykształcił kategorie, które nie są znane językowi litewskiemu ani gwarze puńskiej. Mianowicie są to kategorie:

1. human⁴⁴, np. pol. (*widzę mądrego*) *profesora*; (*mądrzy*) *profesorowie* (*przyszli*),
2. animate, np. pol. (*karmię*) *psa* oraz
3. deprecjatywność, np. pol. (*mądre*) *profesory* (*przyszły*).

Odnotowuje się pełną symetrię przypadków dla trzech rozpatrywanych języków. Należy jednak podkreślić bezprzymikowy charakter litewskiego i gwarowego miejscownika (kur? ‘gdzie’), por. lit. *miške*, gwar. *giroj* i pol. *w lesie*. Litewski miejscownik obejmuje swym zakresem znaczenie zawierania się / inessiwu (kame? ‘w czym’), np. lit. *butelyje*, gwar. *bonkoj* i pol. *w butelce*.

Wołacz, raczej błędnie zaliczany do kategorii przypadku, w pełni funkcjonuje w języku litewskim i w gwarze. W języku polskim użycie wołacza jest mniej konsekwentne, por.:

⁴⁴Podawane tu terminy pochodzą z anglojęzycznego artykułu (Roszko, D., & Roszko, R., 2009). Polskie wersje terminów nie powstały. W pewnym stopniu można mówić o analogiach z odmianami rodzaju męskiego m_1 i m_2 , wykorzystywanymi w Korpusie IPI PAN oraz w Narodowym Korpusie Języka Polskiego, por. też (SGJP, 2007). Wyróżnione kategorie human i anim są niezależne od kategorii rodzaju. Odmiany m_1 i m_2 nie mają statusu oddzielnych kategorii.

- [79] lit. Romanai, atsargiai!
 gwar. Romanai, atsargiai!
 pol. Roman, uważaj!
- [80] lit. Vytuk!
 gwar. Vytuk!
 pol. Witek!
- [81] lit. Romuk, ateik pas mane!
 gwar. Romuk, ateik pas mani!
 pol. Romku, przyjdź do mnie.

Zdania w przykładzie [79] to ostrzeżenie przed grożącym niebezpieczeństwem, w przykładzie [80] to zawołanie osoby z pewnej odległości, w [81] — uprzejma prośba.

Na podstawie materiału zawartego w polsko-litewskim korpusie można przytoczyć szczegółowe dane dotyczące użycia wołacza w językach polskim i litewskim: 719 i 15065. Na przykład w powieści *Solaris* Stanisława Lema w wersji polskiej imię Kelvin występuje 48 razy (46 razy w mianowniku, 2 razy w dopełniaczu), w tłumaczeniu na język litewski — 50 razy (7 razy w mianowniku, 2 razy w dopełniaczu, 1 raz w bierniku i 40 razy w wołaczu), por.:

- [82] pol. — To ja, *Kelvin*.
 lit. — Tai aš, *Kelvinas*.
- [83] pol. — Tak, możliwe — dodał Sartorius — tylko mamy ten szkopol, że ocean nie jest zbudowany z tych hipotetycznych części *Kelvina*.
 lit. — Taip, gali būti, — pridūrė Sartorijus. — Tik iškyla viena kliūtis — okeanas susideda ne iš tų hipotezinių *Kelvino* dalių.
- [84] pol. — Halo, *Kelvin*! — odezwał się ochryple.
 lit. — Alio, *Kelvinai*! — pašaukė kimiū balsu.
- [85] pol. — Pan jest psychologiem, *doktorze Kelvin*?
 lit. — Jūs psichologas, *daktare Kelvinai*?

W podanych przykładach podano korespondujące pary w mianowniku ([82] — pol. *Kelvin* – lit. *Kelvinas*), w dopełniaczu ([83] — pol. *Kelvina* – lit. *Kelvino*). W przykładach [84–85] polskiej formie w mianowniku (*Kelvin*) odpowiada litewska forma wołacza (*Kelvinai*).

W języku litewskim i w gwarze używane są przypadki latywne. Najwięcej użyć form latywnych notuje się w gwarze, szczególnie gdy informatorami są osoby starszego pokolenia, por.:

- [86] gwar. Išėjo piršlys *laukan* ir grįžis bėdavoja, kad arkliai apsirgo ir raikia liekavoc.
 ‘Swat wyszedł na zewnątrz i wróciwszy rozpacza, że konie zachorowały i trzeba leczyć.’
 gwar. Atbėgau *vesailion* prašyc.
 ‘Przybiegłem na wesele prosić.’
 gwar. Kici nei neina *lovon* gulc.
 ‘Inni nawet nie kładą się do łóżka.’

Więcej przykładów użycia illatiwu w gwarze, por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.7, s. 45).

Poniżej zamieszczone przykłady [87–88] ilustrują użycie form illatiwu w języku litewskim. Zdania pochodzą z korpusu EkorpPL-LT:

- [87] lit. Man šovė į galvą, kad į laboratorijos sales šviesa sklinda pro lubų langus, prakirstus šarvuose, ir jeigu išeičiau *laukan*, gal galėčiau pažvelgti pro juos į laboratoriją.
 pol. Przyszło mi na myśl, że światło dają salom laboratorium okna sufitowe, to znaczy umieszczone w wierzechnim pancerzu, i gdybym wydostał się *na zewnątrz*, mógłbym, być może, zajrzeć przez nie do środka.
- [88] lit. Vardan ko?
 Vardan vilties, kad jinaį grįš?
 pol. *W imię* czego?
 Nadziei na jej powrót?

4.3.2. Pluralia tantum

Język litewski i gwarę puńską cechuje liczna grupa pluralia tantum, np. lit. *bal-tiniai* ‘bielizna’, *grindys* ‘podłoga’, *klijai* ‘klej’, *lašiniai* ‘ślonina’, *dujos* ‘gaz’, *namai* ‘dom rodzinny’, *rūmai* ‘izba, pałac’, gwar. *durys* ‘drzwi’, *lašiniai* ‘ślonina’, *namai* ‘dom rodzinny’ itd. Zaskakująca dla użytkownika języka polskiego jest przynależność do pluralia tantum wielu nazw, np.:

1. świąt i uroczystości: lit. *Velykos* ‘Wielkanoc’, *Kalėdos* ‘Boże Narodzenie’, *laidotuvės* ‘pogrzeb’, *vestuvės* ‘wesele’; gwar. *Velykos* ‘Wielkanoc’, *Kalėdos* ‘Boże Narodzenie’, *šarmenys* ‘pogrzeb’, *Jurginės* ‘odpust na św. Jerzego’, *Petrinės* ‘odpust na św. Piotra’, *Zolinės* ‘święto Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny’.
2. stron świata: lit. *rytai* ‘wschód’, *vakarai* ‘zachód’; gwar. *rytai* ‘wschód’, *vakarai* ‘zachód’ *žemiai* ‘północ’, *pietai* ‘południe’.
3. posiłków, dań: lit. *pusryčiai* ‘śniadanie’, *barščiai* ‘barszcz’; gwar. *pusrycai* ‘śniadanie’, *pietūs* ‘obiad’, *pavakarai* ‘podwieczorek’, *barščai* ‘barszcz’, *kopūstai* ‘kapusta’, *čėnakai* ‘czenaki’, *blynai* ‘placki’, *dešros* ‘pieczona kiszka’, *bulvės* ‘ziemniaki’, *ryžai* ‘ryż’, *makaronai* ‘makaron’.
4. zjawisk powtarzających się w ściśle wyznaczonym czasie: lit. *metai* ‘rok’, *priešpiečiai* ‘przedpołudnie’; gwar. *metai* ‘rok’, *pietūs* ‘południe’.
5. chorób: lit. *niežai* ‘świerzb’, *tymai* ‘odra’, *raupai* ‘ospa’; gwar. *niežai* ‘świerzb’, *raupai* ‘ospa’.
6. czynności wykonywanych lub dotyczących większej liczby osób: lit. *kautynės* ‘walka’, *vaidai* ‘waśń’, *kivirčiai* ‘niezgoda’; gwar. *lupynės* ‘waśń ; niezgoda’.
7. ubrań: lit. *drabužiai* ‘ubranie’, *marškiniai* ‘koszula’, *kailiniai* ‘futro’, *kelnės* ‘spodnie’; gwar. *marškiniai* ‘koszula’, *kailiniai* ‘korzuch’, *kelnės* ‘spodnie’, *skaros* ‘ubranie’.

8. narzędzi: lit. *akėčios* ‘brona’, *staklės* ‘warsztat’, *ratai* ‘wóz’; gwar. *akėcos* ‘brona’, *stovai* ‘warsztat’, *girnės* ‘żarna’ itd.

4.3.3. Deminutiwa

Kolejną cechą języka litewskiego i gwary puńskiej jest łatwość i regularność tworzenia deminutiwów, jak również bardzo wysoka częstość ich użycia (szczególnie w gwarze), por. lit. *Lietuva* ‘Litwa’ i *Lietuv-ėl-ė* (zdrobnienie nazwy własnej Litwa), gwar. *Lietuv-uk-ė* ‘jw.’ Oto tylko niektóre z wielu deminutywnych sufiksów znanych językowi litewskiemu: lit. *-elis, -ė; -ėlis, -ė; -ukas; -utis, -ė, -aitis, -ė; -ytis, -ė; -ulis, -ė; -užis, -ė; -ūkštis, -ė*. W gwarze zasadniczo dominuje sufiks *-ukas, -ė*. Możliwe są i inne sufiksy, np. *-ulis, -ė; -elis, -ė; -ėlis, -ė*, np. gwar. *kumetėlis* ‘zrebątko’, *diedulis* ‘dziadek’, lecz częstość ich użycia jest bardzo niska (w odniesieniu do użycia sufiksu *-ukas, -ė*). W litewskim i w gwarze zaznacza się łatwość łączenia sufiksów deminutywnych (dwu lub nawet więcej w jedną całość), np. *-ut-ėlis, -ė; -už-ėlis, -ė, -yt-ėlis, -ė, -ut-ėlis, -ė* itd., por. *karvė* ‘krowa’ — *karvutė* ‘krówka’ i *karv-ut-ėl-ė* ‘króweczka’, por. też gwarowe *mažul-uk-as* ‘malutki’, *nedzidel-uk-ė* ‘niewielka’ itd. Gwarę wyróżnia nie tylko bardzo wysoka częstość użycia zdrobnień, lecz również pełna symetria sufiksów form męskich i żeńskich, por. lit. *-ukas* (tylko dla rodzaju męskiego) wobec gwar. *-ukas* (dla rodzaju męskiego) i *-ukė* (dla rodzaju żeńskiego), np. lit. tylko *Jonukas* (Janek), podczas gdy gwar. *žasukas* (r. m.) ‘gąska’ oraz *žasukė* ‘jw.’ (r. ż.).

W języku litewskim formanty deminutywne wykorzystywane są do tworzenia nowych leksemów, np. lit. *kortelė* ‘karta (np. płatnicza)’, lit. *žinutė* — ‘(wiadomość) esemes’. W gwarze nie odnotowano analogicznego procesu.

4.3.4. Pary nazw męskich i żeńskich

Użytkownik litewskiego z nieznaną dla języka polskiego łatwością tworzy formy żeńskie i męskie nazw tytułów, zawodów, zwierząt itd., por. Tab. 4-7.

Tabela 4-7 Litewskie pary korespondujących ze sobą nazw męskich i żeńskich zawodów, tytułów, zwierząt

Lp.	Forma rodzaju męskiego	Forma rodzaju żeńskiego
1.	<i>bajor-as</i> ‘bajor’	<i>bajor-ė</i>
2.	<i>kepėj-as</i> ‘piekarz’	<i>kepėj-a</i>
3.	<i>vilk-as</i> ‘wilk’	<i>vilk-ė</i>
4.	<i>ūkinink-as</i> ‘gospodarz’	<i>ūkinink-ė</i>
5.	<i>profesori-us</i> ‘profesor’	<i>profesor-ė</i>
6.	<i>prezident-as</i> ‘prezydent’	<i>prezident-ė</i>

Wymienione w Tab. 4-7 przykłady nawiązują do znanej w języku litewskim derywacji fleksyjnej, por.: lit. *greit-as* ‘szybki’ — *greit-is* ‘prędkość, szybkość, lotność, bystrość; bieg (w skrzyni biegów)’, *stal-as* ‘stół’ — *stal-iūs* ‘stolarz, cieśla’, *kvail-as* ‘głupi, obłąkany’ — *kvail-ys* ‘głupiec’ itd.

Tabela 4-8 Wykaz cech morfosyntaktycznych rzeczownika dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej (por. też Roszko, D., & Roszko, R., 2009a)

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Nazwy własne	+	+	+	
2.	Nazwy pospolite	+	+	+	
3.	Rodzaj				
	– męski	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– żeński	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– nijaki	+ ¹	–	–	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
4.	– przymnogi	+	–	–	
	Liczba				
	– pojedyncza	+	+	+	
	– mnoga	+	+	+	
5.	Przypadek				
	– mianownik	+	+	+	
	– dopełniacz	+	+	+	
	– celownik	+	+	+	
	– biernik	+	+	+	
	– narzędnik	+	+	+	
	– miejscownik	+ ¹	+ ²	+ ²	¹ Tylko z przyimkiem (niesamodzielny przypadek). ² Bezprzyimkowy.
	– inessivus	–	+ ¹	+ ¹	¹ Zgodny z formą miejscownika, postać bezprzyimkowa
6.	– illativus	–	+	+	
	Wołacz	+ ¹	+ ²	+ ²	¹ Wypierany przez formę mianownika. ² Konsekwentne użycie.
7.	postać równa tematowi	–	+	+	
	Human	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej, mianowniku, bierniku oraz w wołaczu liczby mnogiej.
8.	Animate	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej.

9.	Deprecjatywność	+ ¹	—	—	¹ Ujawnia się w mianowniku i wołaczu liczby mnogiej.
----	-----------------	----------------	---	---	---

4.4. Przymiotnik

4.4.1. Podstawowe kategorie morfologiczne

Podstawowe kategorie morfologiczne przymiotnika trzech opisywanych kodów językowych to kategorie fleksyjne rodzaju, liczby i przypadku oraz kategoria stopnia.

Litewski przymiotnik, w odróżnieniu od rzeczownika (por. 4.3.1), zachowuje rodzaj nijaki w postaci szczątkowej, np. *skanus* (r.m.) ‘smaczny’, *skani* (r.ż.), *skanu* (r.n.), *geras* (r.m.) ‘dobry’, *gerà* (r.ż.), *gèra* (r.n.); gwar. *gardus* (r.m.) ‘smaczny’, *gardzi* (r.ż.), *gardu* (r.n.), *geras* (r.m.) ‘dobry’, *gerà* (r.ż.)⁴⁵. Przymiotnikowe formy rodzaju nijakiego są stosowane w zdaniach bezosobowych oraz dla wyrażenia kwantyfikacji ogólnej, por.:

- [89] lit. Man buvo *vėsu* ir *gera*. Gulėjau nuogas, niekuo neužsiklojęs.
pol. Było mi *chłodno* i *dobrze*. Leżałem nagi, niczym nie przykryty.

Przykłady gwarowe:

- [90] gwar. Vakar buvo *karšta* ir šandie *karšta*.
‘Wczoraj było gorąco i dzisiaj jest gorąco.’
[91] gwar. Pavalgyc iš ryto yra *sveika*.
‘Zdrowo jest zjeść z rana.’
[92] gwar. Nakcu *šalta* stovėc vietoj.
‘W nocy zimno jest stać w miejscu.’

Rozróżnienie rodzajów przymiotnika w języku polskim występuje tylko dla liczby pojedynczej (por. wyżej 4.3.1)

Odmiany litewskich rzeczowników i przymiotników są bardzo zbliżone. W większości przypadków rozróżnienie rzeczowników i przymiotników na podstawie samej formy, fleksji nie jest możliwe, por. lit. *gar-as* ‘para’ (rzeczownik) – *ger-as* ‘dobry’ (przymiotnik), *gar-o* (dopełniacz l. poj.) – *ger-o* (dopełniacz l. poj.) itd.

4.4.1.1. Stopniowanie

Język litewski cechuje możliwość formalnego wyrażenia stopnia pośredniego między stopniem równym i wyższym, por.

1. stopień równy: lit. *geras* — gwar. *geras* — pol. *dobry*;
2. stopień pośredni między równym i wyższym: lit. *gerėl-esnis*⁴⁶ (por. formy analityczne: gwar. *biskuci/biskelį giarešnis*, pol. *nieco lepszy*),
3. stopień wyższy: lit. *geresnis* – gwar. *giarasnis* – pol. *lepszy*,
4. stopień najwyższy: lit. *geriausias* – gwar. *gerausias* – pol. *najlepszy*.

⁴⁵Dla przymiotnik *geras* ‘dobry’ nie ma formy rodzaju nijakiego, por. lit. *gera būti namie* ‘dobrze jest być w domu’ – gwar. *gerai būc namie* ‘jw.’.

⁴⁶Autorzy litewscy tradycyjnie wyróżniają trzy stopnie: równy, wyższy i najwyższy. Niekiedy opis uzupełniają informacją o formach z podwójnym sufiksem *ėl-esn*.

W języku litewskim formy złożone (zaimkowe) stopnia wyższego są używane w znaczeniu stopnia najwyższego, np. lit. *geresnys-is* ‘najlepszy’, *vyresnys-is* ‘najstarszy’.

4.4.2. Formy proste i złożone przymiotnika

Język litewski zachował formy krótkie (imienne), np. lit. *geras* (r. m.), -a (r. ż.) ‘dobry’ (por. nieliczne pol. *zdrów, wesół*) i długie (zaimkowe), np. lit. *gerasis* (r. m.), -oji (r. ż.) ‘ten dobry ; szczególnie dobry’. Funkcjonalnie litewskie formy krótkie odpowiadają polskim przymiotnikom, zaś formy długie: (a) wyrażają emfazę, podkreślenie cechy wyróżniającej (więcej na ten temat w Valeckienė, 1998) oraz (b) są wykładnikiem semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności i wyrażają znaczenia (b1) kwantyfikacji jednostkowej, por. lit. *Nusipirkau baltąją juostą*. ‘Kupiłem (tę) białą szarfę.’ oraz (b2) kwantyfikacji ogólnej zwyczajowej, por. (Roszko, R., 2004, 2005): lit. *Visuomet doroji merga turi patekti blogam vaikiui*. (Žemaitė, cyt. za Valeckienė, 1998, s. 265) ‘Zawsze pocziwa (uczciwa, rzetelna, czysta jak kryształ) dziewczyna trafia na złego chłopaka.’. W litewskiej gwarze puńskiej zaimkowe formy przymiotników są sporadyczne, np.:

- [93] gwar. Parėj mūs mamytė *geroji*.
‘Wróciła nasza dobra mama.’

W gwarze niektóre formy rzeczownikowe nazw zwierząt hodowlanych, np. *Mar-goj* ‘łaciata’, także określenia pana młodego (gwar. *jaunas*), panny młodej (gwar. *jaunoji*), por.:

- [94] gwar. Nedelioj *jaunoji* turėjo aic bažnyčon.
‘W niedzielę panna młoda miała pójść do kościoła.’

są pochodzenia przymiotnikowego. W nich można dopatrywać się pozostałości form długich (zaimkowych).

4.4.3. Deminutiwa

Język litewski i gwarę wykazują dużą swobodę w tworzeniu zdrobnień przymiotnikowych, np. lit. *ger-ut-ėl-is* ‘dobrutki’ (dwa sufiksy). W języku litewskim sufiksy deminutywne przymiotników i rzeczowników są zbliżone. Najczęściej rejestrowany jest sufix -*utis*, -*ė*, np. lit. *mužutis*, -*ė* ‘malutki, -a’. W gwarze zaś najbardziej rozpowszechniony jest sufix -*ukas*, -*ė*, np. gwar. *mažukas*, -*ė* ‘malutki, -a’, *nedzidelukas*, -*ė* ‘zdrobienie od niewielki, -a’, *linksmukas*, -*ė* ‘wesolutki, -a’. Sporadycznie obecnie spotykany sufix gwarowy -*ulis*, -*ė* mógł być wykładnikiem określoności, por. Rozdz. 2 (2.4.2.7, s. 45) oraz (LD, 2005). W języku litewskim i w gwarze puńskiej częstsze użycie sufiksów deminutatywnych wiąże się również z podkreśleniem, uwydatnieniem danej cechy.

- [95] lit. — Koks tu keistas gyvūnas, — tarė jis pagaliau. — *Plon-ut-is* kaip pirštas...
pol. — Jesteś zabawnym stworzeniem — rzekł wreszcie — *cienka* jak palec...

- [96] lit. Ak mažasis princiai, jau ėmiau suprasti, koks *nelinksmas tavo maž-ut-is gyvenimas*.
 pol. Powoli zrozumiałem, Mały Książę, *twoje smutne życie*.
- [97] lit. Aptriušęs skersgatvis buvo *tušt-ut-ėl-is*.
 pol. Obrzydliwa uliczka była *zupełnie pusta*.
- [98] lit. Abu plėšikai dingo, o vietoj jų prieškambaryste pasirodė *nuog-ut nuog-ut-ėl-ė* mergina — rudaplaukė, degančiomis fosforinėmis akimis.
 pol. Wówczas obaj rozbójnicy zniknęli, a na ich miejsce zjawiała się w przedpokoju *zupełnie naga* dziewczyna — ruda, z oczyma płonącymi fosforycznym blaskiem.

W zdaniach litewskich [95–96] wyróżnione przymiotniki zawierają sufiksy deminutatywne, podczas gdy w równoległych zdaniach polskich nie stwierdza się użycia sufiksów deminutatywnych ani jakichkolwiek innych form wskazujących na podkreślenie danej cechy. W przykładzie [97] w zdaniu litewskim zarejestrowano jednocześnie użycie dwóch sufiksów deminutatywnych, które funkcjonalnie odpowiadają przysłówkowi *zupełnie* w zdaniu polskim. Podobne zjawisko odnotowuje się w przykładzie [98], z tą jednak różnicą, że w zdaniu litewskim uwydatnienie cechy nagości zostało dodatkowo wzmocnione użyciem samego tematu (również zawierającym sufiks deminutatywny) przymiotnika *nuogut*.

Tabela 4-9 Wykaz cech morfosyntaktycznych przymiotnika dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej (por. też Roszko, D., & Roszko, R., 2009a)

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Nazwy jakościowe	+	+	+	
2.	Nazwy względne	+	+	+	
3.	Rodzaj				
	– męski	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– żeński	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– nijaki	+ ¹	– ²	– ²	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej. ² Zachowany szczątkowo, tworzony tylko od nazw jakościowych, wykorzystywany między innymi w funkcji typowej dla przysłówka (np. w zdaniach bezosobowych)

	– przymnogi	+	–	–	
4.	Liczba				
	– pojedyncza	+	+	+	
	– mnoga	+	+	+	
5.	Przypadek				
	– mianownik	+	+	+	
	– dopełniacz	+	+	+	
	– celownik	+	+	+	
	– biernik	+	+	+	
	– narzędnik	+	+	+	
	– miejscownik	+ ¹	+	+	¹ Tylko z przymi- kiem (niesamodziel- ny przypadek).
	– inessiw	–	+ ¹	+ ¹	¹ Zgodny z formą miejscownika
	– illatiw	–	+	+	
6.	Wołacz	+ ¹	+ ¹	+ ¹	¹ Postać zgodna z formą mianow- nika.
7.	Human	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bier- niku liczby poje- dynczej oraz w mia- nowniku i bierniku liczby mnogiej.
8.	Animate	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bier- niku liczby poje- dynczej.
9.	Deprecjatywność	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w mia- nowniku liczby mnogiej.
10.	Stopień				
	– równy	+	+	+	
	– „nieto” wyższy	–	+	–	
	– wyższy 1.	+	+	+	
	– wyższy 2.	–	+ ¹	–	¹ Postać odmiany zaimkowej stopnia równego.
	– najwyższy	+	+	+	
11.	Określoność	–	+ ¹	– ^{1,2}	¹ Formy tworzone od nazw jakościowych. ² Sporadyczne uży- cia.

4.5. Zaimek

Typowy dla języka polskiego supletywizm form (np. *ja – mnie, on – jego, my – nas*) nie jest rozpowszechniony w języku litewskim i w gwarze puńskiej. Tylko zaimek osobowy 1. osoby liczby pojedynczej posiada supletywne formy, por. lit. / gwar. *aš – man* ‘ja – mnie (celownik)’. Inną charakterystyczną tylko dla języka polskiego cechą jest tzw. poprzymkowość (ściągnięcie), por. pol. *doń* (<*do niego*).

Podobnie — paralelizm form nieakcentowanych i akcentowanych typu pol. *mi – mnie, cię – ciebie* itd.

W języku litewskim i w gwarze znana jest jedna migrująca forma enklityczna: *si* ‘się’, np. lit. *jungia-si* ‘łączy się / łączą się’. W zanegowanych formach czasownikowych lub z prefiksem klityka *si* ‘się’ zajmuje miejsce między prefiksem a rdzeniem, np. lit. *pri-si-jungia* ‘przyłącza się / przyłączają się’, *ne-si-jungia* ‘nie przyłącza się / nie przyłączają się’. Forma skrócona *s* ‘się’ jest typowa dla form bezokolicznikowych i supinum (bez prefiksu), np. lit. *jungtis* ‘łączyć się’, *jungtys* ‘by łączyć się’.

W gwarze częściej niż w języku literackim pojawia się forma skrócona *s* ‘się’, niekiedy w wariancie udźwięcznionym, por. *pazdaré* (*Kas pazdaré?* ‘Co się stało?’), szerzej na ten temat por. Rozdz. 2 (2.4.2.7, s. 45).

W języku litewskim i w gwarze dobrze zachowały się zaimki o szczątkowej odmianie w liczbie podwójnej⁴⁷, np.:

- lit./gwar. *mudu* ‘my dwaj’, lit. *mudvi* ‘my dwie’ / gwar. *mudzvi* ‘jw.’,
 lit./gwar. *judu* ‘wy dwaj’, lit. *judvi* ‘wy dwie’, gwar. *judzvi* ‘jw.’,
 lit./gwar. *juodu* ‘oni dwaj’, lit. *juodvi* ‘one dwie’, gwar. *juodzvi* ‘jw.’,
 lit./gwar. *abu* (= *abudu*) ‘oba’, lit. *abi* (*abidvi*) ‘obie’, gwar. *abi* (*abidzvi*) i in.

Przykłady:

- [99] lit. Taigi metų metai tarp rakandų, daiktų, kuriuos lietėme *mudu abu*,
 tame ore, kur tebeplevena jos alsavimas?
 pol. A więc lata wśród sprzętów, rzeczy, których dotykaliśmy wspólnie,
 w powietrzu pamiętającym jeszcze jej oddech?
 [100] lit. *Mudu* apie tai nekalbam, žinai...
 pol. My o tym nie mówimy, wiesz.

W języku polskim w liczbie pojedynczej wyróżnia się trzy rodzaje. W języku litewskim — jak już to było podane — rzeczownik utracił rodzaj nijaki, jednak pozostałości form rodzaju nijakiego obecne są w odmianie przymiotnika oraz zaimka, por. lit. *visa* ‘wszystko’, *kita* ‘owo/to’. W litewskim zaimki rodzaju nijakiego są stosowane dla wyrażenia kwantyfikacji ogólnej, por. (Roszko, R., 2004; Ambrazas, 1997a, s. 252–254). W gwarze puńskiej zaimki rodzaju nijakiego nie występują.

Niektóre litewskie i gwarowe zaimki mogą posiadać formy złożone (nazywane w literaturze przedmiotu jako określone). Są to zaimki osobowe, wskazujące, dzierżawcze jak: lit. *jis* – *jisai* ‘on’, *tas* – *tasai* ‘ten’, *manas* – *manasis* ‘(ten) mój’, *tie* – *tieji* ‘ci’, *anie* – *anieji* ‘tamci’ itd., gwar. *jis* – *jisaj* ‘on’, *tus/tas* – *tasaj* ‘ten’, *ta* – *toj* ‘ta’, *ciej* ‘ci’, *ana* (bardzo rzadkie) – *anoj* ‘tamta’, *aniej* ‘tamci’, *kita* – *kitoj* ‘inna’, *šita* – *šitoj* ‘ta blisko’, *katri* – *katroj* ‘która’, *katriej* ‘którzy’. Przykłady gwarowe:

- [103] gwar. *Jiej* mislino, kad juokai. Kap tep, tai *jisai* rangiasi.
 ‘Oni myśleli, że to żarty. Jak tak, to on szykuje się.’

⁴⁷Valeckienė (1998, s. 354–356) podaje nawet szczątkową dualną odmianę dla języka litewskiego.

- [104] gwar. Toj šalinėj stovėj *kumelaitė* [...] **toji** *kumelaitė* kap ištrūko — ir namo.
 ‘Po tej stronie w stodole stała kobyłka [...] ta kobyłka jak wyskoczyła — i (prosto) do domu.’
- [105] gwar. Ateina *ciej* arklį, o jį nėra.
 ‘Przychodzą oni po konie, a koni nie ma.’

W języku litewskim i w gwarze puńskiej zaimki pytajne wyróżnia nagłosowe *k*, por. lit.: *kas* (archaizm, bezrodzajowe) ‘kto, co’, *kada* ‘kiedy’, *kur* ‘gdzie, dokąd’, *kiek* ‘ile’, *kelintas* ‘który z kolei’, *kaip* ‘jak’, *kame* ‘w czym’, *koks* ‘jaki’, *kuris* ‘który (z wielu)’, *katras* ‘który (z dwóch)’, *kieno* ‘czyj’ i gwar.: *kas* ‘kto, co’, *kadu* ‘kiedy’, *kur* ‘gdzie, dokąd’, *kiek* ‘ile’, *kelintas/katris* ‘który z kolei’, *kap* ‘jak’, *kami* ‘w czym’, *kokias* ‘jaki’, *katris* ‘który’, *katras* ‘który (z dwóch)’, *kieno* ‘czyj’.

W języku litewskim i w gwarze puńskiej zaimki cechuje wysoki stopień specjalizacji, co znajduje odzwierciedlenie w sporadycznym na poziomie semantycznym zdania niedopowiedzeniu kwantyfikacyjnym frazy imiennej (Roszko, R., 2004). Szerzej na ten temat por. Rozdz. 6 (p. 6.1.1.1, s. 182).

Tabela 4-10 Wykaz cech morfosyntaktycznych zaimka⁴⁸ dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej (por. też Roszko, D., & Roszko, R., 2009a)

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Nazwy główne	+	+	+	
2.	Nazwy nieokreślone				
	– eluzywne	+	+	+	
	– tetyczne	+ ¹	+	+	¹ W języku polskim brak formalnego rozgraniczenia zaimków tetycznych i hipotetycznych (Karolak w: K. Polański (red.), 1999, s. 658).
	– hipotetyczne	+ ¹	+	+	¹ W języku polskim brak formalnego rozgraniczenia zaimków tetycznych i hipotetycznych (Karolak w: K. Polański (red.), 1999, s. 658).
	– antytetyczne	+ ²	+	+	² Pozycja formalnej neutralizacji polskich zaimków hipotetycznych

⁴⁸Podział zaimków za S. Karolakiem (Karolak w: K. Polański (red.) 1999).

					i antytetycznych zachodzi przy wyrażaniu znaczeń ogólnych zwyczajowych (Roszko, R., 2004).
3.	Nazwy określające	+	+	+	
4.	Nazwy osobowe	+	+	+	
	– formy grzecznościowe	– ¹	+ ²	+ ³	¹ Sporadyczne wypadki użycia <i>Wy</i> ‘ty’. ² Tylko dla 2. osoby. ³ Zarówno dla 2. i 3. osoby.
5.	Nazwy pytajne	+	+	+	
6.	Nazwy wskazujące	+ ¹	+ ²	+ ²	¹ System dwuczłonowy: <i>ten – tamten</i> . ² System trójczłonowy: <i>tas – šis – anas</i> .
7.	Nazwy względne	+	+	+	
8.	Nazwy zwrotne	+	+	+	
	– forma enklityczna	+	+	+	
	– forma inkłityczna	–	+	+	
9.	Rodzaj				
	– męski	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– żeński	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– nijaki	+ ¹	+	–	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– przymnogi	+	–	–	
10.	Liczba				
	– pojedyncza	+	+	+	
	– mnoga	+	+	+	
	– podwójna	–	+ ¹	+ ¹	¹ Odmiana szczątkowa.
11.	Przypadek				
	– mianownik	+	+	+	
	– dopełniacz	+	+	+	
	– celownik	+	+	+	
	– biernik	+	+	+	
	– narzędnik	+	+	+	
	– miejscownik	+ ¹	+ ²	+ ²	¹ Tylko z przyimkiem (niesamodzielny przypadek). ² Bezprzyimkowy.

	– inessivus	–	+ ¹	+ ¹	¹ Zgodny z formą miejscownika, bezprzyimkowy
	– illativus	–	+	+	
12.	Wołacz	+ ¹	+ ¹	+ ¹	¹ Postać zgodna z formą mianownika.
13.	Human	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej oraz w mianowniku i bierniku liczby mnogiej.
14.	Animate	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej.
15.	Deprecjatywność	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w mianowniku liczby mnogiej.
16.	Określoność	–	+	+	
17.	Poprzyimkowość ⁴⁹	+	–	–	
16.	Klityki	+	+	+	

4.6. Liczebnik

Liczebnik we wszystkich rozpatrywanych kodach charakteryzuje duża różnorodność cech gramatycznych. Każda z wyróżnianych kategorii morfologicznych nie jest właściwa dla wszystkich wyróżnianych nazw. Na przykład kategoria liczby w nazwach głównych jest kategorią selektywną, podczas gdy dla nazw porządkowych jest kategorią fleksyjną. Tym nie mniej można wskazać na pewne cechy wyrażnie różniące języki polski i litewski oraz gwarę puńską.

Nazwy główne liczebników w języku litewskim i w gwarze puńskiej cechuje rozróżnienie rodzaju dla form od jeden (lit. / gwar. *vienas* r. m., *viena* r. ż.) do dziewięciu (lit. / gwar. *devyni* r. m., *devynios* r. ż.), por. w przykładzie [106] wyrażenia lit. *aštuoni buteliai* [mianownik, rodzaj męski] i pol. *osiem* [mianownik] *butelek* [dopełniacz]. W języku litewskim obie formy liczebnika i rzeczownika zostają uzgodnione co do rodzaju. Podobne uzgodnienie rodzaju obserwuje się w zdaniu [107] w wyrażeniu lit. *aštuonios vilos* [mianownik, rodzaj żeński].

[106] lit. **Aštuoni** sudaužyti buteliai balto sauso „Ai-Danilo” vyno.

pol. Rozbicie **ośmiu** butelek białego wytrawnego “Aj-Danila”.

[107] lit. Statomos tik **aštuonios vilos**.

pol. Raptem **osiem** willi jest w budowie.

Rozróżnienie liczb dla form litewskich jest zjawiskiem częstszym niż jest to obserwowane w języku polskim, por. lit. *dešimtis* ‘dziesięć’ [liczba pojedyncza] i *dešimtys* [liczba mnoga], lit. *šimtas* ‘sto’ [liczba pojedyncza] i *šimtai* [liczba mnoga].

⁴⁹Termin zapożyczony z (Przepiórkowski, Bańko, Górski, Lewandowska-Tomaszczyk, 2012, s. 63).

W języku litewskim nazwy porządkowe liczebników, rzadziej nazwy zbiorowe mogą występować jako formy proste (por. lit. *pirmas* ‘pierwszy’) oraz złożone, tzw. określone (por. lit. *pirmasis* ‘ten pierwszy ; każdy pierwszy’). To zjawisko nie jest znane gwarze puńskiej (również językowi polskiemu).

W języku litewskim oraz w gwarze stopniowany jest liczebnik jeden, por. lit. / gwar. *pirmas* ‘pierwszy’: *pirmesnis*, -ė (forma prosta) ‘wcześniejszy ; szybszy’, lit. / gwar. *pirmiausias*, -ia (forma prosta) ‘pierwszy (emfaza) ; najwcześniejszy’. Formy złożone (tzw. określone) liczebnika jeden są charakterystyczne tylko dla języka litewskiego, por. lit. *pirmisnysis*, -ė ‘ten wcześniejszy ; ten szybszy’, *pirmiausiasis*, -ioji ‘pierwszy (emfaza) ; ten najwcześniejszy ; każdy najwcześniejszy’. Nazwy ułamkowe w języku litewskim tworzone są z wykorzystaniem form złożonych (tzw. określonych), np. lit. *dvi trečiosios* ‘dwie trzecie’. W gwarze puńskiej nazwy ułamkowe to przede wszystkim gwar. *pusė* ‘ $\frac{1}{2}$ = połowa’, *kecvircis* ‘ $\frac{1}{4}$ = ćwiartka’ oraz złożenia zawierające formę gwar. *dalīs* ‘część’, np. gwar. *tračdalīs* ‘ $\frac{1}{3}$ ’, *du tračdaliai* ‘ $\frac{2}{3}$ ’.

Osobna fleksja liczby mnogiej, uzależniona od typu rzeczownika, np. *devyn-i stalai* ‘dziewięć stołów’ – *devyn-eri metai* ‘dziewięć lat’ (dla pluralia tantum), jest charakterystyczna tylko dla języka litewskiego. W gwarze puńskiej ten rodzaj fleksji nie występuje. W korpusie EkorpGP zanotowano tylko cztery użycia form z częstką -er-, wszystkie dla liczebnika pięć: *penkerų* (dopełniacz), *penkerius* (biernik). Analiza tekstów zawierających formę *penkerius* (biernik) (trzy wystąpienia) wskazuje, że informatorami są osoby pochodzące z Litwy. W wypadku zanotowanej formy *penkerų* (dopełniacz) informatorem jest osoba pochodząca z okolic Puńska.

W języku polskim bardziej rozpowszechnione są złożenia liczebnika z dopełniaczem, np. pol. *dwoje prosiąt, z trojgiem dzieci, o czworgu dziewcząt, za pięciorgiem drzewi*, por. też przykłady [106–107].

Należy zwrócić uwagę na możliwość wykorzystania sufiksów deminutatywnych przy tworzeniu nazw abstrakcyjnych w litewskim, np. lit. *dešimt-uk-as* ‘dziesiątka’. Nietypowe są również niektóre nazwy ułamkowe, por. lit. *pusantro* ‘półtora’ [dosłownie: półdrugiego], lit. *pustrečio* ‘dwa i pół’ [dosłownie: półtrzeciego], gwar. *pustraco* ‘jw.’ itd., będące złożeniem rdzenia *pus-* ‘pół, połowa’ i dopełniacza w liczbie pojedynczej nazwy porządkowej liczebnika, por. przykłady [108–109]. W polszczyźnie ten typ określa się jako archaiczny (por. *SGJP*, 2007, s. 76).

- [108] lit. *Pustrečio tūkstančio žiūrovų suriko kaip vienas.*
 pol. *Dwa i pół tysiąca* ludzi na widowni krzyknęło jak jeden mąż.
- [109] gwar. Juozo rankos buvo žaizduotos *puskecvirty metų.*
 ‘Ręce Józefa były w ranach przez *trzy i pół roku.*’

Tabela 4-11 Wykaz cech morfosyntaktycznych licznika⁵⁰ dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej (por. też Roszko, D., & Roszko, R., 2009a)

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Nazwy główne	+	+	+	
2.	Nazwy porządkowe	+	+	+	
3.	Nazwy zbiorowe	+	+	+	
4.	Nazwy wielokrotne	+	+	+	
5.	Nazwy wielorakie	+	+	+	
6.	Nazwy mnożne	+	+	+	
7.	Nazwy ułamkowe	+	+	+	
8.	Nazwy abstrakcyjne	+	+	+	
9.	Rodzaj				
	– męski	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– żeński	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– nijaki	+ ¹	+	–	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
10.	– przymnogi	+	–	–	
	Liczba ⁵¹				
	– pojedyncza	+	+	+	
	– mnoga	+	+	+	
11.	– podwójna	–	+ ¹	+ ¹	¹ Odmiana szczątkowa.
	Przypadek				
	– mianownik	+	+	+	
	– dopełniacz	+	+	+	
	– celownik	+	+	+	
	– biernik	+	+	+	
	– narzędnik	+	+	+	
	– miejscownik	+ ¹	+ ²	+ ²	¹ Tylko z przyimkiem (niesamodzielny przypadek). ² Bezprzyimkowy.
	– inessivus	–	+ ¹	+ ¹	¹ Zgodny z formą miejscownika, bezprzyimkowy.
	– illativus	–	+	+	

⁵⁰Podział liczebników za R. Laskowskim (Laskowski w: K. Polański (red.), 1999: s. 337–338).⁵¹Autorzy (SGJP, 2007, s. 73) postulują, by kategorię liczby nie uznawać za właściwą liczebnikom.

12.	Wołacz	+ ¹	+ ¹	+ ¹	¹ Postać zgodna z formą mianownika.
13.	Human	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej oraz w mianowniku i bierniku liczby mnogiej.
14.	Animate	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej.
15.	Deprecjatywność	+ ¹	–	–	¹ Ujawnia się w mianowniku liczby mnogiej.
16.	Stopień				
	– równy	–	+ ¹	+ ¹	¹ Tylko liczebnik porządkowy <i>pirmas</i> .
	– „nieco” wyższy	–	–	–	
	– wyższy	–	+ ¹	+ ¹	¹ Tylko liczebnik porządkowy <i>pirmas</i> .
	– najwyższy	–	+ ¹	+ ¹	¹ Tylko liczebnik porządkowy <i>pirmas</i> .

4.7. Czasownik

Podstawowe kategorie morfologiczne (osoby, liczby, trybu i czasu) w językach polskim, litewskim i w gwarze są analogiczne. Językowi polskiemu znana jest ponadto kategoria human, rodzaju i aspektu.

4.7.1. Kategoria osoby

Realizacja kategorii osoby jest identyczna w trzech rozpatrywanych kodach, por. Tab. 4-12.

Tabela 4-12 Kategoria osoby w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Osoba	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
pierwsza	<i>czytam , czytamy</i>	<i>skaitau , skaitome</i>	<i>skaitau , skaitom</i>
druga	<i>czytasz , czytacie</i>	<i>skaitai , skaitote</i>	<i>skaitai , skaitot</i>
trzecia	<i>czyta , czytają</i>	<i>skaito</i>	<i>skaito</i>

4.7.2. Kategoria liczby

W języku polskim rozróżnienie liczby pojedynczej i mnogiej jest właściwe dla wszystkich osób. W języku litewskim i w gwarze liczba nie jest rozróżniana dla osoby trzeciej, por. Tab. 4-13.

Tabela 4-13 Kategoria liczby w trzeciej osobie w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Osoba	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
Forma czasu teraźniejszego	<i>czyta , czytają</i>	<i>skaito</i>	<i>skaito</i>
Forma czasu przyszłego	<i>będzie czytać , będą czytać</i>	<i>skaitys</i>	<i>skaicys</i>
Forma trybu przypuszczającego	<i>czytałby , czytałaby , czytałoby , czytałiby , czytałyby</i>	<i>skaitytų</i>	<i>skaicytų</i>

4.7.3. Kategoria trybu

W języku polskim i w litewskiej gwarze puńskiej wyróżnia się trzy tryby: oznajmujący (pol. *czytasz*, gwar. *skaitai*), warunkowy (pol. *czytałbyś*, gwar. *skaicytai*) i rozkazujący (pol. *czytaj*, gwar. *skaicyk*). Dla języka litewskiego podaje się pięć trybów: oznajmujący (lit. *skaitai*), warunkowy (lit. *skaitytum*), rozkazujący (lit. *skaityk*), przyzwolenia (lit. *teskaitai*) i modus relativus⁵² (lit. *skaitąs*).

4.7.3.1. Tryb oznajmujący

Fleksja czasownikowa w języku litewskim i w gwarze jest zbliżona. W trybie oznajmującym — niemal identyczna, por. Tab. 4-14.

Tabela 4-14 Zestawienie fleksji tzw. czasu teraźniejszego w języku litewskim i w gwarze puńskiej

Język litewski	Gwara puńska	Znaczenie
<i>skait-au</i>	<i>skait-au</i>	1. os. 1. poj. (<i>czytam</i>)
<i>skait-ai</i>	<i>skait-ai</i>	2. os. 1. poj. (<i>czytasz</i>)
<i>skait-ome</i> / / <i>skait-om</i>	<i>skait-om</i>	1. os. 1. mn. (<i>czytamy</i>)
<i>skait-ote</i> / / <i>skait-ot</i>	<i>skait-ot</i>	2. os. 1. mn. (<i>czytacie</i>)
<i>skait-o</i>	<i>skait-o</i>	3. os. 1. poj. (<i>czyta</i>) , 3. os. 1. mn. (<i>czytają</i>)

Jedyną uwidoczną w Tab. 4-14 różnicą jest brak form nieskróconych w gwarze dla 1. i 2. osoby liczby mnogiej, szerzej na temat redukcji samogłosek krótkich i długich w gwarze por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.7, s. 45).

Cechą szczególną, wspólną dla języka litewskiego i gwary puńskiej jest wykorzystanie tylko jednej serii końcówek dla wszystkich form osobowych w trybie oznajmującym, por. paradygmaty w Tab. 4-14 i 4-15.

⁵²Nazwa trybu jest podawana za V. Ambrazasem (1970, 1977). W litewskiej literaturze przedmiotu znane jest również określenie *netiesioginė nuosaka* [dosłownie: tryb niebezpośredni].

Tabela 4-15 Zestawienie fleksji form tzw. czasu przeszłego wielokrotnego w języku litewskim i w gwarze puńskiej

Język litewski	Gwara puńska	Znaczenie
<i>skaitydav-au</i>	<i>skaicydav-au</i>	1. os. l. poj. (<i>czytałem , czytałam</i>)
<i>skaitydav-ai</i>	<i>skaicydav-ai</i>	2. os. l. poj. (<i>czytałeś , czytałaś</i>)
<i>skaitydav-ome</i> / / <i>skaitydav-om</i>	<i>skaicydav-om</i>	1. os. l. mn. (<i>czytaliśmy , czytałyśmy</i>)
<i>skaityda-ote</i> / / <i>skaitydav-ot</i>	<i>skaicydav-ot</i>	2. os. l. mn. (<i>czytaliśmy , czytałyśmy</i>)
<i>skaitydav-o</i>	<i>skaicydav-o</i>	3. os. l. poj. (<i>czytał , czytała , czytało</i>) , 3. os. l. mn. (<i>czytali , czytały</i>)

4.7.3.2. Tryb warunkowy

Formy trybu gwarowego w języku litewskim i w gwarze puńskiej wykorzystują osobną serię końcówek fleksyjnych. Należy jednak zaznaczyć, że gwarowe formy 1. i 2. osoby w liczbie pojedynczej charakteryzują się jednak końcówkami typowymi dla trybu oznajmującego, por. Tab. 4-16 oraz Tab. 2-12 w Rozdz. 2 (2.4.2.7, s. 45). W liczbie mnogiej gwarowe formy trybu warunkowego w znacznym stopniu redukują fleksję — ściągnięcie (np. *tumėme* > *tume*) oraz ucięcie wygłosowego -e (*tume* > *tum*).

Tabela 4-16 Zestawienie fleksji trybu warunkowego w języku litewskim i w gwarze puńskiej

Język litewski	Gwara puńska	Znaczenie
<i>skaityčiau</i>	<i>skaicytau</i>	1. os. l. poj. (<i>czytałbym , czytałabym</i>)
<i>skaitytum</i> / / <i>skaitytumei</i>	<i>skaicytai</i>	2. os. l. poj. (<i>czytałbyś , czytałabyś</i>)
<i>skaitytume</i> / / <i>skaitytumėme</i>	<i>skaicytum</i>	1. os. l. mn. (<i>czytalibyśmy , czytałybyśmy</i>)
<i>skaitytute</i> <i>skaitytumėte</i>	<i>skaicytut</i>	2. os. l. mn. (<i>czytalibyście , czytałybyście</i>)
<i>skaityty</i>	<i>skaicyty</i>	3. os. l. poj. (<i>czytałby , czytałaby , czytałoby</i>) , 3. os. l. mn. <i>czytaliby , czytałyby</i>)

Charakterystyczną cechą polskich form trybu warunkowego jest migrująca cząstka *by*, np. *czytałbym : bym czytał : byłbym czytał* (forma trybu warunkowego z czasownikiem posiłkowym *był*), por. w przykładzie [110] lit. *pasidalinčiau* i pol. *bym się podzielił*. Wszystkim opisywanym kodom znane są formy proste i złożone trybu warunkowego, np. pol. *byłabym czytała*, lit. *būčiau skaitusi* ‘byłabym czytała’, *būty buvęs kuo prasikaltęs* ‘gdybym tylko był w czymkolwiek zawinił’, gwar. *būtau skaitius* ‘byłabym czytała’.

- [110] lit. Man į galvą atėjo kelios naujos mintys, kurios, manau, *galėtų* tau būti įdomios, ir aš mielai ***pasidalinčiau*** jomis su tavim, juo labiau kad tu man atro dai labai protingas žmogus.
- pol. Przyszło mi do głowy kilka nowych myśli, które, jak sądzę, *mogłyby* ci się wydać interesującymi i z przyjemnością ***bym się*** nimi z tobą ***podzielił***, tym bardziej że sprawiasz na mnie wrażenie bardzo mądrego człowieka.

4.7.3.3. Tryb rozkazujący

Formy trybu rozkazującego w języku litewskim i w gwarze puńskiej wyróżnia sufiks *k*, język polski zaś — sufiks *j*, por. Tab. 4-17.

Tabela 4-17 Formy trybu rozkazującego językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Język polski	Język litewski	Gwara puńska
<i>czytaj</i>	<i>skaityk</i> (<i>skaityki</i>)	<i>skaicyk</i>
<i>czytajmy</i>	<i>skaitykime</i> <i>skaitykim</i>	<i>skaicykim</i>
<i>czytajcie</i>	<i>skaitykite</i> <i>skaitykit</i>	<i>skaicykit</i>

W gwarze, w odróżnieniu od języka litewskiego, nie funkcjonują formy pełne (nie-skrócone).

4.7.3.4. Tryb przyzwolenia

W litewskim sporadycznie notuje się formy dawnej 3. osoby z końcówkami *-ie* i *-i*, np. litew. *teeinie* ‘niech idzie’, *terašai* ‘niech pisze’, które we współczesnym języku zastępowane są przez formy syntetyczne: lit. *teeina* ‘niech idzie’ lub analityczne *tegu eina* ‘jw.’ / *tegul eina* ‘jw.’.

Użycie litewskiego *tegu* / *tegul* można łączyć z użyciem polskiego *niech*, por. *tegul eina* ‘niech idzie’ — pol. *niech idzie*. Należy jednak mieć na uwadze fakt, że polskie formy analityczne z *niech* włączone są do trybu rozkazującego. W języku polskim wspomniane złożenia z *niech* jako formy grzecznościowe mogą odnosić się do osoby drugiej, np. *Niech się Pan zastanowi*, por. w przykładzie [111].

- [111] lit. *Leiskite jums iš visos širdies padėkoti!*
pol. *Niech pan pozwoli*, że podziękuję z całego serca.

W gwarze najczęściej spotykana jest forma *tegu*, np.

- [112] gwar. Gerai, *tegu bus* tep.
‘Dobrze, niech będzie tak.’
- [113] gwar. *Tegu* jiej *pasama*, duoda atsigėrc.
‘Niech oni zaczerpną (wody) i dadzą napić się.’
- [114] gwar. *Tegu* jis *pasilsės*.
‘Niech on odpocznie.’

Rzadziej pojawia się *tegul* (pokolenie najmłodsze) oraz *te-*, np.

- [115] gwar. Jeigu jam skauda, pasakyk, *tegul* nedzirba.
'Jeśli go boli, powiedz (mu), niech nie pracuje.'
- [116] gwar. *Tegul* bus pagarbintas Jėzus Kristus.
'Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus.'
- [117] gwar. Į ką mažas įprasi, tą sanas *teberasi*. (Krištopaitė, 1999, s. 236)
'Do czego za młodu człowiek przywyknie, tym na starość trąci.'

4.7.3.5. Modus relativus⁵³

Ten tryb jest właściwy tylko językowi litewskiemu. W gwarze puńskiej i w języku polskim nie występuje. W litewskiej literaturze przedmiotu równoległe z terminem modus relativus używane są: *netiesioginė nuosaka* [dosłownie: tryb niebezpośredni] i *perpasakomoji nuosaka* [dosłownie: tryb powtórnego przekazu]. W tradycyjnych badaniach slawistycznych, szczególnie bułgarystycznych, stosuje się termin *trybu nieświadka*.

W najnowszych pracach slawistycznych pojawia się nowy termin imperceptywności (stosowany w teoretycznych badaniach konfrontatywnych przez M. Korytkowską, V. Koseską, R. Roszko i innych).

Formy modus relativus bazują wyłącznie na imiesłowach przmiotnikowych (szerzej o imiesłowach por. niżej p. 4.8, s. 154) w formie mianownikowej obu liczb. Mogą występować jako wyrażenia proste (np. lit. *dirbąs* 'ponoć pracuje') lub złożonych (np. lit. *esąs dirbąs* 'ponoć ma pracować'). W zdaniu formy modus relativus zajmują pozycję orzeczenia — zastępują typowe dla tej pozycji formy osobowe czasownika, por.

- [118] lit. Jis *skaito* knygą. – Jis *skaitąs* knygą.
'On czyta książkę.' – 'On ponoć czyta książkę.'

Poniżej podane zostają anotacje dla wyróżnionych w przykładzie litewskich form.

skaito:

<word="skaito" lemma="skaityti(-to,-tė)" type="vksm., teig., nesngr., tiesiog. n., es. 1., vns., 3 asm."/>
= "czasownik, pozytywny, niezwrotny, tryb oznajmujący, czas teraźniejszy, liczba pojedyncza, 3 osoba"

skaitąs:

<word="skaitąs" lemma="skaityti(-to,-tė)" type="dlv., teig., nesngr., veik. r, es. 1., neįvardž., vyr. g., vns., V."/>
= "imiesłów, pozytywny, niezwrotny, czynny, czas teraźniejszy, niezaimkowy (prosty), rodzaj męski, liczba pojedyncza, mianownik"

Użycie form modus relativus jest związane z wyrażaniem znaczeń modalnych: (przede wszystkim) imperceptywności i dubitatywności, ponadto hipotetyczności,

⁵³Wykaz form modus relativus opracowano na podstawie (Ambrazas, 1970, 1977 i Roszko, R., 1993).

konkluzywności, również admiratywności.

Wyrażenia proste modus relativus obejmują formy imiesłowowe czasu:

1. teraźniejszego, np. *dirbąs*⁵⁴ ‘ponoć pracuje’⁵⁵,
2. przeszłego jednokrotnego, np. *dirbęs* ‘ponoć pracował’,
3. przeszłego wielokrotnego, np. *dirbdavęs* ‘ponoć zazwyczaj pracował’,
4. przyszłego, np. *dirbsiąs* ‘ponoć będzie pracować’.

Wyrażenia złożone modus relativus tworzone są na kilka sposobów. Jednym z nich jest kombinacja wyżej wymienionych czterech klas imiesłowów czynnych. W wyniku kombinacji tych form możliwe są poniżej wymienione warianty złożone modus relativus. Również w tym wypadku zwykło się opisywać poszczególne wyrażenia jako formy imiesłowowe czasu:

5. przeszłego jednokrotnego inchoatywnego, np. *buvęs bedirbąs* ‘ponoć już zaczynał pracować’,
6. przyszłego inchoatywnego, np. *būsiąs bedirbąs* ‘ponoć już zacznie pracować’,
7. teraźniejszego rezultatywnego, np. *esąs dirbęs* ‘ponoć nadal pracuje’,
8. przeszłego jednokrotnego rezultatywnego, np. *buvęs dirbęs* ‘ponoć wtedy nadal pracował ; ponoć nadal pracował, gdy ...’,
9. przeszłego wielokrotnego rezultatywnego, np. *būdavęs dirbęs* ‘ponoć zazwyczaj pracował, gdy ...’.

Kolejna grupa wyrażen złożonych modus relativus jest kombinacją imiesłowów przymiotnikowych czynnych z imiesłowami przymiotnikowymi czasu teraźniejszego strony biernej czasu:

10. teraźniejszego, np. *esąs dirbamas* ‘ponoć jest robiony’,
11. przeszłego jednokrotnego, np. *buvęs dirbamas* ‘ponoć był robiony’,
12. przeszłego wielokrotnego, np. *būdavęs dirbamas* ‘ponoć zazwyczaj był robiony’,
13. przyszłego, np. *būsiąs dirbamas* ‘ponoć będzie robiony’.

Wykaz wyrażen złożonych modus relativus zamykają kombinacje imiesłowów przymiotnikowych czynnych z imiesłowami przymiotnikowymi czasu przeszłego jednokrotnego strony biernej. W litewskiej literaturze przedmiotu określa się, że formy modus relativus przyjmują postać czasu:

14. teraźniejszego, np. *esąs dirbtas* ‘ponoć jest zrobiony’,
15. przeszłego jednokrotnego, np. *buvęs dirbtas* ‘ponoć był zrobiony’,

⁵⁴Nie jest podawany pełny paradygmat, na który składają się cztery formy. Formę rodzaju męskiego liczby pojedynczej przyjmuje się za reprezentatywnego przedstawiciela modus relativus.

⁵⁵Podawane znaczenia mają wartość przybliżoną. Nie wyszczególnia się poszczególnych stopni prawdopodobieństwa.

16. przeszłego wielokrotnego, np. *būdavęs dirbtas* ‘ponoć zazwyczaj był zrobiony’,
 17. przyszłego, np. *būsiąs dirbtas* ‘ponoć będzie robiony’.

Za podstawowe znaczenie form modus relativus uznaje się imperceptywność, por.:

- [119] lit. Jo manymu, Kreivenų kaimo pavadinimas *kilęs* nuo kreivų medžių, o tėvas *sakęs*, kad iš Baltarusijos. [Urbonas, 1997, s. 155]
 ‘Jego zdaniem nazwa wsi Krejwiany pochodzi od krzywych drzew, a ojciec ponoć mówił, że z Białorusi.’
 [120] lit. Šio kaimo pavadinimas *kilęs* nuo eglių. Seniau čia daug eglių *buvę*. Pirmas gyventojas įsikūręs iškirto dalį eglių ir taip toliau kiti, įsikėlę į šį kaimą. [Urbonas, 1997, s. 111]
 ‘Nazwa tej wsi wywodzi się od świerku. Dawniej tu dużo świerków było. Pierwszy mieszkaniec osiadł i wyciął część świerków i tak dalej inni, którzy osiedlili się w tej wsi.’
 [121] lit. Tėvelis *buvęs* labai bemokslis ir *mokėjęs* šimtus pasakų, 1907 ar 1908 m. gimimo. *Buvęs* labai gabus. [Urbonas, 1997, s. 81]
 ‘Tatusz (ponoć) nie miał wykształcenia i znał setki bajek, urodzony był w 1907 lub 1908 roku. Był bardzo zdolny.’

Należy zwrócić uwagę, że w polskim wariantcie nie zawsze można wskazać formalny odpowiednik litewskiej formy modus relativus (por. [121]). Jest to wynik tzw. niedopowiedzenia językowego (tu niedopowiedzenia modalnego: imperceptywności w języku polskim). Dosłowne tłumaczenie litewskich form na język polski nie jest stylistycznie i zwyczajowo akceptowalne, por. niżej przykład [122] korespondujący z wyżej podanym polskim zdaniem w przykładzie [121]:

- [122] pol. Tatusz *ponoć* nie miał wykształcenia i *podobno* znał setki bajek, urodzony był w 1907 lub 1908 roku.
Ponoć był bardzo zdolny.

Podwojone formy modus relativus zazwyczaj stosowane są do wyrażenia wzmocnionych treści imperceptywnych, np.:

- [123] lit. Jis *esąs skaitąs* knygas.
 ‘On rzekomo ma czytać książki.’

Szerzej o imperceptywności por. Rozdz. 8, s.249.

Kolejna funkcja modus relativus to wyrażanie znaczeń admiratywnych:

- [124] lit. O čia tokie medžiai *beaugą*, kokių ir matyti neteko.
 pol. A tutaj takie drzewa rosną, jakich nigdy nie widziałem.
 [125] lit. Seserys *beateinančios*, kelkis mama!
 pol. (Ojej!) Siostry idą, wstawaj mamo!

Stosunkowo rzadziej formy modus relativus wyrażają hipotetyczność, np.

- [126] lit. Nuostabą kelia tik tai, kad šį kartą tokį propagandinį šūkį nusprendė panaudoti S. Cenckievičius, kuris gana gerai *susipažinęs* su to laikmečio realijomis. (Aušra, 2012. Nr 12(613), s. 4).
- pol. Zdziwienie budzi tylko to, że tym razem to hasło propagandowe postanowił wykorzystać S. Cenckiewicz, który wydaje się, dość dobrze zna realia tego okresu.

Szerzej na temat użycia form modus relativus w funkcji imperceptywnej por. Rozdz. 8 (p. 8.3.3, s. 260).

Ostatnie przypisywane formom modus relativus znaczenia są wariantem hipotetyczności — konkluzywnością, np.

- [127] lit. Per greitai *važiavęs*.
(Możliwe, że) za szybko jechał.

Jak już to wyżej było powiedziane, formy modus relativus nie posiadają ustabilizowanego morfologicznego odpowiednika w języku polskim. Dlatego dla znacznej grupy użycia litewskich form modus relativus w polskich odpowiednikach można odnaleźć wykładniki leksykalne, np. *ponoć*, *chyba*, *ojej* itd. Gwarze puńskiej formy modus relativus nie są znane. Funkcjonalnym odpowiednikiem literackiego modus relativus są gwarowe formy czasów dokonanych, w których w charakterze łącznika występuje odpowiednia forma osobowo-czasowa czasownika *būc* ‘być’. Szerzej na ten temat por. Rozdz. 8 (p. 8.2.2, s. 251). W ostatnim okresie niektórzy użytkownicy gwary próbują stosować literackie formy modus relativus, np.

- [128] gwar. Kiek Tavo vadovėliuose yra mūsų krašto elementų?
— Daugiausia mūsų kraštui būdingų elementų yra I gimnazijos klasės vadovėlyje, kadangi ten daug tautosakos. Leidinyje *esqs* skyrelis „Mano protėviai šį kampą rinkosi“. [...] Manau, kad mokytojai turėtų būti patenkinti mokytojo vadovu ir jo priedais. (<http://www.ausra.pl/0703/sb2.htm>)
Ile w twoich podręcznikach jest elementów związanych z naszymi stronami?
— Najwięcej charakterystycznych dla naszych stron elementów znajduje się w podręczniku do pierwszej klasy gimnazjum, ponieważ jest tam dużo folkloru. W książce [*ponoć / chyba / jak mogę sądzić po skutkach możliwe jest?!*] jest dział „Moi przodkowie ten zakątek wybrali dla siebie“. [...] Myślę, że nauczyciele powinni być zadowoleni z przewodnika dla nauczyciela i jego dodatków.
- [129] gwar. Labai įdomus *esqs* kompaktinis diskas, kuriame PDF formatu pateikti testai, mokymo programa, įvairios gramatinės lentelės, vadovėlio ir mokytojo vadovo bei Sigito Birgelio albumo „Jotvos pakrasty“ nuotraukos. (<http://www.ausra.pl/0703/sb2.htm>)

[*Ponoć / Chyba / Jak można sądzić po skutkach możliwe jest?!*] bardzo interesująca jest płyta kompaktowa, na której zamieszczono teksty, program nauczania, różne tablice gramatyczne, zdjęcia autora podręcznika, przewodnika dla nauczyciela oraz albumu Sigitasa Birgelisa „Jotvos pakrašty“.

Efekt jest zaskakujący. Analiza kontekstowa użytych form modus relativus w przykładach [128–129] pozwala sądzić, że zostały one błędnie użyte. Trudno bowiem zakładać, że autor nie wie, jakie rozdziały zamieścił w publikacji (zdanie [128]) oraz nie wie, że do publikacji dodano płytę kompaktową z materiałami (zdanie [129]). Dlatego w przykładach [128–129] nie może być mowy o jakimkolwiek modalnym nacechowaniu. Formę *esqs* tylko teoretycznie można uznać za wykładnik emfazy, uwydatniający wartość uczuciową lub podnoszący styl wypowiedzi. Pierwowzoru takiego zastosowania form *esqs* można dopatrywać się w użyciu gwarowej formy czasu przeszłego dokonanego, która nierzadko bywa używana w gwarze dla podkreślenia podniosłości wypowiadanych treści.

4.7.4. Kategoria czasu

Systemy temporalne w językach litewskim i polskim oraz w gwarze bazują na przeciwstawieniu czasu przeszłego do czasu nieprzeszłego. Są więc pod tym względem tożsame. W każdym z języków występują formy proste (syntetyczne) i złożone (analityczne).

4.7.4.1. Formy czasu teraźniejszego

Formy czasu teraźniejszego we wszystkich tu przedstawianych językach są formami prostymi, por. pol. *idę*, lit. *einu* ‘idę’, gwar. *ainu* ‘jw.’. W języku polskim forma czasu teraźniejszego jest tworzona tylko dla czasowników stanowych (nie-dokonanych), np. *iść* (ndok.) – *idę*, *pić* (ndok.) – *piję* itd. W języku litewskim i w gwarze puńskiej formy czasu teraźniejszego są tworzone dla wszystkich czasowników, por.:

lit. *eiti* ‘iść’ – *eina* ‘idzie’ : *nueiti* ‘pójść’⁵⁶ — *nueina* (forma czasu teraźniejszego),

lit. *rašyti* ‘pisać’ – *rašau* ‘piszę’ : *parašyti* ‘napisać’ — *parašau* (forma czasu teraźniejszego).

Typowym funkcjonalnym odpowiednikiem polskich form czasu teraźniejszego są litewskie i gwarowe formy czasu teraźniejszego utworzone od czasowników bez prefiksu, np. lit. *rašyti* ‘pisać’, por.

- [130] lit. *Aš rašau laišką močiūtei, netrukdyk.*
 gwar. *Rašau močiūtei laišką, neperškadzik.*
 pol. *Piszę list do babci, nie przeszkadzaj.*

W grupie form litewskich i gwarowych bez prefiksu należy wyróżnić czasowniki momentalne jak:

⁵⁶Polskie znaczenia litewskich form są podawane za (Vaitkevičiūtė, 2003).

lit. *šauti* ‘strzelić ; odpalić ; gruchnąć’ : *šauna* (forma czasu teraźniejszego),
 lit. *rasti* ‘znaleźć’ : *randa* (forma czasu teraźniejszego)

oraz zawierające sufiks *-telėti* lub *-terėti*, np.

lit. *pūstelėti* ‘dmuchnąć’ : *pūstelėja* (forma czasu teraźniejszego),
 lit. *spustelėti* ‘ścisnąć’ : *spustelėja* (forma czasu teraźniejszego),
 lit. *žvilgtelėti* ‘spojrzeć przez ułamek sekundy’: *žvilgtelėja* (forma czasu teraźniejszego).

Te litewskie i gwarowe formy czasu teraźniejszego nie są funkcjonalnym odpowiednikiem polskich form czasu teraźniejszego. Są one najczęściej wykorzystywane dla wyrażenia znaczeń kwantyfikacji ogólnej (habitualności) lub modalnych (Roszko, R. 2004), por.:

- [131] lit. — O tas, kad galiu nupirkti kitą žvaigždžių, jeigu jų kas nors *randa*.
 pol. — Mogę kupować inne gwiazdy, o ile ktoś je *znajdzie*.

Część litewskich form czasu teraźniejszego zawierających prefiks może być funkcjonalnym odpowiednikiem użyć polskich form czasu teraźniejszego. Do tej grupy czasowników zalicza się takie leksemy czasownikowe: (a) które występują tylko z prefiksem, np. lit. *pasakoti* ‘opowiadać’, *atminti* ‘zapamiętać / zapamiętywać’, (b) w których prefiks istotnie zmienia znaczenie podstawy/rdzenia, np. lit. *apgauti* ‘oszukać’ wobec *gauti* ‘otrzymać’ lub (c) nawet w niewielkim stopniu modyfikuje znaczenie, np. lit. *ateiti* ‘przyjść / przychodzić’ wobec *eiti* ‘iść / chodzić’.

L. Dambriūnas (1960, s. 35–37) wyróżnia następujące litewskie prefiksy: *ap-*, *at-*, *į-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *par-*, *per-*, *pra-*, *pri-*, *su-*, *už-*, które powodują, że forma czasu teraźniejszego nie jest stanowa, lecz zdarzeniowa. W konsekwencji użycia litewskiej formy czasu teraźniejszego zawierającej jeden z wymienionych za L. Dambriūnasem prefiksów nie należy łączyć z wyrażeniem znaczeń czasu teraźniejszego, lecz — znaczeń kwantyfikacyjnych ogólnych (habitualnych), por. (Roszko, R., 2004). Wyżej wymienione litewskie czasowniki momentalne (w tym zawierające jeden z sufiksów *-telėti* lub *-terėti*) również należą do tej grupy czasowników.

- [132] lit. Mūsų mergaitėms atėjus, senelis *paskaito* pasakas.
 gwar. Kap ateina mūsų mergaitės, tai dziedulis *paskaito* pasaką.
 ‘Zawsze kiedy nasze dziewczynki przychodzą, to dziadek *czyta* (im) bajki.’
 [133] lit. *Ateina* laiku.
 gwar. *Nuveina* česu.
 ‘Zawsze / zazwyczaj przychodzi na czas.’

W zestawieniu z formami polskimi litewskie i gwarowe formy czasu teraźniejszego częściej wyrażają znaczenia modalne, np.:

- [134] lit. *Lekiam* namo!
 gwar. *Lakiam* namo!

- ‘Chodźmy do domu.’
 [Dosłownie: Lecimy do domu!]
 [135] lit. *Nerandu* pieštuko.
 gwar. *Nerandu* pieštuko (paišelo / aļavuko).
 ‘Nie mogę znaleźć ołówka.’
 [Dosłownie: Nie znajduję ołówka.]

W zdaniu [134] użycie formy czasu teraźniejszego łączy w sobie: (a) delikatny rozkaz, zachętę, by pójść do domu oraz (b) stwierdzenie, że istnieje wewnętrzna konieczność wypływająca z własnego poczucia odpowiedzialności, by pójść do domu (np. w sytuacji, gdy robi się ciemno lub ktoś może martwić się o nadawcę i jego współrozmówców). Natomiast w zdaniu [135] forma czasu teraźniejszego: (a) wyraża wysoki stopień zaangażowania nadawcy w poszukiwania oraz (b) akcentuje bezradność nadawcy (nie może znaleźć ołówka, gdy ten jest mu w danej chwili bardzo potrzebny).

Cechą wyjątkową gwary puńskiej w odniesieniu do języków literackich litewskiego i polskiego jest zubożony paradygmat czasownika *būc* ‘być’ w czasie teraźniejszym, por. Tab. 4-18.

Tabela 4-18 Zestawienie paradygmatu czasu teraźniejszego czasownika ‘być’ w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Osoba	Gwara puńska	Język litewski	Język polski
	<i>būc</i>	<i>buti</i>	<i>być</i>
1.	(<i>yra</i>)	<i>esu</i>	<i>jestem</i>
2.	(<i>yra</i>)	<i>esi</i>	<i>jesteś</i>
3.	<i>yra</i>	<i>yr / yra</i>	<i>jest</i>
1.	(<i>yra</i>)	<i>esame / esam</i>	<i>jesteśmy</i>
2.	(<i>yra</i>)	<i>esate / esat</i>	<i>jesteście</i>
3.	<i>yra yr</i>	<i>yra</i>	<i>jesteście</i>

Obecnie przedstawiciele młodszego pokolenia Litwinów puńskich przyswajają formy 1. i 2. osoby w szkole. Starsze pokolenie te formy kojarzy tylko z modlitwą. Poniżej przykład [136] typowego dla gwary braku użycia formy czasu teraźniejszego czasownika *būc* ‘być’ oraz przykład [137], w którym dla osoby drugiej zostaje wykorzystana forma osoby trzeciej.

- [136] gwar. — Juozuk, tu namie?
 — Aš ca!
 — Józek, jesteś w domu? [Dosłownie: Józku, ty w domu?]
 — Tu jestem. [Dosłownie: Ja tu.]
 [137] gwar. Kur jūs darts *yra*?
 Gdzie wy teraz jesteście? [Dosłownie: Gdzie wy teraz jest?]

W języku litewskim oraz w gwarze puńskiej forma czasu teraźniejszego jest zdecydowanie rzadziej wykorzystywana dla wyrażenia znaczeń czasu przyszłego,

por. lit. *Vasarą važiuosiu* (forma czasu przyszłego) i *Palangą*. — pol. *Latem jadę* (forma czasu teraźniejszego) *do Połagi*.

Użycie litewskich form czasu teraźniejszego w znaczeniu czasu przyszłego łączy się z nacechowaniem wypowiedzi jako wysoce prawdopodobnej.

4.7.4.2. Formy czasu przeszłego

Nie jest możliwe proste zestawienie polskich, litewskich i gwarowych form czasu przeszłego. W języku polskim w powszechnym użyciu jest tylko jeden paradygmat czasu przeszłego. Jest to tzw. czas przeszły jednakowo tworzony dla form dokonanych i niedokonanych, charakteryzujący się sufiksem *-t-* i końcówkami rodzajowymi: w liczbie pojedynczej męską, żeńską i nijaką, np. *czytał, czytała, czytało*. W liczbie mnogiej funkcjonuje tylko jeden rodzaj — przymnogi, który może zostać zmodyfikowany w wyniku nałożenia się kategorii human i deprecjatywności, por. *profesorowie stali* (+ human) ; *profesory stały* (+ deprecjatywność) ; *psy stały, stoły stały* i *kobiety stały* (– human). Istotną cechą polskiej formy czasu przeszłego jest możliwość migracji fleksji (osobowo-liczbowej), np. pol. *jesteś zdrowa* = *zdrowaś*. W nauczaniu języka litewskiego jako obcego przyjmuje się formę czasu przeszłego jednokrotnego (lit. *būtas* *kartinis laikas*) za podstawową. Dlatego formy polskiego czasu przeszłego zostają zestawione z litewskimi formami czasu przeszłego jednokrotnego, por. Tab. 4-19 oraz wyróżnione w przykładzie [138] formy lit. *tarė*, *aptemo* i pol. *powiedział*, *spochmurniała*. W obu wypadkach są to formy proste/syntetyczne.

- [138] lit. — *Atsiprašau, — tarė jis, ir jo veidas aptemo* [...]
 pol. — *Przepraszam — powiedział, a twarz mu spochmurniała* [...]

Tabela 4-19 Zestawienie form czasu przeszłego dla języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej

Osoba / liczba	Gwara puńska	Język litewski	Język polski
	<i>būc</i>	<i>būti</i>	<i>być</i>
1. / poj.	<i>buvau</i>	<i>buvau</i>	<i>byłem / byłam</i>
2. / poj.	<i>buvai</i>	<i>buvai</i>	<i>byłeś / byłaś</i>
3. / poj.	<i>buvo</i>	<i>buvo</i>	<i>był / była / było</i>
1. / mn.	<i>buvom</i>	<i>buvome</i> <i>buvom</i>	<i>byliśmy / byłyśmy</i>
2. / mn.	<i>buvot</i>	<i>buvote</i> <i>buvot</i>	<i>byliście / byłyście</i>
3. / mn.	<i>buvo</i>	<i>buvo</i>	<i>byli / były</i>

O innych formach czasu przeszłego w litewskim por. niżej 4.7.4.4 i 4.7.4.5.

4.7.4.2.1. Formy czasu zaprzeszłego

Zarówno w językach polskim i litewskim jak i w gwarze puńskiej formy czasu zaprzeszłego mają postać złożoną/analityczną. W języku polskim czas zaprzeszły jest tworzony od form czasu przeszłego przez dodanie czasownika posiłkowego *być* w formie czasu przeszłego, np. pol. *przyjechałam była*. W języku litewskim i w gwarze czas zaprzeszły jest złożeniem czasownika posiłkowego *być* (lit. *būti*, gwar. *būc*)

w formie czasu przeszłego jednokrotnego i imiesłowu przymiotnikowego czasu przeszłego jednokrotnego, np. lit. *buvau atvažiavusi* ‘przyjechałam była’ (por. Tab. 4-20).

Polskie formy czasu zaprzeszłego są sporadycznie stosowane, por. przykład [139], w którym litewskiej formie czasu zaprzeszłego *buvo pabaigęs* odpowiada polska forma czasu przeszłego *skończyły się*.

- [139] pol. — A co, ma pan do wyboru? — ponuro zapytał poeta, któremu *skończyły się* papierosy.
lit. — O jūs ką, visokių turit? — niūriai paklausė poetas, kuris *buvo pabaigęs* papirosus.

Tabela 4-20 Zestawienie form czasu zaprzeszłego dla języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej

Osoba / liczba	Gwara puńska	Język litewski	Język polski
	<i>būc</i>	<i>būti</i>	<i>być</i>
1. / poj.	<i>buvau buvis</i> <i>buvau buvus</i>	<i>buvau buvęs</i> <i>buvau buvusi</i>	<i>byłem był</i> <i>byłam była</i>
2. / poj.	<i>buvai buvis</i> <i>buvai buvus</i>	<i>buvai buvęs</i> <i>buvai buvusi</i>	<i>byłeś był</i> <i>byłaś była</i>
3. / poj.	<i>buvo buvis</i> <i>buvo buvus</i>	<i>buvo buvęs</i> <i>buvo buvusi</i>	<i>był był</i> <i>była była</i> <i>było było</i>
1. / mn.	<i>buvom buvį</i>	<i>buvome/buvom buvę</i> <i>buvome/buvom buvusios</i>	<i>byliśmy byli</i> <i>byłyśmy były</i>
2. / mn.	<i>buvot buvį</i>	<i>buvote/buvot buvę</i> <i>buvote/buvot buvusios</i>	<i>byliście byli</i> <i>byłyście były</i>
3. / mn.	<i>buvo buvį</i>	<i>buvo buvę</i> <i>buvo buvusios</i>	<i>byli byli</i> <i>były były</i>

Polska forma czasu zaprzeszłego jest spotykana zazwyczaj w stylizowanych tekstach literackich. O tym, że jest to twór w zasadzie martwy, świadczą błędy w tworzeniu poprawnej formy czasu zaprzeszłego, por. w przykładzie [140] zdublowaną fleksję (osobowo-liczbową) *-em* w *byłem oszczędzałem*.

- [140] pol. Drodzy przyjaciele nauki! Czas przeszły: oszczędzałem, czas teraźniejszy: oszczędzam, czas przyszły: będę oszczędzał. I ciekawostka historyczna! Czas zaprzeszły: *byłem oszczędzałem*. Dziękuję za uwagę! No właśnie! Oszczędzać można w każdym czasie. Tak było, jest i będzie! (<http://www.edustation.pl/video/caption/1952/p1/>)

Przykład gwarowy:

- [141] gwar. *Buvau išlavus padlagi, o jis inlākė su purvinais kamašais.*
‘Zdążyłam co zamieść podłogę, a on włożył w brudnych butach.’

[Dosłownie: Zamiotłam była podłogę, a on wlażł z brudnymi butami.]

O innych formach czasów przeszłych w języku litewskim i w gwarze puńskiej por. niżej 4.7.4.4 i 4.7.4.5.

4.7.4.3. **Formy czasu przyszłego**

Podobnie jak w wypadku form czasu przeszłego (p. 4.7.4.2) zestawienie form litewskich gwarowych i polskich czasu przyszłego wymaga uproszczenia opisu. W języku polskim wyróżnia się formy proste (np. *przeczytam*) i złożone (np. *będę czytała*) czasu przyszłego. Rozróżnienie na obie postaci czasu przyszłego jest kompletarne. Formy proste, o identycznej jak formy czasu teraźniejszego budowie, są tworzone od czasowników dokonanych. Natomiast formy złożone są tworzone od czasowników niedokonanych. Forma złożona czasu przyszłego składa się ze słowa posiłkowego *być* w formie czasu przyszłego oraz bezokolicznika lub formy czasownika zgodnej z formą czasu przeszłego: pol. *będę czytać* lub *będę czytała*. W nauczaniu języka litewskiego jako obcego przyjmuje się formę prostą/syntetyczną czasu przyszłego (lit. *būsimsis laikas*) za podstawową. Dlatego formy polskiego czasu przyszłego zostają zestawiane z tymi formami litewskimi, por. Tab. 4-21, 4-22. Cechą wyróżniającą litewskie formy czasu przyszłego jest sufix *-s-*.

Tabela 4-21 Zestawienie form czasu przyszłego dla języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej (czasownik *być*).

Osoba / liczba	Gwara puńska	Język litewski	Język polski
	<i>būc</i>	<i>būti</i>	<i>być</i>
1. / poj.	<i>būsiu</i>	<i>būsiu</i>	<i>będę</i>
2. / poj.	<i>būsi</i>	<i>būsi</i>	<i>będziesz</i>
3. / poj.	<i>bus</i>	<i>bus</i>	<i>będzie</i>
1. / mn.	<i>būsim</i>	<i>būsime būsim</i>	<i>będziemy</i>
2. / mn.	<i>būsit</i>	<i>būsite būsit</i>	<i>będziecie</i>
3. / mn.	<i>bus</i>	<i>bus</i>	<i>będą</i>

Tabela 4-22 Zestawienie form czasu przyszłego dla języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej (czasownik niedokonany)

Osoba / liczba	Gwara puńska	Język litewski	Język polski
	<i>būc</i>	<i>būti</i>	<i>być</i>
1. / poj.	<i>aisiu</i>	<i>eisiu</i>	<i>będę iść będę szedł będę szła</i>
2. / poj.	<i>aisi</i>	<i>eisi</i>	<i>będziesz iść będziesz szedł będziesz szła</i>

3. / poj.	<i>ais</i>	<i>eis</i>	<i>bėdnie iść</i> <i>bėdnie szedł</i> <i>bėdnie szła</i> <i>bėdnie szło</i>
1. / mn.	<i>aisim</i>	<i>eisime /</i> <i>/ eisim</i>	<i>bėdziemy iść</i> <i>bėdziemy szli</i> <i>bėdziemy szły</i>
2. / mn.	<i>aisit</i>	<i>eisite /</i> <i>/ eisit</i>	<i>bėdziecie iść</i> <i>bėdziecie szli</i> <i>bėdziecie szły</i>
3. / mn.	<i>ais</i>	<i>eis</i>	<i>bėdą iść</i> <i>bėdą szli</i> <i>bėdą szły</i>

O innych formach czasu przyszłego w języku litewskim i w gwarze puńskiej por. niżej 4.7.4.4–5.

4.7.4.4. Inne nieznanne polszczyźnie formy czasowe wspólne językowi litewskiemu i gwarze puńskiej

W języku litewskim oraz w gwarze funkcjonuje obok wymienionej w 4.7.4.2. formy czasu przeszłego jednokrotnego również forma czasu przeszłego wielokrotnego (lit. *būtas* *dažnins laikas*). Formalnie wyróżnia ją sufixs *-dav-*, por. Tab. 4-17 oraz Tab. 4-23.

Tabela 4-23 Zestawienie form czasu przeszłego wielokrotnego dla języka litewskiego i gwary puńskiej

Osoba / liczba	Gwara puńska	Język litewski	Język polski
	<i>būc</i>	<i>būti</i>	<i>być</i>
1. / poj.	<i>būdavau</i>	<i>būdavau</i>	(zazwyczaj) <i>byłem /</i> <i>byłam</i>
2. / poj.	<i>būdavai</i>	<i>būdavai</i>	(zazwyczaj) <i>byłeś /</i> <i>byłaś</i>
3. / poj.	<i>būdavo</i>	<i>būdavo</i>	(zazwyczaj) <i>był / była</i> <i>/ było</i>
1. / mn.	<i>būdavom</i>	<i>būdavome</i> <i>būdavom</i>	(zazwyczaj) <i>byliśmy /</i> <i>byłyśmy</i>
2. / mn.	<i>būdavot</i>	<i>būdavote</i> <i>būdavot</i>	(zazwyczaj) <i>byliście /</i> <i>byłyście</i>
3. / mn.	<i>būdavo</i>	<i>būdavo</i>	(zazwyczaj) <i>byli /</i> <i>były</i>

Podawane w litewskich gramatykach określenie wielokrotności jest mylące, bowiem istota użycia tej formy czasu przeszłego zawarta jest w formule ‘zawsze/zazwyczaj kiedy ma miejsce A, to temu towarzyszy lub zdarza się B’. Przy czym nie zachodzi konieczność, by stan A (lub zdarzenie A) zostało zawarte w zdaniu. Wystarczy, że jest zawarte w kontekście lub zostaje odczytane z sytuacji. Szerzej na ten temat

por. (Roszko, R., 2004) oraz Rozdz. 2. (2.4.2.7 Czasownik, s. 55). W zdaniu polskim w przykładzie [142] zwraca uwagę zastosowanie wykładnika kwantyfikacji ogólnej *zawsze*, który wspólnie z formą czasu przeszłego odpowiada litewskiej formie czasu przeszłego wielokrotnego.

- [142] lit. Žiurkiamušį apskritai visi vien dėl ūgio *lydėdavo* žvilgsniais, kur tik jis *pasirodydavo*, o tie, kas matė jį pirmąkart, dar ir dėl to, kad kenturiono veidas buvo sužalotas: jo nosį kažkada suknežino germano kuoka.
- pol. Szczurzą Śmierć w ogóle ***zawsze*** wszyscy *odprowadzali* spojrzeniami, gdziekolwiek się *pojawiał*, tak niecodziennego był wzrostu, a ci, którzy widzieli go po raz pierwszy, patrzyli nań z tego także powodu, że twarz centuriona była potwornie zeszpecona — nos jego strzaskało niegdyś uderzenie germańskiej maczugi.

Pozostałe wspólne dla języka litewskiego i gwary puńskiej formy czasowe to złożone konstrukcje czasu dokonanego (perfectum, lit. sudėtiniai atlikiniai laikai):

1. przeszłego jednokrotnego,
2. przeszłego wielokrotnego,
3. teraźniejszego.

Są one złożeniem, na które składa się odpowiednia do formy czasowej postać czasownika posiłkowego lit. *būti* / gwar. *būc* i/albo imiesłów czynny czasu przeszłego jednokrotnego, albo imiesłów bierny czasu przeszłego jednokrotnego, np. lit. *yra atvažiavęs* ‘przyjechał i nadal jest’. W Tab. 4-24 podano formy poszczególnych czasów dokonanych w języku litewskim i w gwarze puńskiej. Zwraca uwagę dysproporcja formalna w postaci czasu dokonanego teraźniejszego, polegająca na braku czasownika posiłkowego dla 1. i 2. osoby w gwarze.

Tabela 4-24 Zestawienie wspólnych dla języka litewskiego i gwary puńskiej form perfectum (formy pozytywne)

Osoba / liczba	Gwara puńska	Język litewski	Podstawowe znaczenie
Formy czasu dokonanego teraźniejszego			
1. / poj.	<i>pavalgis</i> <i>pavalgius</i>	<i>esu pavalgęs</i> ⁵⁷ <i>esu pavalgiusi</i>	właśnie zjadłem ⁵⁸ właśnie zjadłam
2. / poj.	<i>pavalgis</i> <i>pavalgius</i>	<i>esi pavalgęs</i> <i>esi pavalgiusi</i>	właśnie zjadłeś właśnie zjadłam

⁵⁷Zarówno dla języka litewskiego jak i gwary puńskiej podaje się wariant konstrukcji z imiesłowem w stronie czynnej.

⁵⁸Dosłownie: *Jestem zjadły*, gdzie forma *zjadły* (l. poj., r. m.) zostaje świadomie błędnie utworzona, jednak, należy zaznaczyć, że jest historycznie możliwa, o czym świadczy obecna forma czasu przeszłego w polszczyźnie, por. *zjadłem*. Niekiedy w przekładzie litewskie formy perfectum kore-

3. / poj.	<i>pavalgis</i> <i>pavalgius</i>	(<i>yra</i>) ⁵⁹ <i>pavalgęs</i> (<i>yra</i>) <i>pavalgiusi</i>	właśnie zjadł właśnie zjadła właśnie zjadło
1. / mn.	<i>pavalgi</i>	<i>esame</i> ⁶⁰ <i>pavalgę</i> <i>esame pavalgiusios</i>	właśnie zjedliśmy właśnie zjadłyśmy
2. / mn.	<i>pavalgi</i>	<i>esate pavalgę</i> <i>esate pavalgiusios</i>	właśnie zjedliście właśnie zjadłyście
3. / mn.	(<i>yra/yr</i>) <i>pavalgi</i>	(<i>yra</i>) <i>pavalgę</i> (<i>yra</i>) <i>pavalgiusios</i>	właśnie zjedli właśnie zjadły

Formy czasu dokonanego przeszłego jednokrotnego

1. / poj.	<i>buvau pavalgis</i> <i>buvau pavalgius</i>	<i>buvau pavalgęs</i> <i>buvau pavalgiusi</i>	właśnie wtedy zjadłem ⁶¹ właśnie wtedy zjadłam
2. / poj.	<i>buvau pavalgis</i> <i>buvau pavalgius</i>	<i>buvai pavalgęs</i> <i>buvai pavalgiusi</i>	właśnie wtedy zjadłeś właśnie wtedy zjadłaś
3. / poj.	<i>buvau pavalgis</i> <i>buvau pavalgius</i>	<i>buvo pavalgęs</i> <i>buvo pavalgiusi</i>	właśnie wtedy zjadł właśnie wtedy zjadła właśnie wtedy zjadło
1. / mn.	<i>buvom pavalgi</i>	<i>buvome pavalgę</i> <i>buvome pavalgiusios</i>	właśnie wtedy zjedliśmy właśnie wtedy zjadłyśmy
2. / mn.	<i>buvot pavalgi</i>	<i>buvote pavalgę</i> <i>buvote pavalgiusios</i>	właśnie wtedy zjedliście właśnie wtedy zjadłyście
3. / mn.	<i>buvo pavalgi</i>	<i>buvo pavalgę</i> <i>buvo pavalgiusios</i>	właśnie wtedy zjedli właśnie wtedy zjadły

Formy czasu dokonanego przeszłego wielokrotnego

1. / poj.	<i>būdavau pavalgis</i> <i>būdavau pavalgius</i>	<i>būdavau pavalgęs</i> <i>būdavau pavalgiusi</i>	zazwyczaj byłem po jedzeniu ⁶² zazwyczaj byłam po jedzeniu
-----------	---	--	--

spondują z polskimi konstrukcjami złożonymi (forma czasownika posiłkowego z przymiotnikiem lub imiesłowem w stronie biernej), por.

- [a] pol. Czy *jesteś* zupełnie *pewny*, że to, co widziałeś, przypominało ogród — i nic innego?
lit. Ar *esi įsitikinęs*, jog tai, ką matei, buvo panašu į sodą, o ne į ką kita?
- [b] pol. — I *jesteś* zajęty?
lit. — Ir *esi užsiėmęs*?

Użycie w polskiej wersji imiesłowu w stronie biernej (w przykładach analogicznych z [b]) nie oddaje wszystkich niuansów znaczeniowych związanych z użyciem litewskiej formy czasu dokonanego z imiesłowem w stronie czynnej, np. kto jest sprawcą obserwowanego stanu. Należy pamiętać, że w litewskim formy czasów dokonanych mogą zawierać imiesłowy albo w stronie czynnej lub w stronie biernej.

⁵⁹W 3. osobie czasownik posiłkowy bywa zazwyczaj opuszczany. W 1. i 2. osobie opuszczenie czasownika posiłkowego jest również możliwe, choć nie jest tak częste jak w przypadku 3. osoby.

⁶⁰Dla 1. i 2. osoby liczby mnogiej nie podaje się wariantów skróconych, np. *esam pavalgę*. Uwaga dotyczy przykładów z języka litewskiego.

⁶¹Polskie tłumaczenie można uzupełnić informacją: ‘wtedy nim coś innego nastąpiło’.

⁶²Podane tłumaczenie należy interpretować: ‘zazwyczaj kiedy P(x), to byłem po jedzeniu, por. pol. *Kiedy zaczynało się częstować, to ja już byłem po jedzeniu (najejdzony)*’.

2. / poj.	<i>būdavai pavalgis</i> <i>būdavai pavalgius</i>	<i>būdavai pavalgęs</i> <i>būdavai pavalgiusi</i>	zazwyczaj byłeś po jedzeniu zazwyczaj byłaś po jedzeniu
3. / poj.	<i>būdavo pavalgis</i> <i>būdavo pavalgus</i>	<i>būdavo pavalgęs</i> <i>būdavo pavalgiusi</i>	zazwyczaj był po jedzeniu zazwyczaj była po jedzeniu zazwyczaj było po jedzeniu
1. / mn.	<i>būdavom pavalgi</i>	<i>būdavome pavalgę</i> <i>būdavome pavalgiusios</i>	zazwyczaj byliśmy po jedzeniu zazwyczaj byłyśmy po jedzeniu
2. / mn.	<i>būdavot pavalgi</i>	<i>būdavote pavalgę</i> <i>būdavo pavalgiusios</i>	zazwyczaj byliście po jedzeniu zazwyczaj byłyście po jedzeniu
3. / mn.	<i>būdavo pavalgi</i>	<i>būdavo pavalgę</i> <i>būdavo pavalgiusios</i>	zazwyczaj byli po jedzeniu zazwyczaj były po jedzeniu

W zestawieniu nie została uwzględniona znana językowi litewskiemu konstrukcja złożona czasu dokonanego przyszłego (zob. niżej 4.7.4.5), ponieważ w *Eksperymentalnym korpusie gwary puńskiej* nie zostało odnotowane ani jedno jej użycie. W zestawieniu (Tab. 4-24) zwraca uwagę brak rozróżnienia rodzaju w formach gwarowych liczby mnogiej.

W tym punkcie wyróżnione litewskie i gwarowe formy perfectum używane są dla pozycjonowania stanu lub zdarzenia jako wcześniejszego oraz wyrażenia znaczeń temporalnych rezultatywnych (np. ‘zamknąłem drzwi i w danym momencie drzwi nadal są zamknięte’ lub temporalnych egzystencjalnych (np. ‘ukończyłem uniwersytet’)⁶³. Szerzej na temat litewskich form czasowych por. (Roszko, D., 2006a).

4.7.4.5. Inne formy czasowe typowe tylko dla języka litewskiego

System temporalny języka litewskiego obejmuje również formy czasu dokonanego przyszłego (Tab. 4-25) oraz zestaw form tzw. czasu inchoatywnego (Tab. 4-26).

Forma czasu dokonanego przyszłego (lit. *būsimasis atliktinis laikas*) jest używana dla wyrażenia:

1. stanu trwającego w przyszłości, wywołanego uprzednim względem niego przyszłym stanem/zdarzeniem,
2. wcześniejszego z dwu lub więcej stanów/zdarzeń w przyszłości,
3. modalności konkluzywnej (szerzej hipotetycznej) w odniesieniu do teraźniejszości, por. przykład [143].

⁶³Terminologia funkcji form temporalnych jest podawana za S. Karolakiem (2002).

- [143] lit. Taip: *būsiu išėjęs iš proto*, tuoju pat, kai tik nutūpiau čia.
 [Dosłownie: Tak: będę wyszedł⁶⁴z rozumu ...]
 pol. Tak: *musiałem oszaleć*, i to natychmiast po lądowaniu.

Tabela 4-25 Litewska forma czasu dokonanego przyszłego (forma pozytywna)

Osoba / liczba	Język litewski	Podstawowe znaczenie
1. / poj.	<i>būsiu pavalgęs</i> ⁶⁵ <i>būsiu pavalgiusi</i>	będę po jedzeniu ⁶⁶
2. / poj.	<i>būsi pavalgęs</i> <i>būsi pavalgiusi</i>	będziesz po jedzeniu
3. / poj.	<i>bus pavalgęs</i> <i>bus pavalgiusi</i>	będzie po jedzeniu
1. / mn.	<i>būsime</i> ⁶⁷ <i>pavalgę</i> <i>būsime pavalgiusios</i>	będziemy po jedzeniu
2. / mn.	<i>būsité pavalgę</i> <i>būsité pavalgiusios</i>	będziecie po jedzeniu
3. / mn.	<i>bus pavalgę</i> <i>bus pavalgiusios</i>	będą po jedzeniu

W języku litewskim funkcjonuje forma złożona tzw. czasu inchoatywnego (lit. su-dėtiniai pradėtiniai laikai). Wyróżnia się trzy konstrukcje czasu inchoatywnego: 1. przeszłego jednokrotnego, 2. przeszłego wielokrotnego, 3. przyszłego.

Litewska forma czasu inchoatywnego jest złożona z czasownika posiłkowego *būti* w odpowiedniej formie osobo-czasowej oraz imiesłowu czasu teraźniejszego czynnego poprzedzonego prefiksem *be-*, por. podane w Tab. 4-26 jako przykładowe formy czasu inchoatywnego przeszłego jednokrotnego.

Arkadiev tego typu formy określa konstrukcjami awertywnymi (forms expressing the avertive meaning) (Arkadiev, 2011, s. 37), por. też Kuteva (1998).

Użycie form czasu inchoatywnego:

- wskazuje na sam początek tylko co rozpoczynającego się stanu, który (ten stan) po pewnym czasie:
 - albo współistnieje z innym (nieco późniejszym) stanem⁶⁸,
 - albo zostaje przerwany/zakończony przez zdarzenie,
- wyraża uprzedni stan mentalnej gotowości podmiotu do wykonania określonego działania, które jednak nie dochodzi do skutku w wyniku niespodziewanego ujawnionego innego zdarzenia,
- wyraża również znaczenia hipotetyczne ograniczone do teraźniejszości i przyszłości (tylko formy inchoatywne czasu przyszłego).

⁶⁴Również i w tym miejscu podaje się historycznie potencjalną formę imiesłowu przymiotnikowego dla języka polskiego.

⁶⁵Podano wariant konstrukcji z imiesłowem w stronie czynnej.

⁶⁶Tłumaczenie można uzupełnić treścią: 'wtedy gdy coś nastąpi'.

⁶⁷Dla 1. i 2. osoby liczby mnogiej nie podaje się wariantów skróconych, np. *būsime pavalgę*.

⁶⁸Jest to pierwotne użycie tej formy, por. Ambrazas (1997a, s. 301).

Tabela 4-26 Litewska forma czasu inchoatywnego przeszłego jednokrotnego (forma pozytywna)

Osoba / liczba	Język litewski	Przykładowe znaczenie
1. / poj.	<i>buvau bevalgąs</i> ⁶⁹ <i>buvau bevalganti</i>	właśnie miałem jeść ⁷⁰ właśnie miałam jeść
2. / poj.	<i>buvai bevalgąs</i> <i>buvai bevalganti</i>	właśnie miałeś jeść właśnie miałaś jeść
3. / poj.	<i>buvo bevalgąs</i> <i>buvo bevalganti</i>	właśnie miał jeść właśnie miała jeść właśnie miało jeść
1. / mn.	<i>buvome</i> ⁷¹ <i>bevalgą</i> <i>buvome bevalgančios</i>	właśnie mieliśmy jeść właśnie miałyśmy jeść
2. / mn.	<i>buvote bevalgą</i> <i>buvote bevalgančios</i>	właśnie mieliście jeść właśnie miałyście jeść
3. / mn.	<i>buvo bevalgą</i> <i>buvo bevalgančios</i>	właśnie mieli jeść właśnie miały jeść

Formy czasu inchoatywnego zazwyczaj występują w zdaniach złożonych. Użycie formy czasu inchoatywnego w zdaniu pojedynczym wymaga kontekstu lub sytuacji. Przykłady użycia form czasu inchoatywnego por. w zdaniach [144–146]:

- [144] lit. Suktelėjęs jau *buvo bežengiąs* ant bėgių, bet jam į akis švystelėjo balta ir raudona šviesa: stiklinėje dėžutėje užsidegė užrašas „Saugokis tramvajaus!“
 pol. Przekreślił go i już **zamierzał** postawić stopę na szynach, kiedy w twarz bryzgnęło mu białe i czerwone światło — na szklanej skrzynce zapłonął napis: „Strzeż się tramwaju”.
- [145] lit. Jis taip draskė man nervus, kad aš, visas išprakaitavęs, apdujęs, jau *buvau bebėgąs* į viršų.
 pol. Mokry od potu, na pół szalony, **chciałem** już *biec* na górę, tak szarpał nerwy.
- [146] lit. Smaili raketa atsistojo statmenai, tarsi iš tikrųjų *būtų bepakylanti* į erdvę.
 pol. Zaostrzone cygaro stało pionowo, jakby rzeczywiście **miało polecieć** za chwilę w przestrzeń.

Rozbudowany system litewskich oraz gwarowych form werbalnych przekłada się na niższy (w porównaniu z językiem polskim) stopień niedopowiedzenia kwantyfikacji czasu, por. (Roszko, R., 2004), np.:

⁶⁹Należy zwrócić uwagę, że w formie inchoatywnej w rodzaju męskim zostaje użyta forma krótka imiesłowu, np. *valgąs* nie *valgantis* (l. poj.), *valgą* nie *valgantys* (l. mn.).

⁷⁰Tłumaczenie można uzupełnić treścią: ‘wtedy gdy coś nastąpi’.

⁷¹Dla 1. i 2. osoby liczby mnogiej nie podaje się wariantów skróconych, np. *būsim bevalgą*.

- litewska forma czasu przeszłego
lit. *valgiau* — pol. *jadłem* (bez informacji o skutku, bez odniesienia do teraźniejszości)
- litewska forma czasu teraźniejszego rezultatywnego
lit. *esu valgęs* — pol. *jadłem* + (nie jestem w tej chwili głodny)
- litewska forma czasu zaprzeszłego (przeszłego rezultatywnego)
lit. *Kas buvo atėjęs?* — pol. *Kto przyszedł?* + (i był nadal tam wtedy, gdy nastąpiło późniejsze przeszłe zdarzenie lub stan)
- negacja litewskiej forma czasu teraźniejszego dokonanego
lit. *nesu buvęs Vilniuje* — pol. *nie byłem w Wilnie* + (*nigdy*)
- litewska forma czasu przeszłego wielokrotnego
lit. *dirbdavau* — pol. *pracowałem* + (zawsze / zazwyczaj)
- litewska forma czasu przeszłego inchoatywnego
lit. *buvau bedirbąs* — pol. *właśnie wtedy miałem zamiar zacząć pracować*, itd.

4.7.5. Kategoria rodzaju

W języku polskim kategoria rodzaju jest charakterystyczna dla form osobowych czasu przeszłego (zaprzeszłego) oraz przyszłego złożonego, utworzonego z wykorzystaniem formy czasu przeszłego, także w trybie warunkowym, por. pol. *czytałem* (r.m.), *czytałam* (r.ż.), *będę czytał* (r.m.), *będę czytała* (r.ż.), *czytałbym* (r.m.), *czytałabym* (r.ż.) itd. Dla form w liczbie pojedynczej wyróżnia się trzy rodzaje: męski, żeński i nijaki. W liczbie mnogiej jest tylko jeden rodzaj przymnogi, a wariantywność form typu *czytali* / *czytały* są wynikiem nałożenia się kategorii human i/lub deprecjatywności.

W języku litewskim i w gwarze kategoria rodzaju jest właściwa imiesłowom oraz wszystkim formom złożonym zawierającym imiesłów (np. formom czasów złożonych).

4.7.6. Kategoria aspektu

Czasowniki w języku polskim można podzielić na dwie grupy: dokonane i niedokonane. Aspekt w języku polskim przekłada się na zasób form czasownika. I tak od czasowników dokonanych można utworzyć formy czasu przyszłego prostego (np. *przeczytam*) oraz imiesłów przysłówkowy uprzedni (np. *przeczytawszy*). Natomiast od czasowników niedokonanych tworzy się formy czasu teraźniejszego (np. *czytam*), przyszłego złożonego (np. *będę czytać*, *będę czytał*, *-a*, *-o*), imiesłów czynny (np. *czytający*) i imiesłów przysłówkowy współczesny (np. *czytając*). Polskie czasowniki dokonane i niedokonane zazwyczaj można pogrupować w pary, np. *czytać* – *przeczytać*. Niektóre czasowniki nie tworzą par lub są dwuaspektowe, por. *aresztować* (*Patrz, aresztują człowieka. i Jutro przyjdą i aresztują.*). Szerzej na ten temat por. (SGJP, 2007, s. 85–87).

W języku litewskim i w gwarze puńskiej nie ma jednoznacznego podziału na czasowniki dokonane i niedokonane. Możliwy jest jednak podział na tematy dokonane i tematy niedokonane czasownika. Na przykład temat czasu teraźniejszego *atein-* (dla czasownika *ateiti* ‘przyjść ; przychodzić’) jest niedokonany, podczas gdy

temat czasu przyszłego *atei-* — dokonany. Każdy litewski czasownik ma trzy tematy: czasu teraźniejszego, czasu przeszłego (jednokrotnego) i bezokolicznika. Jeśli wszystkie tematy posiadają ten sam aspekt, np. niedokonany, to wówczas można na wzór języka polskiego dany czasownik litewski uznać za niedokonany (np. *mylė-ti, myl-i, mylėj-o* ‘kochać, kocha, kochał’). W języku litewskim i w gwarze puńskiej prefiksy mogą zmieniać znaczenie aspektualne. W języku polskim podobną rolę pełnią zarówno prefiksy i sufiksy. W ostatnim okresie w gwarze puńskiej tworzone są formacje zawierające sufiks *-inė-*, którego rola sprowadza się do podkreślenia stanowości danej formy czasownika, np. por. Rozdz. 2 (2.4.2.7 czasownik) i przykłady [56] i [59] (s. 61).

Przedstawione w Rozdz. 3 (3.2.1.2, s. 84) przykłady błędnego wyboru właściwej formy czasownika w mowie Litwinów puńskich po polsku świadczą o odmiennym charakterze aspektu, w tym także o różnym stopniu jego rozwoju w obu językach. Szerzej na temat aspektu w języku litewskim, por. (Dambriūnas, 1960). Na temat zależności między aspektem tematu litewskiego czasownika, a kwantyfikacją czasu, por. (Roszko, R., 2004).

4.7.7. Kategoria przechodności

Zwykło się uważać, że czasowniki przechodnie to takie, od których można utworzyć imiesłów bierny przymiotnikowy (por. czasownik *kupić* i utworzony od niego imiesłów *kupiony*). Taką definicję czasowników przechodnich przyjęto w gramatyce akademickiej języka litewskiego (Ambrasas, 1997a, s. 283–284). Natomiast w *SGJP* (2007, s. 107–110) zakwalifikowanie czasownika do grupy przechodnich uzależnione jest od pewnej cechy utworzonego dla danego czasownika imiesłowu biernego. Mianowicie wymaga się, by imiesłów bierny mógł być częścią imiennego wyrażenia złożonego z rzeczownikiem (np. *kupiony zeszyt*), przy czym ten rzeczownik w zdaniu czynnym powinien zajmować pozycję składniową dopełnienia bliższego (np. *Kupiłam zeszyt.*). Przyjmując definicję czasowników przechodnich zaproponowaną w (*SGJP*, 2007), należy stwierdzić, że nie ma różnic w podziale czasowników na przechodnie i nieprzechodnie w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej.

W języku polskim wyróżnia się grupę czasowników quasi-przechodnich. Są to takie czasowniki, dla których „istnieje przymiotnik identycznie zbudowany, lecz znacznie słabiej związany z czasownikiem, mający usamodzielnione znaczenie, np. *popękany, rozespany* [...]” (*SGJP*, 2007, s. 109).

W języku litewskim i w gwarze puńskiej można wyróżnić pary czasowników przechodnich – nieprzechodnich, w których wartość przechodności lub nieprzechodności jest zakodowana w rdzeniu oraz w typie odmiany, por. lit. *laužti* ‘łamać’ : *lūžti* ‘(prze)łamać się’ (*laužia* : *lūžta* / *laužė* : *lūžo*)⁷², *versti* ‘przewracać’ : *virsti* ‘przewracać się’ (*verčia* : *virsta* / *vertė* : *virto*), *berti* ‘sypać’ : *birti* ‘sypać się’, *lenkti* ‘naginać ; krzywić ; wykrzywiać’ : *linkti* ‘naginać się ; krzywić się ; wykrzywiać się’, *kelti* ‘wzniesć/wznosić, unieść/unosić’ : *kilti* ‘wzniesć/wznosić się, unieść/unosić się’, por. też (Ambrasas, 1997a, s. 284). Przykłady gwarowe par czasowników: *laušč* ‘łamać’ : *lūšč* ‘(prze)łamać się’ (*lauža* : *lūšta* / *laužė* : *lūžo*), *versc*

⁷²W nawiasach podawane są formy 3. osoby czasu teraźniejszego i przeszłego jednokrotnego.

‘przewracać’ : *virsc* ‘przewracać się’ (*verca* : *virsta* / *verte* : *virto*), *lankc* ‘zginać’ : *linkc* ‘zginać się’ (*lankia* : *linksta* / *lankė* : *linko*), *kelc* ‘podnieść/podnosić, wznieść/wznosić, unieść/unosić’ : *kilc* ‘podnieść/podnosić się, wznieść/wznosić się, unieść/unosić się’.

Współcześnie w języku litewskim pary czasowników przechodnich – nieprzechodnich tworzone są z wykorzystaniem prefiksów lub sufiksów (czasowniki przechodnie), prefiksu lub cząstki zwrotnej *si* (czasowniki nieprzechodnie). Analogiczne zjawisko znane jest językowi polskiemu.

Niektóre litewskie czasowniki o tzw. nieokreśloności leksykalnej mogą w zależności od kontekstu być interpretowane jako przechodnie lub jako nieprzechodnie, por. lit. *Jis kepa duona*. ‘On piecze chleb’ (forma przechodnia) : *Duona kepa*. ‘Chleb piecze się’ (forma nieprzechodnia), gwar. *Jisai kepa duony*. ‘On piecze chleb’ (forma przechodnia) : *Duona kepa*. ‘Chleb piecze się’ (forma nieprzechodnia), por. też niżej przykłady gwarowe w [147]. Wybrane przykłady czasowników, które w zależności od użycia posiadają cechę lub przechodniości lub nieprzechodniości: lit. *degti* ‘palić ; palić się’, *virtti* ‘gotować ; gotować się’, gwar. *kepc* ‘piec ; piec się’, *dekc* ‘palić ; palić się’, *virv* ‘gotować ; gotować się’ itd. Analogiczne zjawisko dotyczy również form z sufiksem lit. *-in-ti*, gwar. *-in-c*:

- [147] gwar. *Kapgi kepc ir virv* toj mēsa, kad ugnies nēr?
 ‘Jak piec i gotować to mięso, skoro nie ma ognia?’
 gwar. *Piačuj duona kepa an arielių*.
 ‘W piecu chleb na tataraku się piecze.’

4.7.8. Kategoria strony

Rozróżnienie stron: czynnej, biernej i zwrotnej przypisuje się zarówno językom polskiemu i litewskiemu jak i gwarze puńskiej. W języku polskim formy stron tworzone są od czasowników przechodnich, por. pol. *zranić* w zdaniach: *Żołnierz zranił wroga*. (strona czynna). *Wróg został zraniony przez żołnierza*. (strona bierna), *Żołnierz zranił się*. (strona zwrotna). W języku polskim w stronie biernej szyk wyrazowy bywa odwracany: pol. *Żołnierz zranił wroga*. – *Wróg został zraniony przez żołnierza*. W języku litewskim i w gwarze można obserwować zbliżone zjawisko, por. lit. *Kareivis sužeidė priešą*. – *Priešas buvo kareivio sužeistas*. Odwrócenie szyku nie jest pełne.

W języku litewskim i w gwarze puńskiej forma zwrotna czasownika może być użyta dla podkreślenia intensywności czynności, np. lit. *griebti* : *griebtis*, *imti* : *imtis*, *laužti* : *laužtis* itd., por. lit. formy *imtis* i *griebtis* w przykładzie [148]:

- [148] lit. *Todėl ir prašau jus imtis šio reikalo, tai yra griebtis visų priemonių*
Judai iš Kiriato apsaugoti.
 pol. Dlatego *właśnie* chciałbym, byś *zajął się* tą sprawą, to znaczy, byś *uczynił* wszystko, co leży w twojej mocy, by uchronić Judeę z Kiriatu.

W zdaniu polskim (przykład [148]) pojawia się partykuła wzmacniająca *właśnie*. Jest ona funkcjonalnym odpowiednikiem litewskich form zwrotnych. Litewskie i gwarowe czasowniki mogą być jednocześnie zwrotne i przechodnie, np.:

- [149] lit. Aunasi batus.
 gwar. Aunasi kamašus / kamašais.
 pol. Zakłada (sobie) buty.
- [150] lit. Statosi namų.
 gwar. Statosi namų/stubų.
 pol. Buduje dom (dla siebie) / Buduje się.

4.7.9. Bezokolicznik

Budowa litewskiego i gwarowego infinitiwu jest przejrzysta, por. *ei-ti* (w mowie potocznej częściej *ei-t*), gwar. *ai-c* – pol. *iś-ć*, lit. *kep-ti* (analogicznie *kep-t*), gwar. *kep-c*, – pol. *pie-c*. W języku polskim postać fleksji jest historycznie uzależniona od wygłosu tematu. W wyżej podanej formie *pie-c* jest obserwowane zlanie się historycznego wygłosu tematu *-k-* z fleksją *-ć < *-ti*. Pierwotne tematyczne *-k-* ujawnia się w odmianie, np. *pie-k-ę*, *pie-k-t-am*. Formy zwrotne litewskich i gwarowych bezokoliczników wyróżnia skrócona wersja klityki *si-*: *-s*, np. *au-ti-s* ‘zakładać sobie buty / zdejmować sobie buty’. Jeśli czasowniki litewskie i gwarowe zawierają prefiks (w tym negacji *ne-*), wówczas klityka *si* zajmuje miejsce między prefiksem a rdzeniem bezokolicznika, np. lit. *nu-si-pirkti* ‘kupić (sobie/dla siebie)’, gwar. *nu-si-pirkti* i *nu-s-pirkc*. W gwarze możliwe są redukcje, o których więcej por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.7-Czasownik). Więcej na temat form zwrotnych por. też wyżej p. 4.7.8.

Bezokolicznik w języku litewskim i w gwarze puńskiej nie wchodzi w skład złożonych konstrukcji czasowych jak to ma miejsce w języku polskim, por. pol. *będę czytać*. Litewski i gwarowy bezokolicznik częściej niż polski pojawia się w tych samych warunkach syntaktycznych, co zależne wyrażenia z formami osobowymi jako składnikami głównymi (mowa o zdaniach podrzędnych), w pozycjach otwartych przez inne wyrażenia predykatywne, por.: lit. *Sutiko išvažiuoti*. (brak wariantów) i pol. *Zgodził się wyjechać*. oraz *Zgodził się na wyjazd*. (konkurencja bezokolicznika i rzeczownika abstrakcyjnego).

W języku litewskim oraz w gwarze puńskiej bezokolicznik może zostać użyty modalnie (funktor konieczności), np.: lit. *Tiek šieno grėbti, vežti*. – pol. *Tyle siana trzeba zgrabić i zwieźć*. Por. też. lit. *Man eiti*. – pol. *Muszę iść*.

4.7.10. Supinum

Forma supinum występuje tylko w języku litewskim. Charakteryzuje ją zakończenie *-ty* lub *-tys* (tylko dla form zwrotnych czasowników bez prefiksu i negacji). Supinum wyraża cel przy czasownikach ruchu, np. lit. *Susieina šeimyna vakaroty*. ‘Schodzi się rodzina na wieczorną biesiadę / by biesiadować’. Obecnie forma supinum jest zastępowana przez formy bezokolicznika, np. lit. *Važiavo javų pjauti/pjauty*. ‘Jechali (-ły) kosić zboże’. W niektórych litewskich opracowaniach szkolnych nie wspomina się o osobnej formie supinum, a oczywiste przykłady jej użycia określa się jako formę 3. osoby trybu warunkowego.

4.7.11. Imiesłów⁷³

W polskiej terminologii rozróżnia się imiesłowy przymiotnikowe (odmienne) i przysłówkowe (nieodmienne) (por. Karolak w *EJO*, 1999, s. 420–422). Dla języka

⁷³Klasyfikacja za (Ambrasas, 1997a i Smoczyński, 1998).

litewskiego również przyjmuje się dychotomiczny podział (por. lit. *dalyviai* i *padalyviai*), który w ogólnym zarysie można uznać za zbliżony z polskim systemem nazewnictwa.

W litewskiej terminologii nie pojawia się odniesienie do przymiotnika i przysłówka, które mogłyby zawężać funkcje litewskich imiesłowów. Dlatego korzystnie jest przyjąć, że litewskie imiesłowy określane terminem *dalyviai* — to imiesłowy odmienne, natomiast *padalyviai* — to imiesłowy nieodmienne. Wśród litewskich imiesłowów odmiennych wyróżniona jest podgrupa *pusdalyviai* (dosłownie półimiesłowy), które funkcjonalnie odpowiadają polskim imiesłowom przysłówkowym (por. Ambrazas, 1997a, s. 354–382).

Imiesłowy odmienne i nieodmienne występują w obu językach (polskim i litewskim) oraz w gwarze puńskiej. Najbogatszy system form imiesłowowych odnotowuje się dla języka litewskiego. Różnorodność form podstawowych jest potęgowana wariantami zwrotnymi: krótkimi (formy bez prefiksu, np.: *dirbąs-is*, *dirbęs-is*, *dirbdavęs-is*, *dirbsiąs-is*, *dirbdamas-is*, formy z prefiksem, np. *už-si-dirbąs*, *už-si-dirbęs* itd.), pełnymi — przymiotnikowymi (np. *užsidirbantis*), złożonymi — zaimkowymi (np. *užsidirbantysis*) oraz niezwrotnymi: krótkimi (np. *dirbąs*), pełnymi — przymiotnikowymi (np. *dirbantis*), złożonymi — zaimkowymi (np. *dirbantysis*). Poniżej zostaje podany wykaz litewskich imiesłowów przymiotnikowych na przykładzie czasownika *dirbti* ‘pracować’:

Imiesłowy odmienne czynne:

1. imiesłów czynny czasu teraźniejszego, np. *dirb-ąs* (forma krótka) / *-antis*⁷⁴ (forma pełna). Formy krótkie wykorzystywane są w modus relativus (por. 4.7.3.5), w konstrukcjach nominativus cum participio i accusativus cum participio (przy czasownikach przechodnich), w mowie zależnej oraz w inchoativum (por. 4.7.4.5). Formy długie mogą między innymi pełnić rolę przydawki, np. *dirbantis vaikas* ‘pracujące dziecko’. Zakres ich użycia zbliżony jest do typowych zastosowań przymiotników. Formy zaimkowe mogą być wykładnikiem kwantyfikacji jednostkowej, w pewnych zaś wypadkach — pełnić funkcję translacji imiesłowu do rzeczownika (np. w nazwach własnych, por. lit. *Naujoji Vilnia*).
2. Imiesłów czynny czasu teraźniejszego II (lit. *pusdalyvis*, W. Smoczyński (1988) nazywa ten imiesłów terminem *contemporale*), np. *dirb-dam-as* (r. m., l. poj.). Są używane dla wyrażenia pobocznego stanu lub zdarzenia. Polskim funkcjonalnym odpowiednikiem tych form jest imiesłów przysłówkowy. Cechą wyróżniającą litewskie imiesłowy czynne czasu teraźniejszego II. jest brak odmiany przez przypadki. Zachowują jednak fleksyjną kategorię liczby i rodzaju.
3. Imiesłów czynny czasu przeszłego I (tzw. jednokrotny), np. *dirb-ęs* (forma krótka), *-usis* (forma pełna). Formy krótkie wykorzystywane są w modus relativus (por. 4.7.3.5), w konstrukcjach nominativus cum participio i accusativus cum participio (przy czasownikach przechodnich), w mowie zależnej

⁷⁴W wykazie ograniczono się do reprezentacji form męskich liczby pojedynczej. W wykazie nie uwzględnia się form zwrotnych, np. *dirbąsis* czy złożonych, np. *dirbantysis*. Rozróżnienie form krótkich i złożonych jest charakterystyczne tylko dla form rodzaju męskiego w obu liczbach.

oraz w formach czasów dokonanych (por. 4.7.4.2.1 oraz 4.7.4.4). Funkcje form długich są analogiczne do imiesłówów czynnych czasu teraźniejszego.

4. Imiesłów czynny czasu przeszłego II (tzw. wielokrotny), np. *dirb-dav-ęs*, (forma krótka) *dirb-dav-usis* (forma pełna). Funkcje tego imiesłowu są zbieżne z wyżej wymienionymi funkcjami imiesłowu czynnego czasu przeszłego I, por. wyżej part. praet. act. I. Różnice między dwoma rodzajami imiesłówów czynnych czasu przeszłego zawierają się w odmiennych konfiguracjach aspektualno-temporalnych oraz w znaczeniu kwantyfikacyjnym (por. Roszko, R., 2004).
5. Imiesłów czynny czasu przyszłego, np. *dirb-siqs* (forma krótka), *dirb-siantis* (forma pełna). Funkcje tych imiesłówów są zbieżne z funkcjami imiesłowu czynnego czasu teraźniejszego za wyjątkiem form inchoatiwu.

Imiesłowy odmienne biernie:

6. Imiesłów bierny czasu teraźniejszego, np. *dirb-am-as*. Te formy są wykorzystywane w modus relativus, w zdaniach strony biernej oraz w funkcjach typowych dla przymiotnika.
7. Imiesłów bierny czasu przeszłego, np. *dirb-t-as*. Funkcje tego imiesłowu są zbieżne z podanymi wyżej (punkt 6). W zestawieniu z językiem polskim zwraca uwagę użycie tylko jednego sufiksu **-to-*. W języku polskim, szerzej w językach słowiańskich, pojawiają się dwa sufiksy **-to-* oraz **-no-*, por. (Otkupčikov, 2000, s. 42).
8. Imiesłów bierny czasu przyszłego, np. *dirb-sim-as*. Funkcje tych form są identyczne z wyszczególnionymi wyżej (punkt 6).
9. Imiesłów bierny konieczności (lit. reikiamybės dalyviai, w (Smoczyński, 1988) — participium necessitatis), np. *dirb-tin-as*. Te imiesłowy wykorzystuje się dla wyrażenia cechy łączonej z procesem, który należy wykonać.

Wymienione wyżej imiesłowy (zdaniem autorów gramatyki języka litewskiego: Ambrazas, 1997a, s. 385) — poza imiesłowem czynnym czasu teraźniejszego II zwanym contemporale) posiadają również formę rodzaju nijakiego, np.:

1. *dirbą*
2. (?)*dirbdama*
3. *dirbę*
4. *dirbdavę*
5. *dirbsią*
6. *dirbama*
7. *dirbta*
8. *dirbsima*
9. *dirbtina*

Funkcją imiesłówów rodzaju nijakiego jest wyrażanie znaczeń kwantyfikacyjnych ogólnych zwyczajowych, por. (Roszko, R., 2004), np.:

- [151] lit. Dalelė tos jėgos, Kuri, visiems be atvangos *Darydama* tik gera, blogo linki.
 pol. Jam częścią tej siły, która *wiecznie* zła pragnąc, *wiecznie* czyni dobro.

Niekiedy formy imiesłowów rodzaju nijakiego mogą zastępować imiesłowy rodzaju żeńskiego w formie mianownika liczby mnogiej. Imiesłowy biernie rodzaju męskiego mogą być funkcjonalnym odpowiednikiem polskiego odsłownika, np. lit. *skaitymas* – pol. *czytanie*.

Imiesłowy nieodmienne czynne:

10. imiesłów czynny czasu teraźniejszego, np. *dirbant*, *dirbant-is* (forma zwrotna)
11. imiesłów czynny czasu przeszłego I, np. *dirbus*, *dirbus-is* (forma zwrotna)
12. imiesłów czynny czasu przeszłego II, np. *dirbdavus*, *dirbdavus-is* (forma zwrotna)
13. imiesłów czynny czasu przyszłego, np. *dirbsiant*, *dirbsiant-is* (forma zwrotna)

Funkcje imiesłowów nieodmiennych to między innymi nazywanie drugoplanowego (współbieżnego z głównym) stanu lub zdarzenia dotyczącego innego obiektu (konstrukcja *dativus cum participio*), np.

- [152] lit. *Jai nespėjus* baigti, įsikniaubė į ją ir pravirko.
 pol. Ale nie zdążyła skończyć, kiedy wtulił w nią nos i zapłakał.

Imiesłowy nieodmienne spotykane są też w konstrukcjach *accusativus cum participio*. Jeśli czasownik jest nieprzechodni, możliwe jest użycie tylko imiesłowu nieodmiennego (przykład [153]). Przy czasownikach przechodnich formy imiesłowów nieodmiennych konkurują z formami imiesłowów odmiennych (przykłady [154–155]).

- [153] lit. *Sakė tėvą dirbus*.
 pol. Mówił, że ojciec pracował.
 [dosłownie: Mówił ojca pracowawszy.]
- [154] lit. *Matė tėvą dirbus / dirbusį*.
 pol. Widział, że ojciec pracował.
 [dosłownie: Widział ojca pracowawszy / *pracowałego.]
- [155] lit. *Naktį girdžiu ją krebždant*.
 pol. Słyszę go nocą (że skrobie).
 [dosłownie: Nocą słyszę go skrobiąc.] (skrobiącego — mowa o gryzoniu)

Imiesłowy nieodmienne, podobnie jak imiesłowy odmienne rodzaju nijakiego, są używane dla wyrażenia znaczeń kwantyfikacyjnych ogólnych zwyczajowych w konstrukcjach wskazujących na warunek konieczny do spełnienia, pożądany lub oczekiwany, np.

- [156] lit. *Išeinant iš išvietės, reikia gesinti šviesą, [...]*
 pol. *Jak się wychodzi z klozetu, to trzeba gasić po sobie światło, [...]*

Pozostałe funkcje litewskich imiesłowów nieodmiennych znajdują analogie w języku polskim, np.

- [157] lit. *O trumpai tariant, nè vienas iš jų negimė.*
 pol. *A tymczasem, krótko mówiąc, żaden z nich się w ogóle nie narodził.*

Należy podkreślić, że litewskie imiesłowy odmienne czy nieodmienne, czynne czy biernie można utworzyć od dowolnego czasownika. Na przykład imiesłowy biernie utworzone od czasowników nieprzechodnich zazwyczaj nazywają cechy stałe obiektów, związane z określonymi stanami i zdarzeniami, np. *miegamasis kambarys* ‘sympialnia’.

W odniesieniu do stanu litewskiego w języku polskim liczba form imiesłowowych jest mała. Można przyjąć, że w języku polskim są dwa typy imiesłowów odmiennych (tzw. przymiotnikowych, np. *pracujący, wypracowany*) i dwa — nieodmiennych (tzw. przysłówkowych, np. *pracując, wypracowawszy*). Dawny imiesłów na *-ł* ewoluował i utracił pierwotne znaczenie. Język polski, w odniesieniu do systemu litewskiego, wyraźnie ogranicza możliwość tworzenia poszczególnych form imiesłowowych. Czynniki decydującymi o tym, czy możliwe jest utworzenie imiesłowu dla danego czasownika, są takie cechy jak aspekt czy przechodność.

Litewska gwara puńska zajmuje pośrednie miejsce między systemami polskim i litewskim. Liczba gwarowych imiesłowów jest niższa w zestawieniu z językiem litewskim, wyższa jednak — w porównaniu z systemem polskim. Gwarowe imiesłowy w przeciwieństwie do imiesłowów polskich mogą być utworzone dla dowolnego czasownika. W odróżnieniu od języka litewskiego w gwarze nie występują złożone formy imiesłowowe. Jeśli współcześnie są one rejestrowane, to tylko w wypowiedziach ludzi wykształconych, którzy przez dłuższy czas przebywali na Litwie.

Szczegółowy wykaz imiesłowów gwarowych został przedstawiony w Tab. 4-27. Szerzej na temat funkcji litewskich imiesłowów w konfrontacji z językami polskim i litewskim, por. (Dimitrova, Koseska, Roszko, D., & Roszko, R., 2010, s. 232–238). O funkcjach gwarowych imiesłowów, por. (Batvinskas, 1994; Roszko, D., 2006a).

4.7.12. Būdinys

Charakterystyczne tylko dla języka litewskiego są regularnie tworzone formy czasownikowe przez dodanie sufiksu *-te* do rdzenia czasownika, np. lit. *bėg-ti* ‘biec’ > *bėg-te* ‘biegiem’. Znaczenie form na *-te* to uwydatnienie, wzmocnienie treści wyrażonych formą czasownika o tym samym rdzeniu, por.⁷⁵:

- [158] lit. *Iš viršaus Levis gerai matė, kaip skubėjo kareiviai, traukdami iš žemės ietis, kaip siautėsi apsiaustus, kaip arklininkai, vedini juodais žirgais, **bėgte** bėgo prie kelio.*

⁷⁵Por. też przykład 380, s. 211.

- pol. Patrząc z góry, widział jak na dłoni bieraninę żołnierzy wyciągających dzidy z ziemi i narzucających na ramiona płaszcze, widział luzaków, którzy *cwałowali* ku drodze, prowadząc za cugle kare wierzchowce.
- [159] lit. Vyriausiojo kunigo veidą išmušė dēmės, akys **degte degė**.
 pol. Arcykapłanowi plamy wystąpiły na twarz, jego oczy *płonęły*.
- [160] lit. Bufetininkas, sakytumei, **lipte prilipo** prie taburetės.
 pol. Bufetowego jakby *przylutowało* do taboretu.
- [161] lit. Grindys **sėte nusėtos** kortelėm, prirašyta is lapais, popieriais.
 pol. *Istna powódź* kartek, ręcznym pismem pokrytych arkuszy, papierów *pokrywała* całą podłogę.
- [162] lit. Dešimtą valandą, **verste prisivertęs**, Rimskis pakėlė telefono ragelį ir tuoj pat įsitikino, kad jo telefonas tyli.
 pol. A o dziesiątej, *przymusiwszy się do tego dosłownie gwałtem*, podniósł słuchawkę i natychmiast stwierdził, że jego aparat ogłuchł.

W przykładzie [162] ukazano, że w litewskim możliwe jest uwydatnienie treści również wyrażonych formami nieosobowymi czasownika (tu imiesłowu odmiennego zwrotnego czasu przeszłego 1, por. *verste prisivertęs*).

Tabela 4-27 Wykaz cech morfosyntaktycznych czasownika dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej (por. też Roszko, D., & Roszko, R., 2009a)

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Formy osobowe	+	+	+	
2.	Formy nieosobowe	+	+	+	
3.	Słowa posiłkowe	+	+	+	
4.	Łącznik	+	+	+	
	– ‘być’	+	+	+	
	– ‘mieć’	–	–	+ ¹	¹ W formach czasów dokonanych.
4.	Czasowniki modalne	+	+	+	
5.	Cząstki migrujące ⁷⁶	+	+ ¹	+ ¹	¹ Tylko <i>si</i> ‘się’.
6.	Negacja	+	+	+	
7.	Osoby (1., 2., 3.)	+	+	+	
8.	Liczba				
	– pojedyncza	+	+	+	
	– mnoga	+	+ ¹	+ ¹	¹ Nie rozróżniana w 3. osobie form prostych.

⁷⁶W NKJP zjawisko określane terminem aglutynant czasownika być (Przepiórkowski, Bańko, Górski, Lewandowska-Tomaszczyk, 2012, s. 63).

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
9.	Tryb	+	+	+	
	– oznajmujący	+	+	+	
	– warunkowy	+	+	+	
	– rozkazujący	+	+	+	
	– przyzwolenia	–	+	–	
	– modus relativus	–	+	–	
10.	Czas	+	+	+	
	– teraźniejszy	+ ¹	+	+	¹ Tylko czasowniki niedokonane.
	– przeszły	+	+ ²	+ ²	² Tzw. przeszły jednokrotny.
	– zaprzeszyły	+ ¹	+	+	¹ Forma archaiczna.
	– przeszły wielokrotny	–	+	+	
	– przyszyły	+ ¹	+	+	¹ Prosty (czasowniki dokonane) i złożony (czasowniki niedokonane).
10a.	– formy rezultatywne:	–	+	+	
	– czasu przeszłego jednokrotnego	–	+	+	
	– czasu przeszłego wielokrotnego	–	+	+	
	– czasu teraźniejszego	–	+	+	
	– czasu przyszyłego	–	+	+ ¹	¹ Sporadycznie
10b.	– formy inchoatywne:	–	+	–	
	– czasu przeszłego jednokrotnego	–	+	–	
	– czasu teraźniejszego	–	+	–	
	– czasu przyszyłego	–	+	–	
11.	Aspekt	+	+	+	
	– dokonany	+	+ ¹	+ ¹	¹ Przynależny tematowi czasownika (bezokolicznika, czasu teraźniejszego, czasu przeszłego)
	– niedokonany	+	+ ¹	+ ¹	¹ Przynależny tematowi czasownika (bezokolicznika, czasu teraźniejszego, czasu przeszłego)

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
12.	Przechodniość	+	+	+	
13.	Strona	+	+	+	
	– czynna	+	+	+	
	– bierna	+	+	+	
	– zwrotna	+	+	+	
14.	Bezokolicznik	+	+	+	
15.	Supinum	–	+	–	
16.	Imiesłowy	+	+	+	
	– formy krótkie	+ ¹	+	–	¹ Kilkanaście form.
	– formy pełne (przymiotnikowe)	+	+	+	
	– formy złożone (zaimkowe)	–	+ ¹	+ ^{1,2}	¹ Tylko imiesłowy odmienne z wyłączeniem imiesłowu czynnego czasu teraźniejszego II (contemporale). ² Własność przejmowana z literackiego języka litewskiego przez wykształconych lub długo przebywających na Litwie użytkowników gwary puńskiej.
16a.	– odmienne	+	+	+	
	– czynne	+	+	+	
	– czasu teraźniejszego I	+ ¹	+	+	¹ W polskiej terminologii imiesłów przymiotnikowy czynny.
	– czasu teraźniejszego II (contemporale)	–	+	+	
	– czasu przeszłego I (jednokrotny)	–	+	+	
	– czasu przeszłego II (wielokrotny)	–	+	+	
	– czasu przyszłego	–	+	–	
	– pseudoimiesłów ⁷⁷	+	–	–	
	– bierne	+	+	+	
	– czasu teraźniejszego	–	+	+	

⁷⁷Termin zapożyczony z (Przepiórkowski, Bańko, Górski, Lewandowska-Tomaszczyk, 2012, s. 63).

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
	– czasu przeszłego	+ ¹	+	+	¹ W polskiej terminologii imiesłów przymiotnikowy bierny.
	– czasu przyszłego	–	+	–	
	– konieczności	–	+	–	
16b.	– nieodmienne	+	+	+	
	– czynne				
	– czasu teraźniejszego	+ ¹	+	+	¹ W polskiej terminologii imiesłów przysłówkowy współczesny.
	– czasu przeszłego I	+ ¹	+	+	¹ W polskiej terminologii imiesłów przysłówkowy uprzedni.
	– czasu przeszłego II	–	+	+	
	– czasu przyszłego	–	+	–	
17.	Rodzaj	+	+	+	
	– męski	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– żeński	+ ¹	+	+	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– nijaki	+ ¹	+	–	¹ Rozróżnienie tylko w liczbie pojedynczej.
	– przymnogi	+	–	–	
18.	Przypadek	+	+	+	
	– mianownik	+	+	+	
	– dopełniacz	+	+	+	
	– celownik	+	+	+	
	– biernik	+	+	+	
	– narzędnik	+	+	+	
	– miejscownik	+ ¹	+ ²	+ ²	¹ Tylko z przymikiem (niesamodzielnym przypadkiem). ² Bezprzymikowy.
	– inessivus	–	+ ¹	+ ¹	¹ Zgodny z formą miejscownika, bezprzymikowy.
19.					
	Wołacz	+ ¹	+ ¹	+ ¹	¹ Postać zgodna z formą mianownika.

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
20.	Human	+ ¹	—	—	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej oraz w mianowniku i bierniku liczby mnogiej.
21.	Animate	+ ¹	—	—	¹ Ujawnia się w bierniku liczby pojedynczej.
22.	Deprecjatywność	+ ¹	—	—	¹ Ujawnia się w mianowniku liczby mnogiej.
23.	Określoność	—	+	—	¹ Tylko formy imiesłowów odmiennych.
24.	Wzmocnienie	—	+ ^{1,2}	+ ¹	¹ Formy z cząstką <i>si</i> oraz typu biernik przedmiotu wewnętrznego (np. <i>dirbti darbą</i>). ² Formy na <i>-te</i> , np. <i>atbėgo begte</i> ⁷⁸ .

4.8. Przysłówek

Nie stwierdza się istotnych różnic między językami polskim i litewskim, a gwara puńską. Wspólna dla trzech kodów jest kategoria stopnia, która przysługuje przysłówkom pochodzenia przymiotnikowego, imiesłowowego. W języku litewskim możliwe jest stopniowanie przysłówków odrzeczownikowych, utworzonych od nazw kierunków świata oraz obiektów będących punktami orientacyjnymi w przestrzeni, np. *šiauriau* ‘bardziej na północ’, *kairiau* ‘bardziej na lewo’, *kalniau* ‘bardziej ku górze’.

W języku litewskim oraz w gwarze celem wzmocnienia treści stosowane są zdwojone sufiksy deminutatywne. Podobne zjawisko jest możliwe w języku polskim, lecz nie jest tak częste jak w języku litewskim, co potwierdzają dane *EKorpPL-LT*, por.:

- [163] lit. Gaus, — *tyl-ut-ėl-iai* pataisė Pilotą slaptosios tarnybos viršininkas.
pol. Otrzyma je dopiero — sprostował *cicho* komendant tajnej służby.
- [164] lit. Žmonės kalbėjo, kad po seanso Varjetė teatre du tūkstančiai žiūrovų išlėkė į gatvę *nuogut nuogutėliai*, kad Sodų gatvėje aptikta netikrų stebuklingųjų pinigų spaustuvėlė, kad kažkokia gauja pagrobė penkis pramoginių įstaigų viršininkus, tačiau milicija juos visus bemat surado, ir dar daug visokių niekų, kurių nė kartoti nesinori.
pol. Opowiadano, że w Varietes odbył się seans, po którym dwa tysiące widzów wyskoczyło na ulicę *jak ich pan Bóg stworzył*, że wykryto

⁷⁸Te litewskie formy (na *-te*) niekiedy zalicza się do przysłówków.

na Sadowej drukarnię fałszywych, zaczarowanych banknotów, że jakaś szajka porwała pięciu naczelników z wydziału rozrywek, ale że milicja zaraz ich wszystkich odnalazła, a także wiele jeszcze innych rzeczy, których się nawet nie chce powtarzać.

Wzmocnienie treści w przykładzie [164] jest oparte nie tylko na formie o dwóch sufiksach deminutatywnych *nuogutėliai*, lecz również na dublowaniu tematu, por. lit. *nuogut nuogutėliai*. Dublowanie tematów/rdzeni jako wykładnik wzmocnienia jest zjawiskiem częstym w języku litewskim i w gwarze puńskiej, por. wyżej p. 4.7.12.

W języku litewskim i w gwarze przysłówki odprzymiotnikowe (np. lit. *ger-ai* ‘dobrze’) mają węższy zakres użycia niż polskie odpowiedniki. W zdaniach o kwantyfikacji ogólnej (habitualnej i właściwej) litewskie i gwarowe przysłówki są zastępowane przez przymiotniki rodzaju nijakiego, np. pol. *dobrze czyta* – lit. *gerai skaito*, ale pol. *dobrze jest czytać* – lit. *gera skaityti*.

W języku polskim należy odnotować klasę przysłówków utworzoną od przymiotników z sufiksem *-sk-*, których forma jest wynikiem derywacji prefikasalno-sufiksalnej, np. pol. *polski* – *po polsku*, por. lit. *lenkišk-as* – *lenkišk-ai*.

Tabela 4-28 Wykaz cech morfosyntaktycznych przysłówka⁷⁹ dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Okolicznościowe	+	+	+	
2.	Jakościowe	+	+	+	
3.	Stopień – równy – wyższy – najwyższy	+ ¹	+ ^{1,2}	+ ¹	¹ Tylko imiesłowy jakościowe. ² Również imiesłowy odrzeczownikowe
4.	Deminutativa	+	+	+	
5.	Wzmocnienie	+ ¹	+ ^{1,2}	+ ^{1,2}	¹ Formy z sufiksami deminutatywnymi (pojedynczymi i zdwojonymi). ² Powtórzenie tematu/rdzenia.

4.9. Przyimek

R. Laskowski (EJP, 1999, s. 305) wyróżnia w języku polskim przyimki podstawowe (j jednosylabowe, np. pol. *dla*, *o* lub asylabiczne, np. pol. *z*, *w*) i wtórne (np. pol. *ponad*, *spoza*). W języku litewskim i w gwarze również czytelny jest podział na przyimki podstawowe (tzw. stare formy, np. lit. *be* ‘bez’, *iki* ‘do’, *į* ‘do’, *su* ‘z’) oraz złożone (tzw. nowsze, np. lit. *abipus* ‘po obu stronach’, *pasak* ‘według’, *aplink* ‘wokół’). Istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że litewskie i gwarowe formy nowsze złożone powstały pod wpływem języków słowiańskich.

⁷⁹Ogólny podział przysłówków za R. Laskowskim (EJP, 1999, s. 311–312).

W języku litewskim oraz w gwarze nie ma przyimków asylabicznych (por. pol. *z*, ale lit./gwar. *su*, pol. *w*, ale lit. *į* i gwar. *in*). Polskie przyimki asylabiczne nie występują przy formach 1. osoby l. poj., por. *we mnie* — *w nią*.

Cechą charakterystyczną litewskich i gwarowych przyimków jest ograniczona ich liczba oraz niższa częstość użycia. Bezprzyimkowe użycie form litewskich i gwarowych przypadków uznaje się za cechę archaiczną litewszczyzny.

W odróżnieniu od języka polskiego w litewskim niektóre przyimki mogą występować zarówno w prepozycji (tak jak w języku polskim) jak i w postpozycji, np. lit. *dėl/dėlei* ‘z’ (ukazanie na przyczynę), *link/linkui* ‘ku’, *vietoj* ‘zamiast’, por. [165]–[166]. Natomiast litewski przyimek lit. *dėka* ‘dzięki’ głównie występuje w postpozycji, por. [167]⁸⁰. Materiał zawarty w korpusie języka litewskiego Tekstynas wskazuje, że w ostatnim okresie odnotowuje się użycie litewskiego *dėka* ‘dzięki’ także w prepozycji.

- [165] lit. Liūdnai šūktelėjo susigraudinęs bufetininkas, meiliai žvelgdamas į profesorių, ir, pasiėmęs auksinukus, nuslinko *dury link*.
 pol. Będzie pan łaskaw powrócić do miejsca stałego zamieszkania — i wrzasnął *w drzwi* — Asasello!
- [166] lit. — Ačiū tau už viską, — atšoviau, eidamas *link duru*.
 pol. — Dziękuję ci za wszystko — odparłem, idąc *do drzwi*.
- [167] lit. Penktąją dieną ši mažoji princas gyvenimo paslaptis *tos pat avies dėka* man paaiškėjo.
 pol. Piątego dnia, znowu *dzięki barankowi*, odkryłem nową tajemnicę Małego Księcia.

W przykładzie [165] litewskie *link* pojawia się za rzeczownikiem (postpozycja przyimka), natomiast w przykładzie [166] — przed rzeczownikiem (prepozycja przyimka).

W gwarze postpozycja przyimków nie jest rozpowszechniona. Przyimek gwar. *dėl* ‘z’ występuje tylko w prepozycji. Forma *dėlei* ‘z’ nie jest znana w gwarze, podobnie jak *link/linkui* ‘ku’. Natomiast gwar. *dėka* ‘dzięki’ (nie tak częste jak w litewskim) zawsze występuje w prepozycji.

W SGJP (2007, s. 128) podaje się, że do przyimków można zaliczyć polskie formy *temu* (np. *lata temu*), *naprzeciw* (np. *wyjść Jurkowi naprzeciw*), *gwoli* (forma przestarzała, odnotowano tylko jedno użycie w EKorpPL-LT), dla których postpozycja jest możliwa. Cechą charakterystyczną języka polskiego jest możliwość łączenia się przyimków z częstkami migrującymi, np. pol. *doń*.

⁸⁰Zdaniem autorów akademickiej gramatyki języka litewskiego forma *dėka* ‘dzięki’ występuje tylko w postpozycji (Ambrazas 1997a, s. 437). Nieliczne rejestrowane w EKorpPL-LT wypadki prepozycji *dėka* mogą być rezultatem wpływu języków słowiańskich (np. rosyjskiego i polskiego).

Tabela 4-29 Wykaz cech morfosyntaktycznych przyimka⁸¹ dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	Podstawowe	+	+	+	
	– jednosylabowe	+	+	+	
	– asylabiczne	+	–	–	
2.	Wtórne	+	+	+	
3.	Pozycja				
	– prepozycja	+	+	+	¹ Tylko wybrane formy. ² Zjawisko sporadyczne (o niskiej frekwencji)
	– postpozycja	+ ^{1,2}	+ ¹	–	
4.	Łączliwość z częstkami migrującymi	+	–	–	

4.10. Spójnik

K. Polański (*EJP*, 1999, s. 365–366) wyróżnia w języku polskim spójniki: (1.) współrzędne (a) łączne, np. pol. *i, oraz*, (b) przeciwstawne, np. pol. *ale, jednak*, (c) rozłączne, np. pol. *albo, czy to... czy to...*, (d) synonimiczne, np. pol. *czyli, to jest*, (e) wynikowe, np. pol. *więc, zatem* i (2.) podrzędne, np. pol. *że*. Ze względu na budowę rozróżnia spójniki proste, por. pol. *chociaż* oraz złożone, np. pol. *podczas gdy*. Polański nie wprowadza podziału spójników podrzędnych, ponieważ jego zdaniem funkcja semantyczna zdania podrzędnego jest rozwinięciem zdania nadrzędnego lub jego składnika.

Identyczny podział spójników można zastosować dla języka litewskiego i gwary puńskiej. Jednak przedstawiony w (Ambrasas, 1997a, s. 455–461) podział litewskich spójników różni się od przyjmowanego tu za Polańskim podziałem. W litewskiej gramatyce wyróżnia się nie pięć, lecz cztery rodzaje spójników współrzędnych: łączne, przeciwstawne, rozłączne i synonimiczne. Klasyfikowane przez Polańskiego spójniki jako wynikowe w litewskim podziale zostają włączone do klasy spójników przeciwstawnych. Ponadto w litewskiej klasyfikacji rozróżnia się grupy spójników podrzędnych.

Cechą charakterystyczną języka polskiego jest możliwość łączenia się spójników z częstkami migrującymi, np. pol. *żebym*.

Frekwencja spójników w języku litewskim jest niższa niż w języku polskim. Do niższej frekwencji spójników w litewskim przyczyniają się konstrukcje imiesłowowe, por.:

- [168] pol. Potrząsnął głową, przekonał się, że go nie boli, i *przypomniat sobie, że jest* w lecznicy.
lit. Ivanas papurtė galvą, įsitikino, kad jos neskauda, ir *prisiminė esąs* ligoninėje.

⁸¹Ogólny podział przyimków za R. Laskowskim (*EJP*, 1999: 305).

Tabela 4-30 Wykaz cech morfosyntaktycznych spójników dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	spójniki współrzędne	+	+	+	
2.	spójniki podrzędne	+	+	+	
3.	Łączliwość z częstakami migrującymi	+	–	–	

4.11. Partykuła

W polskich i litewskich opisach akademickich partykułę uznano za część mowy. Podstawa wyróżnienia tej klasy, jak i form w niej uwzględnianych, budzą wątpliwości, por. między innymi Polański (1999, s. 423). W (Przepiórkowski, Bańko, Górski, Lewandowska-Tomaszczyk, 2012, s. 63) zrezygnowano z klasy, jaką jest partykuła. Z. Saloni (*SGJP*, 2007, s. 132–133) przyjmuje stanowisko M. Grochowskiego (1997, s. 22–24), pozwalające jednoznacznie zróżnicować partykuły i przysłówki, co jednak nie rozwiązuje wszystkich problemów związanych z partykułą jako taką. Podobne lub zbliżone dylematy pojawiają się w literaturze litewskojęzycznej, gdzie również podkreśla się niejednorodność tej części mowy, jak i same podstawy jej wyróżnienia (Ambrazas, 1997a, s. 432–437). W tagsecie korpusu języka litewskiego Tekstynas partykuła jako część mowy zostaje zachowana (<http://tekstynas.vdu.lt/>).

Abstrahując od teoretycznych rozważań, należy stwierdzić, że wyróżniane podklasy partykuł w obu językach są zbliżone. Również podobnego charakteru cechy poszczególnych partykuł są ujawniane dla obu języków, np. pewne partykuły mogą w różnych kontekstach zostać uznane za przedstawicieli różnych podklas partykuł czy też funkcjonalnie zbliżają się do przysłówek, spójników, nawet wykrzykników.

Na szczególną uwagę zasługują szczególnie litewskie prefiksy w formach czasownikowych (np. lit. *te-ainąs*⁸², *be-matė*, *nebe-lanko*), przymiotnikowych (np. lit. *be-sveikas*) i przysłówkowych odprzymiotnikowych (np. lit. *te-be-gerai*), por. przykłady:

- [169] lit. Mačiau net kažką panašaus į haliucinaciją... — jis pabandė šyp-
telėti, bet akyse *tebetvyksčiojo* išgąstis, rankos virpėjo.
pol. Spróbował się roześmiać, ale w jego oczach *jeszcze ciągle migotało*
przerażenie, a ręce mu się trzęsły.
- [170] lit. Įpyliau stiklinėn karšto vandens, palaukiau, kol tabletės ištirps ir
priėjau prie Harės, *tebestovinčios* kambario vidury.
pol. Nalałem do szklanki gorącej wody, zaczekałem, aż proszki się roz-
puszczą, i podszedłem do Harey *stojącej wcięż* na środku pokoju.
- [171] lit. Tik atsiminė, jog, *besiruošiant* grįžti, jis pradėjo dusti.
pol. Pamiętał tylko, że w czasie gdy *zamierzali już* wracać, ją odczuwać
duszość.

⁸²Nie chodzi tu o litewski prefiks *te-* w funkcji permissywnej.

[172] gwar. Pailsau tavj *beieškodamas*.
 ‘Zmęczyłam się **wciąż** ciebie *szukając*.’

Funkcjonalne użycia wyżej wymienionych prefiksów koresponduje z użyciem polskich partykuł. O pochodzeniu lit. *nebe* i *bent* por. Ostrowski (2011). Natomiast szerzej o funkcjach prefiksów *be-*, *te-*, *tebe-*, *nebe-*, por. Arkadiev (2010, 2011). W gwarze puńskiej właściwie tylko prefiks *be-* w znaczeniu ‘jeszcze / nadal’ jest stosowany.

Tabela 4-31 Wykaz cech morfosyntaktycznych partykuł dla języków polskiego, litewskiego oraz gwary puńskiej

Lp.	Kategoria	Język polski	Język litewski	Gwara puńska	Uwagi
1.	partykuły pierwotne/elementarne	+	+	+	
2.	partykuły wtórne/złożone	+	+	+	
3.	przeczące	+	+	+	
4.	afirmacyjne	+	+	+	
5.	modalne: – możliwościowe – koniecznościowe – interogatywne	+	+	+	
6.	ograniczające	+	+	+	
7.	emfatyczne	+	+	+	
8.	zestawiające	+	+	+	
9.	oceniające	+	+	+	
10.	migrujące	+ ¹	–	–	¹ np. <i>-by</i> .
11.	prefiksalne	–	+ ¹	+ ²	¹ np. <i>be-</i> , <i>te-</i> , <i>tebe-</i> . ² <i>be-</i> .

4.12. Wykrzyknik

W Rozdz. 2 (p. 2.4.2.7-Wykrzyknik) zwrócono uwagę na bardzo rozbudowany gwarowy system form wykrzyknikowych. W literaturze litewskiej zasób form zaliczanych do klasy wykrzykników jest jeszcze większy i bardziej zróżnicowany. Dlatego, w odróżnieniu od polskiej tradycji, dla języka litewskiego wyróżnia się dwie klasy słów, które w mniejszym lub większym stopniu mogą odpowiadać polskiemu wykrzyknikowi. Są to klasy: *jaustukas* i *ištiktukas*. Poniżej podaje się za (Ambrasas, 1997a) definicje obu części mowy:

jaustukas — nieodmienna część mowy, na którą składają się wyrazy bezpośrednio i wyraziście przekazujące uczucia, akty woli oraz zachętę, bez ich nazywania (Ambrasas, 1997a, s. 462).

ištiktukas — nieodmienna samodzielna część mowy, na którą składają się wyrazy imitujące dźwięki, przedstawiające obrazy, uczucia lub doznania wywołane przez różne działania oraz zjawiska (Ambrasas, 1997a, s. 469).

Dla wszystkich rozpatrywanych tu języków aktualny jest podział wykrzykników na pierwotne i wtórne. W języku litewskim wyróżnia się grupę wykrzykników wtórnych, które są (u)tworzone od rzeczowników, np. lit. *velniop* ‘do diabła’ (dawna forma allatywu), *broł* ‘bracie!’, *die* ‘o Boże!’ (tematy form *broł-is* ‘brat’, *diev-as* ‘Bóg’), przymiotników, np. lit. *labas* ‘cześć’, czasowników, np. lit. *dirbt* (<*dirbti* ‘pracować’), *tept* (<*tepti* ‘walać, smarować, paskudzić, mazać’) i innych części mowy, np. lit. *še, te, ve* (pochodzące z partykuł).

4.13. Cechy składniowe⁸³ — elementy analityczne i syntetyczne

Przydawka w języku litewskim i w gwarze puńskiej zawsze znajduje się przed wyrazem określanym, np. lit. *geras žmogus* ‘dobry człowiek’. Znaczenie szyku wyrazowego w tych kodach jest niezwykle ważne, ponieważ w kontraście do języka polskiego formy osobowe utworzone od czasownika o znaczeniu ‘być’ są często pomijane, por. przykład [173–174]. Szczególnie w gwarze puńskiej pomijanie form osobowych czasownika *būc* ‘być’ w czasie teraźniejszym jest normą. Pozycja orzecznika względem podmiotu nie jest określona, por. lit. *žmogus geras* ‘człowiek jest dobry’ oraz lit. *Geras žmogus, kuris padeda*. ‘(Każdy) człowiek, który pomaga, jest dobry’.

- [173] pol. — Pan *jest* poetą?
 — *Jestem* poetą — pośepnie odparł Iwan [...]
 lit. — Jūs poetas?
 — Poetas, — niūriu balsu atsakė Ivanas [...]
 [174] pol. — Proszę powiedzieć, kim on *jest*?
 lit. — Sakykit, kas jis?

W języku litewskim oraz w gwarze puńskiej częstym zjawiskiem jest przydawka dopełniaczowa, np. lit. *lietuvių kalba* ‘język litewski’ [dosłownie: Litwinów język]. Znajduje się ona bezpośrednio przed wyrazem określanym (wyjątki, por. niżej). Przy jednoczesnym użyciu obu rodzajów przydawek, ta przymiotnikowa poprzedza dopełniaczową, np. lit. *graži lietuvių kalba* ‘piękny język litewski’ [dosłownie: piękny Litwinów język]. Prepozycja przydawki w języku litewskim sprawia, że kalkowane obcojęzyczne nazwy sprawiają wrażenie poprawnych, czego nie można powiedzieć o polskich wariantach, np. pol. *buthala*⁸⁴. Litewskie i gwarowe formy zaimków osobowych w dopełniaczu pełnią również funkcję zaimków dzierżawczych, np. lit. *Jo nėra*. — pol. *Nie ma go*. oraz lit. *Jo knyga*. — pol. *Jego książka*.

Wspominany już niejednokrotnie fakt niewielkiej liczby przyimków (w gwarze — Rozdz. 2, p. 2.4.2.7, język litewski — Rozdz. 4, p. 4.9) oraz zachowanie wielu pierwotnych użyć przypadków (bez przyimka) (w gwarze — Rozdz. 2, p. 2.4.2.7-rzeczownik, język litewski — Rozdz. 4, p. 4.3) istotnie wpływa na niższy stopień analityzmu wyrażen imiennych w języku litewskim i w gwarze puńskiej, por.:

- [175] pol. Nauczyciel został poproszony *przez* chłopca *o* książkę.
 lit. Mokytojas buvo berniuko prašomas knygos.

⁸³Wykorzystano między innymi (Ambrasas, 1970, 1977, 1997a; Grablunas, 2003; Valeckienė, 1998; Smoczyński, 1998) oraz zasoby korpusowe: EKorpGP, EKorpPL-LT, Tekstynas.

⁸⁴Cytat z szyldu sklepu obuwniczego na Powiślu w Warszawie.

[dosłownie: Nauczyciel był chłopca (dopełniacz, l. poj.) proszony
książki (dopełniacz, l. poj.)]
gwar. Mokytojas buvo vaiko prašytas knygos.

Litewskie *berniuko* odpowiada polskiemu wyrażeniu przyimkowo-rzeczownikowemu przez *chłopca*, zaś lit. *knygos* – pol. *o książkę*.

Wpływ na mniejszy stopień analityczności w języku litewskim i w gwarze ma nie tylko większa liczba przypadków (w tym bezprzyimkowych), lecz również koncentracja kilku znaczeń w czystej postaci przypadku, co szczególnie zostało uwidocznione w pracy Grablunasa (2003). Przedstawiane tu funkcje poszczególnych litewskich (i gwarowych) przypadków będą odzwierciedlać właśnie te cechy, które świadczą o wyższym stopniu syntetyczności języka litewskiego oraz gwary puńskiej, a także będą ukazywać niespotykane w języku polskim zjawiska.

4.13.1. Mianownik

Niemalym zaskoczeniem dla użytkownika języka polskiego może być dopełnienie w mianowniku przy bezokoliczniku, np.:

- [176] lit. Iš čia matyti *visas miestas*.
pol. Stąd widać *całe miasto*.
- [177] lit. Sakykite, ar ketinama *kas nors* daryti?
pol. Proszę powiedzieć, czy zamierza się *coś* robić?
- [178] gwar. Ir nežino, *kas* sakyc.
'I nie wie, *co* (ma) powiedzieć.'
- [179] gwar. *Kas* daryc? Tus negyvas.
'*Co* robić? Ten nie żyje.'
- [180] gwar. Po sapcynių pradedą kaicyc *saulė* — *langai* raikia atdaryc.
'Po godzinie siódmej słońce zaczyna grzać, trzeba otwierać okna.'

Podobne reakcje osób mówiących po polsku może wywołać użycie litewskiego i gwarowego mianownika w orzeczeniu imiennym złożonym, np.:

- [181] lit. Išskrisi su ja, ir, sakykim, *būsi liudininkas* šitokios permainos.
pol. Wystartujesz z nią i, powiedzmy, *będziesz świadkiem* następującej przemiany.
- [182] gwar. Jis buvo *purmonas*.
'On był *furmanem*.'

Również w języku litewskim i w gwarze możliwa jest odpowiadająca polskiej konstrukcja z narzędnikiem. Wówczas jednak dochodzi do zmiany znaczenia. Litewskim konstrukcjom z mianownikiem właściwe są treści tylko habitualne/ogólne zwyczajowe.

4.13.1.1. Nominativus cum participio

Przywoływana już w p. 4.7.11 litewska konstrukcja nominativus cum participio (mianownik z imiesłowem) jest tworzona przez grupę czasowników wyrażających emocje, chęć, pożądanie, percepcję fizyczną, duchową, myślową itd. Składa się

z imiesłowu przymiotnikowego (czynnego lub biernego, w tym również *contemporale*) w mianowniku oraz współpracujących z nim dwu form:

1. czasownikowej (lub innej imiesłowowej również w mianowniku, por. [183]) oraz
2. rzeczownikowej (lub zaimkowej w mianowniku, możliwe jest pozostawienie tej pozycji niewypełnionej, por. [184]).

- [183] lit. *Jokūbas, susipratęs mirsiąs, suvadino visus savo vaikus.*
 pol. *Jakub, zrozumiawszy, że umrze, zwołał wszystkie swoje dzieci.*
- [184] lit. *Ivanas papurtė galvą, įsitikino, kad jos neskauda, ir prisiminė esąs ligoninėje.*
 pol. *Potrząsnął głową, przekonał się, że go nie boli, i przypomniał sobie, że jest w lecznicy.*

Konstrukcje nominativus cum participio nie występują w gwarze puńskiej.

4.13.2. Dopełniacz

Drugi przypadek w litewskim i w gwarze puńskiej (dopełniacz) jest wielofunkcyjny. Częściej niż w polskim pojawia się przy negacji (między innymi za sprawą mniejszej liczby użyć przypadków bezprzyminkowych), por.:

- [185] lit. *Ne, negaliu šito regėti, ne, negaliu!*
 pol. — *Nie, nie mogę na to patrzeć, nie, nie mogę!*
- [186] lit. *Nieko nėra ir nieko nebuvo!*
 pol. *Niczego takiego nie ma i nigdy nie było!*
- [187] gwar. *Nematau stało.*
 ‘Nie widzę *stołu*.’

Wspólną cechą dla języków litewskiego i polskiego oraz gwary puńskiej jest wyrażanie formą dopełniacza części większej całości (tzw. dopełniacz częściowy). W języku litewskim i w gwarze puńskiej jest to zjawisko konsekwentne, w języku polskim — sporadyczne, por.:

- [188] lit. *Jis laiko višty ir žąsy.*
 gwar. *Jisai laiko višty ir žysy.*
 [dosłownie: On hoduje kur i gęsi.]
 pol. *On trzyma kury i gęsi.*
- [189] lit. *Jis pasodino buroky, morky ir svogūny.*
 gwar. *Jis pasodzino barščy, morkvių ir cibuliy.*
 [dosłownie: On posadził buraków, marchwi i cebuli.]
 pol. *On posiał/posadził buraki, marchew i cebulę.*

W przykładzie [189] rzeczowniki lit. *buroky, morky, svogūny*, gwar. *barščy, morkvių, cibuliy* zostały użyte w dopełniaczu liczby mnogiej.

W języku litewskim i w gwarze puńskiej dopełniacz częściowy stoi w ścisłej opozycji z biernikiem całości, por.:

- [190] lit. Duok vaikui *saldainius*. : Duok vaikui *saldainių*.
 gwar. Duok vaikui *saldainias*. : Duok vaikui *saldainių*.
 ‘Daj dziecku *wszystkie cukierki*.’ : ‘Daj dziecku *trochę cukierków*.’

W języku litewskim i w gwarze puńskiej dopełniacz po czasownikach ruchu, a także po czasownikach typu lit. *kviesti* ‘zapraszać’, lit. *prašyti* ‘prosić’ wyraża cel, np.:

- [191] lit. Eik *vandens*!
 gwar. Aik *vandenio*!
 ‘Idź *po wodę*!’
 [192] lit. Kviesk *piety*.
 gwar. Pašauk *piety*.
 ‘Zaproś *na obiad*.’

Dopełniacz w języku litewskim i w gwarze puńskiej pełni funkcję przymiotnika dzierżawczego, określa przynależność obiektu, np.:

- [193] lit. *brolio pinigai*
 ‘pieniądze brata’
 [dosłownie: brata pieniądze],
 [194] lit. *mūsų knyga*
 ‘nasza książka’
 [dosłownie: nas książka].

Może również występować jako podmiot w zdaniu:

- [195] lit. Yra *klausimų*.
 ‘Są pytania.’
 [dosłownie: są pytań].

Typowe dla litewskiego jest użycie dopełniacza dla wyrażenia definicji nazwy (własnej) czy określenia pochodzenia, np.:

- [196] lit. *Vyslos upė*
 ‘(rzeka) Wisła’
 [dosłownie: Wisły rzeka]
 [197] lit. *Plocko miestas*
 ‘(miasto) Płock’
 [dosłownie: Płocka miasto]
 [198] lit. „*Lietuvos ryto*” *laikraštis*
 ‘czasopismo «Lietuvos rytas»’
 [199] gwar. *Kreivėnų Jonas*
 ‘Jan z Krejwian’
 [dosłownie: Krejwian Jan]

- [200] gwar. **Krakauskų Jonas**
 ‘Jan Krakowski’
 [dosłownie: Krakowskich Jan]

Dopełniacz rzeczowników może nazywać materiał, z którego wykonany został przedmiot, np.:

- [201] lit. **vario moneta**
 ‘moneta miedziana/z miedzi’
 [dosłownie: miedzi moneta]
 [202] lit. **aukso medalis**
 ‘złoty medal’
 [dosłownie: złota medal]
 [203] lit. **gintaro karoliai**
 ‘korale z bursztynu’
 [dosłownie: bursztynu korale]

W gwarze puńskiej częściej w takich wyrażeniach może pojawić się przymiotnik, np. gwar. *gintariniai karoliai*.

W języku litewskim oraz w gwarze puńskiej, podobnie jak w języku polskim, dopełniacz może pełnić funkcję miary, np. lit. *butelis pieno*, gwar. *pieno bonka* ‘butelka (pełna) mleka’. Szyk wyrazów w języku litewskim jest istotny, bowiem jego odwrócenie zmienia znaczenie, por. lit. *pieno butelis* ‘butelka na mleko’. Tę funkcję definiuje się jako dopełniacz przeznaczenia. W gwarze to znaczenie wyrażane jest formą celownika, por. niżej p. 4.13.3.

W gwarze puńskiej szyk jest obojętny. Można powiedzieć zarówno *pieno bonka* jak i *bonka pieno* a znaczenie (‘butelka mleka’) pozostanie bez zmiany.

W języku litewskim i w gwarze puńskiej możliwe jest użycie dopełniacza dla charakterystyki jakościowej obiektu, np. lit. *mergaitė mėlynų akių* ‘dziewczyna o niebieskich oczach/niebieskooka dziewczyna’. W tej funkcji odwrócenie szyku jest możliwe: lit. *mėlynų akių mergaitė* ‘jw.’.

Niektóre użycia litewskiego i gwarowego dopełniacza funkcjonalnie odpowiadają polskiemu miejscownikowi, np.

- [204] lit. **Vilniaus apygardos teismas**
 ‘Sąd Okręgowy w Wilnie’

4.13.3. Celownik

Funkcje gwarowego i litewskiego celownika są również rozbudowane. Można nim określać cel, np.:

- [205] lit. *Nupirkau bilietus Pusbrolių Aliukų ir sesutės koncertui*.
 ‘Kupiłem bilety na koncert zespołu Pusbroliai Aliukai ir sesutė’
 [dosłownie: Kupiłem bilety Braci Ciotecznych i Siostrzyczki koncertowi].

Cechą charakterystyczną celownika celu, podobnie jak wyżej nadmienionego dopełniacza celu (p.4.13.2), jest możliwość rozbudowy wyrażenia o bezokolicznik, np.:

- [206] lit. *Nusipirkau naują traktorių žemei dirbti.*
 ‘Kupiłem nowy traktor do prac polowych’
 [dosłownie: Kupiłem nowy traktor ziemi pracować.]

Celownik w języku litewskim i w gwarze puńskiej wykorzystywany jest dla wyrażenia czasu, np.:

- [207] lit. *Imk — užteks mėnesiui.*
 ‘Bierz — wystarczy na miesiąc.’
 [dosłownie: Bierz — wystarczy miesiącowi.]

Typowe dla litewskiego i gwarowego celownika jest również wyrażanie przeznaczenia (przedmiotu), np.:

- [208] lit. *vagonas rūkantiems*
 ‘wagon dla palących’
 [dosłownie: wagon nie palącym]
 gwar. *bonka pienui / pienui bonka*
 ‘butelka na mleko’
 [dosłownie: bańka mleku / mleku bańka]

4.13.3.1. Dativus cum participio

Za pomocą konstrukcji dativus cum participio (celownika z imiesłowem) nazywa się współbieżność stanu lub zdarzenia z innym stanem lub zdarzeniem. Współbieżne stany i zdarzenia związane są z różnymi obiektami, np.:

- [209] lit. *Nors raketai startuojant instinktyviai užsimerkiau, plūstelėjusi liepsna apakino mane.*
 pol. *Chociaż w chwili startu (rakiety) zamknąłem odruchowo oczy, to jednak płomień wylotowy poraził mnie.*
 [210] lit. *Vykstant šiam procesui, kolosas dusliai, pratisai mauroja, jį supa smarkiai tirtančių baltutėlių, stambiai akytų putų siena.*
 pol. *Podczas tego procesu kolos wydaje głuchy, przeciągły ryk, otacza go wał trzepocącej gwałtownie, śnieżystej, grubokomorowej piany.*

W gwarze konstrukcja dativus cum participio jest rzadziej notowana. Najczęściej występuje w wyrażeniach związanych ze zjawiskami przyrody typu *temstant grižo* ‘gdy się ściemniało, wrócił’, np.:

- [211] gwar. *Saulai laidzancis iš giros išėj Vytukas.*
 ‘Kiedy słońce zachodziło, z lasu wyszedł Witek.’

4.13.4. Biernik

W języku litewskim, w gwarze oraz w języku polskim biernik jest wykorzystywany w funkcji wyrażenia czasu, por. lit. *visą mėnesį*, gwar. *visų mėnasį* – pol. *cały miesiąc*. W oparciu o dane korpusowe można stwierdzić, że użycie polskiego biernika w tej funkcji jest mniej konsekwentne. Zazwyczaj litewskim i gwarowym użyciom biernika odpowiadają polskie konstrukcje przyimkowe, por. przykłady z EKorpPL-LT:

- [212] pol. *W dniu piątym, a dwudziestym pierwszym* licząc od momentu lądowania, ...
 lit. *Penktąją dieną, dvidešimt pirmąją* skaičiuojant nuo nusileidimo momento, ...
- [213] pol. Ale *na trzeci dzień* jednak poszedłem.
 lit. Bet *trečią dieną* vis dėlto nuėjau.
- [214] pol. Dokąd wychodziłaś dziś *w nocy*?
 lit. Kur buvai išėjusi *naktį*?

Litewska konstrukcja złożona z rzeczownika w bierniku oraz formy osobowej lub nieosobowej czasownika o tym samym (zbliżonym) co rzeczownik rdzeniu była już wymieniona wyżej (p. 4.7). Służy ona do wzmocnienia stanu lub zdarzenia odczytywanego z treści czasownika, por. lit. *darbą dirbti* — ‘intensywnie pracować’ [dosłownie: pracę pracować], *raštą rašyti* ‘z zaangażowaniem pisać’, *dainą dainuoti* ‘z chęcią śpiewać’, gwar. *šienų šienaut* ‘pracowicie kosić siano’, *darbų dirbti* ‘intensywnie pracować’.

4.13.4.1. Accusativus cum participio

Konstrukcja accusativus cum participio (biernik z imiesłowem) — to kolejna struktura znana tylko w języku litewskim. Nie jest używana w gwarze puńskiej. Została utworzona od czasowników wyrażających percepcję, np. *matyti* ‘patrzeć’, *regėti* ‘widzieć’, *stebėti* ‘śledzić’, *pastebėti* ‘zauważyć’ oraz powodujących zmiany na obiekcie (factitiwa/causatiwa), np. *vesti*, *siųsti*, *palikti*, *sutikti* itd., por.:

- [215] lit. *Matau tėvą sėdintį.*
 ‘Widzę, że ojciec siedzi.’
- [216] lit. *Matau tėvą sėdint.*
 ‘Widzę, że ojciec siedzi.’
- [217] lit. *Žinau tėvą sėdint.*
 ‘Wiem, że ojciec siedzi.’

Jeśli czasownik jest przechodni, wówczas możliwe są dwa warianty konstrukcji — z imiesłowem odmiennym i nieodmiennym. W pierwszym wariancie (por. zdanie [215]) — rzeczownik oraz imiesłów odmienny przybierają formę biernika. W drugim wariancie (por. zdanie [216]) — tylko rzeczownik jest w bierniku, po nim następuje imiesłów nieodmienny. Jeśli konstrukcja accusativus cum participio zawiera czasownik nieprzechodni, wówczas możliwy jest tylko jeden wariant — z imiesłowem nieodmiennym (por. zdanie [217]).

4.13.5. Narzędnik

Podobnie jak w języku polskim litewski i gwarowy narzędnik może wyrażać czas, drogę, środek/narzędzie i sposób, por. gwar. *nakcimi ir dzienom* *dirbo*, lit. *dirbo naktimis ir dienomis*, pol. *pracował dniami i nocami*; gwar. *aina vagu*, lit. *eina vaga* – pol. *idzie skibą*; gwar. *lipdo rankom*, lit. *lipdo rankomis*, pol. *lepią rękami*; gwar. *graina armoniku* ‘gra na akordeonie’, lit. *groja akordeonu* ‘jw.’, gwar./lit. *muša plaktuku* ‘uderza młotkiem’, pol. *uderza młotkiem*.

Użycie bezprzyminkowe narzędnika jest częstsze w języku litewskim i w gwarze puńskiej, por. lit. *viena valanda* ‘w jedną godzinę’. Niekiedy użycie bezprzyminkowe narzędnika jest związane z uzusem, por. możliwe polskie *latem* (np. *przebywał*) i błędne **jedną godziną przebywał*.

W ostatnich latach w mowie potocznej coraz częściej pojawia się litewska konstrukcja przyimkowa *su + narzędnik*, np. lit. *atvžiavo su mašina* ‘przyjechał samochodem’ [dosłownie: przyjechał z samochodem] (zamiast normatywnej *atvžiavo mašina* ‘jw.’, która również przenika do gwary puńskiej, np. gwar. *su mašinu pjovė šienų* ‘kosiarką kosił siano’).

Sporadycznie gwarowy i litewski narzędnik może wyrażać miejsce, np. gwar. *van-duoj pakelėm stovėjo* ‘woda stała na poboczach drogi’ (Grablunas, 2003, s. 159). Istotną rolę w wyrażaniu miejsca przez formy w narzędniku odgrywa prefiks *pa-*. Ten prefiks pojawia się również w formach o znaczeniu adverbialnym, np. lit. *patyliukais* ‘bez rozgłosu, milczkiem, po cichu’, *pamažėliais* ‘powolutku’. Wyrażanie znaczeń adverbialnych przez formy narzędnika jest znane również językowi polskiemu, np. pol. *cichcem*.

Podobnie jak w języku polskim litewski i gwarowy narzędnik może być orzecznikiem w orzeczeniu złożonym imiennym, por. zdania:

- [218] lit. *Jis buvo mokytoju.*
 ‘On był nauczycielem (przez pewien czas).’ / ‘On pracował jako nauczyciel (przez pewien czas).’
 gwar. *Jis buvo broliu toj vestuvėj.*
 ‘On był drużbantem na tym weselu.’

W odróżnieniu od języka polskiego gwarowa i litewska forma orzecznika w narzędniku wskazuje na tymczasowość zajęcia lub okazjonalność pełnionej funkcji (w odróżnieniu od opisanej wyżej w p. 4.13.1 funkcji permanentnej). Użycie formy mianownikowej jako orzecznika w litewskim zdaniu [218] jest możliwe, lecz zmienia znaczenie. W przytoczonym zdaniu gwarowym [218] zamiana formy narzędnikowej na mianownikową jest niemożliwa ze względu na sytuację. Jest to bowiem jednorazowe okazjonalne wydarzenie (to konkretne wesele).

Litewski bezprzyminkowy narzędnik niekiedy odpowiada polskiej konstrukcji lokatywnej, por.:

- [219] lit. *Ši sutartis pasirašyta lietuvių kalba dviem egzemplioriais, turinčiais vienodą teisinę galią — po vieną kiekvienai Šaliai.*

- pol. Umowa została sporządzona w języku litewskim w dwóch egzemplarzach, mających identyczną moc prawną — po jednym dla każdej Strony.

Należy również zwrócić uwagę na kolejne funkcje gwarowego i litewskiego narzędnika. Pierwszą z nich jest wyrażanie różnicy wieku, por.: lit. *moteris jaunesnė keturais metais* ‘kobieta młodsza o cztery lata’, gwar. *jisai metais vyresnis* ‘(on) o rok starszy’.

Kolejną cechą gwarowego i litewskiego narzędnika jest wyrażanie przyczyny, np. lit. *sirgo neurodegeneracine liga* ‘chorował na neurodegeneracyjną chorobę’, gwar. *mirė nepagydomu ligu* ‘zmarł na nieuleczalną chorobę’ (Grablunas, 2003, s. 160).

Ostatnią cechą, szczególnie litewszczyzny, jest narzędnik przemiany, np. lit. *apsivertė nematoma lydeka* ‘zamienił się w niewidocznego szczupaka’, gwar. *tusai raganius apsivertė vilku* ‘(ten) czarownik zamienił się w wilka’ (Grablunas, 2003, s. 161).

Na temat innych funkcji gwarowego narzędnika por. szerzej (Grablunas, 2003).

4.13.6. Miejscownik i inne przypadki latywne

Litewski i gwarowy miejscownik (oraz formalnie z nim zgodny przypadek inesiwu) w odróżnieniu od polskiego miejscownika jest bezprzyimkowy, np. lit. *Vilniuje* – pol. *w Wilnie*, lit. *skardinėje* – pol. *w puszcze*. Użyty w liczbie mnogiej może funkcjonalnie odpowiadać polskim konstrukcjom *u kogo*, np. lit. *kaimynuose* ‘u sąsiadów’.

Illativus w gwarze coraz częściej ustępuje miejsca przyimkowym wyrażeniom *in* + *biernik*, np. gwar. *Varšuvon* i *in Varšuvy* ‘do Warszawy’. O ile jednak gwarowa konstrukcja *in* + *biernik* służy wyrażaniu kierunku, o tyle formy illatywne mogą wyrażać albo miejsce, albo kierunek.

W oparciu o zebrany w EKorpGP materiał gwarowy można stwierdzić, że al-lativus nie jest już produktywny, a spotykane formy można uznać za skamieniałe (np. gwar. *velniop* ‘do diabła’) i z reguły stosowane jako przysłówki lub przyimki, por. też Grablunas (2003, s. 171). Szerzej na ten temat użycia miejscownika i innych przypadków latywnych, por. Grablunas (2003).

Z zestawienia gwary puńskiej i literackiego języka litewskiego wynika, że rozpowszechnienie i użycie miejscownika w obu kodach jest zbliżone. Podobnym stwierdzeniem można opatrzyć pozostałości allatiwu. Istotne różnice odnotowuje się w użyciu illatiwu, które bardziej powszechne jest w gwarze puńskiej.

Polskie funkcjonalne odpowiedniki wyróżnionych tu przypadków gwarowych i litewskich — to konstrukcje przyimkowe.

4.14. Podsumowanie

Przedstawione we wstępie rozdziału specyficzne cechy fonetyczne języka litewskiego i gwary puńskiej z jednej strony oraz języka polskiego z drugiej — w pewnym stopniu przekładają się na ukazane cechy morfologiczne trzech rozpatrywanych kodów językowych. Liczniesze zmiany fonetyczne w języku polskim wobec większej

zachowawczości języka litewskiego i gwary puńskiej mogą być jedną z przyczyn rozwoju wielowariantowości form polskich (por. pol. *kopalni* : *kopalń*) oraz wykształcenia się nowych podkategorii, które zazwyczaj nie obejmują konsekwentnie całej danej grupy leksemów, por. chociażby kategorie human (np. pol. *dobrzy profesoro- wie* wobec *dobry psy*), animate (np. pol. *dobrego psa* wobec *dobry stół*), deprecjacji (np. pol. *chłopaki* wobec *chłopacy*) i in.

W języku litewskim i w gwarze puńskiej obserwujemy uproszczenie kategorii rodzaju z trzech wariantów do dwóch — zanika rodzaj nijaki (dot. tylko rzeczownika). W języku polskim, choć rodzaj nijaki nadal jest w użyciu, to jednak rozróżnienie na trzy rodzaje jest właściwe tylko dla liczby pojedynczej. W liczbie mnogiej następuje zatarcie rodzajów, można więc mówić o jednym rodzaju przymnogim. Podobne szczegółowe spostrzeżenia można czynić w odniesieniu do wszystkich klas wyrazów. Tym niemniej za bardziej istotne uważa się wyróżnienie cech o bardziej ogólnym charakterze, które różnicują analizowane w tej pracy kody językowe. Mianowicie, litewskie i gwarowe klasy rzeczownika i przymiotnika są zdecydowanie bardziej zachowawcze niż ich polskie odpowiedniki, w których w wyniku innowacyjności dochodzi do powstania kilku – kilkunastu nowych podklas.

Język litewski, w dalszej kolejności gwarę puńską, charakteryzuje wysoki udział cech właściwych językom syntetycznym. Język polski łatwiej przyswaja cechy analityczne. Przykładem może być spadająca liczba użycić wołacza, tendencja odejścia od dodawania końcówek w odmianie zapożyczonych rzeczowników czy w złożeniach, znaczna liczba konstrukcji przyminkowo-rzeczownikowych, formy złożone przyminków i inne.

Typowe dla języka polskiego formy aglutynacyjne nie są spotykane w języku litewskim i w gwarze puńskiej.

W odróżnieniu od polskiego, język litewski i gwarę puńską cechują: (a) przejrzysta granica między tematem a fleksją, (b) wysoka regularność tworzenia form morfologicznych (podklas), (c) zmorfologizowane sposoby wyrażania niektórych znaczeń modalnych (hipotetyczności, imperceptywności, dubitatywności, admiratywności, przyzwolenia), (d) częste użycie zdrobnień, (e) zmorfologizowane środki ekspresji (wzmocnienie, emfaza), (f) rozbudowane zasoby klasy wykrzykników, (g) morfologizacja znaczeń określoności i nieokreśloności.

Polski system form werbalnych (osobowych i nieosobowych) sprawia wrażenie skromnego w zestawieniu z gwarą puńską, a zwłaszcza z językiem litewskim. W związku z tym polszczyznę charakteryzuje wyższy stopień wieloznaczności i niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego. W językoznawstwie słowiańskim zwykło się uważać, że im bardziej rozbudowany system imiesłowów, tym skromniejszy system form osobowych czasownika. Dane z języka litewskiego i z gwary puńskiej wyraźnie temu przeczą. Szczególnie język litewski wyróżnia duża liczba form osobowych oraz form imiesłowowych.

Gwara puńska nie przejmuje cech morfologicznych języka polskiego. W odniesieniu do języka litewskiego gwara puńska nie włącza tylko innowacji typowych dla języka literackiego (np. form *modus relativus*, odmiany zaimkowej/określonej przymiotników, imiesłowów). Wykształciła natomiast kilka własnych innowacji (formy czasów dokonanych z czasownikiem posiłkowym *būc* 'być' i *turēc* 'mieć' czy użycie form czasów dokonanych funkcjonalnie odpowiadające użyciu litewskich form mo-

dus relativus i in.). Gwara w nieco słabszy sposób dyferencjuje rodzaj w formach imiesłowowych w liczbie mnogiej, upraszcza odmianę nowszą czasownika *būc* ‘być’ w czasie teraźniejszym.

Wyższy stopień formalizacji znaczeń oraz mniejsza liczba wyjątków obserwowana w języku litewskim może okazać się istotna w prowadzonych od lat badaniach nad maszynowym przekładem w oparciu o wielojęzyczne korpusy.

5. Język pośrednik do badań nad gwarą puńską w nieustającej konfrontacji z językami polskim i litewskim

Założenia teoretyczne opisywanych w niniejszej pracy kategorii semantycznych: kwantyfikacji zakresowej oraz modalności hipotetycznej i imperceptywnej bazują na znanej z *Gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej* (GKBP, 1988–2009, por. też Koseska-Toszeva, Korytkowska, & Roszko, R., 2007) metodzie teoretycznych badań konfrontatywnych (por. wyżej Rozdz. 1, p. 1.4, s. 19). Przyjęcie sprawdzonej metodologii TBK zapewnia zestawialność uzyskanych w tej pracy wyników z rezultatami innych tego typu badań. Ponadto przeniesienie metodologii TBK do badań gwarowych jest ważnym krokiem w rozwoju dialektologii. Wybór kategorii semantycznych oraz opis ich przejawów w gwarze puńskiej w ciągłej konfrontacji z językami polskim i litewskim jest zupełnie nowym zjawiskiem, które pozwala odejść od formalnego opisu kategorii morfologicznych i jednocześnie ukazać inne sposoby wyrażania znaczeń, które nie posiadają wykładników formalnych.

5.1. Podstawowe założenia teoretycznych badań konfrontatywnych

Teoretyczne badania konfrontatywne to studia o charakterze synchronicznym, wykorzystujące logiczny język pośrednik jako tertium comparationis. Polski termin języka pośrednika ukształtował się na przełomie lat 70./80. XX wieku, por. (*Projekt*, 1984). Międzynarodowy zespół (działający przy Instytucie Słowianoznawstwa (obecnie Sławistyki) PAN) w opracowaniu projektu polsko-bułgarskiej i serbsko-chorwacko-polskiej gramatyki odwołał się do wysuwanych przez Selinkera (1972) tez oraz proponowanego przez niego anglojęzycznego terminu *interlanguage*.

Język pośrednik podlega ciągłemu rozwojowi. Wraz z opisem nowych kategorii semantycznych rozwijane są pojęcia, które w sposób mniej lub bardziej sformalizowany są zawarte w samym języku pośredniku. Istota języka pośrednika zakłada jego prostotę, wewnętrzną spójność. Wykorzystane do konstrukcji języka pośrednika teorie powinny być niesprzeczne, a same terminy jednoznacznie zdefiniowane.

Istotą badań TBK jest ukierunkowanie — od treści do formy, czyli w teoretycznych badaniach konfrontatywnych punktem wyjścia jest język pośrednik (jako zbiór pojęć), punktem docelowym zaś — formalna strona zestawianych języków. W tej pracy są to języki polski i litewski oraz gwarą puńską.

Cechą wyjątkową języka pośrednika jest możliwość rozbudowy jego struktury (zagęszczenia), jeśli tylko wymaga tego konfrontacja nowych języków. Należy jednak pamiętać, że nie wolno zmieniać ram i samych teorii, lecz w zakresie już wyznaczonych treści znaleźć miejsce dla nowych wartości. Tak też się stało w pracy R. Roszko (2004), w której autor rozbudowuje język pośrednik do badań nad określonością/nieokreślonością dla języków polskiego i litewskiego. Wniesione przez R. Roszko zmiany zostały wymuszone regularnością wyrażanych stopni określoności w języku litewskim, które w takich językach jak polski i bułgarski nie są znane. Można tu przytoczyć choć jeden przykład, który potwierdza zasadność wprowadzonych przez R. Roszko zmian:

- [219] litew. Esu *kažkur* ją mačiusi.
 pol. *Gdzieś* już ją widziałam.
 [220] litew. Dar *kur nors* susitiksime.
 Pol. Jeszcze *gdzieś* się spotkamy.

W obu polskich zdaniach [219–220] występuje ta sama forma *gdzieś*, która w zależności od znaczenia jest oddawana litewskim wyrażeniem lub *kažkur* lub *kur nors*. Zasygnalizowane tu polsko-litewskie odpowiedniości są regularne, co uzasadnia wprowadzenie uszczegółowionych podkategorii do języka pośrednika w (Roszko, R., 2004).

Przedstawiona wyżej informacja o rozbudowie języka pośrednika jest zgodna z innym założeniem TBK, mianowicie stopień złożoności języka pośrednika musi jak najbardziej odpowiadać strukturom zestawianych języków. Dlatego w konfrontacji polsko-bułgarskiej nie zachodziła potrzeba wprowadzenia nowych podkategorii, które na płaszczyźnie formalnej nie znajdują odzwierciedlenia (tj. nie ma ani leksykalnych, ani morfologicznych, ani syntaktycznych wykładników dla wyrażenia tych znaczeń). Natomiast w konfrontacji polsko-litewskiej rozbudowa języka pośrednika o uszczegółowione podkategorie jest jak najbardziej zasadna.

5.2. Kategoria morfologiczna a kategoria semantyczna

Kategorie morfologiczne są kwintesencją formalnej struktury języka. Ich wykładnikami są zazwyczaj morfemy, które są regularnie wykorzystywane do tworzenia poszczególnych podklas (np. form czasu przeszłego czy trybu przypuszczającego).

Kategorie semantyczne są przynależne semantycznej płaszczyźnie języka. W formalnej płaszczyźnie języka mogą być wyrażane leksykalnie, morfologicznie, syntaktycznie lub dowolnymi kombinacjami wcześniej wymienionych elementów, np. leksykalno-syntaktycznymi konstrukcjami. Możliwe jest również niedopowiedzenie językowe, do którego dochodzi tylko na płaszczyźnie formalnej w wyniku pominięcia pewnych form w wypowiedzi lub użycia form dopuszczających różną interpretację (tzw. wieloznacznych). Niedopowiedzenie językowe jest znoszone w kontekście lub sytuacji. Elementem sytuacji są również podstawowe wiadomości o świecie, znane zarówno nadawcy wypowiedzi jak i jej odbiorcy.

Kategorie morfologiczne opisywane są w gramatykach szkolnych i akademickich, podręcznikach do nauki języka jako obcego. Również znajdują swoje odzwierciedlenie w anotacji morfologicznej dotychczas stosowanej w korpusach. Kategorie seman-

tyczne, czyli faktyczne uniwersalia językowe — póki co rozpowszechnione są w badaniach konfrontatywnych. W ostatnim okresie zauważalne jest zainteresowanie kategoriami semantycznymi w lingwistyce korpusowej. Pierwsze próby anotacji semantycznej (na poziomie zdania) zasobów korpusowych zostały przedstawione przez V. Koseską-Toszewą, R. Roszko oraz D. Roszko na międzynarodowej konferencji *Semantic Annotation of Multilingual Parallel Corpora* we wrześniu 2012 w Warszawie⁸⁵ oraz przez V. Koseską-Toszewą, J. Satolę-Staśkowiak, W. Sosnowskiego oraz D. Roszko i R. Roszko na międzynarodowej konferencji *Megaling'2012* w listopadzie 2012 w Kijowie⁸⁶, por. też (Koseska-Toszewa, 2013; Roszko, D., 2013; Roszko, D., & Roszko, R., 2013).

Fakt odmiennej formalizacji analogicznych z nazwy znaczeń (czyli kształtu poszczególnych kategorii morfologicznych) jest znany, por. chociażby różne warianty morfologicznej kategorii określoności/nieokreśloności dla języków: angielskiego, niemieckiego, bułgarskiego, litewskiego, łotewskiego i mongolskiego (Roszko, D., & Roszko, R., 2011c), także przykłady dysproporcji użycia rodzajników dla języków francuskiego i angielskiego (Karolak, 2002), dla języków włoskiego, francuskiego, angielskiego, macedońskiego i bułgarskiego (Karolak, 2001, s. 315–360).

Treść hasła zamieszczonego w elektronicznej wersji słownika polsko-niemiecko-polskiego potwierdza niedoskonałość tradycyjnego, opartego na kategoriach morfologicznych podejścia do języka, por. „Der, die, das. Rodzajnika określonego odpowiednio dla rodzaju męskiego, żeńskiego i nijakiego, używa się do określenia konkretnych osób, zwierząt i rzeczy. *Nie tłumaczy się na język polski*”⁸⁷. Por. również „Употребление прилагательных с неопределенными и определенными окончаниями представляют некоторую трудность, поскольку в современном русском языке категория определенности и неопределенности отсутствует.”⁸⁸ oraz „На русский язык как простые, так и местоименные прилагательные переводятся одинаково.”⁸⁹. Dwa ostatnie cytaty pochodzą z podręczników do nauki języków: odpowiednio łotewskiego i litewskiego i, jak widać, w obu wypadkach twierdzi się, że litewskie i łotewskie wykładniki kategorii określoności/nieokreśloności nie tłumaczy się na język rosyjski, ponieważ w tym języku takiej kategorii nie ma.

Morfologiczne kategorie określoności/nieokreśloności opisują zjawiska związane tylko z wyrażeniami imiennymi (np. użycie rodzajników).

Kategoria określoności/nieokreśloności jako semantyczna dla wszystkich języków jest jedna. Nie jest ona zależna od formalnej postaci języka.

⁸⁵V. Koseska-Toszewa, *O semantycznej anotacji w korpusach równoległych*, Roszko, D., & Roszko, R., *Eksperymentalny korpus polsko-litewski (z przykładami anotacji semantycznej)*, Roszko D., *Экспериментальный корпус литовского говора в Польше (Примеры семантической разметки)*.

⁸⁶V. Koseska-Toszewa, J. Satolę-Staśkowiak, W. Sosnowski, *O работе над книжными и электронными словарями с польским, болгарским и русским языками*; Roszko, D., & Roszko, R., *Литовско-польский корпус и Литовско-польский словарь — сопоставление результатов запросов*.

⁸⁷Hasło zaczerpnięte z *Lingea Lexicon 5*, ver. 5.0.0.3, wydanie słownika z roku 2011.

⁸⁸Б. Х. Векслер, В. А. Юрик, *Латышский язык*, Рига, 1975, s. 188.

⁸⁹С. Александровичюс, *Литовский язык*, Вильнюс, 1988, s. 233.

5.3. Kwantyfikacja zakresowa

V. Koseska-Toszeva w pionierskiej pracy z lat 80. minionego wieku przedstawia model kwantyfikacyjny jako teorię opisu kategorii semantycznej określoności/nieokreśloności (Koseska, 1982). Zdefiniowany tam model bazuje na teorii deskrypcji określonej B. Russella oraz podstawowych znaczeniach kwantyfikacyjnych (jota-operatora, kwantyfikatora egzystencjalności i kwantyfikatora ogólności). Autorka ustala dwie opozycyjne jednostki: jednostkowości i niejednostkowości jako podstawowe dla semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności. W ramach jednostkowości wyróżnia znaczenia jednostkowości elementu i jednostkowości zbioru. Natomiast w niejednostkowości znaczenia egzystencjalności i ogólności. Przytoczony wyżej podział znaczeń kwantyfikacyjnych ma zastosowanie nie tylko do grupy imiennej, lecz również do grupy werbalnej, tym samym — do całego zdania. Jest to przełomowy w językoznawstwie pogląd na funkcjonowanie kategorii określoności/nieokreśloności. W drugim tomie *Gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej* (Koseska-Toszeva, & Gargov, 1990) język pośrednik do opisu kwantyfikacji zakresowej zostaje rozbudowany o silne i słabe znaczenia kwantyfikacyjne. Siła znaczenia kwantyfikacyjnego odzwierciedla porządek kwantyfikatorów w semantycznej strukturze zdania. Podaje się, że kwantyfikator o najszerszym zasięgu w zdaniu jest wykładnikiem silnych znaczeń kwantyfikacyjnych. Natomiast kwantyfikator, który pozostaje w zasięgu innych kwantyfikatorów, opisuje słabe znaczenia kwantyfikacyjne. Siła kwantyfikatora ma zastosowanie do każdej z wyróżnianych podkategorii, czyli np. znaczenia egzystencjalne mogą być albo silne, albo słabe.

Poniżej podawane jako ilustracja podstawowych znaczeń kwantyfikacyjnych zdania pochodzą z Eksperymentalnego bułgarsko-polsko-litewskiego korpusu (por. Dimitrova, Koseska-Toszeva, Roszko, D., & Roszko, R., 2009a–b, 2010, 2011):

Znaczenie jednostkowości elementu

- [221] bułg. Въпрос: Бертон, не намираш ли, че *отговорът ти* е нелогичен.
 pol. Pytanie: Nie uważasz, Berton, że *twoja odpowiedź* jest nielogiczna?
 lit. Klausimas: Ar nemanai, Bertoni, kad *tavo atsakymas* nelogiškas?

Wyróżnione wyrażenia są wykładnikami jednostkowości elementu: bułg. *отговорът ти*, pol. *twoja odpowiedź*, lit. *tavo atsakymas*. Jednostkowość elementu oznacza, że jeden i tylko jeden element spełnia funkcję zdaniową. W pracach V. Koseskiej w sformalizowanym zapisie stosowana jest notacja z jota-operatorem $\iota(x)P(x)$.

Znaczenie jednostkowości zbioru

- [222] bułg. — *Хората* имат пушки — каза лисицата — и ходят на лов. Много е неприятно! Отглеждат и кокошки. Интересува ги само това. Ти кокошки ли търсиш?
 pol. — *Ludzie* mają strzelby i polują — powiedział lis. — To bardzo kłopotliwe. Hodują także kury, i to jest interesujące. Poszukujesz kur?

- lit. — *Žmonės, tarė lapė, — turi šautuvus ir medžioja. Tai gerokai varžo!*
 Be to, *jie* laiko vištas. Jomis jie ir tesirūpina. Tu ieškai vištų?

Wyróżnione wyrażenia: bułg. *xopama*, pol. *ludzie* i lit. *žmonės* są wykładnikami jednostkowości zbioru. Jednostkowość zbioru oznacza, że jeden i tylko jeden zbiór spełnia funkcję zdaniową. Jak podkreślają Koseska-Toszewa i Gargov (1990) umiejętność właściwego rozróżnienia znaczeń jednostkowości zbioru i ogólności wymaga minimalnej wspólnej dla nadawcy i odbiorcy wiedzy o świecie. W pracach V. Koseskiej w sformalizowanym zapisie stosowana jest notacja z jota-operatorem $\iota(X)P(X)$.

Znaczenie egzystencjalności

- [223] bułg. В цялата тази плетеница от думи имаше *нещо*, което аз не можех да схвана.
 pol. Był w tym *jakiś element*, którego nie umiałem pochwycić.
 lit. Čia buvo *kažkas*, ko aš niekaip negalėjau užčiuopti.

Znaczenia egzystencjalności zostają wyrażone formami bułg. *нещо*, pol. *jakiś element* i lit. *kažkas*. W pracach V. Koseskiej w sformalizowanym zapisie stosowana jest notacja z kwantyfikatorem egzystencjalnym $(\exists x)P(x)$.

Znaczenie ogólności

- [224] bułg. *Всички кокошки* си приличат и *всички хора* си приличат.
 pol. *Wszystkie kury* są do siebie podobne i *wszyscy ludzie* są do siebie podobni.
 lit. *Visos vištos* tarp savęs panašios, ir *visi žmonės* tarp savęs panašūs.

Znaczenia ogólności zostają wyrażone wyróżnionymi pochyleniem formami: bułg. *всички кокошки*, *всички хора*, pol. *wszystkie kury*, *wszyscy ludzie* i lit. *visos vištos*, *visi žmonės*. W pracach V. Koseskiej w sformalizowanym zapisie stosowana jest notacja z kwantyfikatorem ogólnym $(\forall x)P(x)$.

Z pewnością dla czytelnika nie zaznajomionego z teorią kwantyfikacji zakresowej może dziwić fakt różnej klasyfikacji wyróżnionych wyrażen w przykładach [222] (bułg. *xopama*, pol. *ludzie*, lit. *žmonės*) i [224] (bułg. *всички хора*, pol. *wszyscy ludzie*, lit. *visi žmonės*). Szczególnie gdy w obu przypadkach mowa jest o ludziach. Należy jednak zauważyć, że wymienione w [222] wykładniki opisują unikatowy zbiór elementów (tu ludzi), dla tylko których prawdą jest, że posiadają strzelby i je używając — polują. Natomiast w przykładzie [224] wyróżnione wyrażenia opisują zbiory, których cechą jest bycie do siebie podobnym, a jak wiadomo cecha bycia wzajemnie podobnym nie jest cechą tylko ludzką.

Przedstawiony wyżej podział zawarty w (Koseska, 1982; Koseska-Toszewa, & Gargov, 1990) zgodnie z założeniami TBK zostaje rozbudowany na potrzeby konfrontacji polsko-litewskiej. R. Roszko (2004) rozbudowuje podkategorie egzystencjalności i ogólności. Wprowadza zatem dwa nowe pojęcia dla znaczeń egzystencjalnych: egzystencjalności presuponującej jednostkowość i egzystencjalności właściwej, por. przykłady [225–226]. Również znaczenia ogólności rozbudowuje o kolejne dwa

nowe pojęcia: ogólności zwyczajowej i ogólności właściwej, por. przykłady [227–228].

Znaczenie egzystencjalności presuponującej jednostkowość

- [225] pol. *Pewien uczeń* doniósł na pana.
lit. Tam *tikras mokinys* kaltina jus.

Wykładnikami tej podkategorii w przykładzie [225] są pol. *pevien uczeń* i lit. *tam tikras mokinys*. S. Karolak tego typu użycia określa terminem eluzywności (Karolak, 2001, s. 324).

Znaczenie egzystencjalności właściwej

- [226] pol. To znaczy, że *coś* jednak jest, ale gdzie?
lit. Vadinasi, vis dėlto *kažko* esama, tik kur?

Wykładnikami tej podkategorii w przykładzie [226] są pol. *coś* i lit. *kažko*. W pracach S. Karolaka znaczeniom egzystencjalności właściwej odpowiadają użycia te-
tyczne (Karolak, 2001, s. 327).

Znaczenie ogólności zwyczajowej

- [227] pol. Każdy ruch *coś* znaczy na ogół, służy do *czegoś*.
lit. Kiekvienas judesys juk *ką nors* reiškia, yra skirtas *kam nors*.

Wykładnikami tej podkategorii w przykładzie [227] są pol. *coś*, *czegoś* i lit. *ką nors*, *kam nors*. S. Karolak tego typu użycia określa terminem hipotetyczności (Karolak, 2001, s. 329).

Znaczenie ogólności właściwej

- [228] pol. W przedmiot, który widać, *każdy* potrafi trafić!
lit. Į matomą daiktą *bet kas* gali pataikyti.

Wykładnikami tej podkategorii w przykładzie [228] są pol. *każdy* i lit. *bet kas*. W pracach S. Karolaka tego typu znaczenia są określane jako antytetyczne (Karolak, 2001, s. 333).

Ponadto R. Roszko (2004) wprowadza pojęcia jednoznacznego i niejednoznacznego wykładnika znaczeń kwantyfikacyjnych. Również i w tym wypadku za rozróżnieniem jednoznacznym/niejednoznacznym wykładników poszczególnych znaczeń kwantyfikacyjnych przemawiały fakty z języka litewskiego. Na przykład w litewskich zdaniach z przykładów [226–227] wyróżnione wyrażenia R. Roszko określa jako jednoznaczne, ponieważ każde użycie tych wykładników jest ściśle powiązane z dokładnie określonym znaczeniem kwantyfikacyjnym. Natomiast w tych samych przykładach [226–227] wyróżnione polskie formy opisuje jako niejednoznaczne, ponieważ — jak już widać w samych cytowanych zdaniach — mogą być wykładnikiem różnych znaczeń kwantyfikacyjnych w różnych sytuacjach.

5.3.1. Kwantyfikacja zakresowa jako narzędzie do badań nad semantyczną kategorią określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

W niniejszej pracy przyjmuje się podział na znaczenia kwantyfikacyjne zaproponowane w pracy (Koseska, 1982; Koseska-Toszeva, & Gargov, 1990): kwantyfikacja jednostkowa (elementu oraz zbioru), kwantyfikacja niejednostkowa z wyróżnieniem podkategorii [a] kwantyfikacji egzystencjalnej i [b] kwantyfikacji ogólnej. Z pracy (Roszko, R., 2004) zostają przejęte terminy i znaczenia podkategorii dla kwantyfikacji egzystencjalnej: egzystencjalności A i egzystencjalności właściwej oraz dla kwantyfikacji ogólnej: ogólności zwyczajowej i ogólności właściwej. Natomiast nie włączono do języka pośrednika stosowanych w pracach (Koseska, 1982; Koseska-Toszeva, & Gargov, 1990; Roszko, R., 2004) pojęć silnych i słabych znaczeń kwantyfikacyjnych oraz jednoznacznych i niejednoznacznych wykładników kwantyfikacji zakresowej.

Należy zaznaczyć, że w pracy (Roszko, R., 2004) nie występuje termin egzystencjalności A, lecz termin egzystencjalności presuponującej jednostkowość. Proponowana tu zmiana tego terminu wynika z nieprecyzyjności samego przyjętego przez R. Roszko terminu, w którego nazwie pojawiają się dwa terminy egzystencjalności i jednostkowości, które są stosowane na oznaczenie wzajemnie wykluczających się znaczeń. W pracy, w której stosowany jest termin egzystencjalności presuponującej jednostkowość (Roszko, R., 2004), na szczęście nie dochodzi do mylenia pojęć egzystencjalności i jednostkowości, lecz tylko niefortunnie został utworzony termin, mogący sugerować brak rozgraniczenia egzystencjalności i określoności.

Różnica między treścią zdań reprezentujących egzystencjalność A i egzystencjalność właściwą zawiera się w dodatkowej informacji przekazywanej odbiorcy przez nadawcę, że on (nadawca) nie zamierza ujawniać szczegółowych danych, które pozwoliłyby odbiorcy na identyfikację obiektu.

5.4. Semantyczna kategoria modalności

V. Maldżieva (GKBP-6-3, 2003) powołując się na (GKBP-6-1, 1995), podaje, że zgodnie z założeniami przyjętymi dla *Gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej* modalność jest kategorią zdaniową. Wynika to z ukierunkowania analizy od treści do formy oraz bezpośrednim podejściem do semantyki (GKBP-6-3, 2003, s.11). Sama modalność jest nierozłączna z pojęciem stanu mentalnego, którym nadawca wyraża brak wiedzy co do wypowiedzianych przez siebie treści. Stan mentalny podobnie jak stan wypowiedzi jest związany z nadawcą. Oba stany (wypowiedzi i mentalny) są jednoczesne.

V. Maldżieva przyjmuje, że stan mentalny zawsze towarzyszy stanowi wypowiedzi. W konsekwencji tak przyjmowanego założenia należy stwierdzić, że stan mentalny może albo odpowiadać wiedzy (modalność indykatywna) albo nie (modalność nieindykatywna), por. (GKBP-6-1, 1995; GKBP-6-3, 2003, s.12).

V. Koseska-Toszeva nie zgadza się, by uważać stan mentalny za element każdej wypowiedzi. Samo wprowadzenie pojęcia, które nie rozróżnia wypowiedzi modalnych od niemodalnych, jest z punktu widzenia dychotomicznego podziału (stosowanego w nauce) nieporozumieniem. Proponuje ona zatem opis modalności w ramach

dyskretnej teorii sieci Petriego w oparciu o takie elementy jak rozwidlenia, rozgałęzienia oraz stany lokalne (Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007, s. 60).

W tej pracy przyjmuje się, że modalnością jest wszystko to, co nie posiada wartości prawdy lub fałszu lub inaczej — czemu nie można przypisać wartości prawdy lub fałszu. Na przykład zdanie: *Ten dom jest dwupiętrowy.* — może mieć wartość prawdy lub fałszu, czyli to zdanie nie jest zdaniem modalnym. Jest takim zaś zdanie *Ten dom pewnie jest dwupiętrowy.* — bowiem temu zdaniu nie można przypisać wartości prawdy czy fałszu. Przyjmuje się, że stan mentalny jest właściwy tylko zdaniom modalnym, por. (Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007, s. 500). Rozróżnia się dwa typy modalności: możliwościową (zawierającą funktor możliwości) i koniecznościową (zawierającą funktor konieczności).

5.4.1. Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej

Modalność hipotetyczna jest jedną z kategorii modalnych zawierających funktor możliwości. Zgodnie z założeniami teoretycznych badań konfrontatywnych jest kategorią zdaniową. Treść semantycznej kategorii modalności hipotetycznej zawiera się w wyrażeniu subiektywnego stosunku nadawcy do wypowiedzianych przez siebie sądów, por. (Maldźiewa w: *GKBP-6-3*, 2003). Autorka wyróżnia sześć poziomów wyrażenia prawdopodobieństwa. Przyjmuje, że poziom pierwszy (H1⁹⁰) charakteryzuje się najniższym prawdopodobieństwem, natomiast poziom szósty (H6) — najwyższym. Poziomy od drugiego do piątego pozycjonuje między skrajnymi poziomami (pierwszym i szóstym). Każdemu z nich wraz ze wzrostem numeracji przypisuje coraz wyższą wartość prawdopodobieństwa. V. Maldźiewa zgodnie z założeniami TBK dotyczącymi kategorii modalnej odrzuca skrajne wartości prawdopodobieństwa, tj. prawdy i fałszu. Ponadto eliminuje wartość pośrednią między prawdą i fałszem (umownie — wielkość $\frac{1}{2}$). Autorka podczas analizy języków polskiego i bułgarskiego podaje, że znaczenia hipotetyczne na poziomie formalnym ujawniają się pod postacią wykładników leksykalnych i syntaktycznych.

Należy zauważyć, że ustalenie grup wykładników odpowiadających poszczególnym poziomom prawdopodobieństwa (od H1 do H6) jest zadaniem wykonalnym dla pojedynczego języka. W wypadku zestawiania dwóch języków może dojść do sytuacji, w której wskazanie wykładników (np. polskich i litewskich) o ekwiwalentnym stopniu wyrażenia prawdopodobieństwa będzie obarczone pewnym błędem. Tego typu sytuacja jest możliwa, gdy występuje istotna dysproporcja w liczbie oraz charakterze wykładników między zestawianymi językami.

5.4.1.1. Struktura semantycznej kategorii modalności hipotetycznej do badań nad językami polskim i litewskim oraz gwarą puńską

W pracy przyjmuje się za V. Maldźiewą definicję modalności hipotetycznej wraz z podziałem na sześć poziomów prawdopodobieństwa. Tym niemniej czyni się drobne odstępstwo od proponowanego przez V. Maldźiewą podejścia — mianowicie wartość prawdopodobieństwa równa $\frac{1}{2}$ włącza się w zakres wielkości definiowanych dla modalności hipotetycznej. We wcześniejszej pracy, w której została poruszona

⁹⁰Oznaczenia od H1 do H6, wyrażające poszczególne stopnie rosnącej wartości prawdopodobieństwa zostały wprowadzone w tej pracy. Są również stosowane w innych opracowaniach, np. (Roszko, D., 2013).

tematyka litewskiego i gwarowego perfektum (Roszko, D., 2006), autorka podkreślała, że właśnie wielkość $\frac{1}{2}$ na skali prawdopodobieństwa najlepiej odzwierciedla samodzielne (bez wykładników leksykalnych) użycie gwarowego perfektum.

5.4.2. Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej

Modalność imperceptywna jest jedną z kategorii modalnych zawierających funk-tor możliwości. Podobnie jak modalność hipotetyczna jest kategorią zdaniową. Treść semantycznej kategorii modalności imperceptywnej to wyrażenie przez aktualnego nadawcę subiektywnego stosunku do powtórnie wypowiedzianych sądów, por. (M. Korytkowska w: *GKBP-6-2*, 1997). Ten subiektywny stosunek do powtórnie wypowiedzianych sądów definiuje się jako stan mentalny aktualnego nadawcy różny od „wiem”. Treść modalności imperceptywnej zakłada więc konieczność rozróżnienia dwóch nadawców: pierwotnego, który wypowiedział sąd, i aktualnego, który przytacza ten sąd i jednocześnie wyraża swój stosunek co do jego prawdziwości.

Wyróżnia się dwa poziomy prawdopodobieństwa powtórnie przekazywanych treści: pierwszy — poddający w wątpliwość prawdziwość powtórnie przekazywanych treści (I1), drugi — wzmocniony, bardziej zdecydowanie podważający prawdziwość tychże treści (I2).

M. Korytkowska treść semantycznej kategorii modalności imperceptywnej ujawnia w formie parafrazy. Dla zdania polskiego: *Adam rzekomo wyjechał do Chin.* — podaje następującą parafrazę:

x (aktualny nadawca) mówi (S'), że y powiedział (S''), że Adam wyjechał do Chin i x mówi (S'''), że być może Adam wyjechał do Chin (x nie wie, czy Adam wyjechał do Chin.) (por. Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007, s. 74).

W przytoczonej parafrazie:

- x — aktualny nadawca
- y — pierwotny nadawca
- S' — stan wypowiedzi aktualnego nadawcy
- S'' — stan pierwotny = treść pierwotnej wypowiedzi (tu cytowanej przez aktualnego nadawcę)
- S''' — stan mentalny aktualnego nadawcy wyrażający prawdopodobieństwo różne od wartości prawdy i fałszu (czyli zawartego między wartościami 0 i 1)

Stan mentalny (S''') i stan wypowiedzi (S') cechuje jednoczesność wystąpienia.

Należy mieć na uwadze, że nie wszystkie zdania, w których nadawca referuje wypowiedzi innych nadawców klasyfikuje się jako zdania o nacechowaniu imperceptywnym. Zdarza się, że nadawca jawnie powołuje się na wypowiedź innej osoby (podaje źródło) i jednocześnie w sposób całkowicie neutralny powtarza wypowiedziane przez przywoływaną w wypowiedzi osobę treści (np. pol. *Janek powiedział mi, że poprosił dyrektora o urlop.*). Tego typu zjawisko M. Korytkowska nazywa szeroko pojętą renarratywnością (Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007, s. 73). Również możliwe jest opuszczenie źródła informacji w zdaniach z tzw. szeroko pojętą renarratywnością, por. pol. *Piszą, że stan zdrowia poszkodowanych*

w awarii jest przesądzony. Zatajenie źródła informacji nie oznacza, że aktualny nadawca poddaje w wątpliwość treść ponownie przekazywanej wypowiedzi.

Jak to wskazano wyżej w p. 5.4.1 również w wypadku modalności imperceptywnej ustalenie grup wykładników odpowiadających poszczególnym poziomom prawdopodobieństwa (I1 lub I2) jest zadaniem wykonalnym dla pojedynczego języka. W wypadku zestawiania dwóch i więcej języków, między którymi obserwuje się znaczne dysproporcje w liczbie oraz w charakterze wykładników, ustalenie międzyjęzykowych ekwiwalentów może charakteryzować się pewnym stopniem przybliżenia. Na przykład, jak podaje R. Roszko (1993), litewskie formy modus relativus znajdują odzwierciedlenie w języku polskim tylko wtedy, gdy zostają formalnie podwojone, czyli użyte dla wyrażenia wzmocnionego stopnia odrzucenia prawdziwości przekazywanych treści. R. Roszko przyczynę tego stanu upatruje właśnie w dysproporcji środków. Otóż w litewskim modus relativus jest kategorią morfologiczną, która nie znajduje swego odpowiednika w języku polskim jako kategorii morfologicznej. O podobnym zjawisku w języku bułgarskim pisze M. Korytkowska, por. (Koseska-Toszeva, Korytkowska, & Roszko, R., 2007, s. 93).

5.4.2.1. Struktura semantycznej kategorii modalności imperceptywnej do badań nad językami polskim i litewskim oraz gwarą puńską

W tej pracy bez żadnych modyfikacji przyjęta została definicja modalności imperceptywnej. Na skali prawdopodobieństwa wyróżnia się dwa stopnie I1 i I2, gdzie I2 charakteryzuje się zdecydowaniem niskim stopniem prawdopodobieństwa (nadawca wyraźnie odcina się od powtórnie przekazywanych treści), zaś I1 — oscyluje wokół wartości $\frac{1}{2}$.

6. Kwantyfikacja w grupie imiennej

Jak już to zostało powiedziane w Rozdz. 5 (p. 5.3), teoria kwantyfikacji zakresowej zostaje wykorzystana w tej pracy jako narzędzie do opisu zjawiska określoności/nieokreśloności frazy imiennej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej. Kwantyfikacja jota-operatorowa jest wyznacznikiem jednostkowości, która — zgodnie z propozycją V. Koseskiej (Koseska, 1982) — jest uważana za pojęcie równoznaczne z określonością. Natomiast kwantyfikacja ogólna i kwantyfikacja egzystencjalna składają się na niejednostkowość, czyli nieokreśloność. W związku z powyższym opozycja kwantyfikacyjna jednostkowości do niejednostkowości staje się podstawą wyróżnienia semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności.

Kwantyfikacja zakresowa ujawnia się zarówno w grupie imiennej jak i grupie werbalnej. W tej pracy uwaga zostaje skupiona tylko na grupie imiennej. Ograniczenie opisu do grupy imiennej zostało podyktowane obecnością morfologicznej kategorii określoności w języku litewskim (por. Rozdz. 4, p. 4.4, s. 112), szczątkową jej postacią w gwarze puńskiej oraz brakiem takowej w języku polskim.

6.1. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w gwarze puńskiej

Litewska gwara puńska (zob. Rozdz. 2, p. 2.4.2.7-Przymiotnik, s. 49) zachowała ślady dawnej morfologicznej kategorii określoności bazującej na sufiksie *-ulis*, *-ė* (por. LD, 2005). Ponadto w gwarze puńskiej w wersji okrojonej funkcjonuje znana z postaci literackiej morfologiczna kategoria określoności, por. (Macukonienė, Markevičienė, 2006). Podstawą wyróżnienia tej kategorii jest opozycja form przymiotnikowych o odmianie rzeczownikowej do form (przymiotnikowych) o odmianie zaimkowej. Nie wszystkie jednak litewskie przymiotniki wchodzą w tę opozycję. Jedynie przymiotniki jakościowe tworzą opozycję form o odmianie rzeczownikowej i zaimkowej. Do wykładników morfologicznej kategorii określoności można zaliczyć także formy należące do innych klas, np. imiesłowy odmienne, niektóre liczebniki czy zaimki.

Niezależna od morfologicznej — semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności, zgodnie z założeniami teoretycznych badań konfrontatywnych, jest kategorią zdaniową. Wykładnikami określoności i/lub nieokreśloności w gwarze mogą być środki leksykalne, morfologiczne i syntaktyczne. Postać semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności nie jest podyktowana formalną postacią gwary,

lecz wynika z przyjętych za Koseską (Koseska, 1982; Koseska-Toszewa, & Gargov, 1990) założeń. Określoność zostaje zdefiniowana jako jednostkowość. Nieokreśloność zaś — jako egzystencjalność i ogólność. Jednostkowość posiada dwa warianty: jednostkowość elementu (obiektu) i jednostkowość (unikalnego) zbioru. Dla egzystencjalności i ogólności wyróżnia się podkategorie: odpowiednio egzystencjalności A i egzystencjalności właściwej oraz ogólności zwyczajowej i ogólności właściwej, por. Rozdz. 5 (p. 5.3.1, s. 177).

6.1.1. Wykładniki określoności w gwarze puńskiej

6.1.1.1. Wykładniki jednostkowości obiektu / zbioru obiektów w gwarze puńskiej

Nie istnieje jeden ściśle zdefiniowany wykładnik gwarowy służący wyrażeniu znaczeń jednostkowości. Morfologiczna kategoria określoności w gwarze to relikat przeszłości zachowany dziś głównie w formach nazwisk, por. Balulis, Burdulis, Gražulis, Nevulis, Pečulis (/Peculis), Škarnulis, Vaičulis, np.

[229] gwar. *Nevulis* aina namo.
Niewulis idzie do domu.

O innym — zbliżonym do postaci znanej z języka literackiego — wariacie morfologicznej kategorii określoności również świadczą zastygłe formy. Najczęstsze z nich to: gwar. *juodoj* '(ta) czarna', *margoj* '(ta) łaciata', *jaunoj* '(ta) młoda', *žaloj* '(ta) bordowa', *amžinaj acils* 'wieczny odpoczynek', *jaunasai*⁹¹ 'pan młody', *jaunoj* 'panna młoda' i in. Jak można zauważyć, przeważają formy rodzaju żeńskiego.

[230] gwar. Šliūban išvažuojanc jaunikas ir *jaunoj* turėj stangų prie kairos pusės.
 Jadąc do ślubu młody i *młoda* mieli wstęgę po lewej stronie.

W EKorpGP liczba przymiotników o odmianie zaimkowej użytych w funkcji jednostkowej jest bardzo niska (blisko 20 przykładów). Przypadki zastosowania tych form są rejestrowane głównie w wypowiedziach przedstawicieli pokolenia starszego. Pokolenia młodsze i średnie Litwinów puńskich w zasadzie nie stosują tych form. Macukonienė i Markevičienė (2006) zauważają, że pokolenie młodsze, które poznaje literacką postać odmiany zaimkowej przymiotnika w szkole, nie stosuje jej na co dzień, nawet podczas zajęć szkolnych. Pewną przeszkodą w powszechnym stosowaniu literackiej postaci morfologicznej kategorii określoności może być fleksja w formach przymiotnikowych o odmianie zaimkowej, por. gwar. *jaunasai* 'pan młody': lit. *jaunas* 'jw.'

Odstąpienie od użycia postpozycyjnego *-jis*, *-ji* jako wykładnika określoności może oznaczać, że użytkownicy gwary puńskiej preferują inne sposoby sygnalizacji znaczenia jednostkowości w tekście. Zapewne jest nim występujący w prepozycji zaimek wskazujący *tus/tas* 'ten', por.:

⁹¹W gwarze puńskiej forma sporadyczna. Zazwyczaj w tym znaczeniu jest używana forma *jaunikis*.

[231] gwar. *Kunigui* dèdè dau čistų bričkų ir *purmony*. O **tus** *purmonas* per laukus su **tuom** *kunigu* lekia in miestelį.

Księdzu dał wujek czystą bryczkę i *furmana*. A *ten furman* pędzi przez pola z *tym księdzem* do miasteczka.

W przykładzie [231] można zaobserwować dwie analogiczne pary wyrażen:

kunigui : su **tuom** *kunigu*

oraz

purmony : **tus** *purmonas*.

Pierwszy element w każdej parze to wyrażenie proste (*kunigui*, *purmony*), będące wykładnikiem nieokreśloności (tu egzystencjalności właściwej). Drugi element — to wyrażenie złożone, zawierające gwarowy zaimek wskazujący *tus/tas* (**tus** *purmonas*, su **tuom** *kunigu*) i wyrażające jednostkowość obiektu. Aby rozróżnić znaczenia odczytywane z wyróżnionych w przykładzie [a] wyrażen, zostaną podane parafrazy:

[231'] *kunigas* — ‘istnieje taki ksiądz, któremu wujek użyczył czystą bryczkę’

oraz

purmonas — ‘istnieje taki furman, którego do powożenia użyczonej bryczki przydzielił wujek’

Wyrażenia złożone zawarte w drugim zdaniu można parafrazować w sposób poniższy:

[231''] *tus purmonas* — ‘dokładnie ten furman, którego do powożenia użyczonej bryczki przydzielił wujek’

oraz

tus kunigas — ‘dokładnie ten ksiądz, któremu wujek użyczył (wtedy) czystą bryczkę’

Oba wyrażenia proste użyte w pierwszym zdaniu sygnalizują istnienie obiektów (księdza i furmana), por. [231']. Wyrażenia złożone w drugim zdaniu już nie sygnalizują istnienia obiektów, lecz je dokładnie nazywają, por. [231''].

O wyjątkowym charakterze gwarowego *tus/tas* świadczy liczba 10 986 użyć odnotowanych w EKorpGP. W przeliczeniu na udziały procentowe gwar. *tus/tas* stanowi blisko 4,88% użyć wszystkich leksemów. Wyższą frekwencję wykazuje tylko gwarowe *ir* ‘i’ — 4,96%. Trzeciemu w kolejności gwarowemu leksemowi *būc* ‘być’ przypisuje się już tylko trzyprocentową frekwencję.

Gwarowemu zaimkowi wskazującemu *tus/tas* funkcjonalnie odpowiada polski wieloznaczny zaimek *ten*. Podobnie jak w (Roszko, R., 2004) również w tej pracy rozróżnia się dwa warianty polskiego *ten*: *ten*₁ i *ten*₂. Wariantowi *ten*₁ przypisuje się znaczenie ‘dokładnie ten’, natomiast wariantowi *ten*₂ — znaczenie ‘ten tutaj, ten bliżej’. Przyjmując powyższe rozróżnienie znaczeń, należy polskie *ten*₁ uznać za funkcjonalny odpowiednik gwarowego *tus/tas*. W niektórych kontekstach pol-

ski uzus nie dopuszcza stosowania leksemu *ten*, preferując inne polskie formy jak *tamten* oraz *on*. W przypadku wymienionej formy pol. *tamten* również należałoby wyróżnić dwa warianty znaczeniowe: *tamten*₁ — odpowiadające użyciu gwarowego *tus/tas* ‘dokładnie ten’ oraz *tamten*₂ ‘ten tam , ten dalej’, korespondujące z użyciem gwarowego *anus/anas* ‘ten tam , ten dalej’.

Gwarowe zaimki zachowały rodzaj nijaki w formie szczątkowej. Formą rodzaju nijakiego zaimka *tus/tas* jest postać *tai*, por.:

- [232] gwar. Kas atėj?
Tai buvo tetos tėvai.
 Kto (wtedy) przyszedł?
To byli rodzice cioci.

W zestawieniu z językiem polskim frekwencja gwarowego zaimka *tai* w rodzaju nijakim jest wyraźnie niższa. Niekiedy forma rodzaju nijakiego *tai* jest wypierana przez wariant w rodzaju męskim, por.:

- [233] gwar. Darəm kiek galėjom, ale ir *tas* nieko nepadėjo, žami turėjom par-duoc.
 Robilišmy, ile bylišmy w stanie, lecz i *to* nic nie dało, bylišmy zmu-szeni sprzedać ziemię.
 [234] gwar. An stało buvo tį kas padėta, kur dartes yra *tas*?
 Na stole było coś zostawione, gdzie *to* jest teraz?

Forma zaimka wskazującego *tus/tas* pojawia się również w wyrażeniach złożonych. 35% odnotowanych w EKorpGP użyć *tus/tas* przypada na wyrażenia złożone, por.:

- [235] gwar. ***Tasai*** viedras nor ir buvo sanesnis, ale drūtesnis, ilgiau laikė.
 To wiadro choć starsze, było mocniejsze, dłużej trzymało.
 [236] gwar. ***Tus*** bernas apsigyveno Ožkiniuose.
 Ten parobek zamieszkał w Oszkiniach.
 [237] gwar. Jai išpuotė ***tus*** bliūdas.
 Upuściła tę misę.
 [238] gwar. ***Toj*** kumelaitė kaip ištrūko — ir laukan.
 Ta kobyłka jak wyrwała się — i na dwór.

W przykładach [235] i [238] zwraca uwagę forma złożona zaimków *tas-ai* (rodzaj męski) i *to-j* (rodzaj żeński). Łączna liczba złożonych form zaimka *tus/tas* w EKorpGP jest znaczna i przekracza tysiąc. Najczęściej rejestrowaną formą złożoną zaimka jest wariant w rodzaju żeńskim *toj* (blisko 600 użyć). Wariant zgodny z postacią literacką *toji* w EKorpGP został zanotowany tylko raz. Najczęściej notowaną formą złożoną rodzaju męskiego jest gwar. *tusai*. Postać *tasai* nie jest bardzo rozpowszechniona.

W gwarze dla wskazania bliżej znajdującego się obiektu stosowany jest zaimek wskazujący *šis/šitas/šitus*, który wraz z innym zaimkiem *anus/anas* tworzy opo-

zycję obiektów bliższego i dalszego. Te zaimki również uznaje się za wykładniki jednostkowości w gwarze.

Typowym gwarowym wykładnikiem jednostkowości są również zaimki osobowe, np. *aš* ‘ja’, *mes* ‘my’, *tu* ‘ty’, *jūs* ‘wy’, *jis/jisai* (forma złożona) ‘on’, *jie/jiej* (forma złożona) ‘oni’, por.:

- [239] gwar. Pasakė — Ainu ieškoc, ir išėj. Žūru aina *jisai* palei kelių in miestelį ir dairosi.
Powiedział — Idę szukać, i wyszedł. Widzę, że idzie on wzdłuż drogi do miasteczka i się rozgląda.
- [240] gwar. Na ir Birutė dau pinigų, o *aš* sėdzu ant mašinos ir sakau — Da pridėk.
No i Biruta dała trochę pieniędzy, a ja siedzę na przypiecku i mówię — Dołóż jeszcze.
- [241] gwar. Aina *jiej* per kaimų, ir užpuola *juos* šunės.
Oni idą przez wieś, i napadają na nich psy.

Także zaimki osobowe sygnalizujące dwa obiekty, np. *abu/abudu* ‘(my, wy, oni) obaj, oboje’, *mes abu/abudu* ‘my dwaj’, *mudu* ‘my dwaj’, *judu* ‘wy dwaj’, *judzvi* ‘wy dwie’, *jiej abu/abudu* ‘oni dwaj’, *juodu* ‘oni dwaj’, *abi/abidzvi* ‘(my, wy, one) dwie’, *judzvi* ‘one dwie’, *mudzvi* ‘my dwie’ por.:

- [242] gwar. Užėj pas susiedkų ir *abidzvi* susvėlino.
Zaszła do sąsiadki i obie się spóźniły.
- [243] gwar. *Abudu* nuvėj laukan, vakari pasislėpė už krūmų ir laukia.
Obydwaj poszli na dwór, wieczorem schowali się za krzaki i czekają.

Samodzielnie użyte formy *abudu* i *abidzvi*, także w wyrażeniach złożonych zawierających zaimki osobowe liczby mnogiej (*mes*, *jūs*, *jie* / *jiej*, *jos*), są jednoznacznymi wykładnikami jednostkowości obiektu. Formy *abu* i *abi* (także w wyrażeniach złożonych) mogą być wykładnikiem również innej kategorii semantycznej — ilości.

W grupie zaimków osobowych należy wyróżnić formy zaimkowe w liczbie mnogiej użyte w funkcji grzecznościowej. Są to leksemy: *Jūs* ‘Pan, Pani, Państwo’, *Jie* ‘Pan / On’ oraz *Jos* ‘Pani / Ona’, np.:

- [244] gwar. *Jos* eina, o *Jie* dar sėdzi.
Pani (= ona) już idzie, a Pan (= on) jeszcze siedzi.
- [245] gwar. *Jūs* bagoci, *Jūs* galit mokėc.
Jest Pan bogaty, więc może Pan płacić.
- [246] gwar. Nežinoj, kad *Jūs* ateisit.
Nie wiedział, że Pani przyjdzie.

Zaimki osobowe w formie dopełniacza pełnią funkcję zaimków dzierżawczych, np. *mano* ‘mój’, *tavo* ‘twój’, *jo* ‘jego’, *jos* ‘jej’, *mūs(y)* ‘nasz’, *jūs(y)* ‘wasz’, *jy* ‘ich’. Wymienione zaimki zazwyczaj występują w wyrażeniach złożonych, przyczyniając się do jednostkowego nacechowania wyrażenia złożonego, por.:

- [247] gwar. *Jo tvora* buvo aukštai aptverta.
Jego płot był wysoki.
- [248] gwar. Antanas, tai *ju sūnus*.
 Antoni, to *ich syn*.
- [249] gwar. O kap buvo *mūsy licėjaus* dzvidešimt penkmetis, daug kas atvažau.
 Kiedy było dwudziestopięciolecie naszego liceum, dużo (absolwentów) się zjechało.

Sporadycznie w EKorpGP notowane są samodzielne użycia tych zaimków w wyrażeniach zredukowanych do postaci samego zaimka gwar. *jo* (<*jo arkliai*):

- [250] gwar. Mano arkliai geri, o *jo* menki.
 Moje konie są dobre, a jego słabe.

Rzeczowniki jako wyrażenia proste stosunkowo rzadko zostają użyte jako wykładnik jednostkowości. Najczęściej wyrażenie proste jako wykładnik jednostkowości jest oparte na nazwie własnej, por.:

- [251] gwar. Pusnis ėj *per Punksy*.
 Zameć śnieżna szła *przez Puńsk*.
- [252] gwar. An kalno buvo kluonas, dabar ca gyvena *Sigitas*.
 Na górze była stodoła, teraz tu mieszka *Sygit*.

Rzeczowniki pospolite jako wyrażenie proste w funkcji wykładnika jednostkowości należą do rzadkości. Pozycje składniowe, w których można by oczekiwać wyrażen prostych rzeczownikowych, mogą zostać niewypełnione, por.

- [253] gwar. [p] Draugai užvažau pas mano tėvų. [q] _____ Norėj valgyć, _____
 ne acisėdo už stalo ir cyli.
 Koledzy zajechali do mojego ojca. _____ Chcieli jeść, _____ nie
 usiedli do stołu i milczą.

Wariant zdania z przykładu [253] *Draugai norėj valgyć, ne ...* z wypełnioną pozycją podmiotu przez wyrażenie proste jest teoretycznie możliwy. Jednak w takiej sytuacji odbiorca przekazu mógłby odnieść wrażenie, że nadawcy zależy na podkreśleniu, że to są właśnie koledzy. Natomiast mniej istotna okazałaby się informacja, kim są ci koledzy.

Wypełnienie potencjalnych pozycji składniowych w zdaniu [q] jest z pewnością możliwe przez wyrażenia proste zaimkowe (np. gwar. *ciej*) ‘ci’ lub złożone zaimkowerzeczownikowe (np. *ciej draugai* ‘ci koledzy’), por. w zdaniu *Ciej norėj valgyć*. Zamiast proponowanych wyżej wyrażen *ciej* i *ciej draugai* jest możliwe użycie formy osobowej zaimka *jie/jiej* ‘oni’. Jednak użycie tej formy zaimka mogłoby wprowadzić odbiorcę w zakłopotanie, czy przy stole usiedli tylko koledzy, czy koledzy z ojcem nadawcy.

Niekiedy jednak wyrażenia proste rzeczownikowe fundowane przez nazwy pospolite mogą wyrażać znaczenia jednostkowości, np.

- [254] gwar. — Tai kas tep pas jumis, kap gyvenasi?
 — A, kažkap ten gyvenam. *Vaikai* — dideli jau, galima sakyt. [...]
 — To, co u was slychać, jak żyjecie?
 — A, jakoś tam mieszkamy. Dzieci duże już, można powiedzieć.
 [...]

Wyrażenie proste gwar. *vaikai* ‘dzieci’ (przykład [254]) w kontekście jest jednoznacznie odczytywane jako dzieci osoby mówiącej o swojej rodzinie. Wyrażeniom prostym fundowanym przez nazwy pospolite towarzyszy niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. Oznacza to, że poza kontekstem czy sytuacją jednoznaczna interpretacja tych wyrażen jako jednostkowych nie jest możliwa.

Wyrażenia proste fundowane przez nazwy pospolite w pozycji dopełnienia nigdy nie wyrażają jednostkowości. W tej pozycji wymagane jest wyrażenie złożone zawierające zaimek, por.:

- [255] gwar. Juozas nupirko sasara *ty skripky*.
 Te (właśnie) skrzypce Józef kupił siostrze.

Wyrażenia złożone fundowane przez rzeczowniki pospolite, określane jako deskrypcje określone, zazwyczaj pozbawione są wieloznaczności. Szczególnie gdy częścią wyrażenia złożonego są zaimki lub rzeczowniki własne, np.: *jo draugas* ‘jego przyjaciel’, *mūs Jonukas* ‘nasz Janek’, *Punsko mokykla* ‘szkoła w Puńsku’, *Punsko parapijos klebonas* ‘proboszcz parafii puńskiej’, *Radzevičų Vytas* ‘Witek Radzewiczów’, por. wyżej [255] oraz:

- [256] gwar. *Mūs Silvijai* devyniolika metų.
 Nasza Sylwia ma dziewiętnaście lat.
 [257] gwar. Mani laido mokycis *Punsko mokyklon*.
 Mnie uczyć się posłali do szkoły w Puńsku.
 [258] gwar. *Punsko bažnyčiai* sudėta daug pinigų.
 Na kościół w Puńsku zgromadzono dużo pieniędzy.
 [259] gwar. *Berznyko bažnyčioj* viena nedzelia lietuvių, kita — lenkams.
 W kościele w Berżnikach jedna niedziela jest dla Litwinów, druga — dla Polaków.

Użycie niektórych nazw pospolitych (jako wyrażen prostych) warunkuje jednostkowość. Do tych nazw można zaliczyć: *tėvas* ‘ojciec’, *motka* ‘matka’, *tėtė* ‘tato’, *mama* ‘mama’, *namai* ‘dom (rodzinny)’, *šaimyna* ‘rodzina’, *tėvynė* ‘ojczyzna’, *tėvynė/tėviškė* ‘ojcowizna’, *dangus* ‘niebo’, *šetonas* ‘szatan’, *pekla* ‘piekło’, *ražančus* ‘różaniec’, *mėnulis* ‘księżyc’, *saulė* ‘słońce’, *žemė* ‘ziemia’. Jednostkowość części wymienionych nazw wynika z jedyności tych nazw (np. *mėnulis* ‘księżyc’, *saulė* ‘słońce’), por. [260]. Użycie wyróżnionych wyżej nazw pospolitych w wyrażeniach złożonych również warunkuje jednostkowość, np.:

- [260] gwar. Po sapcynių pradedą kaicyc *saulė* — langai raikia atdaryc.
 Po siódmej słońce zaczyna grzać — trzeba okna otwierać.

- [261] gwar. Vaikucam nevalia išaici iš namų po *sautės nuslaidzimo*.
Po zachodzie słońca dzieci nie mogą wychodzić z domu.

Liczebniki jako wykładniki jednostkowości to przede wszystkim formy porządkowe, np. *pirmas* ‘pierwszy’, *antras* ‘drugi’ itd. Sporadycznie w funkcji jednostkowej bywa wykorzystywany liczebnik główny *vienas* ‘jeden’, por.:

- [262] gwar. Jonukų atveda draugai, **vienas** už parankės da laiko, o kitas mik. Janka koledzy prowadzą, *jeden* jeszcze trzyma pod rękę, a *drugi* czmychnął.
[263] gwar. **Pirmus** metus ganiau, o **antrus** pardaviau.
W pierwszym roku pasłem, a na drugi sprzedałem
[264] gwar. Anglų, ar nuo **pirmos**? Lenkų nuo *antros*.
Angielskiego (uczą), czy od pierwszej (klasy)? Polskiego od drugiej klasy.
[265] gwar. Buvo dzvi, pameni. Petras paėmė **antrų**, ir **antros** yra cie vaikai. Były dwie, pamiętasz. Piotr ożenił się z (tą) drugą, i (to tej) drugiej są te dzieci.

W zdaniu [263] liczebnik porządkowy *pirmas* jest częścią wyrażenia złożonego *pirmi metai* ‘pierwszy rok’, natomiast liczebnik *antras* — zredukowanym wyrażeniem złożonym (<*antri metai* ‘drugi rok’). W przykładzie [264] dwukrotnie obserwujemy wyrażenia zredukowane do postaci liczebnika porządkowego: *pirma* (<*pirma klasė* ‘pierwsza klasa’) i *antra* (<*antra klasė* ‘druga klasa’).

6.1.2. Wykładniki nieokreśloności w gwarze puńskiej

6.1.2.1. Wykładniki egzystencjalności A obiektu w gwarze puńskiej

W gwarze puńskiej liczebnik *vienas* to jedyny wykładnik egzystencjalności A obiektu. Możliwe jest użycie gwar. *vienas* jako wyrażenie proste lub w wyrażeniu złożonym najczęściej fundowanym przez rzeczownik, np. *vienas vyrukas* ‘pewien mężczyzna’, *vienas tokias* ‘jeden taki’, por.:

- [266] gwar. Man **vienas** pasakė, kad jieji visi išėjo namo, cik jieji da liko ilgiau, norėjo da pašokc.
Taki jeden mi powiedział, że oni wszyscy poszli do domu, tylko ci jeszcze zostali dłużej, chcieli jeszcze potańczyć.
[267] gwar. Buvo **vienas** žydas, kuris tą namą statė.
Był *taki jeden Żyd*, co ten dom budował.
[268] gwar. **Vienas** dovudza buvo papirktas.
Pewien dowódca był przekupiony.
[269] gwar. **Vienas** gaspadorus laikė dzvidešims žysų. Atėj vokiecai, nužūrėj ir rado.
Pewien gospodarz trzymał dwadzieścia gęsi. Przyszli Niemcy, zauważyli i znaleźli.

6.1.2.2. Wykładniki egzystencjalności właściwej w gwarze puńskiej

Typowym wykładnikiem egzystencjalności właściwej jest wyrażenie proste rzeczownikowe w mianowniku, fundowane przez nazwy pospolite. Najczęściej takie wyrażenie występuje na początku zdania, bezpośrednio po czasowniku w formie 3. osoby czasu przeszłego jednokrotnego, por. formy *vesaila*, *vopai*, *vyras* w zdaniach:

- [270] gwar. Buvo *vesaila*. Užėj *vopai*.
Było wesele. Przyszli wopiści.
[271] gwar. No, buvo *vyras*. Su kašu ėjo vogc.
Tak, był mężczyzna. Z koszem szedł kraść.

Niekiedy tego typu zdania nazywa się egzystencjalnymi.

Możliwe są przypadki funkcyjnie analogicznych wyrażen również w formie dopełniacza, np.

- [272] gwar. *Arkliavagių* buvo po velnių.
Koniokradów było do diabła i trochę.

Typową pozycją składniową, w której wyrażenia proste rzeczownikowe są nacechowane egzystencjalnie, jest dopełnienie, np.

- [273] gwar. Ant kelio rado *surištų versukų*.
Na drodze znalazł związane cielę.

Możliwe są również wyrażenia złożone w funkcji wykładnika egzystencjalności właściwej, np.:

- [274] gwar. Gyveno *bagotas gaspadorus* ir nesuciko su žmona.
Był *bogaty gospodarz* i z żoną żył w niezgodzie.
[275] gwar. Atvažau *broliai du suagį*.
Przyjechali *dwa dorośli bracia*.

Podane w przykładach [274–275] wyrażenia złożone nie są często notowane. Aby podkreślić egzystencjalność obiektu, wyrażenie proste może zostać rozbudowane do postaci złożonej przez dodanie tzw. zaimka nieokreślonego, np. *kokias/kokis* ‘jaki(ś)’, por.

- [276] gwar. Rado *kokių stubukų* giroj.
Znalazł w lesie *jakiś domek*.

Częściej jednak gwarowe wyrażenia złożone fundowane na nazwach pospolitych rzeczowników zawierają zaimek z partykułą, np. *tį kokias vaikas* (sporadycznie: *kokias tą vaikas*) ‘jakiś dziecko’:

- [277] gwar. Vakar atveže *tį kokias knygas*, nežinau ar tokias kokių nori.
Wczoraj przywiózł *jakiś książki*, nie wiem, czy takie, jakie chciał.

- [278] gwar. Panevaliu nieko nevirdavo. Šučino bulvių ir *tj kokios strovės*.
Na siłę nic nie gotowano. Gotowano ziemniaki i *jakiės jedzenie*.

Możliwa jest również redukcja wyrażenia do postaci zaimka z partykułą, np. *tj kokias* (sporadycznie: *kokias tj*) ‘jakiś (tam)’, *tj kas* ‘ktoś’ itd., por.:

- [279] gwar. An stało buvo *tj kas* padėta, kur daries yra tas?
Na stole *coś* leżało, gdzie to jest teraz?
- [280] gwar. *Tj kokias* vakar pasakojo per radiju, kad po Naują metų kap kas pabrangs.
Wczoraj przez radio *ktoś* mówił, że w nowym roku *coś* lekko podrożeje.
- [281] gwar. Bobukė užlindus an pečaus davė *tj kų* vaikui.
Babka weszła na piec i *coś* dała dziecku.

W mowie przedstawicieli młodszego i średniego pokolenia typowe gwarowe konstrukcje zaimków z partykułą *tj* bywają zastępowane literackim odpowiednikiem z partykułą *kaž-*.

- [282] gwar. Akmuoj, akmuoj, pats akmuoj pastacic, tai dar jis *tj tokias* ar *kito-kias*, ale kadu norejo uždec kryžo, turi buc biski *kažkas* panašaus, ba kap tai, jaigu jis bus kokias va šleivas, tai ca ješkojom...
Kamień, kamień, sam kamień postawić, to jeszcze taki czy owaki (nie ma znaczenia jaki), ale kiedy postanowili umieścić krzyż, to musi być *coś* choć trochę podobne, bo jak to, jeżeli będzie jakiś krzywy, to my tu szukaliśmy...

Niestety, wyrażenia złożone z partykułą *kaž-* są też błędnie (w odniesieniu do języka literackiego) stosowane przez Litwinów puńskich. Zapewne pod wpływem polskich wyrażen z *-ś* (np. *ktoś, jakiś*) mogą wyrażać zarówno znaczenia egzystencjalności właściwej oraz ogólności zwyczajowej.

W języku litewskim równolegle z *kaž-* stosowane są warianty *kaži-* i *kažin*. Użytkownicy gwary puńskiej stosują cząstkę *kaž-* w wersji ściągniętej. Wariant *kaži* jako wykładnik egzystencjonalności został odnotowany tylko raz w zasobach EKorpGP. Forma *kažin* — ani razu.

Można wyróżnić jeszcze jedną partykułę gwarową, której użycie w wyrażeniu złożonym może wyrażać znaczenia egzystencjonalności właściwej. Jest nią forma *kap* (pod wpływem języka literackiego może pojawić się również *kai*), np.:

- [283] gwar. Norėj pasisamc vandinio, ir *kap katris* siekė — vanduo nupuldavo.
Chcieli zaczerpnąć wody, gdy *któryś* zabierał się do tego, to woda opadała.
- [284] gwar. — Tai arbatukę žalia ar Lipton?
— Žalioji gali būt, man kiekviena tiks šiandien.
— Nes *kai kurie* tai tik žaliają, bet sakau tik apie arbatą.

- To może zielonej herbatki czy Lipton?
- Zielona może być, dzisiaj każdą mogę wypić.
- Ponieważ *niektórzy* to tylko zieloną, ale mówię tylko o herbacie.

Nie odnotowuje się wielu przykładów użycia tej partykuły w gwarze. Zazwyczaj jest ona stosowana przez osoby o średnim lub wyższym wykształceniu, co może świadczyć o przejściu tej formy z języka literackiego.

Interesująco przedstawia się podwajanie partykuł w wyrażeniach. O zjawisku podwajania form, por. Rozdz. 2 (p. 2.4.2.7-Przysłówek – przyimek – spójnik – partykuła, s. 62), Rozdz. 7 (p. 7.1.1.4, s. 224). W przypadku wyrażen złożonych egzystencjalnych dochodzi do jednoczesnego użycia partykuły rodzimej (gwar. *tj*) i przejętej z języka literackiego (lit. *kaž*), np. *tj kažkokias* ‘jakiś’, por. w zdaniu:

- [285] gwar. *Tj kažkų* pasakė ir nuvej.
Coś powiedział i poszedł
- [286] gwar. *Tj kažkokias žmogus* stovėjo, ale kas ji per vienas, tai nežinau.
Gera! nematiau.
Jakis *człowiek* stał, ale kto to był, nie wiem. Dobrze nie widziałam.

Osobną grupę wykładników egzystencjalności właściwej stanowią zanegowane formy wykładników ogólności właściwej, np. *ne kožnas* ‘nie każdy’, *ne kiekvienas* ‘jw.’, *ne visi* ‘nie wszyscy’, por.:

- [287] gwar. Iš tolo man *ne viskas* girdėc.
Z daleka *nie wszystko* słycać.
- [288] gwar. Ir turėj duoc, bet *ne kožnas* turėj.
I musieli dać, ale *nie każdy* miał (co dać).
- [289] gwar. O va televizijoj ir ką groja, būna iš ryto. Nu aš kiek sykių, *ne kožnu syk*, *ne kožnu syk*, ale va tep pataikau, kad aš atmenu tuos tynajus, žmogų, išvaizdą sudėtą iš tų, tų ... aba tep atmenu, *tj vardus* ar ką. O, w telewizji jest program z rana. Ja ile razy, *nie za każdym razem*, *nie za każdym razem*, ale ot tak czasem odgadnę, na przykład sylwetkę człowieka ułożoną z tych, tych ... albo odgadnę imiona lub coś innego.
- [290] gwar. Išvien ten rašo ir rašo esemesus, bet *ne kiekvienas* skaito.
Cały czas piszą i piszą esemesy, ale *nie każdy* czyta.
- [291] gwar. Nors jau *ne visi* žino kodėl.
Chociaż *nie wszyscy* wiedzą, dlaczego.

Zazwyczaj wyżej wymienione wykładniki egzystencjalności właściwej występują samodzielnie (por. przykłady [287–288, 290–291]). Niekiedy mogą tworzyć złożone wyrażenia wraz z rzeczownikami (por. [289]). Wykładnikiem o najwyższej frekwencji jest *ne visi* ‘nie wszyscy’ (25 użyc w EKorpGP). Rzadziej spotykana postać to *ne kožnas* ‘nie każdy’ (15 użyc). Najniższą frekwencję wykazuje *ne kiekvienas* ‘nie każdy’ (3 użycia).

W korpusie EKorpgP nie odnotowano ani jednego użycia takich wykładników jak lit. *kas ne kas* ‘jw.’, *kuris ne kuris* ‘jw.’.

Stosunkowo rzadko używane są zestawione ze sobą wyrażenia typu *vienas* ‘jeden/jakiś’, *vieni* ‘jedni/jacyś’ i *kitas* ‘jakiś inny’, *kiti* ‘jacyś inni’, np.:

- [292] gwar. *Vieni kitus* pravardžiavo burduliukais, žaliukais.
Jedni drugih przezywali burdulukami, zielonymi.
- [293] gwar. *Susiko* po metą, ale *vienas kito* nepažino.
 Spotkali się po latach, ale *jeden drugiego* nie poznał.
- [294] gwar. *Vieni* dzirba, *kiti* bažnyčon.
Jedni pracują, *inni* (idą) do kościoła.

Sporadycznie w funkcji egzystencjalnej występują zaimki bez jakichkolwiek partykuł, por.:

- [295] gwar. *Paraina iš sodo ir klauso*, kad *kas* pila kūtį.
 Przychodzi z sadu i słyszy, że *ktoś* (/ *coś*) przesypuje.
- [296] gwar. — *Ar ca kas* nevažau?
 — *Ogi kokias* graitai nuvažau.
 — Czy (przypadkiem) tu *ktoś* nie przejeżdżał?
 — *Ktoś* szybko przejechał.

6.1.2.3. Wykładniki ogólności zwyczajowej w gwarze puńskiej

W gwarze puńskiej typowym wykładnikiem znaczeń ogólności zwyczajowej są wyrażenia złożone zawierające zaimki i partykułę *tį*, np. *kokias tą vaikas* ‘jakieś (hipotetyczne) dziecko’, *kokias tą* ‘jakiś (hipotetyczny) obiekt’. O podobnym połączeniu w jednym wyrażeniu złożonym zaimków i partykuły *tį* była mowa w p. 6.1.2.2. Wówczas chodziło jednak o wykładnik egzystencjalności właściwej. W wypadku ogólności zwyczajowej partykuła *tį* znajduje się w postpozycji, w odróżnieniu od wyrażen z kwantyfikacją egzystencjalną właściwą, w których partykuła *tį* najczęściej pojawia się w prepozycji, por.:

- [297] gwar. *Gera* ar negerai, jaigu cik *kokias tą* pasakis, kad tep — ir viskas.
 Dobrze czy źle, jeśli tylko *ktoś* ci powie, że tak — i wszystko.

W wyrażeniach o kwantyfikacji ogólnej zwyczajowej częstka *tį* bywa opuszczana. Wówczas wykładnikiem ogólności zwyczajowej są wyrażenia proste (sporadycznie złożone) zawierające zaimki bez modyfikującej partykuły, por.:

- [298] gwar. *Tas parašė ir padėj ant stalo*, kad ***kas*** jam pasakytų, *kas* tai yra.
 On napisał i położył na stole, żeby *ktoś* mu powiedział, o co chodzi.
- [299] gwar. *Ti kokias vakar pasakoj*o per radiju, kad po Naują metą kap ***kas*** pabrangs.
 Wczoraj przez radio *ktoś* mówił, że w nowym roku *coś* lekko podrożeje.

- [300] gwar. Neužilgo atlakia du vyrukai ir — Ar ca *kas* nevažau?
 Za chwilę przybiega dwóch mężczyzn i — Czy (przypadkiem) tu
ktoś nie przejeżdżał?

W punkcie 6.1.2.2 wspomniano już, że użytkownicy gwary puńskiej (pokolenie średnie i młodsze) błędnie włącza do wyrażen złożonych partykułę *kaž-*, uznając ją za wykładnik ogólności zwyczajowej. Dlatego w opisie gwarowych wykładników kwantyfikacji ogólnej zwyczajowej należy uwzględnić kilka wariantów synonimicznych wyrażen: (a) zawierających w postpozycji partykułę *tį*, (b) zawierających partykułę *kaž-*, por. przykład [301] oraz (c) nie zawierających jakichkolwiek partykuł.

- [301] gwar. ***Kažky*** nupirk graicau ir grižk.
 Kup *coś* szybko i wracaj.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na jeszcze jeden sposób wyrażania ogólności zwyczajowej, mianowicie za pomocą wyrażen prostych lub złożonych fundowanych przez rzeczowniki pospolite i nie zawierających form zaimkowych, por.:

- [302] gwar. *Cyki kiaulė* gilių duobį rausia.
 Cicha woda brzegi rwie.
 [Dosłownie: Cicha świnia głęboki dół ryje.]

Znaczenie kwantyfikacyjne tego typu wyrażen jest odczytywane w kontekście lub sytuacji, dlatego wyrażenia proste i złożone fundowane przez rzeczowniki pospolite i jednocześnie nie zawierające form zaimkowych należy uznać poza kontekstem za wieloznaczne.

6.1.2.4. Wykładniki ogólności właściwej w gwarze puńskiej

Typowym gwarowym wykładnikiem ogólności właściwej są wyrażenia złożone zawierające zaimki i partykułę *bile* (np. *bile kas* ‘każdy/ktokolwiek ; wszystko/cokolwiek’). Z pewnością gwar. *bile* jest zapożyczeniem z języka polskiego. Należy jednak podkreślić, że w odróżnieniu od polskiego *byle*, gwarowe *bile* bywa pozbawione nacechowania, nadającego wyrażeniu odcień ujemny, np.:

- [303] gwar. — Nežnau kų jam pirkc.
 — ***Bile*** kų pirk.
 — Nie wiem, co mu kupić.
 — *Cokolwiek* kup.
 [304] gwar. Gerai, kad ir ***bile*** kų suvalgo, bile ne alkanas būna.
 Dobrze, że *cokolwiek* je, *byle* nie był głodny.

Innym wykładnikiem ogólności właściwej są wyrażenia złożone zawierające zaimki i partykułę *bet* (np. *bet kas* ‘każdy/ktokolwiek ; wszystko/cokolwiek’, *bet katris vaikas* ‘każde dziecko’). Jest to konstrukcja zgodna z postacią literacką. Liczba odnotowanych w EKorpGP wystąpień wariantu z partykułą *bet* jest bardzo niska (sześć razy), podczas gdy analogiczna konstrukcja z gwarowym *bile* jest notowana

ponad 40 razy. Wyrażenia zawierające partykułę *bile* są stosowane przez przedstawicieli wszystkich grup wiekowych. Natomiast wyrażenia z partykułą *bet* częściej można spotkać w mowie osób wykształconych (szczególnie średniego i młodszego pokolenia), por.

- [305] gwar. *Bet katris vaikas* gali atsakyt, bet tik ne tu.
Każde dziecko może odpowiedzieć, lecz tylko nie ty (jesteś w stanie odpowiedzieć).

Gwarowe *visokias* w niektórych kontekstach może warunkować znaczenia ogólności właściwej, np.:

- [306] gwar. Ciej rozumni aina visur *in visokius* darbus.
 Ci mądrzy pójda wszędzie *do każdej pracy*.
 [307] gwar. Kap pinigų turėtau, visko pripirktau, *visokių* valgių ir gėrimų.
 Jeśli miałabym pieniądze, to wszystko bym kupiła, *wszelkie jedzenie i picie*.

Większość użyć gwar. *visokias* należy jednak łączyć ze znaczeniem ‘przeróżny’.

Istotną rolę w wyrażaniu znaczeń ogólnych właściwych odgrywają gwarowe formy *kožnas* ‘każdy’, *kiekvienas* ‘jw.’ *visi* ‘wszyscy’, *viskas* ‘wszystko’, *niekas* ‘nikt, nic’, *nei vienas* ‘ani jeden’. Cechą szczególną tych form jest fakt, że zazwyczaj nie wchodzą w skład złożonych wyrażen, por.:

- [308] gwar. Apžūrėj tuoj, o in stubų *nei vienas* nenori aic.
 Zaraz wszystko obejrzeni, a do domu *ani jeden* nie chce wejść.
 [309] gwar. Tai parašyta *viskas*, ką pirke, kiek raiks mokėc.
 Jest *wszystko* napisane, co kupić, ile trzeba zapłacić.
 [310] gwar. Ca *nieko* nēr, *viskas* girdėc.
 Tu *nikogo* nie ma, *wszystko* słyhać.
 [311] gwar. *Viskas* gatava.
 Wszystko jest gotowe.
 [312] gwar. Kap *visi* pavalgį sugulė, mes sutvarkėm kuchnių.
 Kiedy *wszyscy* zjedli i położyli się, posprzątałiśmy w kuchni.
 [313] gwar. Negrąžu, ba *visi* juoksis.
 Nieładnie, *wszyscy* będą się śmiać.
 [314] gwar. *Visi* iš ca išaikit.
Wydźcie stąd wszyscy.
 [315] gwar. Pjauk lygiai, kap *visi*.
 Tnij równo, jak *wszyscy*.
 [316] gwar. Kap dzienų? Ir *niekas* nematė?
 Tak za dnia? I *nikt* nie widział?
 [317] gwar. Tai jis *kiekvieno* klausė, kap ką daryc.
 To on *każdego* pytał, jak co robić.

Możliwe są też użycia tych form w wyrażeniach złożonych (por. [318] i [319]) lub

zredukowanych (por. [320]).

[318] gwar. *Mūs kaimi nei vienos sanmergēs.*

W naszej wsi nie ma *ani jednej starej panny*.

[319] gwar. *Prīžadēj nukombainuoc, neatvažavo ir užēj lietai. Da visi javai da stovi.*

Obiecał ściąć kombajnem, nie przyjechał i nadeszły deszcze. Jeszcze *całe zboże* na polu stoi.

[320] gwar. — Kiek da cagli raikia?

— *Nei vienos* [cagłos], ba cielas [pečus].

— Ile jeszcze potrzeba cegieł?

— *Ani jednej* [cegli], bo jest już [piec] cały.

Wykładnikami ogólności właściwej o najwyższej frekwencji są: *niekas* — 1 068, *visi* — 855, *viskas* — 470. Inne wymieniane w tym punkcie wykładniki zostały użyte zdecydowanie rzadziej, por. *nei vienas* — 74, *kiekvienas* — 45, *bile* — 42 i *bet* — tylko 6 razy.

6.1.3. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w gwarze puńskiej — podsumowanie

Rozróżnienie gwarowych wyrażeń określonych i nieokreślonych jest bardzo głęboko sformalizowane. Wykładniki określoności, poza oczywistymi nazwami własnymi oraz deskrypcjami określonymi zawierającymi nazwy własne, to również formy zaimków głównie wskazujących i osobowych. Szczególna rola przypada wykładnikowi *tus/tas*. Jest to zaimek wskazujący, którego użycie jest funkcjonalnie tożsame z funkcją rodzajnika.

W zróżnicowaniu formalnym znaczeń nieokreślonych również niebagatelną rolę odgrywają zaimki (tzw. nieokreślone) w kombinacji z partykułami, por. *tī kokias* (znaczenia egzystencjalne właściwe), *kokias tī/kokias* (znaczenia ogólne zwyczajowe) i *bile kokias* (znaczenia ogólne właściwe). Pod wpływem języka litewskiego w gwarze pojawiają się partykuły *kaž-* i *bet*. Pierwsza z wymienionych partykuł bywa błędnie stosowana zarówno jako wykładnik egzystencjalności właściwej (tak jak w języku literackim) oraz jako wykładnik ogólności zwyczajowej. Druga z partykuł *bet* zostaje zgodnie z normami języka litewskiego stosowana dla wyrażenia znaczeń ogólnych właściwych. Należy jednak podkreślić, że nie jest ona powszechnie stosowana. I nie jest to wynikiem ugruntowanej w gwarze partykuły *bile*, lecz przede wszystkim preferowaniem przez użytkowników gwary puńskiej innych form jak *niekas* ‘nikt’, *visi* ‘wszyscy’ i *viskas* ‘wszystko’.

6.2. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim

W oparciu o przedstawione w Rozdziale 4 cechy języków polskiego i litewskiego stwierdza się, że wspólne dla obu języków są wykładniki leksykalne. Sformalizowane środki wyrażania określoności i nieokreśloności znane są tylko językowi litewskiemu (por. Rozdz. 4, p. 4.4.2, s. 113) Podstawą wyodrębnienia morfologicznej kategorii określoności w języku litewskim jest opozycja form przymiotnikowych o odmianie

rzeczownikowej do form (przymiotnikowych) o odmianie zaimkowej. Pary opozycyjne w języku litewskim tworzą tylko przymiotniki jakościowe. Analogiczne zjawisko kategoryzacji znaczeń określoności można zaobserwować w innych formach, np. w imiesłowach odmiennych, liczebnikach porządkowych i niektórych zaimkach.

Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności — co niejednokrotnie było podnoszone, przejawia się w obu językach bez względu na to, czy pewne znaczenia (np. jednostkowości, egzystencjalności czy ogólności) zostały poddane formalizacji (morfologizacji). Rozpatrywanie kategorii jako semantycznej pozwala wyróżnić wykładniki należące do różnych poziomów języka, mianowicie: leksykalne, morfologiczne i składniowe. Zakres opisywanej tu semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności został zdefiniowany w Rozdz. 5 (p. 5.3.1, s. 177), por. też wyżej p. 6.1, s. 181.

6.2.1. Wykładniki określoności w językach polskim i litewskim

6.2.1.1. Wykładniki jednostkowości obiektu / zbioru obiektów w językach polskim i litewskim

Ze względu na znany fakt funkcjonowania w języku litewskim morfologicznej kategorii określoności⁹² opis wykładników jednostkowości zostanie rozpoczęty od tego zjawiska. Wyżej wspomniano już o niejednoznaczności form opisywanych w litewskiej literaturze przedmiotu w ramach jednej morfologicznej kategorii określoności, por. Rozdz. 4 (p. 4.4.2, s. 113). Tym formom poza wyrażaniem określoności przypisuje się również funkcję emfazy, por. (Valeckienė, 1998) oraz wyrażanie nieokreśloności (tylko znaczeń ogólnych właściwych), por. (Roszko, R., 2004, 2005) oraz niżej p. 6.2.2.3, s. 209.

Morfologiczna kategoria określoności bazuje na opozycji form o odmianie rzeczownikowej i odmianie złożonej — zaimkowej. Potencjalnie pary opozycyjne tworzą: (a) przymiotniki jakościowe (w ograniczonym stopniu względne), (b) liczebniki porządkowe, ułamkowe, (c) zaimki osobowe, wskazujące, dzierżawcze oraz (d) imiesłowy odmienne (poza formą imiesłowu czynnego czasu teraźniejszego 2, por. Rozdz. 4, p. 4.7.11, s. 145). Elementem formalnym różnicującym parę opozycyjną jest występujący w członie nacechowanym (tzw. określonym) postpozycyjny pochodzenia zaimkowego morfem *-jis*. Formy „określone” mogą występować samodzielnie jako wyrażenia proste oraz wchodzić w skład wyrażen złożonych. W tabeli 6-1 przedstawiono pary opozycyjne tworzone przez wyrażenia proste.

Poniżej przykłady ilustrujące wybrane użycia litewskich form „określonych” odnotowanych w EKorpPL-LT:

[321] pol.	Smutne jest twoje życie, hegemonie — w tym miejscu <i>mówiący</i> pozwolił sobie na uśmiech.
lit.	Tavo gyvenimas skurdus, igemone, — ir čia <i>kalbantysis</i> išdrįso nusišypsoti.

⁹²Tu i poniżej świadomie jest stosowany termin „morfologicznej kategorii określoności” za autorami litewskich gramatyk akademickich. O niedoskonałości samego terminu świadczy włączanie do tej kategorii innych znaczeń nie mających związku z powszechnie rozumianym zjawiskiem określoności/nieokreśloności, por. Rozdz. 1 (p. 1.4.3.3, s. 22).

Tabela 6-1 Opozycyjne pary wyrażeń prostych „określonych” i „nieokreślonych” w języku litewskim

Część mowy	Kategoria	Postać nieokreślona	Postać określona
		(mianownik, liczba pojedyncza)	
Przymiotnik	stopień równy	<i>naujas</i> ‘nowy’ <i>nauja</i> ‘nowy’ <i>žalias</i> ‘zielony’ <i>žalia</i> ‘zielona’ <i>šviesus</i> ‘jasny’ <i>šviesi</i> ‘jasny’ <i>didelis</i> ‘duży’ <i>didelė</i> ‘duża’ <i>paskutinis</i> ‘ostatni’ <i>paskutinė</i> ‘ostat- nia’	<i>naujasis</i> ⁹³ <i>naujoji</i> <i>žaliasis</i> <i>žalioji</i> <i>šviesusis</i> <i>šviesieji</i> <i>didysis</i> <i>didieji</i> <i>paskutinysis</i> <i>paskutinioji</i>
	stopień wyższy	<i>naujesnis</i> ‘now- szy’	<i>naujesnysis</i> ⁹⁴
	stopień najwyższy	<i>naujausias</i> ‘naj- nowszy’	<i>naujausiasis</i>
Liczebnik	porządkowy	<i>pirmas</i> ‘pierwszy’	<i>pirmasis</i>
Zaimek	osobowy	<i>jis</i> ‘on’	<i>jisai</i>
	wskazujący	<i>tas</i> ‘ten’	<i>tasai</i>
	dzierżawczy	<i>savas</i> ‘swój’	<i>savasis</i>
Czasownik	imiesłów odmienny, np.: czynny czasu te- raźniejszego 1.	<i>šaukiantis</i> ‘woła- jący’	<i>šaukiantysis</i>
	bierny czasu teraź- niejszego 1.	<i>šaukiamas</i> ‘wołany’	<i>šaukiamasis</i>

[322] pol. *Siedzący* znów bardzo niejasno powiedział coś, z czego wszakże można było zrozumieć, że w mieszkaniu prezesa również nie ma.

lit. *Sédintysis* vėl kažką neaiškiai numykė. Bet vis dėlto galima buvo atspėti, kad pirmininko nėra ir namie.

[323] pol. *Dane, które zebrał*, potwierdziły ostatecznie spostrzeżenie ekspedycji Ottenskjolda o aktywnym charakterze ruchów oceanu.

lit. *Surinktieji duomenys* galutinai patvirtino Otenskjoaldo ekspedicijos išvadas, kad okeano judėjimas yra aktyvus.

⁹³Formy określone tworzone są tylko dla przymiotników w rodzaju męskim i żeńskim.

⁹⁴Poniżej liczba podawanych przykładów zostaje ograniczona do niektórych form rodzaju męskiego.

- [324] pol. Potem następują — od centrum ku obwodowi — nad wyraz skomplikowane obroty zgrubiałych płaszczyzn, na których nawarstwiają się bijące z głębi pokłady rozciągliwego tworzywa, zarazem *wspomniane przed chwilą głębinowe gejzery* przekształcają się, tężejąc, w ruchliwe mackowate kolumny, przy czym pęki ich zmierzają ku ściśle określonym dynamiką całości miejscom konstrukcji, przypominając jakieś niebotyczne skrzele płodu rosnącego z tysiąckrotnym przyspieszeniem, przez które płyną strumienie różowej krwi i tak ciemnozielonej, że prawie czarnej wody.
- lit. Paskui seka nepaprastai komplikuoti — nuo centro į pakraštį — posūčiai sudiržusių plokštumų, ant kurių sluoksniuojasi iš gelmės trykštantys tāsios masės klodai, *minėtieji giluminiai geizeriai* stingdami persiformuoja į judrias su čiauptuvėliais kolonas, jų pundeliai krypta į tiksliai visumos dinamikos nustatytos konstrukcijos vietas, panašūs į kažkokias dangų remiančias begaliniu greičiu augančio vaisiaus žiaunas, kuriomis teka upeliai rausvo kraujo ir tamsiai žalio, kone juodo vandens.
- [325] pol. Kiedy *otruci* znieruchomieli, Asasello przystąpił do działania.
- lit. Kai *nunuodytieji* nutilo, Azazelas šokosi veikti.
- [326] pol. Tam, w obecności *wszystkich*, których *kazał zaprosić*, powtórzył oschle, lecz uroczyście, że zatwierdza wydany na Jezusę Ha-Nocri wyrok śmierci i oficjalnie zapytał członków Sanhedrynu, którego ze skazanych chcieliby oszczędzić.
- lit. Ten *visų sukvieistųjų* akivaizdoje prokuratorius iškilmingai ir sausai pranešė, kad jis patvirtinęs mirties nuosprendį Jėsuai Ha-Nocri, ir oficialiai pasiteiravo Sinedriono narių, kurį iš nusikaltėlių šie pageidauja palikti gyvą.
- [327] pol. Przybysz szepnął coś *siedzącemu*, kompletnie załamany Piatnażko wstał z krzesła i za chwilę Popławski został sam w pustym pokoju zarządu.
- lit. Atvykėlis kažką pakuždėjo *sėdinčiajam*, šis visiškai sutrikęs pakilo nuo kėdės, ir po kelių sekundžių Poplavskis liko vienas tuščiamė valdybos kambaryje.
- [328] pol. *Strawiński* miał widocznie taką zasadę, że zgadzał się ze wszystkim, cokolwiek mówiło jego otoczenie, i przyjmował to z entuzjazmem, który wyrażał w słowach: „Wyśmienicie, wyśmienicie”...
- lit. *Vyriausiasis*, matyt, laikėsi taisyklės sutikti su viskuo ir džiaugtis viskuo, kad ir ką jam sakytų aplinkiniai, ir reikšti džiaugsmą žodžiais „puiku, puiku...”
- [329] pol. Jej źródło — *ów ogromny kominek* — stale ją zasilalo.
- lit. Jos versmė, *didysis židinys*, tryško kaip tryškus.
- [330] pol. — Tak — powiedziałem *Matemu Księżciu* — to, co upiększa dom czy gwiazdy, czy pustynie jest niewidzialne.
- lit. — Taip, — tariau *mažajam princui*, — tikrasis grožis, vis tiek kieno — namo, žvaigždžių ar dykumos, — yra nematomas!

- [331] pol. Okazało się, że *cudzoziemiec* na szczęście jeszcze nie odszedł.
lit. Pasirodo, kad *tasai*, laimė, dar niekur nenuėjęs.
- [332] pol. *Dama owa* uciekła z jezdni na chodnik, usiłując ukryć się pod arkadami, ale wysypująca się z teatru publiczność przegradzała jej drogę i nieszczęsna ofiara własnej lekkomyślności oraz umiłowania strojów, wyprowadzona w pole przez firmę bezwstydного Fagota, marzyła tylko o jednym — żeby zapaść się pod ziemię.
lit. *Toji* stryktelėjo nuo grindinio ant šaligatvio, mėgindama prasi-brauti į vidų, tačiau laukan plūstanti publika užtvėrė jai kelią, ir vargšė savo lengvabūdiškumo ir pašvitų meilės auka, suvedžiota bjauriojo Fagoto firmos, troško tik vieno dalyko — prasmegti skra-džiai žemės.
- [333] pol. *Trzeci* nie miał bródki, tylko okrągłą, wygoloną twarz, był w tolsto-jowskiej koszuli, zbiegł z góry niebawem i również wyfrunął przez okno.
lit. *Tretysis*, be barzdžiukės, apvaliu skustu veidu, su tolstojiška pa-laidine, netrukus nubildėjo iš viršaus ir lygiai taip pat purptelėjo pro langą.
- [334] pol. *Ten pierwszy* był to Michał Aleksandrowicz Berlioz we własnej osobie, redaktor miesięcznika literackiego i prezes zarządu jednego z największych stowarzyszeń literackich Moskwy, w skrócie Masso-litu, towarzyszył mu zaś poeta Iwan Nikołajewicz Ponyriow, dru-kujący się pod pseudonimem Bezdomny.
lit. *Pirmasis* buvo ne kas kitas, kaip Michailas Aleksandrovičius Ber-liozas, storo literatūros žurnalo redaktorius ir vienos iš stambiausių Maskvos literatūrinį asociacijų, sutrumpintai vadinamos MASSO-LIT’u, valdybos pirmininkas, o jaunasis jo palydovas — poetas Iva-nas Nikolajevičius Ponyrevas, pasirašinėjantis Benamio slapyvar-džiu.

W podanych wyżej przykładach [328–330] litewskie wyrażenia z postpozycyjnym *-jis* to przymiotniki. W przykładach [333–334] — liczebniki, w [331–332] — zaimki. Najliczniejszą grupę stanowią przykłady ilustrujące użycie imiesłowów z postpozycyjnym *-jis* — [321–327]. W przykładzie [328] została zarejestrowana forma przymiotnika w stopniu najwyższym.

Ze względu na fakt, że rzeczowniki jako takie nie posiadają form „określonych”, mogłoby się wydawać, że morfologiczny wykładnik określoności jest notowany sporadycznie. Jednak duża liczba oraz wysoka frekwencja litewskich imiesłowów odmienianych w tekście powoduje, że zdecydowana większość wyrażen prostych i złożonych z postpozycyjnym *-jis* bazuje na formach imiesłowowych o odmianie złożonej, por. litewskie zdania w przykładach [321–327]. W oparciu o analizę porównawczą tych wyrażen z odpowiednikami polskimi można wskazać kilka litewsko-polskich zależności. Po pierwsze litewskiemu wyrażeniu imiesłowowemu z postpozycyjnym *-jis* odpowiadają polskie wyrażenia o niedopowiedzianej kwantyfikacji, por. przykłady [321–322, 325, 327, 333]; po drugie — nazwy własne, które są bezspornym wykładnikiem jednostkowości w obu językach, por. przykłady [328, 330]; po trzecie

— rozbudowane wyrażenia, por. przykład [324]; po czwarte — konstrukcje składniowe, por. pol. *dane*, **które** zebrał i lit. *surinktieji duomenys* w przykładzie [323] oraz pol. *wszystkich*, **których** kazał zaprosić i lit. *visų sukvietusių* w przykładzie [326]; po piąte — deskrypcje określone zawierające zaimki, por. pol. **ów** ogromny kominek i lit. *didysis židinys*, jak w przykładzie [329].

Liczba wyrażen o niedopowiedzianej kwantyfikacji (jednostkowej) w języku polskim jest zdecydowanie wyższa niż w litewskim. Niewielka część przykładów ilustrujących niedopowiedzenie kwantyfikacyjne została przytoczona wyżej ([321–322, 325, 327, 333], por. też niżej przykład [325]:

- [325] pol. (a) Żwawe, szybkie kroki kogoś, kto schodzi. (b) Mignęły *kobiece plecy*. (c) [*Kobieta z zieloną ceratową torbą*] wyszła z klatki schodowej na podwórko.
lit. (a) Greiti ir mitrūs žingsniai žemyn; (b) ir štai šmėstelėjo moters nugara. (c) [*Toji moteris*, nešina žaliu ceratiniu krepšeliu], išėjo pro laukujęs duris į kiemą.

W polskim tekście w zdaniu oznaczonym umownie: (b) występuje wyrażenie *kobiece plecy*. W zdaniu (c) wyrażenie *kobieta z zieloną ceratową torbą* w żaden formalnie wyrażony sposób nie wiąże kobiety ze zdania (b) z kobietą ze zdania (c). Odbiorca polskiego przekazu może mieć wątpliwość, czy kobieta, o której mowa w zdaniu (b) jest tą samą kobietą, o której mowa w zdaniu (c). Oba polskie wyrażenia łączy na pewno niedopowiedzenie kwantyfikacji. Odbiorca litewskiego tekstu nie ma takiego dylematu. W zdaniu (c) wyrażenie *toji moteris* jest skwantyfikowane jednostkowo i wyraźnie informuje odbiorcę, że w obu zdaniach (c) i (d) jest mowa o tej samej kobiecie.

W opisie gwarowych wykładników jednostkowości szczególna uwaga została udzielona **zaimkom wskazującym** *tus/tas* (p. 6.1.1.1, s. 182). W języku litewskim notujemy analogiczne do gwarowego użycie zaimka wskazującego *tas* ‘dokładnie ten’. W zestawieniu z potencjalnym polskim odpowiednikiem (pol. *ten*) litewskie *tas* nie wnosi żadnej dodatkowej informacji dotyczącej oddalenia od nadawcy obiektu. Dlatego, podobnie jak w przypadku gwarowego *tus/tas*, uważa się, że litewskie *tas* odpowiada funkcjonalnie polskiemu *ten*₁. Wieloznaczność polskiego *ten* powoduje, że nie zawsze, kiedy zostaje użyte litewskie *tas* możliwe jest użycie polskiego *ten* (w polskojęzycznym odpowiedniku), por.:

- [326] pol. Nie udało się stwierdzić, czy **ów** list został wysłany.
lit. Nepavyko nustatyti, ar **tas** *laiškas* buvo išsiųstas.
[327] pol. Iwan — na lewo i **tamtę** *drań* też na lewo.
lit. Ivanas — kairėn, o **tas** *niekšas* irgi.
[328] pol. Nikt tego wiedzieć nie może i nikogo nie powinno **to** obchodzić — powiedział.
lit. Niekas to nežino, ir niekam **tas** neturėtų rūpėti, — atsakė jis.
[329] pol. Skinął na aresztanta, każąc **mu** iść za sobą.

- lit. Mostelėjo ranka suimtajam, rodydamas, kad **tas** turi sekti jam įkandin.
- [330] pol. Procurator usiłował zrozumieć powód tego smutku. *Powód* był dziwny — procurator miał niejasne wrażenie, że nie dokończył rozmowy ze skazanym, a może nie dosłuchał czegoś do końca.
- lit. Jis išsyk ėmė ieškoti kokio nors paaiškinimo, ir **tas** paaiškinimas buvo keistas: prokuratoriui lyg ir atrodė, kad jis apie kažką nebaigė šnekėtis su pasmerktuoju, o galbūt kažko nenugirdo.

W podanych wyżej przykładach, poza spodziewanym zaimkiem wskazujący pol. *ten*, można ustalić następujące polskie odpowiedniki dla litewskiego *tas*: zaimek wskazujący *ów*, por. [326], zaimek wskazujący *tamten*, por. [327], zaimek wskazujący *ten* w rodzaju nijakim (*to*), por. [328], zaimek osobowy, np. *on* w zdaniu [329], lub brak jakiegokolwiek formalnego wykładnika, por. [330].

Kolejnymi wykładnikami jednostkowości w litewskim są zaimki wskazujące *šis* / *šitas* ‘ten tu, ten bliżej’ i *anas* ‘ten tam, ten dalej’ przynajmniej teoretycznie odpowiadające polskim *ten*₂ i *tamten*/*ów*, por. niżej Tab. 6-2. Analiza zasobów EKorpPL-LT dostarcza nowych faktów. Litewskiemu *šis*/*šitas* dość często odpowiadają nazwy własne w polskim tekście, por. [331–332] lub wyrażenia z niedopowiedzianą kwantyfikacją, por. zdania [333–334]. A nawet polskie *tamten* i *ów*, por. [335–336].

- [331] pol. Ale *Andrzej* trzęsący się ze strachu w ogóle nie jest podobny do ciebie.
- lit. Tačiau **šitas** tirtantis iš baimės visai nepanašus į tave.
- [332] pol. — Dzień dobry — powiedział *Mały Książe*.
- lit. — Laba diena, — tarė jam **šis**.
- [333] pol. Na sto procent! — potwierdził *poeta*, który lubił wyrażać się zawile i metaforycznie.
- lit. Šimtu procentų! — patvirtino **šis**, mėgstantis įmantrius ir vaizdingus posakius.
- [334] pol. Przecież to, co zobaczył na piętrze, to jeszcze nie było wszystko, o, bynajmniej nie wszystko.
- lit. Juk tai, ką **šis** matė antrame aukšte, buvo dar ne viskas, anaip tol ne viskas.
- [335] pol. Nauczycielka — uprzejmie odpowiedział *tamten*.
- lit. Mokytoja — mandagiai atsakė **šis**.
- [336] pol. *Ów* skłonił się, kiedy go odbierał, i schował sakiewkę pod płaszczem.
- lit. **Šis** nusilenkė, priimdamas maišelį, ir pasikišo jį po apsiaustu.

W przykładzie [334] litewskiemu *šis* nie odpowiada żaden formalnie wyrażony element w zdaniu polskim. Natomiast w zdaniu [333] — polskie wyrażenie *poeta*, *który*...

Litewskie zaimki *tas*, *šis*/*šitas* i *anas*, jeśli zostają użyte w wyrażeniach złożonych, to zawsze zajmują miejsce na początku, np. *ta mokytoja pasakė* ‘dokładnie ta

nauczycielka powiedziała’. Pozycja polskich odpowiedników nie jest ustalona. Możliwe są warianty z zaimkiem na początku i na końcu wyrażenia, np. *ta nauczycielka powiedziała* i *nauczycielka ta powiedziała*.

Kolejną grupę wykładników jednostkowości stanowią **zaimki osobowe** (w tym formy grzecznościowe). Użycie tych form w językach litewskich i polskich przy najmniej teoretycznie powinno być ze sobą zestawialne. Dane korpusowe ukazują inny stan rzeczy. Statystycznie ujmując, tylko co siódmy litewski zaimek osobowy zostaje oddany polskim odpowiednikiem. Zazwyczaj użyciom litewskich form zaimków osobowych odpowiada brak formalnego wykładnika w języku polskim, por.

- [337] pol. Może pancerz... Pokręcił przecząco głową.
lit. Gal šarvai... **Jis** papurtė galvą.
[338] pol. Wstał. I ja wstałem.
lit. **Jis** atsistojo. Atsistojau ir aš.
[339] pol. — No cóż ty, Gibarian — mruknąłem ziewając.
lit. — Na ką tu, Gibarianai, — nusiziovavau **aš**.

Litewskie zaimkowe formy grzecznościowe *tamsta*, *pats*, *pati*, *patys*, *pačios*, *tamstos*, *jūs* zazwyczaj odpowiadają polskim rzeczownikom *pan*, *pani*, *państwo*, por.

- [340] pol. Ale dlaczego tylko z **panem**?
lit. Bet kodėl tiktaĩ su **tamsta**?

W oparciu o zasoby korpusowe można przytoczyć kilka polsko-litewskich zależności wyżej omówionych form zaimkowych. W EKorpPL-LT litewski zaimek *tas* odnotowano ponad 9 600 razy, z czego zgodność z pol. *ten* stwierdzono dla 47% użyć jego użyć, z pol. *ów* — dla 5%, a z pol. *tamten* — dla 2%. W pozostałych wypadkach zazwyczaj nie stwierdza się żadnych formalnie wyrażonych odpowiedniości, czyli można przyjąć, że w około 40% użyć lit. *tas* nie posiada formalnego wykładnika w języku polskim. Dane dotyczące opisanego zaimka *tas* oraz innych wskazujących *šis*, *šitas*, *anas*, także zaimka osobowego *jis*, por. Tab. 6-2.

Na podstawie danych zawartych w Tab. 6-2 można wnioskować, że nie istnieje jeden konkretny polski odpowiednik dla tych litewskich zaimków. Najwyższy stopień zgodności jest osiągany dla lit. *šitas* i pol. *ten* (59%). Niższy stopień zgodności charakteryzuje lit. *tas* i pol. *ten* (47%) Dla pozostałych par: lit. *anas* i pol. *tamten*, lit. *šis* i pol. *ten*, lit. *jis* i pol. *on* — to są zdecydowanie niższe wskaźniki, odpowiednio 31%, 23% i 11%.

Najbardziej niespodziewany wynik stwierdza się dla litewskiego zaimka *jis* ‘on’ (wraz z pozostałymi formami *ji* ‘ona’, *jie* ‘oni’, *jos* ‘one’). Tylko w 11 procentach odpowiada mu polski leksem *on*. Szczegółowa analiza pozostałych (poza wyróżnionymi w Tab. 6-2) odpowiedników potwierdza brak formalnie wyrażonego polskiego ekwiwalentu dla blisko 80% użyć litewskiego *jis*. Jak już wcześniej było to zaznaczane — jest to wynik typowego dla języka polskiego niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego.

Tabela 6-2 Liczba wystąpień litewskich zaimków *tas*, *šis*, *šitas*, *anas*, *jis*⁹⁵ w EKorpPL-LT oraz ich formalne odpowiedniki w języku polskim (wartości procentowe)

Lp.	Litewski zaimek		Polski odpowiednik	Zgodność
	Leksem	Liczba wystąpień w EKorpPL-LT		
1.	<i>tas</i>	9 641	<i>ten</i>	47%
			<i>ów</i>	5%
			<i>tamten</i>	2%
2.	<i>šis</i>	2 226	<i>ten</i>	23%
			<i>tamten</i>	4%
			<i>ów</i>	3%
			<i>on</i>	1%
3.	<i>šitas</i>	462	<i>ten</i>	59%
			<i>ów</i>	9%
			<i>tamten</i>	0%
4.	<i>anas</i>	126	<i>tamten</i>	32%
			<i>ten</i>	0%
			<i>ów</i>	0%
5.	<i>jis</i>	34 258	<i>on</i>	11%
			<i>ten x</i> ⁹⁶	7%
			<i>ten</i>	3%

Zaimki dzierżawcze jak pol. *mój*, *twój*, lit. *manas*, *tavas* itd. są typowymi wykładnikami jednostkowości. Litewskie formy zaimków dzierżawczych częściej występują w formie złożonej, np. *manasis*, *tavasis* itd., np.

- [341] pol. *Jego twarz znajdowała się nieco powyżej mojej.*
lit. *Jo veidas buvo aukščiau **manojo**.*

Formy złożone litewskich zaimków dzierżawczych zazwyczaj występują w wyrażeniach zredukowanych, por. w [341] *manajo* < *manojo veido*.

Od dłuższego czasu litewskie zaimki dzierżawcze są wypierane przez formy dopełniaczowe zaimków osobowych, por. w przykładzie wyżej lit. *jo veidas*, gdzie *jo* — forma dopełniacza liczby pojedynczej rodzaju męskiego zaimka osobowego *jis* ‘on’. Obecnie formy jak *mūsas* ‘nasz’, *jūsas* ‘wasz’ są rejestrowane sporadycznie. W EKorpPL-LT nie odnotowano ani jednego użycia lit. *mūsas*, *jūsas*. Natomiast odnotowano formy tych zaimków dzierżawczych z sufiksem *-iškis*, np.

- [342] pol. *Czy to aby nie będzie nasze kociątko?*
lit. *Ar tik ne **mūsiškis** katinėlis?*

⁹⁵Podawane dane odzwierciedlają wszelkie formy fleksyjne tych leksemów, np. *tas* ‘dokładnie ten’, *to* ‘dokładnie tego’, *jis* ‘on’, *ji* ‘ona’ itd.

⁹⁶Na przykład *ten człowiek*, *ta Marie* itd.

Nazwy własne użyte jako wyrażenie proste lub część wyrażenia złożonego są wykładnikiem jednostkowości w obu językach, np.

- [343] pol. Nagle przyszło mu do głowy: dąb rosnący przed domem. Pomnik przyrody. Na takim drzewie nie jest wstyd samemu się „pohuścić”, a nawet zaproponować to komuś innemu. Jedna z legend głosi jakoby dąb ten posadził sam **Witold**, druga, że dokonał tego **Ja-giełło**, a jeszcze inna, że obydwaj.
- lit. Umai toptelėjo: ąžuolas, augantis prieš namą, gamtos paminklas, ant tokio ir pačiam ne gėda pasiūbuoti ir kitam pasiūlyti, nes viena legenda skelbė, kad jis neva sodintas **Vytauto**, kita — **Jogailos**, trečia, kad abiejų.
- [344] pol. Kocur akurat wypił wódkę i **dłoń Stiopy** zsunęła się po futrynie.
- lit. Čia katinas išgėrė degtinės, ir **Stiopos ranka** ėmė slysti stakta žemyn.

Nazwy pospolite z reguły charakteryzuje niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. Interpretacja kwantyfikacyjna jest warunkowana kontekstem i/lub sytuacją.

- [345] pol. Potem powoli uchyla drzwi i w szparze ukazuje się *siwowłosa kobieta o imieniu Emilia*. Jej wzrok jest bez życia i bez wyrazu. *Kobieta* jest niewidoma.
- [...] **Niewidoma kobieta** bez pomocy innych prowadziła zwierzę na świeżą trawę, a i rogata zachowywała się zadziwiająco spokojnie.
- lit. Paskui palengva prasiveria durys, ir jų angoje pasirodo *žilaplaukė moteris vardu Emilija*. Jos žvilgsnis negyvas ir bereikšmis. **Moteris** — neregė.
- [...] **Akloji** be pagalbininkų pervesdavo gyvulį į nenuganytą vietą, o ir raguotoji laikydavosi stebėtinais ramiai.

W polskim zdaniu *Kobieta jest niewidoma.*, por. przykład [345]), podobnie jak w zdaniu litewskim *Moteris* — neregė. formy pol. *kobieta* i lit. *moteris* są wieloznaczne. W oparciu o kontekst wynika, że ta kobieta — to Emilia, o której już wcześniej była mowa. W związku z tym w tych cytowanych zdaniach pol. *kobieta* i lit. *moteris* są wykładnikami jednostkowości, jednak charakteryzuje je niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. W dalszej części tego samego tekstu w wersji polskiej pojawia się wyrażenie *niewidoma kobieta*, które poza kontekstem pozostaje kwantyfikacyjnie wieloznaczne. Jednak w tym wypadku litewski odpowiednik *akloji* zostaje jednoznacznie skwantyfikowany jednostkowo, co znajduje odzwierciedlenie w użyciu postpozycyjnego *-jis*. Zjawisko kwantyfikacyjnego niedopowiedzenia wyrażań prostych i złożonych fundowanych na nazwach pospolitych jest częstsze w języku polskim.

Niektóre nazwy pospolite są interpretowane jednostkowo w oparciu o minimalną wspólną dla odbiorcy i nadawcy wiedzę o świecie, np.:

- [346] pol. **Księżyc** szybko płowiał, na przeciwnym krańcu nieba widać było białą plamkę gwiazdy zarannej.
 lit. **Mėnulis** sparčiai bluko, kitame dangaus pakraštyje buvo matyti balkšva aušrinės žvaigždės dėmelė.
- [347] pol. **Mama** mnie kocha.
 lit. **Mama** mane myli.

Wśród pozostałych wykładników jednostkowości należy wymienić **przymiotniki w stopniu najwyższym** oraz **liczebniki porządkowe**, np.:

- [348] pol. Popchnąłem ku nim *dwa najcięższe pudła*.
 lit. Pristūmiau prie jų *dvi sunkiausias dėžes*.
- [349] pol. Strawiński miał widocznie taką zasadę, że zgadzał się ze wszystkim, cokolwiek mówiło jego otoczenie, i przyjmował to z entuzjazmem, który wyrażał w słowach: “Wyśmienicie, wyśmienicie”...
 lit. **Vyriausiasis**, matyt, laikėsi taisyklės sutikti su viskuo ir džiaugtis viskuo, kad ir ką jam sakytų aplinkiniai, ir reikšti džiaugsmą žodžiais „puiku, puiku...”
- [350] pol. *Trzeci wariant* okazał się gorszy *od obu poprzednich*.
 lit. **Trečioji** redakcija išėjo dar prastesnė nei *dvi pirmosios*.

W przykładzie [348] w obu wersjach językowych występują przymiotniki w stopniu najwyższym: pol. *najcięższe*, lit. *sunkiausias*. W przykładzie [349] w wersji litewskiej również odnotowuje się przymiotnik w stopniu najwyższym *vyriausiasis* ‘ten najstarszy’, któremu w języku polskim odpowiada nazwa własna *Strawiński*. Litewski przymiotnik *vyriausiasis*, występujący w formie złożonej (tj. o odmianie zaimkowej), należy uznać za wyrażenie zredukowane, np. *vyriausiasis* ← *vyriausiasis iš jų*. W przykładzie [350] występują formy liczebników porządkowych, por. pol. *trzeci* i lit. *trečioji* i *pirmosios*. Litewskie liczebniki to również formy złożone o odmianie zaimkowej.

6.2.2. Wykładniki nieokreśloności w językach polskim i litewskim

6.2.2.1. Wykładniki egzystencjalności typu A w językach polskim i litewskim

Ta grupa wykładników jest niewielka. Przede wszystkim należy wyróżnić polskie *pewien* i litewskie *tam tikras*. W oparciu o zasoby EKorpPL-LT ustalono, że dla 70% wystąpień litewskiego *tam tikras* polskim odpowiednikiem jest wyrażenie złożone zawierające pol. *pewien*, np.

- [351] pol. Potrzeba mu do doświadczeń *pewnej ilości plazmy*, jako wyjściowego budulca F.
 lit. Tyrimams jam reikia *tam tikro kiekio plazmos*, kaip pirminės F medžiagos.

W pozostałych wypadkach (czyli dla 30% użyć lit. *tam tikras*) w polskim wariantcie obserwuje się leksemy *określony*, *jakiś*, np.

- [352] pol. Gdy problem udało się, w **jakiejś** przynajmniej *mierze*, rozwikłać, okazało się, że [...]
 lit. Kai šią mįslę pasisekė bent **tam tikru mastu** įminti, paaiškėjo, kaip [...]

Pozostaje jednak problem znaczenia polskiego *pewien*, ponieważ jej litewskim odpowiednikiem jest nie tylko *tam tikras*, lecz również *vienas* ‘jakiś’ [dosłownie: jeden], np.:

- [353] pol. Przedwczoraj wieczorem w pobliżu świątyni poznałem **pewnego** młodego człowieka, który przedstawił mi się jako Juda z Kiriatu.
 lit. Buvo taip, — noriai ėmė pasakoti suimtas, — užvakar vakare prie šventyklos susipažinau su **vienu** jaunuoliu, pasivadinusiu Juda iš Kiriato miesto.
 [354] pol. Mam, co prawda, **pewną** teorię na ten temat.
 lit. Turiu, tiesa, **vieną** teoriją tuo klausimu.
 [355] pol. [...] lecz wkrótce Vincukas dostał cios w serce: gdy **pewnego** ranka szykował się do wyjścia z domu, żona ostrzegła go, aby nie jechał na działkę, [...]
 lit. [...] tačiau netrukus Vincukas gavo smūgį į paširdžius: kai **vieną** rytą ruošėsi išeiti iš namų, žmona perspėjo, kad į sodą nevažiuotų, [...]

Tylko w dosłownie kilku przypadkach zostaje odnotowana zgodność użyć pol. *jeden* i lit. *vienas* w znaczeniu egzystencjalnym (właściwym), por.

- [356] pol. [...] a raz **jeden** otarł się jedwabistą z wyglądu powierzchnią o szkło, [...]
 lit. [...] o kartą **vienas** slystelėjo per stiklą savo šilkinį paviršiumi, [...]

Zaobserwowane różnice między użyciami poszczególnych polskich i litewskich wykładników, np. litewskiemu *tam tikras* odpowiadają pol. *pewien*, określony (spordycznie *jakiś*), polskiemu zaś *pewien* — lit. *vienas* (przede wszystkim) i *tam tikras*, pozwalają wnioskować, że polski leksem *pewien* dopuszcza niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. Oznacza to, że w zależności od kontekstu pol. *pewien* może wyrażać: (a) znaczenia egzystencjalności A (wówczas litewskim ekwiwalentem jest *tam tikras*) lub (b) znaczenia egzystencjalności właściwej (wówczas jego odpowiednikiem jest litewskie *vienas*).

6.2.2.2. Wykładniki egzystencjalności właściwej w językach polskim i litewskim

Wyżej w punkcie 6.2.2.1 zostało zasygnalizowane istnienie dwóch form polskiej *pewien* i litewskiej *vienas* jako wykładników egzystencjalności właściwej. Ze względu na to, że litewskie *vienas* nie jest wykładnikiem egzystencjalności A, to — w odróżnieniu od pol. *pewien* — uznaje się go za środek nie dopuszczający niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego. Polskie *pewien* jest kwantyfikacyjnie niejed-

noznaczne, w zależności od kontekstu i sytuacji może zostać uznane za wykładnik albo egzystencjalności A, albo egzystencjalności właściwej. Właściwa interpretacja wyrażeń zawierających pol. *pewien* opiera się również na minimalnej wspólnej dla nadawcy i odbiorcy wiedzy o świecie, jak w poniższym przykładzie:

- [357] pol. Czy pomyślałeś, że **pewnego dnia** ciebie już nie będzie?
lit. Ar pagalvojai, kad **vieną dieną** tavęs nebebus?

Analiza zasobów EKorpPL-LT dostarcza wystarczające dane, by litewską serię zaimków z częstką *kaž-* (*kaži-*, *kažin*) i polską serię zaimków z częstką *-ś* uznać za wykładniki egzystencjalności właściwej, np.:

- [358] pol. Pewno mu się zdawało, że **coś** widzi... — mówiłem coraz wolniej, patrząc mu w oczy.
lit. Jam turbūt atrodė, kad **kažką** mato... — kalbėjau aš vis lėčiau, žvelgdamas jam į akis.
[359] pol. Na balkonie **jakiś wstrząśnięty obywatel** znalazł paczkę banknotów w bankowej banderoli z napisem: „Jeden tysiąc rubli”.
lit. Balkone **kažkoks sutrikęs pilietis** rado savo kišenėje perjuosta, lyg tiesiai iš banko, pluoštelį su užrašu: „Vienas tūkstantis rublių“.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w ponad 40% użyć w/w litewskiej serii zaimków nie odpowiada żaden polski zaimek. W polskiej wersji tekstu rejestruje się wyrażenie proste lub złożone z charakterystycznym dla języka polskiego niedopowiedzeniem kwantyfikacyjnym, np.:

- [360] pol. I zobaczyłem **niezwykłego małego człowieka**, który bacznie mi się przyglądał.
lit. Ir pamačiau, kad į mane oriai žiūri **kažkoks nepaprastas berniūktis**.
[361] pol. Lecz on rzucił **czar** na dom.
lit. Bet jis gaubė tą visą namą **kažkokiais burtais**.

W oparciu o zasoby EKorpPL-LT okazuje się, że tylko w 50% procentach polskiemu wyrażeniu prostemu lub złożonemu zawierającemu zaimek z częstką *-ś* odpowiada litewskie wyrażenie z częstką *kaž-*. W pozostałych wypadkach są to litewskie zaimki pytajno-względne, np.:

- [362] pol. — Macie przecież **jakiś plan badań**?
lit. — Juk turite **kokią tyrinėjimų planą**?

albo seria zaimków zawierająca częstkę *nors*, np.:

- [363] pol. Znasz **jakiś język** prócz aramejskiego?
lit. O dar **kokią nors kalbą**, be aramėjų?

Podobnie jak w p.6.2.2.1 również i w tym wypadku zostaje stwierdzony brak relacji zwrotnej między polskimi i litewskimi wykładnikami. Litewskiej serii zaim-

ków z częstką *kaž-* (*kaži-*, *kažin*) odpowiada polska seria zaimków z częstką *-ś*. Natomiast polskiej serii zaimków z częstką *-ś* mogą odpowiadać litewskie zaimki z częstką *kaž-* (*kaži-*, *kažin*), z częstką *nors* lub zaimki pytajno-względne w czystej postaci (bez dodatkowych częstek). Z powyższego zestawienia wypływa wniosek, że polska seria zaimków z częstką *-ś* dopuszcza niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. W pewnych kontekstach i sytuacjach polskie wyrażenia proste i złożone zawierające tę właśnie serię polskich zaimków (np. *ktoś*, *jakiś*, *któryś* itd.) mogą być wykładnikiem kwantyfikacyjnych znaczeń egzystencjalności właściwej, w innych zaś — wykładnikiem ogólności zwyczajowej, por. niżej p. 6.2.2.3.

Dalsza analiza zasobów EKorpPL-LT pozwoliła na wyodrębnienie kolejnego litewskiego wykładnika egzystencjalności właściwej — jest nim seria zaimków z częstką *kai*, np.:

- [364] pol. — Słuchaj, jest jeszcze *coś*.
lit. — Klausyk, yra dar ***kai kas***.

Regularnie litewskim wyrażeniom zawierających częstkę *kai* odpowiadają polskie z częstką *-ś* (por. wyżej [364]) lub leksemy typu *niektórzy*, np.:

- [365] pol. Zresztą ***niektórzy***, w rozmowach prywatnych, powiadali, że wszystko, czego nam trzeba, to strategia możliwie „honorowego” wycofania się z „afery Solaris”.
lit. Beje, ***kai kas*** privačiuose pašnekesiuose užsimindavo, kad mums tereikia vieno — kaip galime „garbingiau“ pasitraukti iš „Soliaro aferos“.

Litewskie wyrażenia z *kai* obok znaczeń kwantyfikacyjnych zakresowych mogą wyrażać treści związane z kwantyfikacją ilościową (słabe znaczenia ilościowe, por. Koseska-Toszeva, & Gargov, 1990), np.

- [366] pol. Odniosłem wrażenie, że *pod kilkoma krzakami* leżały jakieś narzędzia.
lit. Man rodėsi, kad *po kai kuriais krūmais* guli kokie įrankiai.

Jednoznacznym środkiem wyrażenia znaczeń egzystencjalności właściwej jest negacja wykładnika znaczeń ogólnych właściwych. Typowymi tego typu wykładnikami są polskie *nie każdy* (*x*), *nie wszyscy* (*x*), *nie wszystko* (*x*) i litewskie *ne kiekvienas* (*x*), *ne visi* (*x*), *ne viskas* (*x*), np.:

- [367] pol. A przecież ***nie każdy*** dorosły ma przyjaciela.
lit. ***Ne visi*** turėjo draugų.
[368] pol. A to się przecież ***nie każdemu*** zdarza!
lit. Juk ***ne kiekvienam*** taip nutinka!
[369] pol. Był tam pewien człowiek, ale po prostu ***nie wszyscy*** go widzieli.
lit. Vienas žmogus buvo, tiktai ***ne visi*** jį galėjo matyti.

W zasobach EKorpPL-LT odnotowano również formy pol. *jeden drugi, jeden z drugim, co poniektórzy, poniektóry, ten i ów* i lit. *vienas kitas, kas ne kas, kuris ne kuris*, np.:

- [370] pol. Już **ten i ów** wrócił do swego stolika.
lit. **Vienas kitas** jau sugrįžo prie savo staliuko.

W obu językach wyrażenia proste fundowane na nazwie pospolitej mogą być wykładnikiem egzystencjalności właściwej, np.:

- [371] pol. Dlatego też kupiłem sobie *pudełko z farbami i ołówki*.
lit. Taigi dar ir dėl to nusipirkau *pieštukų ir dėžutę dažų*.

W podanym przykładzie ([371]) obok wyrażeń prostych jak pol. *ołówki*, lit. *pieštukų* są też wyrażenia złożone jak pol. *pudełko z farbami*, lit. *dėžutę dažų*. Wyrażenia złożone fundowane na nazwach pospolitych i nie zawierające żadnych form zaimkowych opisanych w p.6.2.1, 6.2.2.1, 6.2.2.3–4 są również wykładnikami egzystencjalności właściwej w obu językach, por. też niżej [372].

- [372] pol. Gdy miałem sześć lat, zobaczyłem pewnego razu *wspaniały obrazek* w książce opisującej puszcę dziewiczą. Książka nazywała się „Historie prawdziwe”.
lit. Kai man buvo šešeri metai, kartą vienoje knygoje apie Neįžengiamą girią — knyga vadinosi „Pasakojimai apie dalykus, kurie tikrai įvyko“, — radau *puikų paveiksluką*.

W [372], obok wyróżnionego wyrażenia złożonego o niedopowiedzianej kwantyfikacji, można zaobserwować przykład potwierdzający tendencję do unikania niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego w języku litewskim, por. pol. *w książce opisującej...* i lit. *vienoje knygoje apie...*, w którym zaimek lit. *vienas* jednoznacznie określa zakres kwantyfikacji jako egzystencjalny.

6.2.2.3. Wykładniki ogólności zwyczajowej w językach polskim i litewskim

Ze względu na wyróżnianą w opisie gramatycznym języka litewskiego morfologiczną kategorię określoności w opisie wykładników ogólności zwyczajowej nie może zabraknąć litewskich form z postpozycyjnym *-jis*. Określane w literaturze przedmiotu znaczenia jako słaba określoność, por. (Valeckienė, 1998, s.265) — to po prostu kwantyfikacyjne znaczenia ogólności zwyczajowej, np.:

- [373] pol. Zaczniemy inaczej: *zmarłego człowieka* chowa się w ziemi.
lit. Pradėsime kitaip: *mirusį žmogų* laidoja žemėje.
[374] pol. *Pierwszy nauczyciel* zapada głęboko w sercu.
lit. *Pirmasis mokytojas* visada išlieka širdyje.

- [375] pol. *Prawdziwy kierowca* zawsze siada za kierownicą i, jeśli nie ma centralnego zamka, ręką od środka otwiera pasażerowi drzwi.
 lit. *Tikrasis vairuotojas* sėda prie vairo ir, jei nėra centrinio užrakto, ranka iš vidaus atidaro kitas dureles.
- [376] pol. *Cicha woda* brzegi rwie.
 lit. *Tylioji* kiaulė gilią šaknį knisą.

W polskim wariacie tekstu nie występują jakiekolwiek formalne ekwiwalenty litewskich form zawierających postpozycyjne *-jis*. Znaczenia ogólności zwyczajowej polskich wyrażenń odczytywane są z kontekstu i sytuacji, której nieodzownym elementem jest wspólna dla nadawcy i odbiorcy minimalna wiedza o świecie. Ten fakt jest równoznaczny z niedopowiedzeniem kwantyfikacyjnym, charakterystycznym w większym stopniu dla języka polskiego.

Kolejnym regularnym wykładnikiem ogólności zwyczajowej w języku litewskim są formy zaimkowe zawierające cząstkę *nors*, np.:

- [377] pol. — Musiałeś go *gdzieś* zostawić — rzekł Kubuś Puchatek.
 — *Ktoś* musiał mi go zabrać — powiedział Kłapouchy. — I jak tu mieć dla nich serce? — dodał po dłuższej chwili milczenia.
- lit. — Būsi ją *kur nors* palikęs, tarė Pūkuotukas.
 — *Kas nors* bus pasiėmęs, — pasakė Nulėpausis. — Va kokie, — pridūrė ilgokai patylėjęs.
- [378] pol. — Kiedy się *czegoś* pragnie, wtedy cały wszechświat sprzysięga się, byśmy mogli spełnić nasze marzenie — powiedział Alchemik, powtarzając słowa Starego Króla.
- lit. — Kai tikrai *ko nors* trokšti, visas pasaulis slapta padeda tau įgyvendinti tą troškimą, — senojų karaliaus žodžiais atsako Alchemikas.

Na podstawie przykładów [377] i [378] stwierdza się, że litewskim wyrażeniom zawierającym cząstkę *nors* odpowiadają polskie — z cząstką *-ś* (np. *ktoś*, *coś*, *jakoś*, *któryś* itd.). Wyżej jednak wskazano (p.6.2.2.2), że te same polskie wyrażenia w innych kontekstach znaczeniowych korelują z litewskimi wyrażeniami z charakterystyczną cząstką *kaž-* (*kaži-*, *kažin*). Fakt ten po raz kolejny potwierdza, że polskie zaimki nieokreślone dopuszczają zjawisko niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego. Oznacza to, że poza kontekstem odbiorca nie jest w stanie stwierdzić, czy konkretne polskie wyrażenia z postpozycyjnym *-ś* zostaje skwantyfikowane egzystencjalnie czy też — ogólnie.

W oparciu o zasoby EKorPL-LT ustalono, że obok najczęstszej pary ekwiwalentnych wyrażenń: litewskich zawierających cząstkę *nors* i polskich — z *ś*, możliwa jest również inna para: z litewskim *nors* i polskim *-kolwiek* (jest to prawie 20% przypadków użyć litewskiego *nors*), por.

- [379] pol. Tu, żeby zobaczyć *cokolwiek* naprawę, trzeba by odbiec, cofnąć się w jakąś olbrzymią dal, [...]

- lit. Čia, norint *ką nors* doriai pamatyti, reikėtų nubėgti, atsitraukti
į begalinį tolį, [...]

6.2.2.4. Wykładniki ogólności właściwej w językach polskim i litewskim

Przedstawiona w przykładzie [379] polsko-litewska zależność: wyrażenie z pol. *-kolwiek* i z lit. *nors* nie jest jedyną parą, którą tworzą polskie zaimki z częstką *-kolwiek*. W EKorpPL-LT odnotowano jeszcze jeden litewski odpowiednik, jest nim częstka *bet*, np.:

- [380] pol. Eeeee! — zawyla rozwarłszy usta, które zupełnie już zatraciły *jakikolwiek* kontur.
lit. Eėė! — pražiojusi *bet kokius bruožus* praradusią burną, staugte sustaugė Ana Ričardovna.
[381] pol. [...] ale samą myśl o *jakiejkolwiek* *zmianie* odsuwałem [...]
lit. [...] tačiau kračiausi kiekvienos minties apie *bet kokią* *permainą* [...]
[382] pol. — A gdzież on ma iść?
— *Gdziekolwiek*, prosto przed siebie.
lit. — O kur, manai, ji gali nueiti!
— *Bet kur*. Nosies tiesumu...

Szczegółowa analiza użyc polskich form z częstką *-kolwiek* wykazuje, że w zdecydowanej większości (około 75%) wyrażenia zawierające tę właśnie częstkę to wykładniki ogólności zwyczajowej. Zaliczoną do wykładników ogólności właściwej parę pol. *-kolwiek* i lit. *bet* stanowi blisko 25% wszystkich użyc polskiej częstki *-kolwiek*. W związku z tym, że polskie wyrażenia zawierające częstkę *-kolwiek* w większym stopniu korespondują z litewskimi wyrażeniami zawierającymi częstkę *nors*, można zakładać, że litewskie *bet* jest korelatem również innych polskich wykładników. W oparciu o dane EKorpPL-LT stwierdzono, że jednym z nich jest polskie *każdy*:

- [383] pol. W przedmiot, który widać, *każdy* potrafi trafić!
lit. Į matomą daiktą *bet kas* gali pataikyti.
[384] pol. Jego pojawienie się *każdego* mogło wystraszyć.
lit. Šis netikėtas pasirodymas galėjo *bet ką* išgąsdinti.

Również polskie: *wszelkie, dowolny, żaden*, np.:

- [385] pol. Mówiłem o wielu sprawach — opowiadał więzień — także i o tym, że *wszelka* *władza* jest gwałtem, zadawanym ludziom, i że nadejdzie czas, kiedy nie będzie władzy ani cesarskiej, ani żadnej innej.
lit. Tarp kitų dalykų sakiau, — pasakojo suimtasis, — kad *bet kokia valdžia* yra žmonių priespauda ir kad ateis toks laikas, kai nebeliks nei cezarių, nei jokios kitos valdžios.
[386] pol. Czy to ma znaczyć, że odmawiasz *wszelkich* *dalszych* *odpowiedzi*?
lit. Ar tai turi reikšti, kad atsisakai toliau duoti *bet kokius atsakymus*?

- [387] pol. Natomiast manekin, ludzka kukła, posążek psa czy drzewa wyrzeźbiony z **dowolnego** materiału kopiowany jest natychmiast.
lit. O manekenas, lėlė, šuns ar medžio statulėlė, išskaptuota iš **bet** kokios medžiagos, būna tučtuojau nukopijuojami.
- [388] pol. [...] dochodził Grattenstrom do ostatecznego wniosku, iż o **żadnym** „kontakcie” człowieka z nieczłekokształtną, ahumanoidalną cywilizacją nie może być i nigdy nie będzie mowy.
lit. [...] Gratenštromas padarė galutinę išvadą, kad apie **bet** kokią žmogaus „kontaktą” su ne žmogiško pavidalo, ahumanoidine civilizacija negali ir niekad negalės būti kalbos.

Oraz inne wyrażenia, np. *pierwszy lepszy*, także zawierające partykułę *byle*, np.:

- [389] pol. Pilot, który nie potrafi *bez względu na okoliczności* zorientować się, czy jakieś zjawisko trwa pięć sekund czy dziesięć, nigdy nie będzie wiele wart.
lit. Pilotas, kuris nesugeba **bet** kokiom aplinkybėm susiorientuoti, ar koks reiškiny trunks penkias sekundes, ar dešimt, ne ko tevertas.
- [390] pol. Takie numery potrafi odstawić *<każdy zawodowy hipnotyzer średniej klasy>* *<na byle estradzie>*, dotyczy to również prostego triku z odrywaniem głowy konferansjerowi.
lit. Tokių pokštų — beje, ir nesudėtingą triuką su nusukta konferansjė galva — gali iškrėsti *<bet kuris vidutinis profesionalas hipnotizuoja tojas>* *<bet kurioje scenoje>*.
- [391] pol. [...] że nie mógł tam wtargnąć **pierwszy lepszy** z ulicy [...]
lit. [...] kad čionai negalėjo patekti **bet** koks žmogus iš gatvės [...]

Litewskie wyrażenia zawierające częśćkę *bet* są bardzo rozpowszechnione. Śmiało można uznać je za podstawowy wykładnik ogólności właściwej. W EKorpPL-LT zanotowano blisko 900 użyć litewskiego *bet*. Dla porównania — stwierdzono tylko 159 użyć polskiego *-kolwiek* jako wykładnika ogólności właściwej.

W języku litewskim również występują analogiczne do podawanych już w tym punkcie form polskich wykładniki, np. pol. *każdy* – lit. *kiekvienas*, pol. *wszelki* – lit. *visoks*, pol. *wszyscy* – lit. *visi* itd. Dla tych par ekwiwalentów stwierdza się 85 procentową zgodność. Oznacza to, że litewskie wykładniki jak *kiekvienas*, *visoks*, *visi* charakteryzuje niższa częstość użycia niż ich literalnych polskich odpowiedników. Poniżej wybrane przykłady koincydencji użycy:

- [392] pol. — Zadaję sobie pytanie — powiedział — czy gwiazdy świecą po to, aby **każdy** mógł znaleźć swoją?...
lit. — Žvaigždės čia šviečia turbūt todėl, — tarė jis, — kad **kiekvienas** galėtų kada nors susirasti savo žvaigždę.
- [393] pol. Bardzo wzruszające, bardzo piękne, szczytne, **wszystko**, co chcesz.
lit. Labai jaudinantys dalykas, labai puikus, labai kilnus, **visoks**, koks tik nori.

- [394] pol. [...] gdy rodzina zjechała się świętować jubileusz Vincasa, **wszyscy** razem zrobili zdjęcie przy tej wieży [...]
 lit. [...] kai giminės atvyko švęsti Vincuko jubilėjaus, **visi** taip pat nusifotografavo prie to bokšto [...]

W zdaniach z negacją obserwuje się następujące wykładniki znaczeń ogólności właściwej: pol. *nikt* (*nie*), *nic* (*nie*), *ani jeden, żaden*, lit. *niekas* (*ne-*), *nė vienas, joks, nė koks*, por. przykłady:

- [395] pol. Przysięgam, że **nikomu** nie powiem!
 lit. — Prisiekiu, aš **niekam** nesakysiu.
 [396] pol. A **żaden** dorosły nie zrozumie nigdy, jak wielkie to ma znaczenie!
 lit. Ir **joks** suaugęs žmogus niekad nesupras, jog tai taip svarbu!
 [397] pol. [...] gdyż wolnego czasu Vincasowi stale brakowało, bo **nikomu** nie odmawiał pomocy, [...]
 lit. [...] nes to laisvo laiko Vincukui nuolatots trūko, kadangi **nė vienam** neatsisakydavo padėti, [...]

W tym miejscu również należy podnieść wyższą częstotliwość występowania zjawiska niedpowiedzenia kwantyfikacyjnego w języku polskim, por.

- [398] pol. $\emptyset$ Myśleli, że naprawdę wróci po minucie.
 lit. **Visi** galvojo, kad jis tikrai tuojau sugrįš.
 [399] pol. Teraz $\emptyset$ zostawcie mnie z nimi samego.
 lit. Dabar **visi** palikite mane vieną su jais.

W pewnej liczbie przypadków typowe litewskie wykładniki ogólności właściwej korespondują z innymi polskimi wykładnikami tychże znaczeń, tyle że tych środków nie można zaliczyć do opisywanych w tym rozdziale grupy imiennej, por.:

- [400] pol. [...] można stwierdzić z całym przekonaniem, że jest wiele kobiet, które *nie wiem co* dałyby za to, aby [...]
 lit. [...] galima neabejoti, kad daugelis moterų būtų **bet ką** atidavusios, kad [...]

6.2.3. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim — podsumowanie

Będące przedmiotem analizy w punktach 6.2.1–6.2.2.4 polskie i litewskie wykładniki określoności i nieokreśloności w grupie imiennej wykazują zarówno podobieństwa, np.:

- stosowanie wyrażen prostych, złożonych i zredukowanych,
- szerokie zastosowanie zaimków dla różnicowania znaczeń,
- negacja niektórych wykładników ogólności właściwej jako środek wyrażania znaczeń egzystencjalnych właściwych,
- niedpowiedzenie kwantyfikacyjne,

- kooperacja wyrażen z kontekstem i sytuacją (ta również obejmuje wspólną dla nadawcy i odbiorcy wiedzę o świecie) i in.,

jak i różnice, np.

- stopień morfologizacji wykładników,
- zakres specjalizacji poszczególnych form (szerszy lub węższy),
- stopień rozmycia granic między poszczególnymi znaczeniami nieokreśloności i in.

Niedopowiedzenie kwantyfikacji jest znane obu językom. W języku polskim jest ono zdecydowanie częstsze. W części wypadków wynika ono z braku użycia formy zaimkowej, która pozwalałaby na właściwą interpretację wyrażenia w oderwaniu od kontekstu. Po części jest również rezultatem wieloznaczności wnoszonej przez polskie wykładniki (zaimki).

Użycie poszczególnych litewskich wykładników jest zawężone do tylko jednego znaczenia, np. wyrażenia zawierające lit. *tam tikras* należy łączyć ze znaczeniem egzystencjalności A, i odpowiednio: lit. *kaž* (*kaži-*, *kažin*) i *vienas* — z egzystencjalnością właściwą, lit. *nors* i czystą postać zaimka pytajno-względego — z ogólnością zwyczajową, lit. *bet* — z ogólnością właściwą. W języku polskim obserwuje się zacieranie na płaszczyźnie formalnej granic między wykładnikami sąsiadujących ze sobą grup znaczeniowych. I tak na przykład polskie wyrażenia zawierające formę *pewien* mogą wyrażać znaczenia egzystencjalności A i egzystencjalności właściwej, i odpowiednio pol. seria zaimków z *-ś* — znaczenia egzystencjalności właściwej i ogólności zwyczajowej, z *-kolwiek* — ogólności zwyczajowej i ogólności właściwej.

Ukształtowanie zmorfologizowanego wykładnika określoności (jednostkowości) i nieokreśloności (ogólności zwyczajowej) w języku litewskim nie znajduje odpowiednika w języku polskim. Uzupełnieniem funkcjonalnie ograniczonego litewskiego „rodzajnika” *-jis* są zaimki wskazujące *tas*, *šis*, *šitas*, *anas*, które z wysoką częstotliwością (znaczenie przewyższającą użycie ich polskich literalnych odpowiedników) nadają wyrażeniu znaczenie jednostkowości. Podobną funkcję przypisuje się polskim i litewskim zaimkom osobowym oraz dzierżawczym. Należy jednak zauważyć, że częstość użycia litewskich form zaimków osobowych jest zdecydowanie wyższa niż ich polskich odpowiedników. Rola zaimków dzierżawczych jako wykładników określoności w języku litewskim jest marginalna. Ich funkcję przejęły formy dopełniacza zaimków osobowych.

6.3. Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej — podsumowanie

W omawianych językach (polskim i litewskim) oraz gwarze puńskiej zostały wykształcone szeregi wykładników mniej lub bardziej precyzyjnie wyrażających znaczenia określoności i nieokreśloności. We wszystkich kodach możliwe są wyrażenia proste (w tym złożone zredukowane do prostych) lub złożone fundowane przez rzeczowniki pospolite, których wartość kwantyfikacyjna może zostać odczytana tylko w kontekście i w sytuacji. V. Koseska tego typu zjawisko określa jako niedopowiedzenie kwantyfikacyjne (Koseska-Toszeva, & Gargov, 1990). Należy jednak podkreślić, że zjawisko niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego zdecydowanie częściej jest

obserwowane w języku polskim niż w litewskim czy w gwarze puńskiej. Problem określoności/nieokreśloności nie dotyczy tylko grupy imiennej, lecz również nie analizowanej w tej pracy grupy czasownikowej. W oparciu o (Roszko, R., 2004) podaje się, że niedopowiedzenie kwantyfikacyjne w polskiej grupie czasownikowej jest również częstsze niż w litewskiej.

Wszystkie wyróżnione w tym rozdziale kategorie (jednostkowości i niejednostkowości obejmującej egzystencjalność i ogólność) i podkategorie (egzystencjalności A, egzystencjalności właściwej, ogólności zwyczajowej i ogólności właściwej) są powiązane z grupami wykładników tylko im właściwymi. Dla języka litewskiego są to zarówno leksemy jak i wykładnik morfologiczny. Dla języka polskiego i gwary puńskiej — tylko wykładniki leksykalne.

Język litewski wykształcił morfologiczny wykładnik znaczeń jednostkowych oraz ogólnych zwyczajowych. Jest nim postpozycyjny zaimek *-jis* (pisany łącznie). Ze względu na pewne formalne ograniczenia formalne stosowania leksemów z postpozycyjnym *-jis*, mianowicie formy rzeczownikowe nie łączą się z *-jis* (za wyjątkiem imiesłów, przymiotników, liczebników użytych w funkcji rzeczownika), istotną rolę odgrywają zaimki wskazujące: przede wszystkim *tas* ‘dokładnie ten’ i *šis* ‘dokładnie ten, dokładnie ten bliżej / dokładnie to wcześniej’, również *šitas* ‘ten bliżej / to wcześniej’ i *anas* ‘dokładnie ten dalej / dokładnie to znacznie wcześniej’. W gwarze puńskiej obserwowany szczątkowy stan morfologicznej kategorii określoności nawet pod wpływem języka literackiego (nauczanego w szkołach w gminie puńskiej) nie podlega ponownemu uaktywnieniu. Dlatego w gwarze puńskiej obserwuje się analogiczne do języka litewskiego powszechne stosowanie zaimka *tus/tas* dla wyrażenia znaczeń jednostkowości. Zarówno gwarowe *tus/tas* jak i litewskie *tas* są pozbawione funkcji lokowania obiektu/stanu/zdarzenia w bliższej lub dalszej względem nadawcy czasoprzestrzeni. Tę funkcję posiadają inne wykładniki litewskie i gwarowe. Polski zaimek *ten* jest pod tym względem niejednoznaczny.

Wykładniki egzystencjalności A w rozpatrywanych językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej mogą być wieloznaczne. Polskie *pewien* bywa również wykładnikiem egzystencjalności właściwej, por. też podobne zjawisko w opisie języków bułgarskiego i polskiego w (Koseska-Toszeva, & Gargov, 1990). Określane jako potoczne polskie *jeden* jak i gwarowe *vienas* mogą poza kontekstem i sytuacją nasuwać interpretację ilościową. Najbardziej ustabilizowana wydaje się litewska forma *tam tikras*, używana tylko w tej funkcji.

Wykładniki egzystencjalności właściwej wykazują duże zbieżności dla trzech rozpatrywanych w tej pracy kodów, np. szerokie stosowanie wyrażań zaimkowych, zaimkowo-rzeczownikowych czy negacja wykładników ogólności właściwej jako jednoznaczny środek wyrażenia egzystencjalności właściwej. Należy jednak wskazać na istotne różnice między językiem polskim, a językiem litewskim i gwarą puńską. Szczególnie rozpowszechniona w języku polskim seria zaimków z częstką *-ś* nie jest jednoznaczny wykładnikiem egzystencjalności właściwej. Te polskie zaimki (np. *ktoś*, *jakiś*, *któryś* itd.) mogą zostać użyte dla wyrażenia znaczeń ogólnych zwyczajowych. Litewskie i gwarowe wykładniki (z partykułą lit. *kaž-*, *kaži-*, *kažin* i gwar. *tį*) nie dopuszczają niedopowiedzenia kwantyfikacyjnego, tak typowego dla polskiego odpowiednika (z częstką *-ś*).

Znaczenie ogólności zwyczajowej najskuteczniej jest wyrażane w języku litewskim. Służą temu wyrażenia proste bazujące na zaimkach pytajno-względnych (np. *kas* ‘hipotetyczne ktoś / hipotetyczne coś’), złożone zaimkowo-rzeczownikowe zawierające partykulę *nors* (np. *kas nors geras* ‘hipotetycznie ktoś dobry / hipotetycznie coś dobre’) lub pospozycyjny zaimek *-jis* (np. *gudrusis* ‘ten kto zazwyczaj mądrze postępuje’). Gwarowym odpowiednikiem litewskiego *nors* jest partykuła *tj* (występująca w postpozycji względem zaimka, w odróżnieniu od prepozycji w wyrażeniach egzystencjalnych właściwych). Gwarze puńskiej również znane jest użycie wyrażeń prostych, fundowanych przez zaimki pytajno-względne w tym znaczeniu. W języku polskim wyrażeniu ogólności zwyczajowej towarzyszy niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. Polskim wykładnikiem tych znaczeń może być wyrażenie proste lub złożone fundowane przez rzeczownik lub wyrażenie złożone zawierające zaimek z częstką *-ś* lub *-kolwiek*.

Wykładniki ogólności właściwej są bardzo zbliżone w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej. Różnica ujawnia się w częstości użycia poszczególnych typów, np. w gwarze stosunkowo rzadko pojawiają się wyrażenia z *bile* odpowiadające formalnie polskim wyrażeniom z *-kolwiek* i litewskim z *bet*. Natomiast polskie wyrażenia z częstką *-kolwiek* charakteryzuje niedopowiedzenie kwantyfikacyjne, polegające na możliwości wyrażania przez te formy w różnych kontekstach znaczeń ogólnych zwyczajowych lub ogólnych właściwych.

W gwarze puńskiej notuje się leksemy najprawdopodobniej zapożyczone z języka polskiego, np. *bile* ‘-kolwiek’, *kožnas* ‘każdy’. Warto również odnotować, że przejęta z litewskiego języka literackiego partykuła *kaž-* funkcjonuje w gwarze jak polskie zaimki z częstką *-ś*, czyli gwarowe wyrażenia zawierające partykulę *kaž-* mogą w różnych kontekstach wyrażać lub znaczenia egzystencjalne właściwe, lub znaczenia ogólne zwyczajowe. Ta cecha głównie charakteryzuje mowę ludzi wykształconych średniego i młodszego pokolenia. Niekiedy nowo zapożyczony z języka litewskiego do gwary leksem *kaž-* może być zdublowany rodzimą formą *tj* (np. *tj kažkas* ‘ktoś = (tetyczne) kto’). Trudno jednak powiedzieć, czy zanik gwarowej zmorfologizowanej kategorii określoności (z postpozycyjnym zaimkiem *-jis* czy sufiksem *-ulis*) był warunkowany wpływem języka polskiego. Również można podejrzewać, że stosunkowo rzadkie użycie gwar. *bile* może być wpływem języka polskiego, w którym częstka *-kolwiek* (także *byle*) wykazuje zdecydowanie niższą częstość użycia niż literalnego litewskiego odpowiednika (zaimków z częstką *bet*).

Tabela 6-3 Wykładniki jednostkowości w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Klasa	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	Postpozycyjny zaimek (= rodzajnik)	—	<i>x-jis</i>	? ⁹⁷

⁹⁷Postać szczątkowa. Najlepiej zachowana w klasie zaimków.

2.	Zaimek wskazujący (= rodzajnik)	<i>ten (/ów)</i> (<i>x</i>) / <i>tam-</i> <i>ten</i> (<i>x</i>)	<i>tas</i> (<i>x</i>)	<i>tus</i> (<i>x</i>) (obocznie <i>tas</i>), <i>tusai</i> (<i>x</i>) (<i>toj, cieję ...</i>)
3.	Zaimek wskazujący (= rodzajnik bliższy i dalszy)		<i>šis</i> (<i>x</i>) : <i>anas</i> (<i>x</i>)	—
4.	Zaimek wskazujący (bliżej / dalej)		<i>šitas</i> (<i>x</i>) : <i>anas</i> (<i>x</i>)	<i>šitas/šitus</i> (<i>x</i>) : <i>anas</i> (<i>x</i>)
5.	Zaimek wskazujący (rodzaj nijaki)	<i>to</i>	<i>tat, tai, tatai, šita, šitai, šitatai.</i>	<i>tai</i> , (sporadycznie <i>šitai</i>)
6.	Zaimek dzierżawczy	+	+(sporadycznie, zazwyczaj z postpozycyjnym <i>-jis</i>)	— ⁹⁸
7.	Zaimek osobowy (w tym formy grzecznościowe)	+	+ ⁹⁹	+ ¹⁰⁰
8.	Nazwa własna	+	+	+
9.	Nazwa pospolita (niedopowiedzenie kwantyfikacyjne)	+	+(sporadycznie)	+(sporadycznie)
10.	Liczebniki porządkowe	+	+(niemal zawsze z postpozycyjnym <i>-jis</i>)	+
11.	Stopień najwyższy przymiotnika	+	+(niemal zawsze z postpozycyjnym <i>-jis</i>)	+
12.	Stopień wyższy przymiotnika	—	+(obowiązkowo z postpozycyjnym <i>-jis</i>)	—
13.	Imiesłowy	—	+(niemal zawsze z postpozycyjnym <i>-jis</i>)	+

⁹⁸Funkcjonalnie odpowiada im klasa zaimków osobowych.

⁹⁹Również w funkcji zaimków dzierżawczych. Wysoka częstość użycia w porównaniu z językiem polskim.

¹⁰⁰W tym formy z postpozycyjnym *-jis*, np. *jiej* 'oni'. Wysoka częstość użycia w porównaniu z językiem polskim.

Tabela 6-4 Wykładniki egzystencjalności A w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	<i>pewien x / jeden x /</i>	<i>tam tikras x</i>	–
2.	<i>/ (sporadycznie jakiś (x))</i>		<i>vienas / vienas x</i>

Tabela 6-5 Wykładniki egzystencjalności właściwej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Klasa	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	Zaimki nie-określone	Seria z częstką -ś (np. <i>ktoś, coś, jakiś, któryś</i> itd.) / <i>pewien x</i>	Seria z częstką <i>kaž-, kaži, kažin</i> , np. (<i>kažkoks, kaži koks, kažin koks</i> itd.)	Seria z częstką <i>tį</i> stojąca w prepozycji, np. <i>tį kokias</i> itd.
2.				Seria z częstką <i>kaž-</i> , np. <i>kažkokias</i>
3.				Seria z częstkami <i>kaž-</i> i <i>tį</i> , np. <i>kažkokias tį</i>
4.		<i>Niektóry (x)</i>	Seria z częstką <i>kai</i> (np. <i>kai kuris (x)</i>)	Seria z częstką <i>kai</i> (np. <i>kai katriš (x)</i>)
5.				Seria z częstką <i>kap</i> (np. <i>kap katriš (x)</i>)
6.	Liczebnik główny	+	+	– (tylko w liczbie mnogiej <i>vieni</i>)
7.	Nazwa pospolita (niedopowiedzenie kwantyfikacyjne)	+	+(sporadycznie)	+(sporadycznie)
8.	Zanegowane wykładniki ogólności właściwej	+(np. <i>nie każdy, nie wszyscy, nie wszystko</i> itd.)	+(np. <i>ne kiekvienas, ne visi</i> itd.)	+(np. <i>ne kožnas / ne kiekvienas, ne visi</i>)

Tabela 6-6 Wykładniki ogólności zwyczajowej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Klasa	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	Zaimki nie-określone	seria z częstką <i>-ś</i> / seria z częstką <i>-kolwiek</i> (np. <i>jakiś</i> / <i>jakikolwiek</i>)	seria leksemów z częstką <i>nors</i> , np. <i>koks nors</i>	seria leksemów z częstką <i>tj</i> w postpozycji, np. <i>kokias tj</i>
2.			—	seria leksemów z częstką <i>kaž-</i> , np. <i>kažkokias</i>
3.	Zaimki pytajno-względne	—	+	+
4.	Postpozycyjny zaimek <i>-jis</i>	—	+	—
5.	Nazwa pospolita (wraz z niedopowiedzeniem kwantyfikacyjnym)	+	+	+

Tabela 6-7 Wykładniki ogólności właściwej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Klasa	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	Zaimki nie-określone	seria z częstką <i>-kolwiek</i> (np. <i>jakikolwiek</i>) / rzadziej seria z częstką <i>byle</i> lub <i>bądź</i> (np. <i>byle drobiazg</i>)	seria z częstką <i>bet</i> , np. <i>bet koks</i>	seria z częstką <i>bile</i> , np. <i>bile kokias</i> (sporadycznie z częstką <i>bet</i>)
2.	Zaimki uogólniające	<i>każdy, wszyscy, wszystko, nikt, nic, żaden, ani jeden</i>	<i>kiekvienas, visas, visi, viskas, joks, niekas, nė vienas, nei vienas, nė koks, aliai vienas</i>	<i>kožnas, kiekvienas, visi, viskas, niekas, nei vienas, jokias</i>
3.	Nazwa pospolita (wraz z niedopowiedzeniem kwantyfikacyjnym)	+	+	+

7. Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej

Pierwsza z dwu omawianych w tej pracy kategorii modalnych możliwościowych związana jest z wyrażaniem przez nadawcę stopnia prawdopodobieństwa co do przekazywanych przez siebie treści. Autorem przekazu oraz wyrazicielem stopnia prawdopodobieństwa jest nadawca.

7.1. Modalność hipotetyczna w litewskiej gwarze puńskiej

Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej posiada wykładniki leksykalne (np. gwar. *kiba*) i morfologiczne (np. gwar. *yra atjojis*). Nie ma natomiast wykładników syntaktycznych. Konstrukcje typu gwar. *Man atrodo, kad...* ‘Wydaje mi się, że...’, choć posiadają strukturę zdania złożonego, nie mogą być uznane za syntaktyczny wykładnik hipotetyczności, ponieważ ta konkretna konstrukcja jest odczytywana tylko dla danego leksemu *atrodo*. Zamiana gwar. *atrodo* na jakąkolwiek inną formę (również w 3. osobie czasu teraźniejszego) zmienia znaczenie, np. *Man sako, kad...* ‘Mówi do mnie, że...’.

7.1.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej

Zważywszy na fakt, że w litewskiej gwarze puńskiej funkcjonują morfologiczne wykładniki modalności hipotetycznej, liczbę leksemów gwarowych wyrażających znaczenia hipotetyczne należy uznać za znaczną. Jednocześnie należy podkreślić, że przejrzystość znaczeniowa leksemów oraz tworzonych w oparciu o nie wyrażań złożonych, pozwala na bezproblemowy podział tychże wykładników w ramach zdefiniowanych w Rozdz. 5 (p. 5.4.1, s. 178) sześciu poziomów prawdopodobieństwa (od H1 do H6)¹⁰¹.

¹⁰¹Wymieniane w punktach 7.1.1.1-7.1.1.6 wykładniki o niskiej frekwencji (poniżej dziesięciu wystąpień) poddano weryfikacji użytkowników gwary. Tylko potwierdzone przez nich formy zostały ostatecznie zawarte w tej pracy. Należy podkreślić, że nie włączono tego typu rozmów do zasobów EKorpGP, by nie fałszować wyników statystycznych.

7.1.1.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa pierwsza H1

Grupa pierwsza H1 jest zarezerwowana dla wykładników hipotetyczności o najniższym stopniu prawdopodobieństwa. Do tych wykładników zalicza się tylko leksykalne wyrażenia złożone: gwar. *gal' ir*, *mažum ir*, *mažam ir*, *mažu ir*. Jak można zauważyć, cechą wyróżniającą tych wyrażen jest wspólny dla nich element dodany *ir* 'i' jako modyfikator osłabiający podstawowe znaczenie poprzedzającego go leksemu. Leksemem modyfikowanym może być jeden z czterech typowych dla gwary wykładników leksykalnych: *gal'*, *mažum*, *mažam*, *mažu*, por. niżej 7.1.1.4. W korpusie EkorpGP zanotowano również odwrócony szyk wyrażen, por. gwar. *ir gal'*, *ir mažum*, *ir mažam*. Liczba odnotowanych wykładników o odwróconym szyku jest bardzo mała, łącznie jedenaście przykładów. Cechą charakterystyczną wykładników o odwróconym szyku jest to, że zawsze występują na początku zdania, wypowiedzi. Pozostałe wykładniki również mają tendencję do zajmowania inicjalnej pozycji w zdaniu, tym nie mniej w korpusie EkorpGP zarejestrowano przypadki użycia tych wykładników wewnątrz zdania (nigdy zaś na końcu).

- [401] gwar. *Gal' ir* buvo atėjis, nežinau. Dartės jo nėra.
Może i przyszedł (wtedy), nie wiem. Teraz go nie ma.
- [402] gwar. Kap tau atrodo? Tai *gal' ir* yra bet kokias mažukas.
Jak ci się wydaje? *Może i* jest jakikolwiek mały.
- [403] gwar. Sudėjo kiek pinigų, *gal' ir* alaus turėj.
Złożyli się po ileś, *może i* piwo mieli.
- [404] gwar. *Ir mažum* buvo išėjį in laukus, tep kap sakė — namie nieko nebuvo.
Može i byli wtedy na polu, tak jak mówili — w domu nikogo nie było.
- [405] gwar. *Mažam ir* buvo nuvėjis, nematiau.
Može i poszedł, nie widziałem.
- [406] gwar. Prašyk, *mažu ir* duos.
Poproś, *može i* da.
- [407] gwar. Neateina, *mažum ir* svečiai pas juos yra ateji.
Nie przychodzą, *može i* goście do nich przyszli.

Liczby zanotowanych w korpusie EkorpGP wystąpień wykładników hipotetyczności grupy pierwszej H1 wynoszą: *gal' ir* — 35, *mažum ir* — 24, *mažam ir* — 22, *mažu ir* — 11.

7.1.1.2. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa druga H2

Kolejna grupa wykładników modalności hipotetycznej charakteryzuje się nieco wyższym od wykładników grupy H1 stopniem prawdopodobieństwa. Do grupy drugiej H2 zalicza się następujące wykładniki: *o gal' ir*, *o mažum ir*, *o mažam ir*, *o mažu ir*. W zestawieniu z grupą pierwszą H1 formalną cechą charakterystyczną jest w tym wypadku obecność dwóch elementów modyfikujących — w prepozycji *o* 'a' i w postpozycji *ir* 'i'. Można roboczo przyjąć, że leksemy złożone grupy

drugiej H2 są tworzone od leksemów grupy pierwszej H1 przez dodanie w prepozycji modyfikatora *o*.

- [408] gwar. Sakė, kad gerai jam ainasi, tai ir toliau dzibrs, *o gal' ir išvažuos*, kas žino.
Mówił, że dobrze mu się wiedzie, to będzie nadal pracować, *a może i* wyjedzie, kto wie.
- [409] gwar. *O gal' ir* buvo geras vyras, o kas žino.
A może i był dobrym mężem, a kto wie.
- [410] gwar. *O mažum ir* nieko negavo, nieko nesakė.
A może i nic nie dostał, nic nie mówił.
- [411] gwar. *O mažam ir* atvažuos kap atšils, sako gerai laikosi.
A może i przyjedzie jak się ociepli, mówią, że ma się dobrze.
- [412] gwar. Nu ir nežinau, ar kas tyčia, ar netyčia, *o mažu ir* tyčia išdūrė akį.
No i nie wiem, czy umyślnie, czy przypadkiem, *a może i* umyślnie oko wybili.

Podobnie jak w wypadku wykładników grupy pierwszej również w grupie drugiej H2 zauważa się tendencję umieszczania złożonych wyrażeń leksykalnych na początku zdania. Należy podkreślić, że nie zanotowano ani jednego użycia jakiegokolwiek wykładnika grupy drugiej H2 na końcu zdania. W korpusie EKorpGP zarejestrowano następujące liczby wystąpień dla poszczególnych wykładników : *o gal' ir* — 18, *o mažum ir* — 11 *o mažam ir* — 10, *o mažu ir* — 5. Podobnie jak w grupie H1 również i w grupie H2 najbardziej popularnym złożeniem jest to bazujące na formie rodzimej *gal'*. Liczba odnotowanych użyć jest jednak niższa niż w grupie pierwszej H1.

7.1.1.3. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa trzecia H3

Grupa trzecia gwarowych leksykalnych wykładników hipotetyczności charakteryzuje się wyższym stopniem prawdopodobieństwa niż wcześniej opisane grupy H1 i H2, zbliża się do środka skali prawdopodobieństwa, lecz jej nie przekracza. Podstawowe dla tej grupy wykładniki to leksykalne wyrażenia złożone: *o gal'*, *o mažum*, *o mažam*, *o mažu*. Analogicznie do grup H1 i H2 najpopularniejsze gwarowe wykładniki hipotetyczności *gal'*, *mažum*, *mažam*, *mažu* zostają zmodyfikowane — w danym wypadku stojącym w prepozycji — elementem *o* 'a'.

- [413] gwar. *O gal' tus velnias?*
A może ten to diabeł?
- [414] gwar. Vakar niekur negalėjo rasc knygos. *O mažam* jos visai neturėjo?
Wczoraj nigdzie nie mogła znaleźć książki. *A może* w ogóle jej nie miała?
- [415] gwar. *O mažu* da nedarė. Pažūrėkim!
A może jeszcze nie (z)robił. Zobaczmy!

Również w tej grupie (podobnie jak w H1–H2) obserwowana jest tendencja do inicjalnego użycia wykładników. W odróżnieniu jednak od wspomnianych wyżej grup,

liczba zarejestrowanych wystąpień wykładników w tej grupie jest niższa: *o gal'* — 11, *o mažum* — 6, *o mažam* — 5, *o mažu* — 5.

7.1.1.4. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa czwarta H4

Centralne miejsce na skali prawdopodobieństwa zajmują wykładniki grupy czwartej. Jest to najliczniejsza grupa, obejmuje ona takie formy jak: *gal'*, *mažum*, *mažam*, *mažu*, *gal' visciek*, *mažum cikrai*, *kiba*, *gal' kiba*.

- [416] gwar. *Kiba* ca nieko nėra, kad atšaukc nemožna?
Chyba tu nikogo nie ma, że dowołać się nie można?
- [417] gwar. *Mažum cikrai*, tep kap sako, atšyla, šandie jau mažasnis šalcis buvo.
Może rzeczywiście jest tak jak mówią — idzie ocieplenie, dzisiaj mróz był już łżejszy.
- [418] gwar. *Gal' kiba* visi parapijonai atvažavį pas kunigų. Da an laukų da stovi.
Może wszyscy parafianie przyjechali do księdza. Jeszcze w polu stoją.
- [419] gwar. Dzidesniam vaikui, kad miegotų, virdavo *mažam* pusį galvos aguonos, *mažam* visų — neatmenu.
Starszemu dziecku, by spał, gotowano *chyba* pół główki maku, *może* całą — nie pamiętam.
- [420] gwar. Nakcis jau, *mažu* kur paklydis.
Noc już, *chyba* gdzieś zabłądził.
- [421] gwar. Buvo tokias nedzidelis da *gal'* kokių dzviejų, trijų metukų buvo.
Był taki jeszcze mały, miał *może* dwa, trzy latka.

Do tej grupy należą wykładniki, które jako element składowy zostały odnotowane w grupach H1–H3, czyli: (*nu*) *gal'*, *mažum*, *mažam*, *mažu*. Pozostałe wykładniki *gal' visciek*, *mažum cikrai*, *gal' kiba* są złożeniami, w których centralne miejsce zajmują najbardziej rozpowszechnione gwarowe wykładniki hipotetyczności *gal'* i *mažum*. Interesującą formą jest złożenie *gal' kiba*, w którym zdublowane zostały dwa wykładniki należące do tej właśnie grupy: *gal'* i *kiba*. Pierwszy z wymienionych jest rodzimego pochodzenia, drugi — sławizmem, por. pol. *chyba*. W gwarze nie jest to jedyny przypadek, kiedy obok siebie stoją pozornie dublujące się dwa leksemy, morfemy — jeden rodzimy, drugi — zapożyczony (np. *nor-bi* 'chociaż', por. pol. *choćby*, *nebi* 'podobno' *ne* (<*neva*)-*bi*). Po pewnym czasie tego typu zestawienia zaczynają funkcjonować jako jedna całość.

W odróżnieniu od wymienionych wykładników grup H1–H3 wyróżniane tu leksemy: *gal'*, *mažum*, *mažam*, *mažu*, *gal' visciek*, *mažum cikrai*, *kiba*, *gal' kiba* tylko w 20% zajmują pozycję na początku zdania. Głównie rejestrowane są wewnątrz zdania (80%), np.:

- [422] gwar. Turu daug gerų sijonų, vilnionių *gal'* penkis, da trumpų — vasarai.
Mam dużo dobrych spódnic, pięć *chyba* wełnianych, jeszcze krótkich — na lato.

- [423] gwar. Gerai nežinau, *mažum* kokias dešimts arklių.
Dobrze nie wiem, *može* gdzieś dziesięć koni.

Interesująco przedstawia się częstość użycia poszczególnych wykładników tej grupy. Najwyższą frekwencję uzyskuje *gal'* — w korpusie EKorpGP odnotowano blisko 400 użyć tej formy. Zdecydowanie rzadziej rejestrowane są *mažum*, *mažam* — po blisko 80 użyciach. Pozostałe wykładniki: *mažu*, *gal' visciek*, *mažum cikrai*, *kiba*, *gal' kiba* nie są tak często notowane. Liczba zarejestrowanych w EKorpGP zawiera się od 8 (dla *gal' kiba*) do blisko 30 (dla *gal' visciek*, *mažum cikrai*).

7.1.1.5. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa piąta H5

Do grupy piątej gwarowych leksykalnych wykładników hipotetyczności zalicza się następujące leksemy, w tym złożenia: (*nu*,) *gali būc*, *atrodo*, *ko gero*, *tep mislinu*, *pagal' mani*. W odniesieniu do grupy H4 wykładniki tej grupy wyrażają zdecydowanie wzmocniony poziom prawdopodobieństwa ($\sim \frac{3}{4}$).

- [424] gwar. Jau bus parašus, *tep mislinu*. Vakar sakė, kad rašė.
Już napisała, *tak myślę*. Wczoraj mówiła, że pisze.
- [425] gwar. *Pagal' mani*, raikėjo anscau atsikelti ir visur būtų spėta nuveikti.
Moim zdaniem należało wcześniej wstać i wszędzie zdążylibyśmy pójść.
- [426] gwar. Dabartinėj, *atrodo*, Aušroj bus spauzdžinta, nes šitoj da nėra.
W kolejnym, *wydaje mi się*, numerze „Aušry” wydrukują, ponieważ w tym jeszcze nie ma.
- [427] gwar. Šnekėjau neperseniai su juom. Minėjo, kad žada važuoc. *Atrodo* jau yra išvažavę.
Niedawno z nim rozmawiałem. Wspomniał, że zamierza jechać.
Wydaje mi się, że już wyjechali.

Wykładniki tej grupy mogą zajmować inicjalne miejsce w zdaniu, w wypowiedzi, lecz częściej spotykane są wewnątrz zdania jako wtrącenie. Liczba wystąpień w korpusie EKorpGP nie jest aż tak imponująca (w odniesieniu do wykładników grupy IV): *atrodo* — 36, (*nu*,) *gali būc* — 20, *ko gero* — 18, *tep mislinu* — 6, *pagal' mani* — 5.

7.1.1.6. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — grupa szósta H6

Grupa gwarowych wykładników hipotetyczności o najwyższym stopniu prawdopodobieństwa obejmuje jeden leksem *cikrausia* oraz leksykalne wyrażenie złożone: *kap MAN atrodo*.

- [428] gwar. *Cikrausia* jau bus numezgus. Jau seniai buvau jei davus siūlus.
Niewątpliwie już wydziergała. Już dawno dałam jej włóczkę.
- [429] gwar. O duona — *kap MAN atrodo* — neseniai buvo kepta.
A chleb — *tak mi się wydaje* — jest świeżo upieczony.

Cechą charakterystyczną obu wyróżnionych wykładników jest to, że mogą zajmować dowolną pozycję w zdaniu. Niekiedy pojawiają się na końcu zdania, jako modyfikacja modalna wypowiedzianych treści, np.:

- [430] gwar. Tus, gerai nenugirdis, da pjaustė avis, *cikriausia*.
 Ten dobrze nie usłyszał i *najprawdopodobniej* jeszcze rznął owce.
- [431] gwar. — Kas ca koncertų nebus, kad atagl' aina.
 — Lyja, tai ir atšaukė, *cikrausia*.
 — Gal' lauks kol' išsipagados.
 — Co to, nie będzie koncertów, że idą z powrotem.
 — Pada, to i odwołali, *najprawdopodobniej*.
 — A może będą czekać aż się rozpozodzi.

W wyrażeniu złożonym *kap MAN atrodo* wyróżniona wielkimi literami forma gwarowa *man* 'mnie' oznacza emfazę.

W korpusie EKorpGP zarejestrowano 24 użycia formy *cikrausia* i 14 wyrażenia złożonego *kap MAN atrodo*.

7.1.1.7. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej powodujące składnię zdania podrzędnie złożonego — grupy H1–H6

Ta grupa wykładników jest najmniej ustabilizowana. W oparciu o zasoby korpusu EKorpGP ustalone zostały poniższe wykładniki:

<i>nemislinu, kad...</i>	'nie myślę, że...'
<i>maža nodzieja, kad...</i>	'mała nadzieja, że...'
<i>man neatrodo, kad...</i>	'nie wydaje mi się, że...'
<i>galimas dalykas, kad...</i>	'możliwe, że...'
<i>man atrodo, kad...</i>	'wydaje mi się, że...'
<i>vierinu, kad...</i>	'wierzę, że...'
<i>jaucu, kad...</i>	'czuję, że... / mam przeczucie, że...'
<i>atrodo, kad...</i>	'wydaje się, że...'
<i>usinėša an...</i>	'zanosi się na... / zanosí się, że...'
<i>Aš skaitau, kad...</i>	'Ja uważam, że...' (emfaza zaimka <i>aš</i> 'ja')
<i>Aš vierinu, kad...</i>	'Ja jestem przekonany, że...' (emfaza zaimka <i>aš</i> 'ja')
<i>Aš cikiu, kad...</i>	'Ja jestem pewien, że...' (emfaza zaimka <i>aš</i> 'ja')

Kolejność podawania wykładników odzwierciedla rosnący stopień prawdopodobieństwa. Wyróżniony wielkimi literami zaimek osobowy *aš* 'ja' oznacza emfazę. Należy dodać, że już samo użycie zaimka *aš* 'ja' jest znaczące, ponieważ w gwarze ten zaimek jest pomijany, gdy informacja o osobie może zostać odczytana z formy czasownika.

Wśród wyróżnionych wykładników tylko niektóre są z pewną regularnością notowane w korpusie EKorpGP: *man atrodo, kad...* i *atrodo, kad...* Cechą wspólną tych wyrażen jest zawarty w nich leksem *atrodo* (właściwy dla grupy H5, por. 7.1.1.5). Pozostałe wymienione tu wykładniki trudno uznać za ustabilizowane. W niektórych można dopatrzeć się wpływu języka polskiego, np. *maža nodzieja, kad...*, por. pol. *mała nadzieja, że...*, *usinėša an...*, por. pol. *zanosi się na...*

Przykłady użyc:

- [432] gwar. Vytuk, *nemislinu*, *kad* jisai Kauni gyvena. Varšuvoj dzirba.
Witku, *nie myslę*, że on mieszka w Kownie. W Warszawie pracuje.
- [433] gwar. *Atrodo*, *kad* nevalnia, ba niekur nelaidza.
Wydaje się, że jest to zabronione, bo nigdzie nie puszczają.
- [434] gwar. Aisiu pas Sigitu, *man atrodo*, *kad* jisai paskolis.
Pójdę do Sygita, *wydaje mi się*, że on mi pożyczycy.

Liczba wystąpień w korpusie EKorpGP wyrażenia *atrodo*, *kad...* wynosi 11, podczas gdy *man atrodo*, *kad...* — 7. Pozostałe wymienione w tym punkcie wyrażenia nie zostały zarejestrowane częściej niż trzykrotnie, w tym wyrażenia z emfazą zaimka osobowego *aš* ‘ja’: *Aš skaitau*, *kad...* ‘Ja uważam, że...’, *Aš vierinu*, *kad...* ‘Ja jestem przekonany, że...’, *Aš cikiu*, *kad...* ‘Ja jestem pewien, że...’ wystąpiły jednokrotnie.

7.1.2. Wykładniki morfologiczne modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej

Wykładnik morfologiczny hipotetyczności w gwarze to forma perfectum, np. *dzirbis* ‘chyba pracował’. Zazwyczaj forma perfectum w znaczeniu hipotetycznym występuje obok wyżej opisywanych leksemów lub złożonych wyrażeń leksykalnych (7.1.1.1–7.1.1.7). Jednak należy podkreślić, że gdy dochodzi do jednoczesnego użycia wykładników leksykalnego i morfologicznego, to ten pierwszy poprzedza formę perfectum. Kolejne, następujące po sobie, użycia form perfectum powtarzają stopień prawdopodobieństwa, wynikający z wcześniejszego użycia wykładnika leksykalnego, por.:

- [435] gwar. (a) *Kiba atjojis* tas ponas su sūnum.
(b) Tas *pamatis* tu mergu ir *insimylėjis*.
Chyba przyjechał ten pan z synem.
Ten (zaś) zobaczył tę dziewczynę i zakochał się.

W początkowym zdaniu (a) (przykład [435]) danej wypowiedzi odnotowuje się jednoczesne użycie dwóch wykładników hipotetyczności. Tu inicjalnie zostaje zastosowany leksem *kiba* (reprezentujący grupę H4) i forma czasu dokonanego *atjojis*. W kolejnym zdaniu (b) już tylko występują formy perfectum (*pamatis*, *insimylėjis*), które nie tylko świadczą o nacechowaniu hipotetycznym przekazywanych treści, lecz również — przez odniesienie do użytego w zdaniu (a) leksykalnego wykładnika hipotetyczności — nadają przekazywanym w zdaniu (b) treściom stopień prawdopodobieństwa zgodny z wartością wykładnika leksykalnego w zdaniu (a). Podawane niżej parafrazy zdań (a–b) uwidaczniają te treści:

‘Nadawca przypuszcza, że możliwe jest, że ten pan wraz z synem przyjechali konno.’

‘Nadawca przypuszcza, że możliwe jest, że ten syn zobaczył tę dziewczynę’ i ‘Nadawca przypuszcza, że możliwe jest, że ten syn zakochał się w tej dziewczynie.’

Wykładniki morfologiczne z jednej strony potencjalnie zmniejszają liczbę użyć wykładników leksykalnych. Z drugiej zaś strony — pozwalają nadawcy rozgraniczać tekst nacechowany hipotetycznie od nienacechowanego.

W gwarze zauważalna jest tendencja do pomijania czasownika pomocniczego w formie perfectum zastosowanej do wyrażenia treści hipotetycznych. Nigdy w znaczeniu hipotetycznym nie stwierdzono użycia formy perfectum z czasownikiem pomocniczym utworzonym od czasownika *turėti* ‘mieć’.

Warto odnotować użycie formy czasu przyszłego dokonanego dla wyrażenia wysokiego stopnia prawdopodobieństwa, por.:

- [436] gwar. *Atrodo*, in Suvalkus ***bus išvažavus***. Vakar skambinau, tai sakė, kad, lygtai kap šandie, turėj važuoc.
Najpewniej wyjechała do Suwałk. Wczoraj dzwoniłam (do niej), to powiedziała coś w rodzaju, że dzisiaj ma jechać.

Forma perfectum jako wykładnik hipotetyczności może nie zostać poprzedzona wykładnikiem leksykalnym znaczeń hipotetycznych, wówczas jednak częściej odnotowuje się wariant użycia hipotetycznego — konkluzywność, por.:

- [437] gwar. Tū nakėj jam arklius pavogė. Cenžaruvki *nuvežta*. Sliedų da macyc.
 Tej nocy konie mu ukradli. Ciężarówką wywieźli. Jeszcze widać ślady.
 [438] gwar. Jau *išvažavus...*, mašinos nemacyc.
Chyba już wyjechała..., nie widać samochodu.

Jeśli gwarowa forma perfectum zostaje użyta w znaczeniu hipotetycznym (w tym konkluzywnym), bez uprzedniego zasygnalizowania tych znaczeń za pomocą wykładników leksykalnych, wówczas przyjmuje się wartość oscylującą wokół stopnia prawdopodobieństwa równego $\frac{1}{2}$ jako im właściwą. Oznacza to, że nadawca nie jest w stanie (lub nie uważa za konieczne) sprecyzować stopnia prawdopodobieństwa. Sygnalizuje jedynie, że przekazywane przez niego treści są jedynie możliwe — tak samo prawdziwe, jak fałszywe.

7.1.3. Wykładniki modalności hipotetycznej w litewskiej gwarze puńskiej — podsumowanie

W litewskiej gwarze puńskiej funkcjonują wykładniki leksykalne i morfologiczne znaczeń hipotetycznych. Wykładniki leksykalne to zarówno pojedyncze leksemy (*gal'*), jak i wyrażenia złożone z dwu lub więcej leksemów (*o gal' ir*). Niektóre wykładniki leksykalne powodują konieczność rozbudowy struktury do postaci zdania podrzędnie złożonego (np. *atrodo*, *kad...*). Gwarowe wykładniki leksykalne tworzą przejrzystą strukturę, której podstawową cechą jest stopniowanie prawdopodobieństwa. Zgodnie z założeniem wyróżnienia sześciu grup (od H1 do H6) przyjmuje się, że grupa leksemów opisywana symbolem H1 wyraża najniższy stopień prawdopodobieństwa (bliski wartości logicznej 0, tj. wartości fałszu), zaś każda kolejna — stopniowo wyższy stopień prawdopodobieństwa, aż do grupy oznaczonej symbolem H6, której przypisuje się najwyższy stopień prawdopodobieństwa (bliski wartości logicznej 1, tj. wartości prawdy). W Tabeli 7-1 podano dla poszczególnych grup

łącną liczbę wykładników leksykalnych oraz łączną liczbę wystąpień w EKorpGP. Stwierdza się, że zarówno liczba wykładników jak i łączna liczba zarejestrowanych w korpusie wystąpień są najwyższe dla grupy IV. Tej grupie przypisuje się stopień prawdopodobieństwa oscylujący wokół wartości $\frac{1}{2}$.

Tabela 7-1 Wykładniki leksykalne hipotetyczności w gwarze puńskiej. Łączna liczba wykładników oraz liczba ich wystąpień w EKorpGP w podziale na grupy prawdopodobieństwa

Grupa	Liczba wykładników	Łączna liczba wystąpień w EKorpGP
I	4	92
II	4	44
III	4	27
IV	8	652
V	5	85
VI	2	34
Razem	= 27	= 934

Podane w Tab. 7-1 parametry poszczególnych grup zacierają obraz rozpowszechnienia poszczególnych wykładników leksykalnych w gwarze. Jest to powodowane tym, że w ramach każdej grupy nie wszystkie wykładniki charakteryzuje podobna częstość użycia. W Tab. 7-2 uwzględniona zostaje liczba użyc konkretnych wykładników.

Tabela 7-2 Wykładniki leksykalne hipotetyczności w gwarze puńskiej. Wykładniki o najwyższej frekwencji (w oparciu o korpus EKorpGP)

Wykładnik	Grupa	Łączna liczba wystąpień w EKorpGP
gal'	IV	392
mażum	IV	78
mażam	IV	73
atrodo	V	36
gal' ir	I	35
mażu	IV	29
cikrausia	VI	24

Jak można się przekonać (por. Tab. 7-2), wykładnik gwarowy *gal'* zdecydowanie przeważa. Znacznie niższą frekwencję wykazują dwa charakterystyczne dla gwary wykładniki *mażum*, *mażam*. Częstość użycia tych wykładników choć blisko pięciokrotnie niższa od najpopularniejszego wykładnika gwarowego *gal'*, jest jednak ponad dwukrotnie wyższa od użycia czwartego w kolejności pod względem popularności w gwarze wykładnika *atrodo*.

W litewskiej gwarze puńskiej zdecydowana większość wypadków wyrażenia znaczeń hipotetyczności oscyluje wokół wartości $\frac{1}{2}$ (por. grupę IV w Tab. 7-2) oraz nieznacznie ją przekracza (por. grupę V w Tab. 7-2). Pewną niespodzianką jest

znacząca liczba użyć związana z delikatnym wyrażeniem stopnia prawdopodobieństwa, niewiele wyższego od wartości „0” (fałszu) oraz stosunkowo niska liczba użyć wykładników, wyrażających najwyższy stopień prawdopodobieństwa, zbliżającego się do wartości „1” (prawdy).

Obecność morfologicznego wykładnika hipotetyczności w gwarze powoduje, że łączna liczba wypadków nacechowania hipotetycznego tekstu jest zdecydowanie wyższa niż by to wynikało z liczby użyć wykładników leksykalnych (w tym wymuszających strukturę zdania podrzędnie złożonego). W wypadku użyć tylko morfologicznego wykładnika hipotetyczności można mieć wątpliwość, czy nadawca wyraża treści hipotetyczność o wartości prawdopodobieństwa zbliżonej do $\frac{1}{2}$, czy też — wariant znaczeń hipotetyczności, tj. znaczenia konkluzywne. Taka trudność może wystąpić, gdy nie są znane kontekst i sytuacja.

7.2. Modalność hipotetyczna w językach polskim i litewskim

7.2.1 Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim

7.2.1.1. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa pierwsza H1¹⁰²

Polskie i litewskie wykładniki o niskim stopniu wyrażenia prawdopodobieństwa to frazy złożone: pol. *może i*, lit. *gal ir*.

- [439] pol. *Może i* był pijany, ale wiedział, co mówi.
lit. *Gal jis ir* buvo girtas, bet žinojo, ką sakęs.
- [440] pol. A zresztą diabli to wiedzą, *może i* czytał, nie jest to takie ważne!
lit. Beje, velniai nematė, *gal ir* skaitė, tai nesvarbu!

Wspólną cechą charakterystyczną dla obu wyróżnionych wykładników jest połączenie leksemu pol. *może i* i lit. *gal* z partykułą *i* — dla języka polskiego i partykułą *ir* — dla języka litewskiego. Postpozycja pol. *i* oraz lit. *ir* jest zabiegiem istotnie osłabiającym siłę wyrażenia stopnia prawdopodobieństwa pol. *może i* i lit. *gal*, zaliczonych do grupy H5.

Liczby odnotowanych w korpusie EKorpPL-LT wystąpień wykładników hipotetyczności grupy pierwszej H1 wynoszą: pol. *może i* — 49, lit. *gal ir* — 76. Dysproporcja odnotowanych użyć polskiego i litewskiego wykładnika wynika z faktu, że lit. *gal ir* koresponduje również z polskimi wykładnikami zaliczanymi do grupy o nieco wyższym stopniu prawdopodobieństwa H2. Szczególnie należy odnotować odpowiedniość lit. *gal ir* + *negacja* z pol. *może* + *negacja*, np.:

- [441] pol. A ty nie spałaś?
— Nie wiem. *Może nie*.
lit. O tu nemiegojai?
— Nežinau. *Gal ir ne*.
- [442] pol. Zdaje się, że on. *Może nie* on? *Może i* nie on. *Może* jego brat.
lit. Rodos, jis. *Gal ir ne* jis? *Gal ir ne* jis. *Gal jo* brolis.

¹⁰²W punktach 7.2.2.1-7.2.2.6 uwzględniono również leksemy mogące wystąpić w środku zdania jako wtrącenie, mające jednak wpływ na wartość modalną wypowiedzianych treści.

7.2.1.2. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa druga H2

Nieznacznie wyższy (w odniesieniu do grupy H1) stopień prawdopodobieństwa wyrażają wykładniki: pol. *a może i*, *a może nawet*, *a może po prostu*, *może to i*, *może zresztą* i lit. *o gal ir*. Podobnie jak wykładniki grupy H1, również tu wymienione są wyrażeniami złożonymi. Istnieje jeszcze jedna cecha łącząca niektóre wykładniki tych grup (H1 i H2). Wyrażenia pol. *może i*, lit. *gal ir* — charakterystyczne dla grupy H1 — zostają rozbudowane o kolejny element (partykułę), tym razem pojawiający się w prepozycji, por. pol. *a + może i*, i lit. *o + gal ir*, por.:

- [443] pol. O tym nic nie mówił. *Może zresztą* mówił, ale zbudziłeś się i wyłączyłam taśmę.
lit. To jis nesakė. *O gal ir* sakė, bet tu nubudai, ir aš išjungiau magnetofoną.
- [444] pol. Pewnie widział kogoś, kto wstrząsnął jego chorą wyobraźnią. *A może po prostu* halucynacja...
lit. Turbūt matė ką nors, kas paveikė jo sutrikusią vaizduotę. *O gal ir* haliucinavo...

Zważywszy na fakt, że wyrażenia pol. *a może i* i lit. *o gal ir* są najczęstszymi ekwiwalentami, można założyć, że podstawowa struktura dla wykładników grupy H2 jest następująca:

- pol. *a* + {[*może* H5]} + *i* H1},
lit. *o* + {[*gal* H5]} + *ir* H1}.

W korpusie EKorpPL-LT odnotowano następujące liczby użycy wykładników tej grupy: pol. *a może i* — 14, *może zresztą* — 9, *a może nawet* — 4, *może to i* — 3, *a może po prostu* — 3, lit. *o gal ir* — 42. Zwraca uwagę tylko jeden wykładnik litewski. Nieco niższa łączna liczba użycy polskich wykładników względem litewskiego wynika z podanego wyżej (p. 7.2.1.1) faktu, że litewski wykładnik grupy H1 *gal ir* może korespondować z polskimi wykładnikami grupy H2.

7.2.1.3. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa trzecia H3

Kolejny (w szeregu H1, H2) wzrost wartości stopnia prawdopodobieństwa przypisuje się wykładnikom: pol. *a może*, *a może to* i lit. *o gal*, *o galbūt*. W zestawieniu do wykładników grupy H2 o najwyższej frekwencji zaliczone do tej grupy wykładniki cechuje utrata postpozycyjnej partykuły pol. *i* i lit. *ir*:

- pol. *a może i* [H2] → *a może* [H3]
lit. *o gal ir* [H2] → *o gal* [H3]

Przykłady użycy:

- [445] pol. Oprócz tej książki była jeszcze inna książka o Krzysiu i ten, kto ją czytał, przypomni sobie, że Krzyś miał kiedyś swojego łąbędzia (*a może to łąbędź miał swojego Krzysia?* — nie wiem na pewno, jak tam było), a ponieważ łąbędź był pokryty białym puchem, Krzyś nazwał go Puchatkiem.
- lit. Be šios knygelės, buvo dar viena knyga apie Jonuką, ir kas ją skaitė, tikriausiai atsimena, kad Jonukas kadaise turėjo gulbiną (*o gal gulbinas turėjo Jonuką — tiksliai negaliu pasakyti*), kurį vadino Pūkuotuku.
- [446] pol. *A może* uda się podszykować mu nawet coś gorszego niż wylanie z pracy...
- lit. *O gal* Stepanas Bogdanovičius užsitarnaus ir dar liūdnesnės pabai-gos, ne tik pašalinimo...
- [447] pol. *A może* nie przesłuchał go.
- lit. *O galbūt* jo neišklausinėjo.

Wykładniki pol. *a może* i lit. *o gal* to najczęstsze ekwiwalenty. Litewskie *o galbūt* pojawia się zdecydowanie najrzadziej.

W oparciu o EKorpPL-LT ustalono poniższe liczby użycy wykładników grupy H3: pol. *a może* — 245, *a może to* — 21 i lit. *o gal* — 217, *o galbūt* — 7. Tym razem zaobserwowano nieco wyższą łączną liczbę użycy polskich wykładników. Prawdopodobnie jest to wynik rejestrowanej odpowiedniości pol. *a może* i lit. *gal*:

- [448] pol. Wahając się dorzuciłem: — *A może* z powodu rocznicy?
- lit. Aš pridūriau abejodamas: — *Gal* todėl, kad sueis metai?

Należy podnieść, że litewskie *gal* bywa używane jako neutralny wykładnik hipotetyczności, który można interpretować jako sygnalizowanie znaczeń hipotetycznych bez precyzyjnego umiejscawiania na skali prawdopodobieństwa.

7.2.1.4. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa czwarta H4

Grupa H4 o stopniu prawdopodobieństwa oscylującym wokół wartości $\frac{1}{2}$ jest dość liczna. Należą tu takie wykładniki jak polskie *chyba*, *może jednak*, *no może*, *może rzeczywiście*, *może naprawdę*, *bodaj*¹⁰³ i litewskie *nebent*, *gal tikrai*, *gal vis tiek*, *o vargu*, *sutikite*, *sutik*, *ko gera*, *nebent*, *rasi*, *turbūt*, *matyt*¹⁰⁴:

¹⁰³Forma *bodaj* jest również wykładnikiem modalności imperceptywnej. Bez znajomości szerszego kontekstu (sytuacji) określenie funkcji tej formy może być niemożliwe.

¹⁰⁴W oparciu o dane korpusowe należy zaznaczyć, że litewska forma *matyt* może wyrażać różne stopnie prawdopodobieństwa (H4, H5 i H6).

- [449] pol. Domyślcie się *chyba*, co miałem zamiar zrobić — wyjaśnił Puchatek, fikając koziołka i zlatując na łeb, na szyję na inną gałąź o trzy łokcie niżej.
lit. — *Matyt*, supratote, ką norėjau padaryti, — paaĩskino Pūkuotukas virsdamas kūliais ir atsitrekdamas dar į vieną šaką, augančią devyniais metrais žemiau.
- [450] pol. — Jeżeli będę słyszała twój głos, to *chyba* dam sobie radę.
lit. — Jei girdėsiu tavo balsą, tai *gal* ištersiu.
- [451] pol. Więc *może* zrobię najlepiej, jeśli skończę pisanie Przedmowy i zacząć pisać samą książkę.
lit. Todėl *gal* bus geriau, jei baigsiu Įžangą ir pradėsiu pačią knygą.
- [452] pol. Kris, proszę, powiedz mi wszystko, co wiesz, *może jednak* uda się coś zrobić?
lit. Krisai, prašau tave, pasakyk man viską, ką žinai, *gal vis tiek* pasisektų ką nors padaryti?
- [453] pol. Kiedy się uchyliły?
Chyba dość dawno, ale w podnieceniu tej okropnej dla mnie rozmowy nie zwróciłem na to uwagi.
lit. Kada jos prasivērė?
Turbūt jau senokai, tačiau tokios man baisios kalbos įkarštyje nepastebėjau šito.

W przykładzie [453] należy odnotować ściągnięcie *turbūt* (←*turi būti*: dosłownie *musi być / ma być*). Samo *turi būti* [dosłownie: musi/muszą być] jako wykładnik morfologiczny w odniesieniu do *turbūt* rzadziej występuje w funkcji hipotetyczności. Ponadto stopień wyrażenia prawdopodobieństwa przez *turi būti* jest wyższy od stopnia przypisywanego ściągnięciu *turbūt*.

W tej grupie wykładników wyróżniają się kolejne dwa litewskie leksemy. Są to formy trybu rozkazującego utworzone od czasownika *sutikti* 'zgodzić się': *sutik* (1. poj.), *sutikite* (1. mn.), por.

- [454] pol. Przyzna pan *chyba*, że w kategoriach rozumu nie można przeprowadzić żadnego dowodu na istnienie Boga.
lit. *Sutikite*, kad proto sferoje joks Dievo būties įrodymas nėra įmanomas.

Litewska forma *rasi* również odbiega od typowych wzorców dla leksykalnych wykładników hipotetyczności. *Rasi* w dosłownym tłumaczeniu 'znajdziesz' to forma 2. osoby czasu przyszłego utworzona od czasownika *rasti* 'znaleźć, znajdować ; zastać ; wykryć, wykrywać ; spotkać, spotykać ; natrafić, natrafiac', por.

- [455] pol. — Albo nic, i powiem ci, że wolałbym, aby nic się nie stało, nawet nie ze względu na strach (choć on też gra *chyba* jakąś rolę, nie wiem), ale dlatego, ponieważ to nic nie da.

- lit. — Arba nieko. Ir pasakysiu tau: aš norėčiau, kad nieko neatsitiktų, net ne todėl, kad bijočiau (nors tai, *rasi*, irgi turi šiokios tokios reikšmės, nežinau), o todėl, kad tai nieko neduos.
- pol. Model, ale *chyba* naturalnej wielkości.
- lit. Modelis, bet, *rasi*, natūralaus dydžio.

Podobnie jak w innych grupach można zaobserwować polsko-litewskie paralele składniowe, np.: polskie *może + jednak*, *może + rzeczywiście*, *może + naprawdę* i litewskie *gal + vis tiek*, *gal + tikrai*.

Należy również odnotować fakt zestawienia litewskich form pozytywnej i negatywnej jako wyrażenie środka hipotetyczności oscylującego w granicach stopnia prawdopodobieństwa równego $\frac{1}{2}$, por. pol. *jakiegoś chyba cudzoziemca* i lit. *užsienietį ne užsienietį* [dosłownie: cudzoziemca nie cudzoziemca]:

- [456] pol. To niech pan słucha: wczoraj wieczorem na Patriarszych Prudach spotkałem jakąś tajemniczą osobistość, jakiegoś *chyba* cudzoziemca, który z góry wiedział, że Berlioz zginie, i widywał osobiście Poncjusza Pilata.
- lit. Tada klausykite: vakar vakare prie Patriarcho tvenkinių aš sutikau paslaptinę asmenį, *užsienietį ne užsienietį*, kuris iš anksto žinojo apie Berliožio mirtį ir savo akim buvo matęs Poncijų Pilatą.

Podobne zjawisko jest znane również językowi polskiemu, jednak w zasobach EKorpPL-LT nie odnotowano ani jednego tego typu przykładu.

W oparciu o EKorpPL-LT podano liczby użycia wymienionych w tym punkcie wykładników: pol. *chyba* — 492, *może jednak* — 14, *bodaj* — 7, *no może* — 3, *może rzeczywiście* — 2, *może naprawdę* — 1, lit. *turbūt* — 259, *nebent* — 71, *ko gero* — 56, *matyt* — 24, *sutikite* — 21, *sutik* — 16, *gal tikrai* — 12, *gal vis tiek* — 8, *ko gera* — 7, *o vargu* — 6. Łączna liczba wystąpień polskich wykładników, podobnie jak to miało miejsce w grupie H3, jest wyższa. W tym wypadku po części wynika to z faktu, że niekiedy polskim wykładnikom o wyraźnie ustalonej wartości prawdopodobieństwa może odpowiadać litewski uniwersalny leksem *gal*, por.:

- [457] pol. Siedziałem tak *chyba* z kwadrans, nie wiem, czekając na coś czy po prostu tak doprowadzony do ostateczności, że nie chciało mi się nawet wstać.
- lit. Sėdėjau *gal* ketvirtį valandos, nė pats nežinau, ar laukdamas kažko, ar tiesiog taip baisiai priveiktas, kad net nesinorėjo atsistoti.

W kilku przypadkach odnotowano brak formalnie wyrażonego nacechowania hipotetycznego w języku litewskim, np.

- [458] pol. Przybrał znowu swoją ludzką postać, był jednak niezmiernie ponury, a nawet *chyba* zirytowany.
- lit. Jis buvo atgavęs savo pirmykštį žmogaus pavidalą, bet buvo labai paniuręs, netgi sudirgęs.

Wspomniany powyżej fakt może być powodowany ususem, ujawniającym się w analogicznych do [459] przykładach, por.:

- [459] pol. Zechcą mi *chyba* panowie wybaczyć, że w ferworze dyskusji zapominałem się przedstawić.
lit. Atleiskite, kad ginčo įkarštyje pamiršau prisistatyti.

Drobne różnice w łącznej liczbie użycia polskich i litewskich leksemów nie powinny jednak przysłaniać innego faktu. Mianowicie różnorodności wykładników. W języku polskim 95% użyc przypada na wykładnik *chyba*. Drugi w kolejności polski wykładnik *może jednak* został zarejestrowany już tylko 14 razy, co stanowi poniżej 3% wszystkich użyc. Pozostałe polskie wykładniki cechuje wręcz śladowe użycie. W języku litewskim najbardziej popularną formą jest *turbūt*. Pojawia się ona jednak zdecydowanie rzadziej niż polskie *chyba* — 259 razy, co stanowi 54% wszystkich użyc. Dlatego można twierdzić, że litewskie wykładniki grupy H4 są bardziej urozmaicone. Po odrzuceniu wszystkich wykładników o liczbie wystąpień poniżej dziesięciu okazuje się, że polskim dwóm wykładnikom (*chyba*, *może jednak*) odpowiada sześć litewskich form (*turbūt*, *nebent*, *ko gero*, *matyt*, *sutikite*, *sutik*), przy czym każdą litewską formę charakteryzuje wyższy współczynnik częstotliwości użycia od drugiego w kolejności polskiego wykładnika *może jednak*.

7.2.1.5. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa piąta H5

Ta grupa wykładników wyraża stopień prawdopodobieństwa zdecydowanie wyższy od wartości $\frac{1}{2}$. Do wykładników tej grupy zalicza się między innymi polskie: *być może*, *może*, *wydaje się*, *pewnie*, *zdaje się*, *myślę*, *przypuszczam*, *tak myślę*, *moim zdaniem*, *zapewne*, *widać*, *okazuje/okazało się*, *możliwe*, *oczywiście*, *oczywista*, *naturalnie* i litewskie: *be abejo*, *tikrai*, *manųčiau*, *gal*, *galbūt*, *rodos*, *man rodos*, *man atrodo*, *mano nuomone*, *manding*, *atrodo*, *berods*, *taip manau*, *matyt*, *pagal mane*, *galimas daiktas*, *pasirodo*, *matyt*, *savaime aišku*¹⁰⁵, por. przykłady:

- [460] pol. — Nic nie szkodzi, Puchatku — rzekł Prosiaczek pocieszająco.
— *Może* innym razem.
lit. — Nieko tokio, Pūkuotuk, — nuramino jį Paršelis.
— *Gal* kitą kartą.
[461] pol. Zróbcie coś. *Zdaje się*, że tracę stabilizację.
lit. Darykite ką nors. *Man rodos*, aš netenku stabilizacijos.
[462] pol. Żebym ci powiedział, jakie plany knuje przeciw nam x bilionów metamorficznej plazmy? *Być może* żadnych.
lit. Kad pasakyčiau tau, kokią klastą mums ruošia iks metamorfinės plazmos bilijonai? *Galimas daiktas*, nieko.
[463] pol. — Nie wiem. Nie jestem fizykiem. *Być może*, stabilizuje je jakieś pole siłowe.
lit. — Nežinau. Aš ne fizikas. *Galimas daiktas*, kad juose stabilizuojami

¹⁰⁵ Pełna lista zarejestrowanych w EKorpPL-LT leksemów tej grupy zostaje zamieszczona na końcu tego punktu (7.2.2.5) podczas podawania danych statystycznych.

- koks jėgų laukas.
- [464] pol. Sartorius uważa, że skoro „gość” pojawia się zawsze tylko wtedy, kiedy się budzisz, to *widocznie* on wyciąga z nas receptę produkcyjną podczas snu.
- lit. Sartorius mano, kad jeigu „svečias” pasirodo tik tada, kai bundi, tai, *matyt*, okeanas ištraukia iš mūsų gamybinį receptą mums miegant.
- [465] pol. Czoło opalone, jak u Snauta, ale opalenizna kończyła się mniej więcej w połowie jego wysokości poziomą linią. *Widać* nosił stale na słońcu jakąś mykę.
- lit. Kakta įdegusi, kaip Snauto, bet įdegimas baigėsi maždaug ties kaktos viduriu horizontalia linija. *Matyt*, saulėje jis mūvėjo kokią kepurėlę.
- [466] pol. Olbrzymie to jeszcze mało powiedziane. Miało *bodaj* że cztery metry.
- lit. Maža pasakyti — milžiniškas. Jis buvo *gal* kokių keturių metrų.
- [467] pol. Ale, *być może*, za mało znam życie!
- lit. Bet *galbūt* aš menkai pažįstu gyvenimą!

Analiza polskich i litewskich wykładników tej grupy również ujawnia analogie składniowe, por. pol. *może* — lit. *gal*, pol. *być może* — lit. *galbūt/gali būti*.

Nieszablonowa jest litewska forma *manyčiau*, przybierająca postać 1. osoby liczby pojedynczej trybu warunkowego od czasownika *manyti* ‘uważać, sądzić, myśleć’. Użycie formy *manyčiau* jest typowe dla mowy potocznej, por.:

- [468] lit. „Poetinė, kaip ir bet kokia kita, patirtis, *manyčiau*, labiau turėtų padėti nei trukdyti rašyti prozą“, — sakė 59 metų poetas Donaldas Kajokas, parašęs antrąjį romaną „Ežeras ir kiti jį lydintys asmenys“.¹⁰⁶
- [Doświadczenie poetyckie, jak również każde inne, *myślę*, powinno w większym stopniu pomóc niż utrudnić pisanie prozą, — powiedział 59-letni poeta Donaldas Kajokas po napisaniu drugiej powieści pt. „Jezioro i inne jemu towarzyszące osoby”.]¹⁰⁷

Warto również zwrócić uwagę na ściągnięcie litewskiej formy *galbūt* (*gali būti*: dosłownie *może/mogą być*, por. [467]), również na wykorzystywanie w funkcji wykładnika hipotetyczności polskiej formy czasownika niewłaściwego (predykatywu) nieprzechodniego *widać* (por. wyżej [465]).

Należy odnotować użycie polskiej formy książkowej *snadź*¹⁰⁸, por.:

¹⁰⁶Źródło: (http://www.lrytas.lt/-/13514918731350606032-d-kajokas-romano-ra%C5%A1ym%C4%85-lyd%C4%97jo-ir-m%C4%AFslingi-pavojai.htm?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=rss).

¹⁰⁷Polski wariant w tłumaczeniu własnym [DR].

¹⁰⁸Stosunkowo często leksem *snadź* pojawia się w twórczości Stanisława Lema, można go również odnaleźć w tłumaczeniach prozy, np. J.R.R. Tolkien, *Władca Pierścieni tom 1. Drużyna Pierścienia*, por. przykład:

Ten głos *snadź* rzucił na nią czar —
Stanęła urzeczona,
I wtedy spełnił się jej los,

- [469] pol. Brudny pudel otwiera jedyne oko, jakie mu pozostało, i *snadź* dostrzegłszy niezwykle ożywienie swego pana, zeskakuje z kufra na podłogę. (B. Prus, *Lalka*)

Dla tej grupy wykładników charakterystyczne są następujące liczby wystąpień w EKorpPL-LT: pol. *może* — 2261, *oczywiście* — 679, *być może* — 161, *możliwe* — 154, *z pewnością* — 147, *zapewne* — 126, *oczywista* — 126, *naturalnie* — 119, *zdaje się*¹⁰⁹ — 105, *przypuszczam* — 71, *wyraźnie* — 69, *sądzę* — 56, *może nawet* — 49, *pewnie* — 39, *rzeczywiście* — 37, *kto wie* — 35, *widocznie* — 33, *okazuje/okazało się* — 29, *mam (takie) wrażenie* — 28, *uważam(, że)* — 28, *widać* — 21, *może to (właśnie)* — 21, *moim zdaniem* — 20, *czy to aby nie* — 19, *(chyba) jasne, że* — 19, *należy sądzić* — 14, *zdawał (-o, -a, -i, -y) (mi) się* — 13, *rozumie się* — 13, *bodaj*¹¹⁰ — 12, lit. *gal* — 1071, *žinoma* — 505, *atrodo* — 267, *tikrai* — 252, *galimas daiktas* — 169, *savaime aišku* — 128, *galbūt* — 109, *be abejo* — 79, *berods* — 77, *man atrodo* — 69, *man rodos* — 56, *kas žino* — 42, *rodos* — 42, *matyt* — 36, *man regis* — 35, *žinia* — 28, *mano nuomone* — 23, *savaime suprantama* — 19, *aiškiai matyti* — 14, *jaučiu* — 14, *paiškęjo (-a)* — 14, *manding* — 12.

Poniżej wymieniane wykładniki odnotowywano rzadziej (od 1 do 10 wystąpień w EKorpPL-LT)¹¹¹: pol. *czy co(?)* (por. przykład [470]), *czy jak(?)* (por. [471]), *a zatem, istotnie, wygląda na, całkiem prawdopodobne, zrozumiałe, według moich przypuszczeń, według mnie, coś mi mówi* (por. [472]), *przeczuwam, czuję, mieć/odnosić wrażenie, wydaje się, jakby, więc nie, czy to ... czy to* (por. [473]), *wyraźnie widać, tak myślę*, lit. *taip manau, lyg, iš tiesų, rodėsi, visai aišku, aiškus daiktas, pasirodo, pagal mane*.

- [470] pol. Światło im się zepsuło *czy co?*
lit. *Gal pas juos elektra užgeso?*
- [471] pol. Pijani jesteście, obywatelu, *czy jak?*
lit. *Gal jūs, pilieti, girtas?*
- [472] pol. A ja póki co przeszukam Gribojedowa, *coś mi mówi*, że jest tutaj!
lit. O aš kol kas apieškosiu Gribojedovą... *Jaučiu*, kad jis čia!
- [473] pol. *Czy to* gawron był takim mistrzem w swoim rzemiośle, *czy to* samochód był tak doskonały, dość że wkrótce otworzywszy oczy zobaczyła pod sobą nie ciemność boru, lecz rozedrgane jezioro światel Moskwy.
lit. *Gal kovarnis puikiai dirbo savo darbą, gal mašina buvo gera, bet netrukus Margarita atsimerkusi pamatė apačioje ne tamsius miškus, o mirguliuojantį Maskvos žiburių ežerą.*

Jak można zauważyć, łączna liczba polskich wykładników tej grupy jest zdecydowanie wyższa od liczby litewskich leksemów. Jednak zważywszy na częstotliwość

Gdy padła mu w ramiona.

¹⁰⁹W pewnych kontekstach trudno rozgraniczyć użycie hipotetyczne od imperceptywnego.

¹¹⁰W zależności od kontekstu można mówić o użyciu hipotetycznym lub imperceptywnym.

¹¹¹Wykładniki o niskiej liczbie wystąpień w EKorpPL-LT weryfikowano w korpusach języka polskiego (KIPI, NKJP) oraz języka litewskiego (Tekstynas).

użycia poszczególnych form, należy uznać, że to właśnie język litewski charakteryzuje większe zróżnicowanie leksemów w tekście (por. 7.2.14).

7.2.1.6. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — grupa szósta H6

Jest to ostatnia z wydzielanych grup. Cechą charakterystyczną należących do tej grupy wykładników jest wyrażanie najwyższego stopnia prawdopodobieństwa. Należą tu takie leksemy jak polskie¹¹²: *najpewniej, najprawdopodobniej, moim zdaniem, jak widać, jak sędzę, jak przypuszczam, jak mnie się wydaje, tak/jak mi się zdaje*¹¹³, *na pewno, niewątpliwie, najwidoczniej, pewnością, bez wątpienia, bez wątpliwości, bez dwóch zdań, prawie na pewno* oraz litewskie: *tikriausia, tikriausiai, tikrai, beveik tikrai, matyt* (sporadycznie *matyti*) *greičiausiai, man pasirodė/pasirodo, mano nuomone, mano nuožiūra, manau, aišku, neabejotinai, būtiną būtiniausiai, būtinai, suprantama, kaip man atrodo*¹¹⁴, *veikiausiai, be abejonės, man panašiau-sia, iš tikro, nėra abejonės, be abejo*, por.:

- [474] pol. Dlaczego? I na to pytanie nie znajduję odpowiedzi, *najprawdopodobniej* dlatego, że mój wybieg był już nazbyt prosty.
lit. Kodėl? Ir į šį klausimą nerandu atsako. *Veikiausiai* todėl, kad mano gudrybė buvo pernelyg jau paprasta.
- [475] pol. Był to pokój większy od mego, też o panoramicznym oknie, w trzech czwartych zasłoniętym przywiezioną *niewątpliwie* z Ziemi, nie należącą do ekwipunku Stacji, firanką, w drobne niebieskie i różowe kwiatki.
lit. Kambarys buvo didesnis už manąjį, irgi su panoraminio langu, per tris ketvirtadalius uždengtu smulkiom melsvom ir rausvom gėlytėm išmarginta užuolaida, *be abejonės* atsivežta iš Žemės, nepriklausančia Stoties turtui.
- [476] pol. Sartorius uważa, że skoro „gość” pojawia się zawsze tylko wtedy, kiedy się budzisz, to *widocznie* on wyciąga z nas receptę produkcyjną podczas snu.
lit. Sartorijus mano, kad jeigu „svečias“ pasirodo tik tada, kai bundi, tai, *matyt*, okeanas ištraukia iš mūsų gamybinį receptą mums miegant.
- [477] pol. Pierwsza zaś rana kota — teraz już, *rzecz jasna*, nie można było mieć co do tego najmniejszych wątpliwości — nie była niczym innym jak tylko wybiegiem, fortelem, obłudnym świństwem, podobnie jak picie benzyny.
lit. *Be abejonės*, ir pirmoji katino žaizda, ir benzino gėrimas buvo grynas triukas, kiauliška apgavystė.

¹¹²Pełen wykaz zostaje uwzględniony poniżej podczas podawania danych statystycznych.

¹¹³W odróżnieniu od identycznie zapisanego wykładnika grupy H5 tu akcent frazowy zostaje postawiony na formie zaimkowej *mi*. Kwestia emfazy polskiego *mi* jest dyskusyjna. Uważa się, że formy krótkie zaimków (np. *mi, ci*) nie mogą być akcentowane, jednak fakty z języka mówionego świadczą, że jest to możliwe. Za taką interpretacją opowiada się między innymi V. Maldzieva (GKBP-6-3, 2003).

¹¹⁴Również w litewskim wyrażeniu akcent pada na formę zaimkową *man*.

Odczytywane z użyciu wyżej wymienionych polskich i litewskich wykładników lek-sykalnych znaczenie świadczy o tym, że nadawca jest niemal pewien prawdziwości przekazywanych przez siebie faktów (stanów i zdarzeń). Wykładniki pol. *jak mi* (/ *mnie*) *się zdaje*, litew. *kaip man atrodo* charakteryzuje podkreślenie form zamk-wywnych pol. *mi*, *mnie* i lit. *man*. W wypadku braku takiego uwydatnien-ia, te wykładniki można zaliczyć do grupy piątej (p. 5.5).

W zasobach EKorpPL-LT stwierdzono możliwość odstąpienia od nacechowania hipotetycznego tekstu litewskiego, podczas gdy takie nacechowanie zostaje ujawn-ione w tekście polskim. Są to przypadki, w których zostaje wykorzystany polski wykładnik hipotetyczności zaliczony do grupy H6 (o najwyższym stopniu prawdo-podobieństwa bliskim wartości 1), por.:

- [478] pol. Nawet ja, niestety — spokojnie odpowiedział gość. Ale wiem *na pewno*, że otrzyma te pieniądze dzisiaj wieczora.
lit. Deja, net aš, — ramiai atsakė svečias, — bet kad jis gaus tuos pinigų šį vakarą, aš žinau.
- [479] pol. Nie wiadomo dlaczego, wszyscy mówią do kotów “ty”, choć *jako żywo* żaden kot nigdy z nikim nie pił brudersaftu.
lit. Paprastai katinams visi sako „tu“, nors nė vienas katinas niekuomet ir su niekuo *nėra gėręs* brudersafto.
- [480] pol. Ależ *na pewno*!
lit. Taip!

Poniżej podane zostają liczby wystąpień poszczególnych wykładników grupy H6 w oparciu o dane EKorpPL-LT: pol. *na pewno* — 1568, *niewątpliwie* — 97, *najwi-doczniej* — 79, *bez wątpliwości* — 70, *moim zdaniem* — 21, *najprawdopodobniej* — 20, *najpewniej* — 14, *jak sądzę* — 14, *jak mi/mnie się wydaje* — 13, *no, oczywi-ście* — 12, lit. *tikriausiai* — 224, *tikrai* — 210, *matyt* — 203, *manau* — 147, *man pasirodė/pasirodo* — 126, *be abejonės* — 98, *be abejo* — 77, *suprantama* — 70, *na žinoma* — 56, *veikiausiai* — 42, *būtinai* — 35, *greičiausiai* — 27, *jokių abejonių* — 22, *mano nuomone* — 21, *neabejotinai* — 15, *būtinų beveik tikrai* — 15, *aš manau* — 12, *tikrų tikriausia* — 11.

Niżej wymieniane wykładniki nie osiągnęły frekwencji wyższej niż 10 (od 1 do 10): pol. *prawie na pewno*, *jak przypuszczam*, *jak widać*, *jak mi się zdaje*, *no chyba*, *pew-nikiem*, *bez (cienia) wątpliwości*, *bez dwóch zdań*, *jako żywo*, *prawda*, *zupełnie jasne*, *z całą pewnością*, *rzecz jasna*, *rzecz oczywista*, *nie mieć najmniejszych wątpliwości*, lit. *būtiniausiai*, *man panašiausia*, *aiškių aiškiausiai/aiškiausia*, *visiškai aišku*, *iš tikro*, *mano nuožiūra*, *kaip man atrodo*, *nėra abejonės*.

W tej grupie wykładników nie obserwuje się istotnych różnic w liczbie wykład-ników. Zwraca jednak uwagę częstotliwość wykorzystania poszczególnych form. O ile najbardziej popularna polska forma *na pewno* zostaje odnotowana 1568 razy, o tyle jej litewski odpowiednik *tikriausiai* już tylko 224. Drugi w kolejności pol-ski wykładnik *niewątpliwie* został zarejestrowany 97 razy. Odnosząc tę liczbę do wielkości charakteryzujących litewskie formy, należy zaznaczyć, że aż 5 kolejnych litewskich form wykazuje wyższą frekwencję (lit. *tikrai* — 210, *matyt* — 203, *ma-nau* — 147, *man pasirodė/pasirodo* — 126, *be abejonės* — 98). Zatem również

w tym przypadku należy stwierdzić, że tekst litewski wykazuje wyższą w stosunku do polskiego różnorodność wykładników.

Wyższa łączna liczba wystąpień polskich wykładników leksykalnych (w stosunku do litewskich) jest wynikiem częstszego wykorzystania litewskich form morfologicznych dla wyrażenia znaczeń hipotetycznych (por. wyżej [479] oraz niżej [481] — w kooperacji z zaimkami nieokreślonymi szeregu hipotetycznego) oraz możliwym w tekście litewskim odstępianiu od nacechowania hipotetycznego, gdy wartość prawdopodobieństwa jest bliska „1” (prawdzie), por. wyżej podane przykłady [478–480].

- [481] pol. On sam *bez wątpienia* przyjąłby coś ode mnie.
lit. — Ir pats jis *ką nors būty priėmęs*.

7.2.1.7. Wykładniki leksykalne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim powodujące składnię zdania podrzędnie złożonego — grupy H1–H6

Wykładniki leksykalne powodujące składnię zdania podrzędnie złożonego zachowują wartość prawdopodobieństwa konkretnego leksemu, fundującego konstrukcję zdania podrzędnego. Poniżej zostają przedstawione wybrane przykłady wykładników leksykalnych modalności hipotetycznej, powodujące składnię zdania podrzędnie złożonego. Kolejność wyliczania odzwierciedla rosnącą wartość prawdopodobieństwa (od H1 do H6).

- pol. *wątpię, że/czy...*
nie myślę/nie uważam/nie sędzę, że...
mała nadzieja, że...
wątpliwe, by...
nie wydaje mi się, że...
wydaje mi się, że...
myślę, że...
wierzę, że...
czuję, że... / mam przeczucie, że...
coś mi mówi, że...
wydaje się, że...
zdaje się, że...
możliwe, że...
być może, że...
okazuje/okazało się, że...
możliwa rzecz, że...
obawiam się, że...
zanosi się, że...
oczywiście, że...
pewnie, że...
sędzę, że...
(wyraźnie) widać, że...

- rzeczywiście, że...*
niewątpliwie, że...
no, oczywiście, że...
z całą pewnością, że...
ja uważam, że... (uwydatnienie zaimka *ja*)
ja jestem przekonany, że... (uwydatnienie zaimka *ja*)
ja jestem pewien, że... (uwydatnienie zaimka *ja*)
nie mam najmniejszych wątpliwości, że...
osobiście uważam, że...
 lit. *abejoju, kad...*
nemanau, kad...
nėra (jokios) vilties, kad...
man neatrodo, kad...
atrodo, kad...
man atrodo, kad...
tikiu, kad...
jaučiu, kad...
galimas dalykas/daiktas, kad...
savaime aišku, kad...
pasirodo, kad...
aiškus daiktas, kad...
aiškiai matyti, kad...
man regis, kad...
be abejo, kad...
man atrodo, kad...
(man) rodos, kad...
paaiškėjo, kad...
rodėsi, kad...
žinau, kad...
matyt, kad...
aišku, kad...
suprantama, kad...
man pasirodė/pasirodo, kad...
aš skaitau, kad... (emfaza zaimka *aš* 'ja')
aš manau, kad... (emfaza zaimka *aš* 'ja')
aš tikiu, kad... (emfaza zaimka *aš* 'ja')
asmeniškai skaitau, kad...
nėra abejonės, kad...

Należy zwrócić uwagę na różnicę w znaczeniu użycia zaimka 1. osoby w obu językach. Zestawialne z formalnego punktu widzenia polskie i litewskie wyrażenia typu *ja myślę* – *aš manau* charakteryzują się nieco odmiennym stopniem wyrażenia hipotetyczności. W języku litewskim użycie zaimka 1. osoby wskazuje na nieco wyższy stopień prawdopodobieństwa niż ma to miejsce w formalnie analogicznych strukturach polskich.

Częstotliwość użycia wyróżnionych w tym punkcie wykładników nie odbiega od liczby wystąpień poszczególnych leksemów (opisanych w p. 7.2.11–7.2.16), fundu-

jących te wyrażenia. Dlatego najwyższą frekwencję odnotowuje się dla konstrukcji polskich: *uwążam / myślę / sądzę, że...* (91), *wydaје mi się, że...* (56) i litewskim: *(man) atrodo, kad...* (113), *galimas daiktas, kad...* (63).

7.2.2. Wykładniki morfologiczne modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim

W języku litewskim formy modus relativus mogą wyrażać znaczenia hipotetyczności, por.:

- [482] pol. “Zaraz... — pomyślała Małgorzata — więc to *chyba* znaczy, że on także umarł?...”
lit. „Pala... — pamanė Margarita. Tai ką, vadinasi, jis irgi *miręs*?“

Litewskie *miręs* (imiesłów odmienny czynny czasu przeszłego jednokrotnego) — to forma modus relativus.

W podobnej funkcji występują również litewskie formy (proste i złożone) trybu warunkowego, por.:

- [483] pol. Należałoby *chyba* zapytać Iwana, czemu to przypuszcza, że znajdzie profesora akurat nad rzeką, a nie w jakimkolwiek innym miejscu.
lit. Aišku, *būtų reikėję* paklausti Ivaną Nikolajevičių, kodėl jis mano, kad profesorius būtinai prie Maskvos upės, o ne kurioje nors kitoje vietoje.
[484] pol. Bo *chyba* rozumiesz, że komisja nie jest upoważniona do powzięcia natychmiastowej decyzji.
lit. Juk *turėtų* suprasti, kad komisija nėra įgaliota tuojau pat priimti nutarimą.

Także dla wyrażenia znaczeń hipotetycznych wykorzystywane są formy czasu przyszłego dokonanego (co zostało sygnalizowane w Rozdz. IV (p. 4.7.4.5)), por.:

- [485] pol. Tak: *musiałem oszaleć*, i to natychmiast po lądowaniu.
lit. Taip: *būsiu išėjęs iš proto*, tuojau pat, kai tik nutūpiau čia.

W polskim wariancie przykładu [485] pojawia się wykładnik morfologiczny znaczeń hipotetycznych, będący złożeniem formy czasu przeszłego czasownika *musieć* i bezokolicznika (np. *musiałem kapać się* [, *gdy pukateś do drzwi*]). Inne przykłady użycia polskiego wykładnika morfologicznego por. niżej:

- [486] pol. Nie pamiętam dokładnie, co się potem działo. *Musiałem biegać*, półnagi, po całej Stacji, przypominam sobie, że wpadłem nawet do chłodni, a potem do ostatniego magazynu i waliłem pięściami w zasuwane drzwi.
lit. Gera! nebepamenu, kas buvo paskui. *Matyt*, ląksčiau pusnuogis po visą stotį. Prisimenu, kad net buvau įpuolęs į šaldymo kamerą, o paskui į paskutinįjį sandėlį ir daugiau kumščiais į uždarytas duris.

- [487] pol. Tak, to *musiało być* tych pięć ciemnych narożnych okien na siódmym piętrze.
 lit. *Be abejonės*, tai buvo penki tamsūs kampiniai langai aštuntame aukšte.
- [488] pol. — Więc skoro ją zawarto, to *musiała przejść* przez księgowość?
 lit. O jeigu buvo, tai sutartis *turėjo pakliūti* ir buhalterijon?

W przykładach [486] i [487] użyciu polskich konstrukcji *musiałem biegać* i *musiało być* funkcjonalnie odpowiadają litewskie wykładniki leksykalne *matyt* i *be abejonės*. Natomiast w zdaniu [488] stwierdza się analogiczną do polskiej konstrukcji (*musiała przejść*) litewską postać *turėjo pakliūti*.

Polskie złożenia typu *musiał + bezokolicznik* wyrażają bardzo wysoki stopień prawdopodobieństwa (H6). W EKorpPL-LT odnotowano jeszcze jeden morfologiczny wykładnik hipotetyczności dla języka polskiego. Jest to złożenie formy czasu przeszłego czasownika *móc* i *bezokolicznika* (np. *mogło leżeć [na półce, nie zauważyłem]*), por.:

- [489] pol. Ojciec *mógł zobaczyć* syna siedzącego za stołem.
 lit. *Tėvas matęs sūnų* už šventinio stalo.
- [490] pol. Ale i to — kontynuowałem myśl — nie byłoby pożądanym eksperymentem kluczowym, ponieważ wiedziałem, jak środek (który sam musiałem przecież wybrać) powinien działać, a zatem *mogło być* tak, że zarówno zażycie tego lekarstwa, jak i spowodowane przez nie efekty stanowić będą jednakowo twory mej wyobraźni.
 lit. Bet ir tai — galvojau toliau — nebūtų reikiamas bandomasis eksperimentas, kadangi aš žinau, kaip privalo veikti vaistai (kuriuos juk pats pasirinkau), taigi *galimas daiktas*, kad tiek tą vaistą pavartojimas, tiek jį sukelti efektai tebus mano vaizduotės padariniai.

W zdaniu [489] polska konstrukcja *mógł zobaczyć* odpowiada litewskiej formie modus relativus *matęs*, natomiast w przykładzie [490] *mogło być* odpowiada litewskiemu wykładnikowi leksykalnemu *galimas daiktas*.

Zbliżonym co do wartości wyrażenia stopnia prawdopodobieństwa jest kolejna polska konstrukcja *powinien + bezokolicznik*. Możliwy jest jej litewski odpowiednik, częściej jednak spotykany w kooperacji z zaimkami nieokreślonymi szeregu hipotetycznego, por.:

- [491] pol. *Powinno* istnieć coś pewne.
 lit. Dar *galėjo būti* čia kas nors tikra.

Te konstrukcje (pol. *mógł/powinien + bezokolicznik*) wyrażają stopień prawdopodobieństwa właściwym grupom H4 i H5.

W tabeli 7-3 wyszczególniono wykładniki morfologiczne i konstrukcje paramorfologiczne dla obu języków.

Tabela 7-3 Wykaz wykładników morfologicznych w językach polskim i litewskim

Język polski	Język litewski
—	formy modus relativus
—	formy trybu warunkowego
—	formy czasu przyszłego dokonanego
<i>musiał (musi) + bezokolicznik</i>	<i>turi (-ėjo) + bezokolicznik</i>
<i>powinien + bezokolicznik</i>	—
<i>mógł + bezokolicznik</i>	<i>gali (-ėjo) + bezokolicznik</i>
—	zaimki nieokreślone szeregu hipotetycznego

Tabela 7-4 Wykładniki leksykalne hipotetyczności w językach polskim i litewskim. Łączna liczba wykładników oraz liczba ich wystąpień w EKorpPL-LT w podziale na grupy prawdopodobieństwa

Grupa	Liczba wykładników		Łączna liczba wystąpień w EKorpPL-LT	
	Język polski	Język litewski	Język polski	Język litewski
H1	1	1	49	76
H2	5	1	33	42
H3	2	2	266	224
H4	6	10	519	478
H5	49	31	4 613	3 017
H6	25	27	2 002	1 561
Razem:	88	72	7 482	5 398

7.2.3. Wykładniki modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim — podsumowanie

Językom polskiemu i litewskiemu znane są wykładniki znaczeń hipotetycznych leksykalne i morfologiczne.

W obu językach wykładniki leksykalne przybierają postać zarówno pojedynczych leksemów (pol. *chyba*, lit. *gal*) jak i złożzeń (pol. *może i*, lit. *gal ir*). Niektóre z wykładników leksykalnych dopuszczają (lub wymuszają) składnię zdania podrzędnie złożonego (np. pol. *sądzę, że...*; *nie wydaje mi się, że...*, lit. *manau, kad...*; *galimas dalykas, kad...*). Część leksemów może wystąpić w środku zdania jako wtrącenie, mając tym samym wpływ na wartość modalną wypowiedzianych przez nadawcę treści (np. pol. *widać*, lit. *matyt*).

Pewne litewskie wykładniki leksykalne mogą odbiegać od utartych polskich standardów, np. postać trybu rozkazującego czasownika *sutikti* ‘zgodzić się’: *sutik* (l. poj.) [dosłownie: zgódź się], *sutikite* (l. mn.) [dosłownie: zgódźcie się], czy postać 2. osoby czasu przyszłego czasownika *rasti* ‘znaleźć, znajdować ; zastać ; wykryć, wykrywać ; spotkać, spotykać ; natrafić, natrafiać’ — *rasi* [dosłownie: znajdziesz] używana jako wtrącenie. Zwraca również uwagę częstsze niż w języku polskim zestawienie litewskich form pozytywnej i negatywnej (np. *brolis ne brolis* ‘chyba brat’) jako wykładnik hipotetyczności grupy H4.

Charakterystyczną dla języka polskiego cechą jest wykorzystywanie w funkcji wykładnika hipotetyczności formy czasownika niewłaściwego (predykatywu) nieprzechodniego *widać*.

W obu językach wykładniki leksykalne tworzą przejrzystą strukturę, której podstawową cechą jest stopniowanie prawdopodobieństwa. Zgodnie z założeniem wyróżnienia sześciu grup (od H1 do H6) przyjęto, że grupa leksemów opisywana symbolem H1 wyraża najniższy stopień prawdopodobieństwa (bliski wartości logicznej 0 / fałszu), zaś każda kolejna — odpowiednio wyższy stopień prawdopodobieństwa. Grupie oznaczonej symbolem H6 przypisuje się najwyższy stopień prawdopodobieństwa (bliski wartości logicznej 1 / prawdzie).

W tabeli 7-4 podano dla poszczególnych grup liczbę wykładników leksykalnych oraz łączną liczbę wszystkich wystąpień w EKorpPL-LT. W oparciu o zawarte w niej dane można stwierdzić, że wraz ze wzrostem stopnia prawdopodobieństwa rośnie zarówno liczba wykładników jak i częstość ich użycia. Najwyższe obie wartości notuje się dla grup H5 i H6. W tych też grupach występują najwyższe dysproporcje między liczbą użyć w obu rozpatrywanych językach. Szersze wykorzystanie wykładników leksykalnych w języku polskim wynika z wyższego udziału litewskich form morfologicznych w wyrażaniu znaczeń hipotetycznych.

W EKorpPL-LT zarejestrowano 88 polskich i 72 litewskie (por. Tab. 7-4) wykładniki leksykalne. Przytoczone liczby leksemów nie przekładają się wprost proporcjonalnie na różnorodność tekstową. Okazuje się, że litewskie wykładniki cechuje bardziej zrównoważone użycie, podczas gdy w polskim najczęściej rejestruje się dominujący dla danej grupy wykładnik (np. pol. *chyba* dla grupy H4, *może* dla H5 i *na pewno* dla H6), por. szczególnie dysproporcje danych procentowych zawartych w dwóch ostatnich kolumnach Tab. 7-5. Po odrzuceniu wykładników o niskiej frekwencji proporcja między polskimi i litewskimi leksemami ulega odwróceniu na korzyść form litewskich. Jedynie w grupie H2 przewaga polskich nad litewskimi wykładnikami jest oczywista.

Poszczególne wykładniki leksykalne, choć przypisane do konkretnej grupy, mogą w niewielkim procencie zostać użyte do wyrażenia stopnia prawdopodobieństwa typowego dla sąsiadującej grupy. Na przykład, wykładnik grupy H4 może być okazjonalnie użyty zamiast wykładnika należącego do grupy H5. Jednak już ten sam wykładnik z grupy H4, jeśli może zastępować wykładnik grupy H5, nie może pojawić się w miejscu wykładnika grupy H3. Współdzielenie części wykładników jest możliwe dla sąsiadujących ze sobą grup tylko jednostronnie. Jednak pewne wykładniki wyłamują się z tej ogólnej zasady. Jest nim litewskie *matyt*, którego użycie odnotowano dla trzech grup H4–H5–H6 oraz litewskie *gal*, które wydaje się mieć jeszcze szerszy zasięg.

Wykładniki morfologiczne to domena języka litewskiego. Zalicza się do nich regularne formy trybu określanego w litewskiej literaturze przedmiotu terminem *modus relativus*, ponadto formy czasu przyszłego dokonanego i trybu warunkowego.

Konstrukcje paramorfologiczne są wspólne dla obu języków (por. pol. *musiał* (*musi*) + *bezokolicznik* $\approx$ *powinien* + *bezokolicznik* = lit. *turi* (-*ėjo*) + *bezokolicznik*, pol. *mógł* + *bezokolicznik* = lit. *gali* (-*ėjo*) + *bezokolicznik*).

W języku litewskim istotną rolę w wyrażaniu znaczeń hipotetycznych odgrywają zaimki nieokreślone szeregu hipotetycznego, charakteryzujące się częstką *nors*¹¹⁵.

Litewskim formom *modus relativus* oraz czasu przyszłego dokonanego przypisuje się stopień prawdopodobieństwa zbliżony do wartości $\frac{1}{2}$. W wypadku kooperacji form *modus relativus* z leksykalnymi wykładnikami hipotetyczności powtarzają one wartość właściwą dla wykładnika leksykalnego (najczęściej użytego inicjalnie).

Tabela 7-5 Wykładniki leksykalne hipotetyczności w językach polskim i litewskim. Wykładniki o najwyższej frekwencji (w oparciu o korpus EKorpPL-LT)

Wykładnik		Grupa	Liczba wystąpień	Udział w grupie	Średnia arytmetyczna danej grupy
polski	litewski				
może		H5	2261	49%	2%
na pewno		H6	1 568	78%	4%
	gal	H5	1071	35%	10%
oczywiście		H5	679	15%	2%
	žinoma	H5	505	17%	10%
chyba		H4	492	95%	17%
	atrodo	H5	267	9%	10%
	tikrai	H5	252	8%	10%
	tikriausiai	H6	224	14%	3%
	tikrai	H6	210	13%	3%
	matyt	H6	203	13%	3%
	galimas daiktas	H5	169	6%	10%
być może		H5	161	5%	2%

7.3. Semantyczna kategoria modalności hipotetycznej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej — podsumowanie

Wyrażanie znaczeń modalności hipotetycznej (wraz z jej wariantem — konkluzywności) jest właściwe dla wszystkich rozpatrywanych w tej pracy języków. Znaczenia modalności hipotetycznej mogą być wyrażane za pomocą wykładników leksykalnych i morfologicznych. Nie stwierdza się ukształtowania specjalizowanych konstrukcji syntaktycznych. Wykładniki leksykalne mogą przybierać postać wyrażań prostych (jednowyrazowych) i złożonych (wielowyrazowych). Część wykładników leksykalnych wymusza składnię zdania podrzędnie złożonego. Inne zaś mogą występować wewnątrz zdania jako wtrącenie. Właściwością wykładników leksykalnych jest możliwość wyrażenia stopnia prawdopodobieństwa: od minimalnego H1 (wartość prawdopodobieństwa bliska „0” / fałszowi) po maksymalne H6 (wartość prawdopodobieństwa bliska „1” / prawdzie). Wykładniki morfologiczne w mniejszym stopniu poddają się „stopniowaniu”. W języku litewskim i w gwarze puńskiej

¹¹⁵Szerzej na ten temat por. Rozdz. 6, p. 6.2.2.2.

samodzielne użycie wykładnika morfologicznego wiąże się z wyrażeniem prawdopodobieństwa o wartości zbliżonej do $\frac{1}{2}$. W przypadku kooperacji z wykładnikami leksykalnymi przybierają i/lub powtarzają wartość prawdopodobieństwa właściwą leksemom. Konstrukcje paramorfologiczne (zarówno polskie jak i litewskie) różnią się dwoma stopniami prawdopodobieństwa: zbliżony do wartości $\frac{1}{2}$ i wzmocniony, bliski wartości 1.

Litewskie formy modus relativus i czasu przyszłego dokonanego oraz formy gwarowe perfectum (z łącznikiem utworzonym od czasownika *būti* 'być') są typowymi wykładnikami morfologicznymi, których użycie skutkuje zmniejszeniem liczby użytych wykładników leksykalnych oraz wyraźnym rozgraniczeniem fragmentów tekstu nacechowanych hipotetycznie od nienacechowanych.

Konstrukcje paramorfologiczne sporadycznie kooperują z wykładnikami leksykalnymi, również — podobnie jak leksemy — mają ograniczone możliwości rozgraniczania fragmentów tekstu nacechowanych modalnie od nienacechowanych. Konstrukcje paramorfologiczne są najbardziej rozpowszechnione w języku polskim.

Zestawienie liczby wykładników leksykalnych w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej ujawnia pewne prawidłowości.

Stwierdza się analogie składniowe leksykalnych wyrażeń złożonych, np. pol. *może i – a może i – może i*, lit. *gal ir – o gal ir – o gal*, gwar. *gal' ir – o gal' ir – o gal'*. Gwara puńska zapożycza z języka polskiego (lub białoruskiego) niektóre wykładniki, np. *mażum, mażam* (←*może*), *kiba* (←*chyba*), *mislinu, kad...* (←*myślę, że...*), które wzbogacają leksykę gwarową. Zapożyczenia nie rugują postaci typowo gwarowych jak *gal'* czy *atrodo*, lecz z nimi współistnieją. W niektórych nawet przypadkach dochodzi do powstania postaci zdwojonej, łączącej w sobie obie formy (polską i litewską), np. *gal'-kiba*.

Łączna liczba leksemów gwarowych wyrażających znaczenia hipotetyczne jest zdecydowanie niższa niż w obu pozostałych językach (gwara puńska — 27, język polski — 88, język litewski — 72). Nie wszystkie leksemy charakteryzują się proporcjonalną frekwencją. Znaczna część form polskich jest używana sporadycznie, podczas gdy niewielka grupa — zaledwie kilku wykładników (np. *może, na pewno, chyba, być może*) wyraźnie dominuje nad pozostałymi.

Należy zwrócić uwagę na proporcjonalnie częstsze w gwarze wyrażanie niskiego stopnia prawdopodobieństwa H1 i H2 oraz średniego H4 w odniesieniu do języków polskiego i litewskiego. Odwrotną sytuację stwierdza się w przypadku wysokiego stopnia prawdopodobieństwa H5 i H6. Tu języki polski i litewski proporcjonalnie częściej wyrażają ten stopień.

Stwierdza się wpływ języka polskiego na aktualny zasób wykładników leksykalnych w gwarze. Obok wspomnianych już wyżej należy wymienić takie formy gwarowe jak *aš vierinu, kad...* [dosłownie: ja wierzę, że...], *maža nodzieja, kad...* [dosłownie: mała nadzieja, że...], *usineša an...* [dosłownie: zanoszą się na...] itd. Te gwarowe formy to dosłowne tłumaczenia z języka polskiego, niekiedy nawet zachowujące polski leksem, por. gwar. *nodzieja* – pol. *nadzieja*.

Wykładniki morfologiczne zdecydowanie różnią trzy rozpatrywane kody. Tylko w języku litewskim i w gwarze puńskiej funkcjonują typowe wykładniki morfologiczne. Jak już zostało to wyżej powiedziane, formalnie odmienne (formy modus relativus i czasu przyszłego dokonanego w języku litewskim a formy perfectum

w gwarze), lecz funkcjonalnie podobne. Konstrukcje paramorfologiczne są najbardziej rozpowszechnione w języku polskim. W litewskim są one zdecydowanie rzadsze, natomiast w gwarze puńskiej — potencjalnie możliwe. W EKorpGP nie zanotowano ani jednego takiego przypadku. W rozmowach z użytkownikami gwary została potwierdzona możliwość utworzenia konstrukcji paramorfologicznej.

W języku litewskim istotną rolę w ujednoznacznieniu treści odgrywają zaimki nieokreślone szeregu hipotetycznego, które kooperują z wykładnikami morfologicznymi (i leksykalnymi).

8. Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej

8.1. O modalności imperceptywnej z odniesieniem do modalności hipotetycznej

Imperceptywność jest jedną z modalności, która zawiera funktor możliwości. Klasa modalna zawierająca funktor możliwości jest nazywana modalnością możliwościową w odróżnieniu od innej klasy modalnej zawierającej funktor konieczności, czyli modalności koniecznościowej. W poprzednim rozdziale (Rozdz. 7) została opisana jedna z kategorii modalnych możliwościowych — mianowicie modalność hipotetyczna. Będąca przedmiotem analizy w tej części pracy modalność imperceptywna wykazuje część cech wspólnych właśnie z hipotetycznością. Po pierwsze — jest nią zawarcie w strukturze zdaniowej funktora możliwości, co jest równoznaczne z brakiem wystarczających danych, by nadawca o czymkolwiek mógł orzekać, że jest prawdziwe lub fałszywe. Po drugie — możliwość stopniowania wartości prawdopodobieństwa. Cechą rozróżniającą te dwie podkategorie (hipotetyczności i imperceptywności) jest obecność pierwotnego nadawcy. W wypadku hipotetyczności nie zachodzi konieczność zakładania, że istnieje pierwotny nadawca. Dla imperceptywności jest to jednak warunek nieodzowny, por.:

- [a] pol. Jan zdał egzamin.
- [b] pol. Jan nie zdał egzaminu.
- [c] pol. Jan chyba zdał egzamin.
- [d] pol. Jan ponoć zdał egzamin.

Zdania [a] i [b] jednoznacznie orzekają o Janie, w przykładzie [a], że zdał egzamin, w [b], że nie zdał egzaminu. Obu zdaniom [a] i [b] można przypisać charakterystykę prawdy lub fałszu. Jeśli informacja o tym, że Jan zdał egzamin, jest prawdziwa (np. znajduje potwierdzenia w dokumentach), wówczas wartość logiczna zdania [a] wynosi 1 (jeden), czyli zdanie jest prawdziwe. Natomiast jeśli informacja o tym, że Jan zdał egzamin, nie jest prawdziwa, wówczas wartość logiczna zdania [a] wynosi 0 (zero), czyli zdanie jest fałszywe. O zdaniach [c] i [d] nie można powiedzieć, że są albo prawdziwe, albo fałszywe. Taka właściwość jest obca zdaniom modalnym. Zawarty w strukturze semantycznej funktor możliwości nie dopuszcza tzw. zero-jedynkowej interpretacji w ramach dwóch wartości prawdy i fałszu. W zdaniu [c],

w odróżnieniu od [d], odpowiedzialnym za przekazywane treści jest sam nadawca. To on mówi: możliwe jest, że Jan zdał egzamin. W zdaniu [d] nadawca odpowiedzialność za przekazywane treści przenosi na osoby trzecie (czyli pierwotnego nadawcę), które stwierdziły, że Jan zdał egzamin. Różnice między zdaniami [c] i [d] można oddać za pomocą parafraz:

- [c'] Nadawca mówi, że (i) Jan zdał egzamin i (ii) możliwe jest, że Jan zdał egzamin.
 [d'] Nadawca mówi, że (i) pierwotny nadawca powiedział, że Jan zdał egzamin i (ii) możliwe jest, że Jan zdał egzamin.

W opisach modalności imperceptywnej niekiedy stosuje się rozróżnienie terminologiczne aktualny nadawca i pierwotny nadawca (por. prace V. Koseskiej, M. Korytkowskiej, R. Roszko). W tej pracy przyjęto stosować termin nadawca zamiast aktualny nadawca, by uniknąć wątpliwości, co do nadawcy w wyżej podanych parafrazach.

8.2. Modalność imperceptywna w litewskiej gwarze puńskiej

Wykładniki modalności imperceptywnej w gwarze to przede wszystkim środki leksykalne oraz środki morfologiczne bazujące na formach czasów dokonanych z/lub bez łącznika.

8.2.1. Wykładniki leksykalne modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze puńskiej

Liczba leksemów stosowanych w funkcji modalnej imperceptywnej w gwarze puńskiej jest niewielka (w zestawieniu do liczby wykładników modalności hipotetycznej). Do nich zalicza się: *neva*, *lyg* (*ir*), *lygtai*, *rodos*, *atrodo*, (*tį*) *šneka*(, *kad*), (*tį*) *šnekėj*(, *kad*), *pasakoją*(, *kad*), *pasakoj*(, *kad*), *sako*(, *kad*), *tep sako*, *nebi*, *nibi*, *music*, por.:

- [492] gwar. Tus išvirto. Mato — negyvas. Tuoį jis **nebi** atgijo. Raikėj vežč in Suvalkus
 On spadł. Patrzą — nie żyje. Po chwili ponoć odżył. Trzeba było zawieźć do Suwałk [do szpitala].
 [493] gwar. **Šneka**, kad *išdavį* kortukes.
 Mówi się, że ponoć rozdali kartki [na żywność].
 [494] gwar. — *Tį šnekėj, kad* šaši šimtai.
 — Nu, gali būt ciek.
 — Mówili, jakoby sześćset.
 — No, może być tyle.
 [495] gwar. Nu tai ir Vytautas skambino ca kadu, nu gal' savaitė, daugiau, **tep sako**.
 No to też Witek dzwonił tu kiedyś, może przed tygodniem, może więcej, tak mówią.
 [496] gwar. Prasta vasara. Lietaus dadavė lig valiai. **Lyg** *ir* sakė, kad *turėtų* nelyc.

Słabe lato. Deszczu było co niemiara. A podobno mówili, że ma nie padać.

- [497] gwar. Sakė, kad **nibi** pavalgė. Ryti manį nebuvo.
Mówił, jakoby zjadł. Rano mnie nie było (tam).

Liczba gwarowych przykładów, w których zostaje zastosowany tylko wykładnik leksykalny, jest niewielka. Z reguły leksemowi towarzyszy forma morfologiczna, np. w przykładzie [493] leksem *šneka* kooperuje z formą morfologiczną *išdavį*, w [496] *lyg* (*ir*) z konstrukcją *turėty* + bezokolicznik *nelyc*.

Wysoką frekwencję wykazuje wykładnik gwar. *tep sako* [dokładnie: tak mówi/mówią], który z reguły pojawia się na końcu zdania lub jako wtrącenie w środku (krótkiej) wypowiedzi, por. wyżej przykład [495]. Niższą frekwencję wykazują gwarowe *lyg*, *lyg ir*, *lygtai*, *sako*. Niekiedy obserwuje się wykorzystanie wykładnika hipotetyczności wraz z wykładnikiem imperceptywności *tep sako*, *sako*, np.

- [498] gwar. **Gal'** *išvažavis* in Vilnių, **tep sako**.
Podobno wyjechał do Wilna, jak mówią.
[Dosłownie: Chyba *wyjechały do Wilna, tak mówią.]
- [499] gwar. Nežinau, ale **girdėjau**..., **sako**, kad **gal'** gerai, ale da yra ligoninė.
Nie wiem, ale słyszałem..., mówią, że może lepiej, ale jeszcze jest w szpitalu.

W przykładach [493] i [498] należy również zwrócić uwagę na zastosowane formy imiesłowowe *išvažavis* i *išdavį*, będące zredukowanymi postaciami czasu dokonanego *yra išvažavis* i *yra išdavį*.

Gwarowe wykładniki leksykalne imperceptywności należy zaliczyć do grupy II, czyli tych środków, których stopień prawdopodobieństwa oscyluje wokół wartości $\frac{1}{2}$.

8.2.2. Wykładniki morfologiczne modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze puńskiej

W gwarze można wyróżnić dwa rodzaje wykładników morfologicznych imperceptywności. Pierwszy i zarazem podstawowy jest związany z formami czasów dokonanych, zazwyczaj z opuszczonym łącznikiem, np.

- [500] gwar. Kreivėnų kaimo pavadinimas **kilis** nuo kraivų miadzu.
Nazwa wsi Krejwiany ponoć pochodzi od krzywych drzew.
- [501] gwar. Pasakoja, kad po Stalino mirties **acilaidį** Lietuvoj.
Mówią, jakoby po śmierci Stalina na Litwie zelżało.
- [502] gwar. Jis **buvo** kur **išvažavis**.
On przedtem musiał gdzieś wyjechać.

W przykładzie [500] forma *kilis* to zredukowana postać czasu teraźniejszego dokonanego: *yra kilis* > *kilis*. W gwarowym zdaniu [501] (podobnie jak w wyżej już przytaczanych zdaniach [493], [498]) obserwuje się jednocześnie użycie wykładnika leksykalnego i zredukowanej formy czasu teraźniejszego dokonanego. W przykładzie [502] odnotowuje się pełną formę czasu przeszłego jednokrotnego dokonanego. Redukcja tej formy czasowej do postaci samego imiesłowu spowodowałaby zmianę

znaczeń temporalno-aspektualnych. O interpretacji tego zdania (nawet wyrwanego z kontekstu) jako imperceptywnego decyduje przede wszystkim kooperacja formy czasu dokonanego i formy zaimka pytajno-względego *kur*. Jak już to zostało wyżej opisane (por. Rozdz. 6), zaimki pytajno-względne są wykładnikiem kwantyfikacji ogólnej zwyczajowej (w pracach S. Karolaka te znaczenia są definiowane jako hipotetyczne — Karolak, 2001, s. 329). Gdyby w miejscu zaimka pytajno-względnego została zastosowana forma z częstką *tj*, np. *tj kur* lub jednocześnie zawierająca obie części *kaž-* i *tj*, np. *kažkur tj*, wówczas nie mogło być mowy o modalnej interpretacji takiego zdania.

Redukcja łącznika w formach czasu teraźniejszego dokonanego wzmacnia wyrażaną przez nadawcę wątpliwość co do powtórnie przekazywanych treści. Jest to równoznaczne z wyrażeniem niższego stopnia prawdopodobieństwa. Morfologiczne wykładniki imperceptywności w połączeniu z typowymi wykładnikami ogólności zwyczajowej (por. Rozdz. 6) oraz innymi leksykalnymi wykładnikami imperceptywności (por. wyżej 8.2.1) należy uznać za środki służące wyrażeniu wzmocnionych treści imperceptywnych umownie określanych symbolem I2.

Drugim rodzajem wykładnika morfologicznego jest konstrukcja analogiczna do polskiej: połączenie formy osobowej czasownika *turėti* ‘mieć’ z bezokolicznikiem, por. wyżej podany przykład [496] oraz poniższy:

[503] gwar. *Pagal’ juos turėty atšilt* jau. Vakar klausiau radijos, tai po nedėliai *nibi turėty būc* šilcau.
Ich zdaniem już miało się ocieplić. Wczoraj słuchałem radia, to ponoć po niedzieli *ma być* cieplej.

8.2.3. Wykładniki modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze puńskiej — podsumowanie

W EKorpGP zarejestrowano kilkanaście wykładników leksykalnych, z których tylko kilka jest regularnie stosowanych. Gwarowe *tep sako, lyg, lyg ir, nibi, lygtai, sako, šnekėj* — to najczęściej notowane wyrażenia leksykalne. Do tej grupy (wykładników leksykalnych) można dołączyć znany z opisu wykładników hipotetyczności leksem *gal’*, który w sąsiedztwie innych wykładników (leksykalnych, morfologicznych) wydaje się być również odczytywany imperceptywnie. Wykładniki leksykalne zaliczane są do grupy I1, która charakteryzuje się uśrednioną wartością prawdopodobieństwa.

Wykładniki morfologiczne modalności imperceptywnej — to najczęściej zredukowane do postaci imiesłowu złożone formy czasów dokonanych oraz konstrukcja *turi/turėj + bezokolicznik*. Wykładnikom morfologicznym mogą towarzyszyć zaimki pytajno-względne. Samodzielnie użyte wykładniki morfologiczne zalicza się do grupy I1. Zestawienie wykładników morfologicznego oraz leksykalnego podnosi wyrażany przez nadawcę stopień wątpliwości co do powtórnie przekazywanych treści (grupa I2). Tym samym stopień prawdopodobieństwa się obniża.

Analiza częstości użyć poszczególnych wykładników w gwarze puńskiej wskazuje na duże rozpowszechnienie wykładników kombinowanych leksykalno-morfologicznych oraz morfologicznych bazujących na formach czasów dokonanych. Sa-

modzielne użycie leksemów jest zdecydowanie rzadsze. Najrzadziej stosowanym wykładnikiem jest konstrukcja *turi/turėj + bezokolicznik*.

Należy podkreślić, że wyrażanie znaczeń imperceptywnych łączy się tylko z tymi formami czasów dokonanych, w których w charakterze łącznika występuje forma osobowa czasownika *būc* 'być'. Wspomniana redukcja form czasów dokonanych do postaci samego imiesłowu nie obowiązuje w przypadku form czasu przeszłego jednokrotnego (np. gwar. *buvo atėjis*). Pominięcie łącznika w formie czasu przeszłego dokonanego skutkuje zmianami planu temporalnego.

Znane w litewskim języku literackim formy modus relativus nie są stosowane przez użytkowników gwary puńskiej. Próby ich użycia (i to tylko w tekstach drukowanych) prowadzą do nieporozumień (por. przykłady [128] i [129] w Rozdz. 4).

8.3. Modalność imperceptywna w językach polskim i litewskim

O modalności imperceptywnej więcej pisano w litewskiej literaturze przedmiotu ze względu na wykształcony wykładnik morfologiczny tych znaczeń, mianowicie modus relativus, por. pierwsze opracowania na ten temat J. Jablonskisa (1922/1957), A. Lazauskasa (1937). W polskiej literaturze przedmiotu zagadnieniem imperceptywności zajęli się dopiero polscy bułgaryści/sławiści, np. V. Koseska (1973, 1974, 1975), M. Korytkowska (1977, 1978), R. Roszko (1993), którzy zestawiając języki polski i bułgarski nie mogli pominąć w opisie innych niemorfologicznych wykładników imperceptywności, charakterystycznych dla języka polskiego. Jak pisze Koseska (w: GKBP 6-1, 1995), dzięki polsko-bułgarskiej konfrontacji to zjawisko zostało zauważone i opisane dla języka polskiego.

8.3.1. Wykładniki leksykalne modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim

Wykładniki leksykalne to podstawowy środek wyrażenia znaczeń modalności imperceptywnej w języku polskim. Można wyróżnić takie leksemy jak: *rzekomo, podobno, jakoby, ponoć, niby, bodaj, bodajże, niby to, niejako, podobnie, pono* (potoczne), *mówi się, domniemywa, snadź* (książkowe), *(?)prawdopodobnie, (?)chyba*. Niektóre z nich jak *rzekomo, podobno, jakoby, ponoć, mówi się* wydają się dość jednoznacznie zawęzać treść do znaczeń modalnych imperceptywnych. Pozostałe leksemy mogą powodować niedopowiedzenie co do typu modalności, polegające na tym, że odbiorca może mieć wątpliwości, czy wypowiedź nadawcy należy uznać za nacechowaną hipotetycznie czy też imperceptywnie. W EKorpPL-LT, ze względu na charakter zasobów (brak zapisu tekstów mówionych i tekstów publicystycznych), różnorodność wykładników zostaje zawężona do leksemów *jakoby, podobno, ponoć* i *rzekomo*. Inne wymienione wyżej wykładniki są notowane sporadycznie (maksymalnie dwukrotnie), a rodzaj nacechowania jako imperceptywnego nierzadko zostaje odczytany w oparciu o zrównoległą wersję litewską tekstu.

Natomiast w języku litewskim do leksemów stosowanych do wyrażania znaczeń modalności imperceptywnej zalicza się: *esą, neva, būktai, būk, lygtai, lyg, tarsi, tartum, tarytum, negi, sakoma, kalbama, spėjama, manoma, tikinama, pasakojama, tikimasi, girdėjau, girdi, berods, (?)gal*. Najwyższą frekwencję w EKorpPL-LT wykazują leksemy *neva* i *esą*. Wśród wymienionych litewskich wykładników w EKorpPL-LT nie odnotowano użyc *būktai, būk, tikinama*. W Tab. 8-1 podano

liczby ilustrujące częstość użycia polskich i litewskich leksemów w EKorpPL-LT oraz jako odniesienie — liczby analogicznych użyć w korpusach jednojęzycznych polskich IPI PAN i KJP-PWN oraz w korpusie litewskim Tekstynas.

Tabela 6-1 Liczba użyć wykładników leksykalnych o najwyższej frekwencji w EKorpPL-LT w zestawieniu z danymi polskich i litewskich korpusów narodowych

Lp.	Wykładnik	Liczba użyć w korpusie			
		EKorp PL-LT (2M form)	Korpus IPI PAN (30M form)	KJP WN PWN (7,5M form)	Tekstynas (35M form)
1.	jakoby	56	969	232	
2.	podobno	41	839	498	
3.	ponoć	7	352	126	
4.	rzekomo	3	237	129	
5.	neva	54			6 376
6.	esą	37			6 256
7.	manoma (kad)	11			11 141 ¹¹⁶

W Tab. 6-1 ograniczono się do trzech leksemów litewskich. Odstąpiono od podawania liczby wystąpień pozostałych wykładników, ponieważ wymagałoby to żmudnej analizy znaczeń wszystkich przykładów uzyskanych w odpowiedzi w korpusie Tekstynas. W przypadku podanego w Tab. 6-1 wykładnika *esą* dokonano analizy formalnej i podana liczba uwzględnia tylko te wystąpienia lit. *esą*, które uznaje się za wykładnik leksykalny imperceptywności. Z ogólnej liczby 13 427 przypadków odnotowywanych w Tekstynas odrzucono te wystąpienia lit. *esą*, które zalicza się do form modus relativus.

Poniżej wybrane przykłady zdań zawierających polskie i/lub litewskie wykładniki leksykalne¹¹⁷.

- [504] pol. *Podobno* osierocił małe dziecko.
lit. *Girdėjau, kad* jis paliko našlaičiu mažą vaiką.
- [505] pol. To *podobno* takie rozkoszne.
lit. *Sako*, jos tokios gražios.
- [506] pol. Vincukas pasakoję apie savo laikrodį, kad, *girdi*, miestas valdžia jam skirs truputį pinigų už nuolatinę laikrodžio priežiūrą, [...]
lit. Vincukas opovidaul o swoim zegarze, *ponoć* wladze miejskie pryznaczą mu troche pinigų za stalą opiekę nad zegarem,

¹¹⁶Ogólna liczba wystąpień w Tekstynas może być myląca (zwłaszcza w odniesieniu do danych z EKorpPL-LT), ponieważ lit. *manoma* jest najbardziej rozpowszechnione w publicystyce (8 721 wystąpień) i w tekstach naukowych (1909). W EKorpPL-LT przeważa beletrystyka. Prace naukowe oraz artykuły zazwyczaj nie mają dwóch wersji językowych, dlatego nie mogą być włączone do korpusów równoległych.

¹¹⁷Wyłuszczeniem i pochyleniem wyróżniono leksemę. Czcionką pochyłą wyróżniono wykładniki morfologiczne.

- [507] pol. Dom ów nazywano „Domem Gribojedowa”, ponieważ jego właścicielką była niegdyś **jakoby** ciotka pisarza Aleksandra Gribojedowa.
lit. Pastatas buvo vadinamas „Gribojedovo namais“ dėl to, kad jis kada **neva priklausęs** rašytojo Aleksandro Sergejevičiaus Gribojedovo tetai.
- [508] pol. Goniec Karpow zeznał, **jakoby** ten mag *miał się zatrzymać* u Lichodiejewa w domu.
lit. Kurjeris Karpovas pranešė, kad tasai magas **berods apsigyvenęs** Lichodejevo bute.
- [509] pol. Powiadają, że — ciągnął procurator ściszywszy głos — otrzymał pieniądze za to **jakoby**, że tak serdecznie podjął tego szaleńca.
lit. **Žmonės šneka**, kad jis, — prislopinęs balsą toliau kalbėjo prokuratorius, — pinigų gavo už tai, kad taip svetingai priėmė pas save tą pamišėlį filosofą.
- [510] pol. Ani na moment nie spuszczać z oczu administratora — który jakoś dziwnie wiercił się w fotelu, przez cały czas starał się nie wychylać z niebieskiego cienia stojącej na biurku lampy, przedziwnie osłaniał się gazetą, **niby to** przed rażącym go światłem żarówki — dyrektor finansowy myślał tylko o jednym — co to wszystko ma znaczyć.
lit. Nė sekundės nenuleisdamas akių nuo administratoriaus, kuris kažkaip keistai muistėsi ant kėdės, visą laiką stengdamasis likti melsvame stalinio šviestuvo šešėlyje ir kažkaip neįprastai dangstydamasis laikraščiu **neva** nuo trikdančios šviesos, finansų direktorius galvojo tik viena — ką visa tai reiškia?

W zdaniu litewskim w przykładzie [506] pojawia się forma lit. *girdi* [dosłownie: słyszysz] jako wtrącenie wnoszące imperceptywne nacechowanie. Można wymienić jeszcze jeden zbliżony z formalnego punktu widzenia do lit. *girdi* leksem lit. *tarsi* [dosłownie: rzekniesz]. Analogiczne zjawisko wykorzystania formy czasownika w 2. osobie przedstawiono przy omawianiu litewskich wykładników hipotetyczności (por. *rasi* ‘chyba’ [dosłownie: znajdziesz]).

Ze względu na ograniczoną reprezentację leksemów wyrażających treści imperceptywne w EKorpPL-LT nie jest możliwe ustalenie ścisłych polsko-litewskich odpowiedników oraz przynależności poszczególnych wykładników do grup I1 i I2. Zwłaszcza że przy niewielkiej ogólnej liczbie odnotowanych użyć tych leksemów, zdarzają się przypadki nacechowania imperceptywnego (na płaszczyźnie formalnej) tylko w jednej wersji językowej (z reguły w litewskiej), por.¹¹⁸:

- [511] pol. Należy wątpić, czy ktokolwiek poznałby w tym, który pędził teraz tuż obok Wolanda, po prawej ręce Małgorzaty, Korowiowa-Fagota, samozwańczego tłumacza tajemniczego i nie potrzebującego bynajmniej żadnych tłumaczy konsultanta.
lit. Vargu ar kas nors, pažvelgęs į raitelį, skridusį šalia Volando, meistro draugės dešinėje, būtų atpažinęs Korovjovą-Fagotą apsišaukėlį

¹¹⁸Pogrubeńiem wyróżniono zarówno wykładniki leksyskalne jak i morfologiczne.

vertėją, *neva* talkinantį paslaptį ir be jokių vertimų išsiverčiančiam konsultantui.

- [512] pol. Kiedy — przestraszony sztuczkami Korowiowa, który ukazał mu kota, trzymającego na widelcu marynowany grzyb — stracił przytomność w mieszkaniu wdowy po jubilerze, leżał tam, dopóki Korowiov, natrzęsając się zeń, nie wcisnął mu na głowę wołokowego kapelusza i nie wysłał go na moskiewskie lotnisko, uprzednio zasugerowawszy oczekującym tam na Stiopę przedstawicielom wydziału śledczego, że Stioipa wysiądzie z samolotu, który przyleciał z Sewastopola.

lit. Apalpęs juvelyro našlės bute, kur buvo išgąsdintas Korovjovo triuko su katinu, pasimovusiu ant šakutės marinuotą grybą, jis pragulėjo tame bute tol, kol Korovjovas tyčiodamasis užmaukšlino jam ant galvos veltinę skrybėlę ir nudangino jį i Maskvos aerouostą, pirma dar įteigęs Stiopą sutinkantiems kriminalinės paieškos atstovams, kad Stioipa *neva išlīpęs* iš lėktuvo, atskridusio iš Sevastopolio.

- [513] pol. Iwan Sawieliewicz marzy tylko o jednym — o tym, żeby tego Alojzego zabrano z Varietes dokądkolwiek, byle jak najdalej, ponieważ — jak Warionucha czasem mówi o tym szeptem w zaufanym towarzystwie — „takiego ścierwa jak ten Alojzy nie spotkał chyba jeszcze nigdy w życiu i że, zobaczycie, wszystkiego się po tym Alojzym można spodziewać”.

lit. Ivanas Saveljevičius dabar svajoja tik apie tai, kad šitas Aloizijus kur nors dingtų iš Varjetė, nes, pasak Varenuchos, retsykiais prasitariančio draugų būrelyje, „tokioj niekšo, kaip šitas Aloizijus, jis gyvenime dar *nematęs*, ir iš šito Aloizijaus *esą* galima visko tikėtis“.

W obu językach można zaobserwować wyrażenia (frazeologizmy), które ukazują na powtórnie przekazywane treści, których nadawca nie jest do końca pewien, por.:

- [514] pol. *Podobno* nie pije już portweinu, tylko wódkę, nalewkę na pączkach czarnych porzeczek, co mu wyszło na zdrowie.

lit. *Sklinda gandai*, kad jis visiškai *nebegeirys* portveino ir *geriys* tik degtinę, užpiltą ant serbentų pumpurų, tad labai *sustorėjęs*.

- [515] pol. *Wróbelki ćwierkają*, że pieniądze sponsora się rozeszły.

lit. *Varnos krankia*, kad *dingę* rėmėjo pinigėliai.

W litewskich wersjach zdań obserwuje się również zastosowanie form modus relativus (por. *nebegeirys*, *geriys*, *sustorėjęs*, *dingę*).

8.3.2. Wykładniki morfologiczne modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim

W języku litewskim wykładniki morfologiczne imperceptywności to formy modus relativus, por. Rozdz. 4 (p. 4.7.3.5, s. 126). Wyróżnia się formy proste (np. *dirbęs* ‘ponoć pracował’ — grupa II) i złożone (np. *esąs dirbęs* ‘ponoć nadal pracuje’ —

grupa I1). Wśród form złożonych można odnotować formy wzmocnione (grupa I2) (np. *esąs dirbąs* ‘rzekomo ma teraz pracować’). Łączna liczba wariantów postaci modus relativus znacznie przekracza wartość dwudziestu różnych jednostek (licząc wyrażenia zawierające imiesłowyy biernie łącznie, bez rozróżnienia wariantów, np. *dirbtas*, *dirbamas* oraz pomijając formy imiesłowowe biernie rodzaju nijakiego, np. *dirbta*, *dirbama* itd.). Ze względu na stopień nacechowania imperceptywnego liczebną przewagę zyskują formy zaliczane do grupy I1. Ze względu na budowę wyrażenia — formy złożone. W poniżej cytowanych zdaniach wytłuszczeniem wyróżniono litewskie formy modus relativus.

- [516] pol. [...] ona tylko się roześmiała i odrzekła, że tak jeszcze nie potrafi, lecz on powiedział, że zapłaci podwójnie, ale dziewczyna tylko z uśmiechem potrząsała głową, [...]
lit. [...] o ji nusijuokė ir atsakė, kad, girdi, dar taip nemokanti, tačiau jis sakė už tai dvigubai **užmokėsiąs**, bet mergina purtė galvą ir šypsojosi, [...]
- [517] pol. [...] a tu jeszcze szef zaczął grozić zwolnieniem, [...]
lit. [...] o čia dar jos viršininkas ėmė grasinti, kad **atleisiąs** iš tarnybos, [...]
- [518] pol. Procurator chciałby zatem wiedzieć, którego z nich Sanhedryn zamierza obdarzyć wolnością — Bar Rawana czy Ha-Nocri?
lit. Taigi prokuratorius **norįs** sužinoti, kurį iš dviejų nusikaltėlių ketina paleisti Sinedrionas: Bar-Rabaną ar Ha-Nocri?
- [519] pol. Z góry wiedział, że Berlioz wpadnie pod tramwaj!
lit. Jis iš anksto žinojo, kad Berliozas **palįs** po tramvajum!
- [520] pol. [...] podziękował za propozycję zmiany ubrania i zapewnił, że deszczu bynajmniej mu nie zaszkodzi.
lit. [...] atsisakė persirengti, įtikinėdamas, kad lietutis **negalįs** jam *pakenkti*.
- [521] pol. Później mówił sobie dalej: „Sądziłem, że posiadam jedyny na świecie kwiat, a w rzeczywistości mam zwykłą różę, jak wiele innych. [...]
lit. Paskui jis vėl tarė sau: „Maniau, kad esu toks turtingas — turiu vienintelę gėlę, o aš **beturiąs** tik paprastą rožę. [...]
- [522] pol. Gdy byłem małym chłopcem, mieszkalem w starym domu, do którego przywiązana była legenda o ukrytym skarbie.
lit. Kai buvau mažas berniukas, gyvenome sename name, ir tuomet **pasakota**, kad jame **esąs** paslėptas lobis.
- [523] pol. [...] przy czym zapowiadał, że następnego dnia, dokładnie o dwunastę w południe, złoży jej wizytę.
lit. [...] žadėdamas jai, jog kitą dieną, lygiai dvyliką, **ateisiąs** pas ją į svečius.
- [524] pol. Oświadczył on, że jego małżonka cierpi na grypę i że w związku z tym zmuszony jest prosić, aby przekazano jej to i owo za jego pośrednictwem.
lit. Jis pareiškė, kad jo žmona **serganti** gripu ir todėl jis **prašąs** kokio nors daiktelio, kurį jai galėtų parnešti.

- [525] pol. Krzyczał, że jest najzupełniej zawiedziony, krzyczał także, że są jeszcze inni bogowie i inne religie.
 lit. Jis šaukė, kad **esąs** visiškai nusivylęs, kad **esama** ir kitų dievų, ir religijų.
- [526] pol. Odgrążał się, że do lata zorganizuje jeszcze kółko słodkowodnych wioślarzy oraz kółko alpinistów.
 lit. Vasarop grasino **suorganizuosiąs** irklavimo gėluose vandenyse ir alpinizmo būrelius.

Jak można zauważyć w przykładach [516–526], w formalnej strukturze języka polskiego brak odpowiednika dla litewskiej formy modus relativus. Zarejestrowana w przykładzie [516] postać *on powiedział* nie może zostać uznana za ekwiwalent litewskiego trybu modus relativus. Na ten temat por. M. Korytkowska i R. Roszko w (Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R., 2007). Znacznie rzadsze — w odniesieniu do języka litewskiego — stosowanie wykładników imperceptywności w języku polskim uznaje się za typową cechę polszczyzny. Użytkownik języka polskiego nie ma wewnętrznej potrzeby sygnalizowania treści imperceptywnych ani nie oczekuje tego od innych, jeśli stopień wyrażenia wątpliwości co do powtórnie przekazywanych treści nie przewyższa umownej wartości $\frac{1}{2}$, por.:

- [527] pol. — Z której strony jechał fiat?¹¹⁹
 (a) — Od Grunwaldzkiej jechał w tamtym kierunku.
 — Przy osi? Którym pasem?
 — Nie wiem, ale przy osi.

Powyższy przykład dobrze ilustruje typowe dla języka polskiego odstępianie od sygnalizowania przez nadawcę treści imperceptywnych (zdanie a), gdy prawdopodobieństwo zajścia konkretnego zdarzenia jest wysokie (tym samym, stopień wątpliwości jest niski). Nadawca informuje odbiorcę (w danym przypadku przybyłego na miejsce zdarzenia policjanta) o kierunku nadjechania pojazdu, choć — jak później się okazuje — nie był świadkiem opisywanego przez siebie zdarzenia. W podobnej sytuacji litewski nadawca użyłby wykładnika modalności imperceptywnej, ewentualnie hipotetycznej (w znaczeniu konkluzywnym), por. zastosowaną formę *buvęs* w zdaniu (b) w poniższym przykładzie¹²⁰:

- [528] lit. (a) Pirminiais duomenimis, lietuvių vairuojamas lengvasis automobilis „Volvo“ išvažiavo į priešingą eismo juostą ir susidūrė su priešpriešiais važiuoju vičiu. (b) Smūgis **buvęs** toks stiprus, kad automobilis tiesiogine prasme palindo po sunkvežimiu.

¹¹⁹Dialog pochodzi z programu telewizyjnego „Drogówka”.

¹²⁰Tekst pochodzi z litewskiego portalu internetowego www.delfi.lt. Cały artykuł znajduje się w Aneksie wraz z tłumaczeniem na język polski. W zasobach EKorpPL-LT (w wersji porównawczej) równolegle z litewską wersją zostaje przedstawiona polska wersja relacji dotycząca tego samego zdarzenia, opublikowana na stronach portalu www.bialystokonline.pl. Polska wersja relacji również została zamieszczona w Aneksie.

Tłumaczenie: W oparciu o pierwsze doniesienia, kierowany przez Litwinów samochód osobowy volvo wyjechał na przeciwny pas ruchu i zderzył się z nadjeżdżającą z przeciwka ciężarówką. Uderzenie było tak mocne, że pojazd dosłownie wjechał pod ciężarówkę.

W proponowanym tłumaczeniu na język polski odstąpiono od użycia leksykalnego wykładnika znaczeń imperceptywnych, ponieważ za wystarczające (dla polskiego odbiorcy) uznano odniesienie we wstępie do pierwszych uzyskanych informacji (pol. *W oparciu o pierwsze doniesienia*). W litewskim tekście w zdaniu (a) nadawca odnosi się do uzyskanej informacji o wypadku i nie stosuje innych form wskazujących na imperceptywne nacechowanie. Jednak w zdaniu (b) informując o uderzeniu, stosuje formę modus relativus *buvęs* ‘ponoć był’, co może oznaczać tylko jedno — formalnie wyrażone znaczenia modalności imperceptywnej.

W języku polskim możliwa jest konstrukcja *ma / miał / miałby / miano + bezokolicznik*, która bywa używana dla wyrażenia znaczeń modalności imperceptywnej, por.:

- [529] pol. Co więcej, pewien blagier moskiewski opowiadał, że *jakoby* na pierwszym piętrze tego domu, w okrągłej sali kolumnowej, znakomity pisarz **miał czytać** tej właśnie rozpartej na kanapie ciotce fragmenty “Mądre mu biada”.
- lit. Vienas Maskvos pramaniūgas net pasakojo, kad antrame aukšte, apvalioje salėje su kolonomis, įžymusis rašytojas **neva skaitęs** ištraukas iš „Vargo dėl proto“ minėtai tetulei, drybsančiai ant sofos.
- [530] pol. Goniec Karpow zeznał, *jakoby* ten mag **miał się zatrzymać** u Lichodiejewa w domu.
- lit. Kurjeris Karpovas pranešė, kad tasai magas **berods apsigyvenęs** Lichodejevo bute.
- [531] pol. Jonathan zebrał się na odwagę i podszedł do Starszego, o którym *mówiono*, że niedługo **miał przenieść się** w inny świat.
- lit. Sukaupęs visą drąsą Džonatanas žingtelėjo prie Vyriausiosios Žuvėdros, kuri, kaip *buvo kalbama*, netrukus **turėjo pereiti į kitą pasaulį**.

W przykładach [529] i [530] polskiej konstrukcji *miał + bezokolicznik* towarzyszy wykładnik leksykalny *jakoby*. W wersji litewskiej tych samych przykładów również stwierdza się obecność dwóch kategorialnie różnych wykładników: leksykalnego i morfologicznego, por.

pol. <i>jakoby ... miał czytać</i>	lit. <i>neva skaitęs</i>
pol. <i>jakoby ... miał się zatrzymać</i>	lit. <i>berods apsigyvenęs</i>

Jednoczesne użycie obu wykładników (leksykalnego i morfologicznego) świadczy o wzmocnionym stopniu wątpliwości co do wyrażanych treści w obu językach.

Pewien problem sprawia interpretacja polskiego zdania z przykładu [531]. Można zakładać, że wyrażenie *miał przenieść się* jest tą wspomnianą konstrukcją wyko-

rzysztowaną dla wyrażenia znaczeń imperceptywnych. Jednak w konfrontacji z wersją litewską zdania wynika, że w tym przykładzie nie może być mowy o imperceptywnym nacechowaniu lit. *turėjo pereiti*, bowiem lit. *turėjo* nie jest formą modus relativus. W oparciu o analizę zasobów jednojęzycznych korpusów języka polskiego stwierdza się, że polskie wyrażenia *ma* / *miał* / *miałby* / *miano* + *bezokolicznik* w funkcji imperceptywnej zazwyczaj kooperują z wykładnikami leksykalnymi typu *ponoć*, *rzekomo*, *jakoby*. Polskie *mówiono* należy interpretować analogicznie do *on powiedział* omówionego wyżej przykładu [516].

8.3.3. Wykładniki syntaktyczne modalności imperceptywnej w języku litewskim

W języku litewskim do wykładników modalności imperceptywnej oprócz wyżej omówionych form leksykalnych i morfologicznych zalicza się konstrukcję syntaktyczną, bazującą na formach modus relativus. Jest to konstrukcja znana pod nazwą nominativus cum participio, por.:

- [532] pol. Przybysz twierdzi, jakoby jest naszym krewnym.
lit. *Atvykėlis tvirtina esąs* mūsų giminaitis.
- [533] pol. Mateusz Lewita mówił, że nie chce się rozstać z tym ciałem.
lit. *Levis Matas sakė neatiduosiąs* to kūno.
- [534] pol. A kiedy wróci?
A, powiedział, odetchnę świeżym powietrzem i wrócę.
lit. O kada jis grįš?
Ogi [ø] *sakė kvėptelėsiąs* tyro oro ir *grįšiąs*!
- [535] pol. Piłat powiedział, że rozpatrzył sprawę Jezui Ha-Nocri i że zatwierdził wyrok śmierci.
lit. *Pilotas pasakė išnagrinėjęs* Ješuos Ha-Nocri bylą ir *patvirtinęs* mirties nuosprendį.
- [536] pol. Powiedział — odparł gość znowu zamykając oczy — że dziękuje i nie ma żalu o to, że pozbawia się go życia.
lit. *Jis padėkojo*, — vėl užsimerkęs atsiliepė svečias, — ir *pasakė ne-kaltinąs* už tai, kad jam atimama gyvybė.
- [537] pol. Czuł, że już nigdy nie wróci.
lit. *Jis jautė* niekuomet *nebegrįšiąs*.

Tylko w przykładzie [532] w wersji polskiej zdania stwierdza się wykładnik imperceptywności (pol. *jakoby*). W pozostałych zdaniach ([533-537]) nie stwierdza się żadnego formalnego elementu wskazującego na nacechowanie imperceptywne.

Konstrukcja nominativus cum participio może zostać zastąpiona przez zdanie podrzędnie złożone, por.:

- [538] pol. Nie wierzył w swój powrót.
lit. *Jis manė*, kad niekada *nebegrįšiąs*.
[Dosłownie: On sądził, że już nigdy nie + <imiesłów odmienny czynny rodzaju męskiego liczby pojedynczej czasu przyszłego od czasownika *grįžti* 'wrócić'>.]

- [538'] lit. Jis *manė* niekada *nebegrįši*q.s.
 [Dosłownie: On sądził już nigdy nie + <imiesłów odmienny czynny rodzaju męskiego liczby pojedynczej czasu przyszłego od czasownika *grįžti* 'wrócić'>.]

Należy odnotować, że również w polskim wariancie w przykładzie [538] brak formalnie wyrażonego elementu, świadczącego o imperceptywnym nacechowaniu wypowiedzi.

Szerzej na temat litewskiej konstrukcji nominativus cum participio, por. Rozdz. 4 (p. 4.7.11, s. 145, 4.13.1.1, s. 161).

8.3.4. Wykładniki modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim — podsumowanie

W oparciu o zestawienie polskich i litewskich wariantów tych samych tekstów można twierdzić, że wyrażanie znaczeń imperceptywnych w polszczyźnie jest — w stosunku do języka litewskiego — ograniczone. W obu językach (polskim i litewskim) są wykładniki leksykalne, ponadto liczby tych leksemów są zbliżone do siebie. Jednak samo zestawienie polskich i litewskich zdań zawierających tylko wykładniki leksykalne ujawnia nieznaczną dysproporcję. Polskie leksemy są notowane rzadziej od litewskich odpowiedników. W momencie kiedy uwzględni się również wykładniki morfologiczne (w obu językach) i syntaktyczne (typowe tylko dla języka litewskiego), wówczas dysproporcja liczb zdań jawnie nacechowanych imperceptywnie zwiększa się. Większości litewskim zdaniom wyrażających treści imperceptywne odpowiadają zdania polskie, w których brak jakiegokolwiek wykładnika modalności imperceptywnej. Wykładniki morfologiczne w języku litewskim bazują na rozbudowanej formalnie kategorii modus relativus. Polskim odpowiednikiem jest wieloznaczna konstrukcja *ma* / *miał* / *miałby* / *miano* + *bezokolicznik*. Wykładnik leksykalny znany jest tylko językowi litewskiemu. Jest to konstrukcja znana w literaturze przedmiotu jako nominativus cum participio, której jednym z elementów jest forma imiesłowowa z zasobów modus relativus.

8.4. Semantyczna kategoria modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej — podsumowanie

Konfrontacja wykładników modalności imperceptywnej wyraźnie różnicuje oba języki (polski i litewski) oraz gwarę puńską. Najbogatszy z formalnego punktu widzenia jest system litewski. Użytkownik tego języka dysponuje wykładnikami leksykalnymi, morfologicznymi i syntaktycznymi. Skromniejszą formalną reprezentację tej kategorii semantycznej notuje się w gwarze puńskiej i w języku polskim. Choć zarówno w gwarze jak i w języku polskim użytkownik może wybierać między wykładnikami leksykalnymi a morfologicznymi, to jednak trzeba podkreślić, że morfologiczna postać wykładnika gwarowego bazująca na formach czasów dokonanych z opuszczonym łącznikiem jest neutralna stylistycznie w przeciwieństwie do polskiej wieloznacznej konstrukcji *ma* + *bezokolicznik*.

Zestawiając polskie i litewskie teksty można zauważyć, że niskie nacechowanie imperceptywne (powyżej wartości prawdopodobieństwa wynoszącej $\frac{1}{2}$) znajduje odzwierciedlenie w planie formalnym przede wszystkim w języku litewskim. W tym

celu wykorzystywane są litewskie wykładniki morfologiczne (proste i złożone formy modus relativus) oraz wykładniki syntaktyczne. Wraz ze wzrostem wątpliwości nadawcy (czyli spadkiem stopnia prawdopodobieństwa w okolice wartości $\frac{1}{2}$ oraz poniżej tej wielkości) obserwuje się większą zbieżność w wykorzystaniu polskich i litewskich wykładników modalności imperceptywnej. Ze względu na brak równoległych materiałów dla obu języków i gwary nie można z całą stanowczością stwierdzić, lecz można zakładać (wydaje się to potwierdzać stosunek liczby użyć gwarowych wykładników morfologicznych do leksykalnych odnotowanych w EKorpPG), że gwara puńska prezentuje postać bliższą językowi litewskiemu niż polskiemu. W gwarze puńskiej nie ma form modus relativus, lecz w ich zastępstwie są stosowane formy czasów dokonanych zredukowane do postaci imiesłowowej (przez odrzucenie łącznika).

Wspólna dla języka polskiego i gwary puńskiej jest konstrukcja oparta na formie osobowej czasownika *mieć* + *bezokolicznik*, por. pol. *miał być* – gwar. *turėj būc*.

Neutralny stylistycznie charakter morfologicznych wykładników w języku litewskim i w gwarze puńskiej sprawia, że te formy są częściej stosowane, w wyniku czego granice między tekstem nacechowanym imperceptywnie a tekstem nienacechowanym imperceptywnie zostają wyraźnie zaznaczone.

W Tab. 8-2–8-5 zestawiono wykładniki modalności imperceptywnej dla języków polskiego i litewskiego oraz gwary puńskiej.

Tabela 8-2 Wykładniki leksykalne modalności imperceptywnej (I1) w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	<i>podobno, jakoby, ponoć, niby, bodaj</i>	<i>esq, neva, (?)būktai, būk, lygtai, lyg, atseit</i>	<i>neva, lyg, lyg ir, lygtai, aseit (atsait)</i>
2.	<i>bodajże, podobnież, niby to, niejako, pono, snadź</i>	<i>negi</i>	<i>nebi, nibi</i>
3.		<i>tartum, tarytum</i>	
4.	<i>rzekomo</i> ¹²¹ , <i>mówi się, domniemywa</i>	<i>sakoma, kalbama, spējama, manoma, tiki-nama, pasakojama, tiki-nasi</i>	<i>tep sako, (tj) šneka(, kad), (tj) šnekėj(, kad), sako(, kad), pasakoj(, kad)</i>
5.		<i>girdi, tarsi</i>	
6.	<i>wróbelki ćwierkają, babki gadają, chodzą plotki itd.</i>	<i>sklinda gandai, varnos krankia</i>	<i>visos varnos krankia</i>
7.	<i>(?) prawdopodobnie, (?) chyba</i>	<i>(?) gal</i>	<i>(?)gal'</i>

¹²¹Wyłuszczeniem wyróżniono leksemy o najwyższej frekwencji w EKorpPL-LT. Leksem *rzekomo* faktycznie zalicza się do wykładników grupy I2, por. niżej Tab. 8-4.

Liczby wykładników leksykalnych w każdym z analizowanych kodów językowych są zbliżone do siebie. To samo można powiedzieć o liczbach najczęściej rejestrowanych w EKorpPL-LT i EKorpGP wykładnikach leksykalnych. W wierszu 3. Tab. 8-2 wyróżniono litewskie formy, które potencjalnie można kojarzyć z postacią trybu przypuszczającego czasownika *tarti* ‘rzec, mówić’. W wierszu drugim w gwarowych wykładnikach można dopatrywać się wpływów języka polskiego *nibi* (< pol. *niby*) oraz (*negi* >) *nebi* (< pol. *niby*). W wierszu 4. można mówić o podobieństwie pol. *rzekomo* do szeregu litewskich wykładników przybierających postać imiesłowu biernego czasu teraźniejszego rodzaju nijakiego liczby pojedynczej (np. *sakoma*).

Tabela 8-3 Wykładniki morfologiczne modalności imperceptywnej (I1) w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	–	Formy modus relativus (czynne i bierne) (proste i złożone)	–
2.	–	–	Formy czasów dokonanych (głównie bez łącznika)
3.	Konstrukcja <i>ma / miał / miano + bezokolicznik</i>	–	Konstrukcja <i>turėj + bezokolicznik</i>

Z pozoru skromny wykaz wykładników morfologicznych zamieszczony w Tab. 8-3 jest tym elementem, który istotnie różnicuje rozpatrywane języki. Litewskie modus relativus to rozbudowany system form. Uboższy od niego gwarowy system wykładników morfologicznych opartych na zazwyczaj zredukowanych do postaci samego imiesłowu form czasów dokonanych i tak jest bogatszy od notowanego w języku polskim stanu, który tworzą wieloznaczne i stylistycznie uwarunkowane konstrukcje form osobowych czasownika *mieć* w połączeniu z bezokolicznikiem. Analogiczna do polskiej konstrukcja znana jest również w gwarze puńskiej (por. wiersz 3. w Tab. 8-3).

W podanym w Tab. 8-4 zestawieniu wyróżnia się polska forma *rzekomo*, która jako jedyny w tej grupie wykładnik leksykalny samodzielnie wyraża znaczenia wzmocnione imperceptywne. Litewskie formy wzmocnione bazują na modus relativus, z zastrzeżeniem, że formy ulegają zdwojeniu, np. *pasakęs* ‘podobno powiedział’ > *esqs pasakęs* ‘rzekomo miał powiedzieć’.

Wykładnik syntaktyczny regularnie funkcjonuje tylko w języku litewskim (por. Tab. 8-5). Użycie tej konstrukcji należy łączyć z wyrażeniem stopnia wątpliwości właściwym dla grupy I1. W gwarze puńskiej można zaobserwować zbliżone zjawisko, por. gwar. *sakė(,) išvažavis*, lecz wydaje się to być redukcja *sakė(,) jis išvažavis*. Poza kontekstem gwar. *sakė(,) išvažavis* nie warunkuje tożsamości pierwotnego nadawcy z osobą, która wyjechała.

Tabela 8-4 Wykładniki modalności imperceptywnej (I2) w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	–	Formy złożone podwojone modus relativus (czynne i bierne)	–
2.	<i>rzekomo</i> –	–	
3.	<i>rzekomo</i> / <i>podobno</i> / <i>ponoć</i> / <i>jakoby</i> + <i>ma</i> / <i>miał</i> / <i>miano</i> z bezokolicznikiem (niedokonanym)	–	<i>neva</i> + konstrukcja <i>turėj</i> z bezokolicznikiem
4.	–	Dowolny leksem z grupy I1 + forma złożona podwojona modus relativus (zarówno czynna jak i bierna)	Dowolny leksem z grupy I1 + forma czasu dokonanego bez łącznika

Tabela 8-5 Wykładniki syntaktyczne modalności imperceptywnej w językach polskim i litewskim oraz w gwarze puńskiej

Lp.	Język polski	Język litewski	Gwara puńska
1.	–	Nominativus cum participio	– (?)

9. Podsumowanie

W niniejszej pracy podstawowym przedmiotem badań jest litewska gwara puńska w Polsce, tym niemniej na każdym etapie jej opisu dochodzi do zestawienia z językami polskim i litewskim.

W **Rozdziale 1.** (Wstęp) opisano uwarunkowania wyboru przedmiotu badań. Rozważono teoretyczne podstawy badań z uwzględnieniem najnowszych trendów w dialektologii i językoznawstwie konfrontatywnym. Następnie przedstawiono stan badań w zakresie właściwym do poruszanych w pracy zagadnień. A są nimi: opis gwary puńskiej, teoretyczne językoznawcze badania konfrontatywne z wykorzystaniem języka pośrednika, współczesne językoznawcze badania polsko-litewskie, korpusy gwarowe, korpusy wielojęzyczne (w szczególności polsko-litewskie), kwantyfikacja zakresowa, określoność/nieokreśloność, modalność hipotetyczna i modalność imperceptywna.

Szczególny nacisk położono w pracy na innowacyjność badań. Zastosowano mianowicie: (a) metodologię teoretycznych badań konfrontatywnych z semantycznym językiem pośrednikiem do opisu litewskiej gwary puńskiej w nieustającej konfrontacji z językami polskim i litewskim oraz (b) korpusy gwarowy, polsko-litewski oraz narodowe — języka polskiego oraz języka litewskiego.

W **Rozdziale 2.** zwięźle przedstawiono miejsce gwary puńskiej na mapie języków bałtyckich i słowiańskich. Uwzględniono historię ziem współcześnie zamieszkiwanych przez Litwinów w Polsce, kontakty żydowsko-niemiecko-litewsko-polsko-białoruskie, mające wpływ na obecny obraz etniczny gminy puńskiej oraz stan zachowania samej gwary. Scharakteryzowano litewską mniejszość narodową w Polsce.

Następnie szerzej omówiono dotychczasowe badania nad gwarami litewskimi w Polsce. Pokrótkę dokonano ogólnej charakterystyki gwary puńskiej, w której uwzględniono badania własne i innych badaczy. Szczególny nacisk położono na nieopisywane dotąd struktury gwarowe, bogato ilustrując materiałami pochodzącymi z Eksperymentalnego korpusu gwary puńskiej (EKorpGP).

Do lat 80. XX wieku gwara puńska rozwijała się w izolacji od sąsiednich gwar litewskich na Litwie (gwary rozdzielała granica Polski i ZSRR). W pewnym sensie gwara puńska była odizolowana również od polskojęzycznego otoczenia. Tereny zamieszkiwane przez Litwinów puńskich to niewielki obszar przy samej granicy z ówczesnym ZSRR, pozbawiony przemysłu, urodzajnych ziem, nieatrakcyjny tu-

rystycznie. Przemiany polityczne w Polsce (lata 80. i 90. minionego wieku) i późniejsze w Europie (rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku) wywarły znaczny wpływ na stan gwary puńskiej. Gwara pod wpływem języka litewskiego zatracła swe cechy, upodabnia się do litewskiego języka mówionego. Tym samym pozbywa się wielu starych leksemów (sławizmów, germanizmów). Z języka polskiego przejmuje leksykę konieczną w codziennych kontaktach z Polakami (w urzędach, szpitalach, sądach itd.). Stare zapożyczenia leksemów modalnych utrzymują się w gwarze.

W Rozdziale 3. wnikliwie opisano bazę materiałową do badań — Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce (EKoprGP) oraz Eksperymentalny polsko-litewski korpus (EKorpPL-LT). Cechą szczególną i wyjątkową EKoprGP jest zawarty w nim materiał językowy rejestrowany przez autorkę na przestrzeni trzydziestu lat. W tym czasie mniejszość litewska oraz gwara puńska, stymulowane procesami politycznymi i gospodarczymi w Polsce i w Europie, silnie ewoluowały. Z metodologicznego punktu widzenia EKorpGP wyróżnia częściowa ręcznie oznaczana anotacja leksykalna i semantyczna. Anotacja leksykalna pozwala na rozróżnienie form zapożyczonych (sławizmów, germanizmów) oraz typowo gwarowych, także wspólnych dla gwary i języka literackiego. Anotacja semantyczna ułatwia wydzielenie leksemów o określonych parametrach semantycznych, ujawniających się w danym kontekście, np. wyrażających treści imperceptywne, hipotetyczne. Elementy anotacji semantycznej wprowadzono również w EKorpPL-LT.

W Rozdziale 4. przedstawiono opis kontrastywny litewskiej gwary puńskiej w odniesieniu do języków polskiego i litewskiego. Efektem badań i analiz są między innymi wspólne wykazy cech morfosyntaktycznych dla gwary puńskiej oraz języków polskiego i litewskiego. Należy podkreślić, że jest to pierwszy wspólny dla tych trzech kodów językowych tagset, który znajdzie zastosowanie w pracach nad polsko-litewskim korpusem, opracowywanym w ramach projektu Clarin (w latach 2013–2015).

W Rozdziale 5. skupiono się nad teoretycznymi podstawami badań nad semantycznymi kategoriami określoności/nieokreśloności, modalności hipotetycznej i modalności imperceptywnej. W oparciu o przedstawione tam założenia przeprowadzono opis kategorii semantycznych w Rozdziałach 6–8.

W Rozdziałach 6–8 przyjęto zasadę oddzielnego opisu poszczególnych kategorii: (a) dla gwary w oparciu o EKoprGP, (b) dla języków polskiego i litewskiego w oparciu o EKorpPL-LT, następnie — (c) wspólnego zestawienia wyników dla trzech opisywanych kodów.

Rozdział 6. jest poświęcony semantycznej kategorii określoności/nieokreśloności w gwarze puńskiej oraz w językach polskim i litewskim. Ujawniony w rozpatrywanych kodach językowych stan pozwala przeciwstawić język litewski i gwara puńską językowi polskiemu. Otóż w litewskim i w gwarze stwierdza się silne zróżnicowanie wykładników, których użycie wiąże się z dokładnie jednym znaczeniem kwantyfikacyjnym (jednostkowością, egzystencjalnością typu A, egzystencjalnością właściwą, ogólnością zwyczajową i ogólnością właściwą). Polskie wykładniki określoności/nieokreśloności charakteryzuje wieloznaczność, czego efektem jest niedopowiedzenie kwantyfikacyjne. W związku z tym polskie wyrażenia zazwyczaj wyma-

gają ścisłej kooperacji z kontekstem, by znaczenia, właściwe w danej sytuacji, mogły zostać odczytane. Znaczenia większości wykładników określoności/nieokreśloności w języku litewskim i w gwarze puńskiej są odczytywane poza kontekstem i sytuacją.

W trzech rozpatrywanych kodach językowych funkcjonują wykładniki leksykalne. W języku litewskim obecne są wykładniki morfologiczne (dla wyrażenia jednostkowości i ogólności zwyczajowej) włączane do tzw. kategorii określoności. Ponadto w gwarze i w litewskim silnie zaznacza się rola zaimków wskazujących, osobowych i pytajno-względnych w różnicowaniu znaczeń kwantyfikacyjnych.

Rozdział 7. zawiera opis modalności hipotetycznej w gwarze puńskiej oraz w językach polskim i litewskim. Wykładniki leksykalne w trzech rozpatrywanych kodach językowych pozwalają na stopniowanie wartości prawdopodobieństwa — od najniższego po najwyższy. Liczba ustalonych w oparciu o EKorpPL-LT leksemów jest porównywalna w językach polskim i litewskim, odpowiednio — 88 i 72. W gwarze odnotowano tylko 27 wykładników leksykalnych. Analiza częstości użyć poszczególnych polskich i litewskich form ujawnia istotne różnice między zestawianymi językami. W polszczyźnie praktycznie dominują cztery wykładniki (*może, na pewno, chyba, oczywiście*), podczas gdy w języku litewskim obserwuje się większą różnorodność form o odpowiednio wyższej frekwencji użycia. W gwarze puńskiej wyraźnie dominuje jeden wykładnik (*gal'*). Pozostałe leksemy gwarowe charakteryzuje zbliżona do siebie frekwencja, proporcjonalnie wysoka (na poziomie pol. *może, na pewno*). Korpus EKorpGP zawiera porównywalnie więcej przykładów użycia leksemów o niskim stopniu prawdopodobieństwa (w zestawieniu z językami polskim i litewskim). Tym samym liczba przykładów gwarowych wyrażenia wysokiego stopnia prawdopodobieństwa jest proporcjonalnie mniejsza niż zarejestrowanych polskich i litewskich przypadków.

Stwierdza się identyczne w swych strukturach wykładniki leksykalne w trzech rozpatrywanych kodach, np. pol. *może i* – lit. *gal' ir* – gwar. *gal' ir* itd. Część gwarowych leksemów hipotetyczności może być zapożyczona z języka polskiego, np. *kiba* (<*chyba*), *mažum* i *mažam* (<*może*) itd.

Istotnym elementem różnicującym język litewski i gwarę puńską z jednej strony i język polski z drugiej jest regularny morfologiczny wykładnik hipotetyczności w kodach litewskich: formy modus relativus, formy czasu przyszłego dokonanego, formy trybu warunkowego, towarzysząca zaimkom nieokreślonym częśćka *nors* (w języku litewskim) oraz formy zredukowane (lub nie zredukowane) czasów dokonanych w gwarze puńskiej. Obserwuje się wspólne dla języków polskiego i litewskiego konstrukcje typu *musiał/powinien* + *bezokolicznik*. W gwarze puńskiej jest to konstrukcja potencjalnie możliwa.

Rozdział 8. dotyczy opisu modalności imperceptywnej w gwarze puńskiej oraz w językach polskim i litewskim. Modalność imperceptywna w największym stopniu różnicuje trzy rozpatrywane kody naturalne. Jedyne podobieństwo między językami polskim i litewskim oraz gwarowymi zawiera się w istnieniu wykładników leksykalnych. W języku polskim nacechowanie imperceptywne jest łączone głównie z wykładnikami leksykalnymi. Natomiast w języku litewskim i w gwarze puńskiej leksemy stanowią margines funkcjonowania semantycznej kategorii imperceptywności. Liczba zdań z jawnym nacechowaniem imperceptywnym jest zdecydowanie

wyższa w języku litewskim i w gwarze puńskiej (w odniesieniu do języka polskiego). Przyczyn tego stanu upatruje się w regularnie stosowanych wykładnikach morfologicznych (w języku litewskim i w gwarze puńskiej) oraz syntaktycznych (tylko w języku litewskim). Obserwowana w języku polskim wieloznaczna konstrukcja *ma* + *bezokolicznik* spotykana jest również w gwarze puńskiej.

Niedopowiedzenie modalności imperceptywnej jest cechą języka polskiego. Może ono zostać dopowiedziane w odniesieniu do kontekstu lub sytuacji. W wielu jednak wypadkach, nawet kontekst i sytuacja definitywnie nie rozwiązują problemu nacechowania imperceptywnego w języku polskim.

Pracę opatrzone podsumowaniem, wykazem skrótów, danymi bibliograficznymi i aneksem.

*

W pracy po raz pierwszy w świecie wykorzystano metodologię teoretycznych badań konfrontatywnych z semantycznym językiem-pośrednikiem (dalej TBK) do opisu gwary i języków literackich. Do tej pory w badaniach dialektologicznych nie stosowano nowoczesnych teorii językoznawczych z zakresu konfrontacji językowej. Przyjęta w pracy teoria badawcza TBK zapewnia spójność analiz prowadzonych na materiale gwarowym oraz na językach polskim i litewskim.

Przeprowadzona analiza gwary puńskiej wychodzi poza utarte w pracach dialektologicznych schematy opisu leksyki, fonetyki, morfologii, składni. Strona formalna gwary zostaje uznana za wtórną, pochodną płaszczyzny semantycznej. Dlatego w odniesieniu do ściśle zdefiniowanych w logicznym języku-pośredniku własności takich kategorii semantycznych, jak: określoność/nieokreśloność, modalność hipotetyczna i modalność imperceptywna zostaje przeprowadzona dogłębna analiza powiązań treści i formy. W ten sposób zostają ujawnione wszelkie sposoby (leksykalne, morfologiczne, składniowe i mieszane) wyrażania konkretnych znaczeń zarówno w gwarze jak i w językach polskim i litewskim. Dzięki przyjętej metodzie konfrontacji gwary i obu języków literackich odkryto niezauważane w tradycyjnych badaniach polskie wykładniki morfologiczne głównie znaczeń hipotetycznych. Ponadto — jak nigdy dotąd — ukazano bogactwo form leksykalnych wyrażających znaczenia modalne w obu językach — polskim i litewskim.

Dla zapewnienia wysokiego współczynnika wiarygodności uzyskiwanych wyników szeroko korzystano z zasobów korpusowych. W badaniach dialektologicznych jest to zupełnie nowe zjawisko. Opracowany przez autorkę Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce, charakteryzujący się wysokim współczynnikiem zrównoważenia (wypowiedzi przedstawicieli trzech pokoleń z ostatnich 30 lat) i reprezentatywności (wypowiedzi osób o różnym wykształceniu, miejscu zamieszkania, zawodzie, płci, doświadczeniu itd.), stał się podstawą do badań gwary puńskiej.

W równoległej analizie języków polskiego i litewskiego korzystano z Eksperymentalnego korpusu polsko-litewskiego. EkorpPL-LT jest nowoczesnym korpusem zrównoważonym i reprezentatywnym, opracowywanym wspólnie przez autorkę i R. Roszko.

W związku z pracami nad korpusami EkorpGP i EkorpPL-LT po raz pierwszy ustalono wspólny wykaz cech morfosyntaktycznych dla języków polskiego i litew-

skiego oraz dla gwary puńskiej. Na podkreślenie zasługuje wprowadzona fragmentami do korpusów anotacja semantyczna. Jest to zupełne novum w lingwistyce korpusowej. Anotacja semantyczna abstrahuje od leksykalnego znaczenia form. Oddaje faktyczne znaczenie leksemów w zdaniu, w tekście. Ponadto w EkorpGP również po raz pierwszy zastosowano anotację leksykalną, opisującą leksykę w podziale na leksemy gwarowe, wspólne z formami literackiego języka oraz zapożyczenia (slawizmy i germanizmy).

Danuta Roszko

QUANTIFICATION AND MODAL PROBLEMS IN THE LITHUANIAN LOCAL DIALECT OF PUŃSK (with reference to literary Polish and Lithuanian)

Summary

The subject matter of the study is the local Lithuanian dialect of Puńsk in Poland. At every stage of the local dialect description, a detailed comparison with Polish and Lithuanian is made.

In **Chapter 1** (Introduction), the reasons for the choice of subject matter are explained. The theoretical bases of the study, taking into account the latest trends in dialectology and contrastive linguistics, are also presented. Next, the status of the research within the scope of various issues is examined. These issues include: a description of the Puńsk local dialect, theoretical contrastive studies, contemporary Polish-Lithuanian linguistic studies, dialect corpora, multilingual corpora (incl. Polish-Lithuanian ones), scope quantification, definiteness/indefiniteness, hypothetical modality and imperceptive modality.

In **Chapter 2**, the local dialect of Puńsk is concisely presented on a map of the Baltic and Slavic languages. The history of the Polish regions currently inhabited by Lithuanians, the influence of Jewish, German, Lithuanian, Polish and Belarussian populations on the present-day ethnic picture and the state of the preservation of the dialect are all taken into consideration. The Lithuanian national minority in Poland as a whole is also examined.

Next, current studies on Lithuanian dialects in Poland are discussed. A general overview of the local dialect of Puńsk is presented, in which the author's own study and those of other researchers have been taken into consideration. A special emphasis has been placed on the dialect aspects not previously described.

In **Chapter 3**, the study resource base is analysed in detail — the experimental corpus of the local Lithuanian dialect of Puńsk in Poland (EKorpGP) and the experimental Polish-Lithuanian corpus (EKorpPL-LT).

Chapter 4 gives a contrastive description of the local Lithuanian dialect of Puńsk with reference to Polish and Lithuanian. Lists of common morpho-syntactic features of the local dialect of Puńsk, Polish and Lithuanian are included.

Chapter 5 focuses on the theoretical bases of the study on semantic categories of definiteness/indefiniteness, hypothetical modality and imperceptive modality.

Based on the assumptions presented here, a description of semantic categories is made in Chapters 6, 7 and 8.

Chapter 6 is devoted to the semantic category of definiteness/indefiniteness in the local dialect of Puńsk, as well as in Polish and Lithuanian.

Chapter 7 gives a description of hypothetical modality in the local dialect of Puńsk, as well as in Polish and Lithuanian.

Chapter 8 gives a description of imperceptive modality in the local dialect of Puńsk, as well as in Polish and Lithuanian.

In Chapters 6–8, the principle of a separate description of the individual categories has been adopted (a) for the local dialect of Puńsk on the basis of EKoprGP, (b) for Polish and Lithuanian on the basis of EKorpPL-LT, next — (c) for the lists of common results of the three codes being described.

The study also includes a summary, a list of abbreviations and an extensive bibliography.

*

In the study, for the first time worldwide, a methodology for theoretical contrastive studies utilizing a semantic interlanguage (further referred to as TCS) is applied to describe a local dialect and standardized languages. So far, modern linguistic theories used to contrast standardised languages have not been applied in dialectological studies. The TCS theory adopted in the study gives cohesion to the analysis of the dialectal material, as well as on Polish and Lithuanian.

The analysis of the Puńsk local dialect goes beyond the general dialectological schemes of lexis, phonetics, morphology and syntax description. The formal side of the local dialect is recognized as secondary, as a semantic plain derivative. Therefore, with reference to the qualities of such semantic categories as definiteness/indefiniteness, hypothetical modality and imperceptive modality, closely defined in the logical interlanguage, a profound analysis of the content and form connection is carried out. In this way, all the means of expressing particular meanings (lexical, morphological, syntactical and mixed) both in the local dialect of Puńsk, as well as in Polish and Lithuanian, are distinguished. Thanks to the adopted method of comparison and contrast of the local dialect with both the standardized languages, Polish morphological exponents of hypothetical meanings, hitherto unnoticed in traditional studies, have been discovered. Moreover — as never before — a wealth of lexical forms expressing modal meanings in both Polish and Lithuanian are presented.

Corpora resources have been utilized to provide a high rate of reliability of the results. This is a completely new phenomenon in dialectological studies. The experimental corpus of the local dialect of Puńsk in Poland, elaborated by the author, is marked by a high rate of alignment (of the speech of representatives of three generations from the last 30 years) and representativeness (of the speech of people of different education, domicile, profession, sex, experience etc) and has become the base for the study of the local dialect of Puńsk.

In the parallel analysis of Polish and Lithuanian, the experimental Polish-Lithuanian corpus has been utilized. EkorpPL-LT is a modern, aligned and representative corpus, worked out by the author and R. Roszko together.

In connection with the study on EkorpGP and EkorpPL-LT, for the first time, a list of common morphosyntactic features of Polish, Lithuanian and the local dialect of Puńsk has been established. A special emphasis is placed on semantic annotation introduced into the corpora. This is a radical innovation in corpus linguistics. Semantic annotation leaves aside the lexical meaning of forms. It conveys the actual meaning of lexemes in a sentence and in a text. Moreover, in EkorpGP, for the first time, lexical annotation to describe the lexis split into dialectal lexemes (common with the forms of the standardized language) and Slav and German borrowings (slavisms and germanisms) has also been applied.

Keywords

- Polish, Lithuanian, local dialect of Puńsk in Poland,
- Experimental corpus of the Lithuanian local dialect of Puńsk in Poland, Experimental Polish-Lithuanian corpus, corpus linguistics, corpora, parallel corpora, comparable corpora,
- Modern dialectological studies,
- Theoretical contrastive studies, scope quantification, definiteness/indefiniteness, uniqueness, uniqueness of the entity / state / event, uniqueness of the set of entities / states / events, un-uniqueness, existentiality presupposing the individuality of the entity (-ies) / state (-s) / event (-s), real existentiality, habitual universality, real universality
- Modality, hypothetical modality, imperceptive modality.

Danuta Roszko

KVANTIFIKACIJOS IR MODALUMO REIKŠMĖS PUNSKO LIETUVIŲ ŠNEKTOJE (lyginant su bendrinėmis lenkų ir lietuvių kalbomis)

Santrauka

Monografijos tiriamasis objektas — Lenkijos Respublikos Punsko lietuvių šnektą. Šio regiono tautinės mažumos kalbos ypatumai analizuojami, remiantis lenkų ir lietuvių kalbų gramatinių sistemų dėsniniais.

1-ajame knygos **poskyryje** — Įvade aptariami tiriamojo objekto analizės kryptys ir metodika, įvardijami esminiai dialektologiniai ir kontrastinės lingvistikos kriterijai, suponuojantys daromas prielaidas, formuluojamas hipotezės. Taip pat pateikiama ligšiolinių darbų, susijusių su monografijoje analizuojamų problemų tematika, kritinė apžvalga: nurodoma Punsko šnektos aprašų specifika; įvardijami kontrastinių tyrimų metodiniai principai ir kalbos-tarpininkės reikšmė, paremti gretinamąja analize; apžvelgiami dialektologiniai tekstynai; daugiakalbiai tekstynai (ypač — lenkų ir lietuvių kalbų); apimties kvantifikacija (apibrėžtumo-neapibrėžtumo reikšmės), hipotetinis ir imperceptivinis modalumas.

Akcentuotina, kad veikale pateikiami inovatyvūs nagrinėjamų problemų sprendimai, paremti: (a) semantinės kalbos-tarpininkės funkcionalumo faktoriumi tirti lenkų, lietuvių kalbas ir Punsko šnektą, lyginant kiekvieną iš jų su kalbos-tarpininke atskirai; (b) šnektų ir bendrinės lenkų bei lietuvių tekstynų medžiagos analize.

2-ajame monografijos **poskyryje** trumpai aptariama Punsko šnektos gramatinės sistemos svarba baltų ir slavų kalbotyrai. Ypatingas dėmesys kreipiamas lietuvių, šiuo metu gyvenančių Lenkijos teritorijoje, taip pat judėjų, vokiečių, lenkų ir gudų kontaktams, lemiantiems ne tik kalbinius, bet ir etninius Punsko bendruomenės pokyčius, apžvelgti.

Pateikiamas Lenkijos lietuvių mažumos tautinės savasties apibūdinimas. Be bendrosios Punsko šnektos charakteristikos, grindžiamos naujais knygos autorės ir ligšiolinių tyrimų rezultatais, pateikiama chronologinė svarbiausių darbų, skirtų Lenkijos lietuvių šnektų analizei, apžvalga. Iki šiol neaptartos Punsko šnektos ypatybės gausiai iliustruojamos Eksperimentinio Lenkijos Respublikos Punsko šnektos tekstyno (toliau — ETekstPŠ) medžiaga.

Minėtina, kad iki XX a. devintojo dešimtmečio Punsko šnektos izoliacinis statusas (arealiniu aspektu) buvo nulemtas politinių aplinkybių, mat jos dialektinę zoną nuo kitų lietuvių šnektų skyrė valstybinė Lenkijos Respublikos ir Tarybų Sąjungos siena. Be to, šios šnektos atstovai menkai kontaktavo ir su kitais Lenkijos

gyventojais. Punsco lietuvių gyvenamoji vieta ribojosi su Tarybų Sąjungos teritorija, šioje Lenkijos vietovėje pramonė nebuvo išvystyta, žemės nederlingos, turistai nesilankydavo. Naujausių Punsco šnektos pokyčių etiologija siejama su politiniais ir ekonominiais pokyčiais po 1980 m. ir Lenkijos bei Lietuvos įstojimu į Europos Sąjungą 2004 m. Dėl padažnėjusių kontaktų su etniniais lietuviais, ji po truputį netenka savo savitumo, tampa panaši į bendrinę lietuvių kalbą. Vis rečiau vartojami senieji skoliniai — slavizmai ir germanizmai. Šios šnektos atstovai, bendraudami su etniniais lenkais valstybės institucijose, ligoninėse, teismuose ir kt., iš lenkų kalbos perėmė daugelį kanceliarinės ir buitinės leksikos žodžių. Vis dėlto senosios baltiškosios veiksmažodžių konstrukcijos iki šiol vartojamos dėsningai.

3-iajame poskyryje detalizuojama dviejų leksikografinių duomenų bazių — jau minėto ETekstPŠ ir Eksperimentinio lenkų ir lietuvių kalbų tekstyno (toliau — ETekstLe-Lie), kurių medžiaga naudojama monografijoje sprendžiamų problemų iliustravimui, struktūra. Lingvistinę medžiagą ETekstPŠ knygos autorė kaupė trisdešimt metų. Per tą laikmetį Punsco lietuvių bendruomenė (bei Punsco šnektą), dėl minėtų politinių Lenkijos bei Europos įvykių ir po to sekusių ekonominių pokyčių, labai pakito. Aptariant ETekstPŠ ypatumus, ši duomenų bazė vertinga dviem aspektais: (a) dėl leksinių archaizmų, senųjų skolinių ir tik šiai šnektai būdingų dialektizmų bei indigenių baltiškųjų leksemų fiksavimo; (b) semantinės anotacijos sakinio lygmenyje. Panaši semantinė anotacija būdinga ir ETekstLe-Lie duomenų bazei.

4-ajame poskyryje pateikiamas, remiantis kontrastinės ir kompiuterinės lingvistikos metodologija, lietuvių ir lenkų kalbų bei Punsco šnektos aprašas. Išvardijama įvairi, reikalinga tekstynams kurti, lingvistinė informacija. Akcentuotina, kad tai yra pirmas šioms kalboms (2 + 1) naujai nustatytas morfologinių pažymų rinkinys (tagset), praktiškai pritaikomas, rengiant lenkų ir lietuvių kalbų tekstyną (vykdant projektą Clarin [2013–2015]).

5-ajame poskyryje nagrinėjami semantinių apibėžtumo-neapibrėžtumo, hipotetiškumo ir imperceptivumo kategorijų pamatai.

Šios monografijos dalies rezultatais argumentuojami 6–8-ojo poskyrių teiginiai ir hipotezės.

6–8-ajame poskyriuose detalizuojama bei eksplikuojama atskirų (a) Punsco šnektos lingvistinių kategorijų ypatybės pagal ETekstPŠ, (b) lenkų ir lietuvių kalbų gramatinių sistemų aspektai pagal ETekstLe-Lie, ir pagaliau (c) sugrietinama trijų (2 + 1 šnektą) kalbų lingvistinė koduotė.

6-ajame poskyryje, skirtame Punsco šnektos semantinės apibėžtumo-neapibrėžtumo kategorijos apžvalgai, paraleliai pateikiami lenkų ir lietuvių kalbų reikšminiai koreliantai. Remiantis 3-ą (2 + 1 šnektą) kalbų žymenų atitikimo principu, daroma išvada apie nagrinėjamos šnektos ir lietuvių kalbos kontradikcinį statusą lenkų kalbos aspektu. Lietuvių kalbai ir Punsco šnektai būdinga reikšminių rodiklių, suponuojančių tos pačios sememos kiekybinių požymių (vienumas, A tipo egzistencialumas, tikrasis egzistencialumas, įprastasis bendrumas, tikrasis bendrumas) raišką, diferenciaciją. Lenkų kalbos apibrėžtumo-neapibrėžtumo rodikliai

lemia polisemiją, kuri yra kvantifikacinio nutylėjimo pasekmė. Dėl šios priežasties, lenkų kalbos reikšminių vienetų eksplikacija galima, pasitelkiant kontekstą ar koreliuojančių semantinių grandžių seką. Priešingai, lietuvių ir Punsco šnektos semantemų statusas yra manifestuojantis, aiškus be konteksto.

Kitas 3-ų (2 + 1 šnektą) kalbų žymenų struktūrinis lygmuo — leksinis. Lietuvių kalboje kvantifikacinės reikšmės (vienumas ir įprastinis bendrumas) reiškiamos, pasitelkiant morfologinių elementų kaitą. Be šių kitimų, minėtoje kalboje ir Punsco šnektose dažnai vartojami parodomieji, asmeniniai ir klausiamieji-santykiniai įvardžiai, taip akcentuojant kvantifikacinių požymių raiškos statusą.

7-ajame poskyryje aptariama Punsco šnektos, lenkų bei lietuvių kalbų hipotetinio modalumo kategorija. Nagrinėjamų 3-ų (2 + 1 šnektą) kalbų leksiniai vienetai koreliuojami, remiantis semantinės kongruencijos gradacija — nuo homologinės eilės iki diferencinės. Lyginamų leksemų santykis ETekstLe-Lie, lyginant lenkų ir lietuvių kalbų atitinkamų gretinamųjų sekų skaičių, yra 88 ir 72. Punsco šnektose tokių nustatyta tik 27. Pasitelkus lietuvių ir lenkų kalbų leksemų vartosenos dažnumo principą, jų santykis taip pat labai nevienodas. Lenkų kalbos vartotojai aptariamai kategorijai reikšti pasitelkia 3-4 žymenis (*może, na pewno, chyba, oczywiście*), o lietuvių kalbai būdinga ne tik morfologinės struktūros leksinių vienetų įvairovė, bet ir žymiai dažnesnė jų vartoseną. Punsco šnektose nustatytas vienas dominuojantis žymuo (*gal'*). Kiti šios šnektos alternantai yra gana dažnai vartojami, panašiai kaip *le. może, na pewno*. Remiantis ETekstPŠ sukaupta medžiaga (lyginant su lenkų bei lietuvių kalbų tekstynu), daroma išvada, kad šios šnektos vartotojams būdinga dažna žemos tikimybės leksemų vartoseną. Dėl šios priežasties atitinkamai vertintinas ir Punsco šnektai žemas aukštos tikimybės leksemų vartoseną.

Tokia reikšminių žymenų sklaidos tendencija nustatyta visose 3-ose kalbų (2 + 1 šnektą) sistemose, plg. pvz., *le. może i – lie. gal ir – dial. gal' ir* ir kt. Kai kurios Punsco šnektos sintaksinės konstrukcijos formuojamos su lenkų kalbos skoliniais, pvz., *dial. kiba* (< *le. chyba*), *dial. mažum / mažam* (< *le. może*) ir kt.

Esminis rodiklis, suponuojantis lietuvių kalbos ir Punsco šnektos bei lenkų kalbos gramatinę diferenciaciją, lietuvių kalbai ir Punsco šnektai būdingas morfologinis hipotetiškumo žymuo, reiškiamas modus relativus formomis, būtojo kartinio laiko veiksmažodžiais, tariamąja nuosaka, neapibrėžtos konotacijos jungtuko nors (tik lietuvių kalboje) bei Punsco šnektos kontrahuotų (arba nekontrahuotų) atliktnių laikų formų vartoseną. Nustatyta, kad lenkų ir lietuvių kalbai būdingos konstrukcijos: *lie. privalėjau / turėjau + bendratis* // *le. musiał / powinien + bezokolicznik*. Punsco šnektose tokia sintaksinė grandis fiksuojama sporadiškai.

8-ajame poskyryje nagrinėjama Punsco šnektos, lenkų bei lietuvių kalbų imperceptivinio modalumo kategorija. Ji vertintina kaip diferentinė visų 3-ų (2 + 1 šnektą) kalbų aspektu koreliatyviai. Vienintelis koherencinis visų jų šios kategorijos žymuo — leksinis, dominuojantis lenkų kalboje. Priešingai, lietuvių kalboje ir Punsco šnektose ši modalumo kategorija leksemomis reiškiamą retai. Dėl šios priežasties jos vartosenos pavyzdžių kur kas dažniau fiksuojama lietuvių kalboje ir Punsco šnektose (lenkų kalbos aspektu). Tokios tendencijos etiologija siejama su dėsinga morfologinių (lietuvių kalbos ir Punsco šnektos) ir sintaksinių žymenų

(tik lietuvių kalbos) vartoseną. Poliseminė lenkų kalbos konstrukcija *ma* 'privalo' + *bendraties* fiksuojama ir Punsco šnekte.

Menka konkretaus modalumo kategorijos raiška (semantinis nutylėjimas) yra lenkų kalbos ypatybė. Jos semantinė kvintesencija eksplikuojama, pasitelkiant kontekstą ir realijas. Tačiau pasitaiko atvejų, kuomet net ir remiantis faktografija, šios kategorijos išraiškos nustatymas yra neįmanomas.

Monografijos pabaigoje pateikiamos išvados, sutrumpinimų sąrašai, bibliografinis sąvadas ir priedai.

*

Šiame veikale šnektos ir bendrinių kalbų interferencinių santykių analizei pirmą kartą pritaikyta kontrastinės lingvistikos su semantine kalba-tarpininke metodologija. Iki šiol kontrastinės lingvistikos metodika, analizuojant dialektologijos problemas, nebuvo taikoma. Kontrastinės lingvistikos su semantine kalba-tarpininke panaudojimas užtikrino lygiareikšmį Punsco šnektos bei bendrinių lenkų ir lietuvių kalbų aprašą.

Monografijoje pateikiamas Punsco šnektos aprašas nuo įprastų dialektologinių tyrimų išeina už fonetinių, morfologinių, leksinių ir sintaksinių ryšių analizės ribų. Formalusis šios šnektos tyrimas, kuris vertinamas kaip deuterogeninis, grindžiamas semantinių tipų argumentacija. Dėl šios priežasties kalbos-tarpininkės a priori manifestuojamas įprastų prasminių grandžių apibrėžtumas ir neapibrėžtumas, hipotetinis ir imperceptivinis modalumas eksplikuojamas, remiantis relevantiniais prasminių ženklų ir struktūrinių elementų požymiais. Naudojant šį metodą, išskiriami visi įmanomi Punsco šnektos, lenkų ir lietuvių kalbų semantinės raiškos būdai, suponuoti leksinių, struktūrinių ir sintaksinių modeliavimo tipų. Nustatyta, kad Punsco šnektos ir 2-ą minėtų bendrinių kalbų gramatinių sistemų lyginimo metodika yra itin efektyvus būdas, determinuojant darybinių elementų reminiscencinę konotaciją. Be to, šiame veikale pateikiama itin gausi lenkų ir lietuvių kalbų modalumo raiškos pavyzdžių.

Formuluojant hipotezes ir teiginius, siekiant argumentacijos patikimumo, remtasi minėtų tekstynų medžiaga. Tokio tyrimo principo taikymas, sprendžiant arealinės lingvistikos problemas, yra visiškai naujas. Monografijos autorės parengtas ETekstPŠ, dėl metodiškai sukauptos 3-ų informantų kartų (atranksiai taikyti išsilavinimo, gyvenamosios vietos, vykdomos veiklos, lytinės priklausomybės, amžiaus ir kt. kriterijai) medžiagos, kaip minėta, rinktos 30 metų, yra fundamentali ir reprezentatyvi Punsco šnektos duomenų bazė.

Pateikiant Punsco šnektos gramatinius lenkų ir lietuvių kalbų koreliantus, remtasi ETekstLe-Lie medžiaga. Šią duomenų bazę, sukurtą remiantis novatyviais metodais, monografijos autorė parengė kartu su R. Roszko.

Lyginant šių dviejų duomenų bazių sukauptos medžiagos struktūrinius lingvistiškus tipus, pirmą kartą nustatyta morfosintaksinių lenkų, lietuvių ir Punsco šnektos ryšių tipologija. Akcentuotina, kad minėti tekstynai yra papildyti visiškai naujomis semantinio valentingumo nuorodomis — reikšminiais struktūrinių tipų komentarais. Gramatinė ir leksinė reikšmės pateikiamos paraleliai. Taip pat nurodomos tiesioginė semema bei perkeltinė reikšmė, suponuota konteksto. Be to, ETekstPŠ

kalbinė medžiaga skirstoma pagal kodifikacinius tipus, t. y. išskiriami bendrinės ir dialektinės, paveldėtosios ir skolintinės etiologijos gramatiniai tipai.

LITERATURA

- Adomavičiūtė, I. (1980). К проблеме взаимоотношения литовских белорусизмов и полонизмов. *Slavia Orientalis*, XXX, 7–12.
- Adomavičiūtė, I. (1982). Этапы польско-литовского лексического взаимоотношения. *Acta Baltico-Slavica*, 14, 42–48.
- Aleksaitė, I. (1985). *Punsko šnektos konsonantizmas* (rękopis pracy magisterskiej). Vilnius.
- Ambrazas, V. (1970). Dėl lietuvių kalbos netiesioginės nuosakos (modus relativus). W: *Donum Balticum to Prof. Chr. S. Stang* (s. 6–13). Stockholm.
- Ambrazas, V. (1973). Lietuvių kalbos galininko su dalyviu poziciniai modeliai. *Baltų kalbų veiksmazodžio tyrinėjimai, Lietuvių kalbotyros klausimai*, XIV.
- Ambrazas, V. (1974). Galininko su dalyviu (accusativus cum participio) struktūra ir vartoseną senojoje lietuvių kalboje. *Žodžių formos ir jų vartoseną, Lietuvių kalbotyros klausimai*, XV, 195–275.
- Ambrazas, V. (1977). Netiesioginės nuosakos (modus relativus) paplitimas ir kilmės problema. *Lietuvių arealinės lingvistikos klausimai — Lietuvių kalbotyros klausimai*, XVII, 7–54.
- Ambrazas, V. (1978). Lietuvių kalbos vardininko su dalyviu (nominativus cum participio) struktūra ir raida. *Gramatinės kategorijos ir jų raida — Lietuvių kalbotyros klausimai*, XVIII, 7–67.
- Ambrazas, V. (red.) (1997a). *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* (Trečiasis pataisytas leidimas). Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Ambrazas, V. (red.) (1997b). *Lithuanian Grammar*. Vilnius: Baltos lankos.
- Antoniewicz, J. (red.) (1963). *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej* (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego, nr 1, s. 231–266). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Arkadiev, P. M. (2010). Notes on the Lithuanian Restrictive. *Baltic Linguistics*, 1, 9–49.
- Arkadiev, P. M. (2011). On the Aspectual Uses of the Prefix *be-* in Lithuanian. *Baltic Linguistics*, 2, 37–78.
- Bacewicz, J. (2005). *Suwałszczyzna: zeszyt edukacyjny 1: Gwara: popękata ze śmiechu*. Suwałki: „Danbud” Ośrodek Edukacyjno-Wydawniczy Krzywe.
- Batvinskas, V. (1994). *Dalyviai Punsko ir Seinų šnektose* (praca magisterska). Poznań.
- Bednarczuk, L. (1991). *Kategorie morfosyntaktyczne czasownika* (konspekt referatu z posiedzenia Komisji Językoznawstwa w dniu 27 XI 1991).
- Bednarczuk, L. (1993). *Języki Wielkiego Księstwa Litewskiego na tle porównawczym*. Warszawa.

- Bednarczuk, L. (1994). Stosunki etnolingwistyczne na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. *Acta Baltico-Slavica*, 22, 109–124.
- Bednarczuk, L. (1999a). Litewsko-słowiańskie pogranicze językowe w pierwszej połowie XX wieku w świetle badań Olgierda Chomińskiego. *Acta Baltico-Slavica*, 24, 95–106.
- Bednarczuk, L. (1999b). *Stosunki językowe na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Warszawa.
- Bednarczuk, L. (2010). *Językowy obraz Wielkiego Księstwa Litewskiego. Millennium Lithuaniae MIX-MMIX*. Kraków: Lexis.
- Beekes, R. S. P. (2011). *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction* (Second edition). John Benjamins Publishing Company.
- Birgiel, N. (2002). *Procesy interferencyjne w mowie dwujęzycznej społeczności litewskiej z Puńska i okolic na Suwalszczyźnie*. Warszawa—Puńsk: Punsko „Aušros leidykla“.
- Buch, T. (1998). *Opuscula Lithuanica*. W: W. Smoczyński (red.) *Baltica Varsoviensia*. Warszawa.
- Burauskaitė, O. (1997). *Suvalkų krašto lietuvių trėmimas pagal SSRS–Vokietijos 1941 m. sausio 10 d. sutartį*. Punksas: Wydawnictwo Aušra.
- Dambriūnas, L. (1960). *Lietuvių kalbos veiksmazodžio aspektai*. Boston: Lietuvių Enciklopedijos Leidykla.
- Dejna, K. (1973). *Dialekty polskie*. Wrocław.
- Dimitrova, L, Koseska-Toszewa, V., Roszko, D., & Roszko, R. (2009a). Bulgarian-Polish-Lithuanian Corpus — Current Development. W: Cristina Vertan, Stelios Piperidis, Elena Paskaleva, Milena Slavcheva (red.), *International Workshop. Multilingual Resources, Technologies and Evaluation for Central and Eastern European Languages held in conjunction with The International Conference RANLP-2009, Proceedings*, (s. 1—8). Borovets.
- Dimitrova, L, Koseska-Toszewa, V., Roszko, D., & Roszko, R. (2009b). Bulgarian-Polish-Lithuanian Corpus — Problems of Development and Annotation. W: Tomaz Erjavec (red.), *Research Infrastructure for Digital Lexicography. MONDILEX Fifth Open Workshop. Ljubljana, Slovenia, October 14–15, 2009, Proceedings of the 12th International Multiconference Information Society 2009* (s. 72—86). Ljubljana: Department of Knowledge Technologies, Jožef Stefan Institute.
- Dimitrova, L, Koseska-Toszewa, V., Roszko, D., & Roszko, R. (2010). Application of Multilingual Corpus in Contrastive Studies (on the example of the Bulgarian-Polish-Lithuanian Parallel Corpus). *Cognitive Studies / Études cognitives*, 10, 217–239.
- Dimitrova, L, Koseska-Toszewa, V., Roszko, D., & Roszko, R. (2011). Bulgarian-Polish-Lithuanian Corpus — Recent Progress and Application. W: Daniela Majchráková, Radovan Garabík (red.) *Natural Language Processing, Multilinguality* (s. 30—43). Bratislava: Slovenská akadémia vied Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra.
- Dubisz, S. (1994). Problematyka lingwistyczna w badaniach nad pograniczami polszczyzny (przegląd zagadnień, wnioski, postulaty badawcze. W: → Dubisz, Nagórko (red.) (1994).

- Dubisz, S., Nagórko, A. (red.) (1994). *Granice i pogranicza. Język i historia*. Warszawa.
- EJO (1999). → Polański (1999).
- EJP (1999). → Urbańczyk, Kucała (1999).
- Falińska, B. (red.) (2004). *Gwary Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny, I. Filipów, pow. Suwałki*. Białystok.
- Falińska, B. (1989). Badania leksykalno-słotwórcze w Polsce północno-wschodniej, W: *Polszczyzna północno-wschodnia. Metodologia badań językowych* (7–16). Wrocław.
- Falińska, B. (1955). Z gwary suwalskiej, *Poradnik Językowy*, z. 4, 148–150, z. 5, 195–196, z. 8, 316.
- Falk, K. O. (1960). Z dyskusji nad problemem bałto-słowiańskiej wspólnoty językowej. W: *Rocznik Olsztyński* (t. II, s. 237–246). Olsztyn.
- Fisiak, J. (1981). Kilka uwag o kontrastywnej analizie. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XXXVIII, 71–79.
- Fortson IV, B. W. (2004/2010). *Indo-European Language and Culture: An Introduction* (2nd Edition). Blackwell Publishing Ltd.
- Gajda, J. (1987). Kultura jako czynnik integrujący etniczną grupę litewską w gminie Puńsk. W: Z. Przychodzeń (red.), *Kultura uśi puńskiej. Materiały konferencyjne* (86–97). Warszawa: Wydawnictwo ZSL [Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego].
- Garša, K. (1989). Kalbinės situacijos raida pakraščiu šnektose. *Kalbų ryšiai ir sąveikos — Lietuvių kalbos klausimai*, XVIII, 12–37.
- Garša, K., Stoskeliūnaitė, B., Vaina, J. (1991). Punsko šnektos skirtumų žodynas. *Lietuvių leksikos ir terminologijos problemos — Lietuvių kalbos klausimai*, XXIX, 32–46.
- Gasperavičiūtė, I. (1992). *Sociolingvistinis Žvikielių kaimo tarmės aprašymas* (maszynopis pracy magisterskiej). Vilnius.
- Girdenis, A., Zinkevičius, Z. (1966). Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. *Kalbotyra*, 14, 139–147.
- GKBP (1988–2008). V. Koseska-Toszeva, J. Penčev (red.). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (t. 1–8). Sofia – Warszawa.
- GKBP-6-1 (1995). V. Koseska-Toszeva, V. Maldžieva, J. Penčev, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (V. Koseska-Toszeva, J. Penčev, red.) (t. 6. cz. 1. Modalność. Teoretyczne problemy opisu). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- GKBP-6-2 (1997). M. Korytkowska, & R. Roszko, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (V. Koseska-Toszeva, J. Penčev, red.) (t. 6. cz. 2. Modalność imperceptywna). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- GKBP-6-3 (2003). V. Maldžieva, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (V. Koseska-Toszeva, J. Penčev, red.) (t. 6. cz. 3. Modalność: hipotetyczność, irrealność, optatywność i imperatywność, warunkowość). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- GKBP-7 (2006). V. Koseska-Toszeva, *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (V. Koseska-Toszeva, J. Penčev, red.) (t. 7. Semantyczna kategoria czasu). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

- Glinka, S. (1960). Granica językowa i przykłady zróżnicowania fonetycznego gwar białoruskich Białostoczczyzny. *Sprawozdania z prac naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN, III* (5), 36–45.
- Glinka, S. (1990). Lituanizmy fonetyczne w gwarach białoruskich i polskich Białostoczczyzny. W: M. Kondratiuk (red.) *Bałto-słowiańskie związki językowe* (117–127), Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Gołąb, Z., Heinz, A., Polański, K. (1968). *Słownik terminologii językoznawczej*. Kraków.
- Gołąbek, A. (1987). Wpływy litewskie w polskich gwarach sejnejskich. *Acta Baltico-Slavica, XVIII*, 181–191.
- Gołąbek, A. (1990). Wpływy litewskie na polszczyznę okolic Puńska w zakresie nazw żywności. W: M. Kondratiuk (red.), *Bałto-słowiańskie związki językowe* (s. 129–140). Wrocław.
- Grablunas, P. (1999). *Prielinksnių vartojimas Burbiškių kaimo šnektose* (praca magisterska). Poznań.
- Grablunas, P. (2003). *Funkcje przypadków w gwarach litewskich Suwalszczyzny* (rozprawa doktorska, maszynopis udostępniony przez autora). Poznań.
- Gramatyka (1984). S. Urbańczyk (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego, Składnia – Morfologia – Fonologia*. t. 2.: R. Grzegorzczkova, R. Laskowski, H. Wróbel (red.) *Morfologia*. t. 3 Z. Topolińska (red.), *Składnia*. Warszawa.
- Grek-Pabisowa, I., Maryniakowa, I. (1993). Z badań nad językiem polskim na pograniczu litewsko-białoruskim. W: S. Warchoń (red.), *Gwary mieszane i przejściowe na terenach słowiańskich* (s. 99–104). RS VI.
- Grochowski, M. (1976). O strukturze semantycznej przyzwolenia. W: M. R. Mayenowa (red.), *Semantyka tekstu i języka* (s. 225–273). Warszawa.
- Grochowski, M. (1980a). *Pojęcie celu*. *Studia semantyczne*. Wrocław.
- Grochowski, M. (1980b). O polskich zdaniach złożonych p żeby q — z semantycznego punktu widzenia. W: *Studia gramatyczne, III*.
- Grochowski, M. (1984). Składnia wyrażenń polipredykatywnych. W: → *Gramatyka* (1984) (t. 3. Składnia).
- Grochowski, M. (1986). *Polskie partykuły*. *Składnia. semantyka, leksykografia*. Wrocław
- Grochowski, M. (1997). *Wyrażenia funkcyjne*. *Studium leksykograficzne*. Kraków.
- Grumadienė, L. (1994a). Keletas naujesnių Punksko šnektos linksniavimo ir kirčiavimo ypatybių. *Lietuvių kalbos tarmės ir jų tyrinėjimai — Lietuvių kalbos klausimai, XXXIV*, 97–105.
- Grumadienė, L. (1994b). Punksko šnektos niveliacijos pobūdis. W: *Lietuvių kalba: tyrėjai ir tyrimai. Pranui Skardžiui (1899 03 26 – 1975 12 18). Konferencijos pranešimų tezės. 1994 m. spalio 27–28d., Vilnius* (s. 14–15). Vilnius
- Grzegorzczkova, R. (1975). *Funkcje semantyczne i składniowe polskich przysłówków*. Wrocław.
- Grzegorzczkova, R. (2006). *Wykłady z polskiej składni*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gugulanova, I., Šimanski, M., Barakova, P. (1993). И. Гугуланова, М. Шимански, П. Баракова, *Българско-полска съпоставителна граматика* (том 3. Семантичната категория комуникант). София.

- Handke, K. (1992). Świadomość i kompetencje językowe jednostki na pograniczu kultur. W: *Wilno — Wileńszczyzna jako krajobraz i środowisko wielu kultur* (s. 192–230). Białystok.
- Hasiuk, M. (1978). *Fonologia litewskiej gwary sejneńskiej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Hasiuk, M. (1980). Depalatalization of consonants in the Lithuanian dialect of Sejny. *Lingua Posnaniensis*, XXIII, 99–103.
- Holvoet, A. (2001a). On the paradigm of the oblique mood in Lithuanian and Latvian. *Linguistica Baltica*, 9, 69–86.
- Holvoet, A. (2001b). On *būti* with the infinitive as a modal construction in Baltic. *Acta Linguistica Lithuanica*, 44, 71–87.
- Holvoet, A. (2003). Modal constructions with ‘be’ and the infinitive in Slavonic and Baltic. *Zeitschrift für Slawistik*, 48(4), 465–480.
- Holvoet, A. (2004). Evidencialumo kategorija. W: A. Holvoet, L. Semenienė (red.), *Gramatinių kategorijų tyrimai* (s. 105–120). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Holvoet, A. (2005). Evidentialität, Modalität und interpretative Verwendung. W: B. Hansen, P. Karlik (red.), *Modality in Slavonic Languages* (s. 95–105). New Perspectives. München: Otto Sagner.
- Holvoet, A. (2007). *Mood and Modality in Baltic*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Holvoet, A. (2009). Modals in Baltic, W: De Haan, Hansen, Van der Auwera (red.), *Modals in the Languages of Europe* (s. 199–228). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holvoet, A., Tamulionienė, A. (2006). Apibrėžtumo kategorija. W: A. Holvoet, R. Mikulskas (red.), *Daiktavardinio junginio tyrimai* (s. 11–32). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Heinz, A. (1978). *Dzieje językoznawstwa w zarysie*. Warszawa.
- Jablonskis, J. (1922/1957). *Rinktiniai raštai* (I tomas, s. 256–258). Vilnius.
- Jancza, M. (1984). Wpływy słowiańskie w języku tekstów folklorystycznych ze wsi litewskich województwa suwalskiego. W: E. Smułkowa, I. Maryniakowa (red.), *Studia nad gwarami Białostockizny. Morfologia i słownictwo* (s. 113–122). Warszawa.
- Janiak, B. (1984). Protezy przed samogłoskami nagłosowymi w gwarach wschodniosłowiańskich Białostockizny. *Acta Baltico-Slavica*, XVI, 147–158.
- Jodłowski, S. (1971). Istota, granice i formy językowe modalności. W: *Studia nad częściami mowy* (s. 115–146). Warszawa.
- Karaliūnas, S. (1988). Bilingvizmo situacijos ir jų socialinė dinamika. *Lietuvių kalba ir bilingvizmas — Lietuvių kalbos klausimai*, XXVII, 4–20.
- Karaś, H. (2002). *Gwary polskie na kowieńszczyźnie*. Warszawa – Puńsk.
- Karaś, H. (2013). O badaniach sytuacji i stanu polszczyzny na Litwie na pograniczu litewsko-łotewsko-białoruskim. *Prace Filologiczne*, LXIV.
- Karłowicz, J. (1903). *Słownik gwar polskich* (t. III). Kraków.
- Karolak, S. (2001). *Od semantyki do gramatyki*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Karolak, S. (2002). *Gramatyka kontrastywna przedimka (rodzajnika) francuskiego i angielskiego*. Częstochowa.

- Karolak, S. (2002). *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Karolak, S. (2008). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (tom 8, Semantyczna kategoria aspektu). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Kasner, M. (1992). Język polski w ustach Litwinki z Puńska. *Język Polski*, LXXII(2–3), 178–186.
- Kaukėnienė, L. (2011). Lietuvių ir latvių kalbų žemutinių balsių spektrai ir trukmė. W: *Sociolinguistic Dialectology: Investigations of Baltic Dialects* (s. 8–9). Kaunas.
- Klemensiewicz, Z. (1966). Niektóre właściwości syntaktyczne chłopskiej mowy potocznej. *Język Polski*, 46, 245–255.
- Kolis, N. (2000). Dwujęzyczność na pograniczu polsko-litewskim. W: E. Smułkowa, A. Engelking (red.) *Język a tożsamość na pograniczu kultur* (s. 155–158). Białystok.
- Korytkowska, M. (1977). *Bułgarskie czasowniki modalne*. Wrocław.
- Korytkowska, M. (1978). Ze studiów nad modalnością w języku bułgarskim. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, XVII, Warszawa, 263–288.
- Korytkowska, M. (1994). La catégorie sémantique du “médiateur” en bulgare et en polonais (et sa relation avec le temps et l’aspect). W: *Studia kognitywne* 1, 265–277.
- Korytkowska, M. (1995). Kognitywny aspekt kategorii imperceptywności. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, LI, 31–40.
- Korytkowska, M. (1996). Imperceptywność w języku bułgarskim i polskim a struktura tekstu. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 33, 132–143.
- Korytkowska, M. (1997). Imperceptywność a problem ekwiwalencji tekstów bułgarskich i polskich. W: *Общност и многообразие на славянските езици. Сборник в чест на проф. Иван Леков*. София, 97–101.
- Korytkowska, M. (1999). Imperceptywność i jej przejawy w zdaniach złożonych w języku bułgarskim i polskim. W: *Semantyka a konfrontacja językowa* (2, s. 165–179). Warszawa.
- Korytkowska, M. (2006). O statusie pytań retorycznych — w perspektywie konfrontatywnej bułgarsko-polskiej. W: *Semantyka a konfrontacja językowa* (3, s. 207–217). Warszawa.
- Korytkowska, M., Koseska-Toszeva, V. (1993). Z problematyki modalności imperceptywnej. W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie*, tom V–VI, 177–191.
- Korytkowska, M., & Roszko, R. (1997). → GKBP-6-2 (1997).
- Koseska, V. (1973). Temporalne i modalne użycie form perfectum w języku bułgarskim. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, XII, 158–169.
- Koseska, V. (1975). O pewnych formach imperceptywnych w gwarach bułgarskich. *Rocznik Slawistyczny*, XXXVI, 35–39.
- Koseska-Toszeva, V. (1974). В. Косеска-Тошева, Является ли имперцептивная модальность турцизмом в болгарском языке? *Rocznik Slawistyczny*, XXXVII(1), 13–17.
- Koseska-Toszeva, V. (1979). В. Косеска-Тошева, Категория модальности в реакции с категорией определенности (на материале русского, болгарского и польского языков). *Slavia Orientalis*, 273–277.

- Koseska-Toszewa, V. (1982). *Semantyczne aspekty kategorii określoności/nieokreśloności (na materiale z języka bułgarskiego, polskiego i rosyjskiego)*. Wrocław.
- Koseska-Toszewa, V. (1986a). Kategoria określoności/nieokreśloności a kwantyfikacja na gruncie języka naturalnego. W: *Od kodu do kodu* (s. 43–51). Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Koseska-Toszewa, V. (1986b). De l'emploi de l'article en langue bulgare, en comparaison avec d'autres langues balcaniques. W: *Studia bałkanistyczne* (1, s. 17–25). Wrocław.
- Koseska-Toszewa, V. (1991). O języku pośredniku i badaniach konfrontatywnych. W: *Problemy teoretyczno-metodologiczne badań konfrontatywnych języków słowiańskich* Warszawa, 7–19.
- Koseska-Toszewa, V. (1995). O aspekcie i czasie w ujęciu kognitywnym. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, LI, 25–31.
- Koseska-Toszewa, V. (1997). Квантификация и вид. W: *Семантика и структура славянского вида* (II, s. 141–147). Kraków.
- Koseska-Toszewa, V. (2006). *Gramatyka konfrontatywna bułgarsko-polska* (tom 7. Semantyczna kategoria czasu). Warszawa.
- Koseska-Toszewa, V. (2011). В. Косеска-Тошева, *Българско-полска съпоставителна граматика* (под ред. на В. Косеска-Тошева) (т. 7. Семантичната категория време). София: Академично издателство „Марин Дринов”.
- Koseska-Toszewa, V. (2013). About certain semantic annotation in parallel corpora. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 13, 67–78. DOI: 10.11649/cs.2013.004.
- Koseska-Toszewa, V., Dimitrova, L., & Roszko, R. (red.) (2009). *Representing Semantics in Digital Lexicography. Innovative Solutions for Lexical Entry Content in Slavic Lexicography. MONDILEX Fourth Open Workshop, Warsaw, Poland, 29 June–1 July 2009. Proceedings*. Warsaw: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Koseska-Toszewa, V., & Gargov, G. (1990). В. Косеска-Тошева, Г. Гаргов, *Българско-полска съпоставителна граматика* (том. 2. Семантичната категория определеност/неопределеност). София.
- Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R. (2007). *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Dialog”.
- Koseska-Toszewa, Korytkowska, & Roszko, R. (2009). Contrastive Studies and Semantic Interlanguage. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 9, 33–52.
- Koseska-Toszewa, V., & Mazurkiewicz, A. (1988). Net Representation of Sentences in Natural Languages. W: *Lecture Notes in Computer Science 340. Advances in Petri Nets 1988* (s. 249–266). Springer-Verlag.
- Koseska-Toszewa, V., & Mazurkiewicz, A. (1994). Description a l'aide de reseaux de la temporalite et modalite dans la phrases dans la langue naturelle. W: *Studia kognitywne* (1, s. 89–112). Warszawa.
- Koseska-Toszewa, V., & Mazurkiewicz, A. (2004). Once More about Net Representation of the Semantic Category of Tense. *Études Cognitives*, 6, 63–81.
- Koseska-Toszewa, V., & Mazurkiewicz, A. (2010). *Time Flow and Tenses*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.

- Koseska-Toszeva, V., Mindak, J. (1984). O dwóch kategoriach modalnych w bułgarskim, polskim i serbsko-chorwackim. W: *Studia konfrontatywne polsko-południowosłowiańskie* (s. 75–102). Wrocław.
- Kotsyba, N. (2006). *Semantyczna kategoria określoności i nieokreśloności w językach angielskim i ukraińskim* (rozprawa doktorska). Warszawa: IS PAN.
- Krawczyk-Wieczorek, A. (2012). Automatyczna lematyzacja tekstu w zapisie fonetycznym. Korpus polskiej gwary południowokresowej. *Język Polski*, 1.
- Krištopaitė, D. (red.) (1998). *Nuo Punksio iki Seiny. Iš Juozo Vainos rinkimų*. (II). Puńsk: Punksio „Aušros“ leidykla.
- Krištopaitė, D. (red.) (1999). *Nuo Punksio iki Seiny. Iš Juozo Vainos tautosakos rinkimų*. (I). Puńsk: Punksio „Aušros“ leidykla.
- Krumova-Cvetkova, L., Roszko, R., Petrova, A., & Čoroleeva, M. (1994). Л. Кримова-Цветкова, Р. Рошко, А. Петрова, М. Чоролеева, *Българско-полска съпоставителна граматика* (том 3. Семантичните категории количество и степен). София.
- Kudirka, R. (2004). Dabartinės latvių kalbos priegaidės ir jų akustiniai požymiai (trukmė, intensyvumas, pagrindinis tonas, kokybė. *Baltistica*, XXXIX(2), 233–246.
- Kuteva, T. (1998). On identifying an evasive gram : Action narrowly averted. *Studies in Language*, 22(1), 113–160.
- Laskowski, R. (1986). System temporalno-aspektowo-modalny języka polskiego a sieci Petriego (Uwagi do artykułu A. Mazurkiewicza). W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie* (tom I, Temporalność, s. 23–30). Wrocław.
- Laskowski, R. (1999). → Urbańczyk, Kucala (1999).
- Lazauskas, A. (1937). Penktoji nuosaka. *Gimtoji kalba*, 24–26.
- LD (2005). *Lithuanian Dialects* (CD Edition). Vilnius.
- Lavine, J. E. (2006). Is there a passive evidential strategy in Lithuanian? W: J. Bunting et al. (red.), *Papers from the 42nd meeting of the Chicago Linguistic Society* (s. 41–55). Chicago: Chicago Linguistic Society.
- Lewandowski, T. (2010). Funkcje języka litewskiego w zróżnicowanej etnicznie społeczności Puńska. W: *Perspectives of Baltic Philology II. Abstracts* (s. 11–13). Poznań.
- LKŽ (2008). *Lietuvių kalbos žodynas* (wersja elektroniczna, wydanie pierwsze (2005), ostatnie uaktualnienie (2008)). <http://www.lkz.lt>.
- LLKŽ (1991). A. Kalėda, B. Kalėdienė, M. Niedzviecka, *Lietuvių-lenkų kalbų žodynas*. Vilnius „Mokslas”.
- Łodziński, S. (2003). *Problemy dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce (polityka państwa, regulacje prawne i nastawienia społeczne)*. Kancelaria Sejmu Biura Studiów i Ekspertyz. Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych. Grudzień 2003, Raport Nr 219.
- Łowmiański, H. (1983). *Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego*. Poznań.
- Macukonienė, J., Markevičienė, Ž. (2006). Būdvardžių ypatumai Lenkijos lietuvių šnektose. *Acta Baltico-Slavica*, 30, 533–540.
- Maćkiewicz, J., Siatkowski, J. (red.) (1992). *Język a kultura* (t. VII Kontakty języka polskiego z innymi językami na tle kontaktów językowych). Wrocław.

- Makauskas, B. (1995). Tarp dviejų pasaulinių karų (Kai kurie aspektai). W: J. S. Paransevičius (red.), *Iš Suvalkų krašto praeities ir dabarties* (s. 13–26). Punkskas.
- Makowski, B. (1987). Zarys osadnictwa Ziemi Puńskiej (od XI do początków XX w.). W: Z. J. Przychodzeń (red.) *Kultura wsi puńskiej — Punksko kaimo kultura. Materiały konferencyjne* (s. 26–31). Warszawa.
- Maldzieva, W. (1993). W sprawie sposobów słowotwórczych wyrażania kategorii „modalność” w języku polskim i bułgarskim. W: *Studia gramatyczne polsko-bułgarskie* (tom V–VI). Warszawa.
- Maldzieva, W. (1996). В. Малджиева, Теоретические сопоставительные исследования и дефиниция семантической категории „модальность”. W: *Semantika a konfrontacija jazykova* (tom 1, s. 73–89), Warszawa.
- Maldzieva, W. (1998). В. Малджиева, Механизми на действие на семантичната категория модальност в славянските езици. W: *Славистични студии* (т. 22). София.
- Maldzieva, W. (2003). → GKBP-6-3 (2003)
- Marcinkiewicz, J. (2003). *Polsko-litewskie kontakty językowe na Suwalszczyźnie*. Poznań: Katedra Skandynawistyki i Baltologii UAM.
- Maryniakowa, I. (1992a). O formach osobowych czasowników w północno-wschodnich gwarach polskich i wschodniosłowiańskich. W: K. Handke (red.), *Słowiańskie pogranicza językowe* (s. 85–93). Warszawa.
- Maryniakowa, I. (1992b). Północno-wschodnie obszary polszczyzny wobec języków wschodniosłowiańskich i bałtyckich. *Z Polskich Studiów Slawistycznych*, VIII, 153–158.
- Mazurkiewicz, A. (1986). Zdarzenia i stany: elementy temporalności. W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie* (tom I Temporalność, s. 7–21). Wrocław.
- Mazurkiewicz, A., Koseska-Toszeva, V. (1988). Sieciowy opis temporalności i modalności w bułgarskim i polskim. W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie* (tom I). Wrocław.
- Mazurkiewicz, A., Koseska-Toszeva, V. (1991). Sieciowe przedstawienie temporalności i modalności w zdaniach języka naturalnego. W: *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie* (tom IV Modalność a inne kategorie językowe, s. 7–25). Warszawa.
- Mirowicz, A. (1956). Pojęcie modalności gramatycznej a kwestia partykuł. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XV.
- Morkūnas, K. (1977–1892). *Lietuvių kalbos atlasas* (1. Leksika, 2. Fonetika). Vilnius: Mokslas.
- Morkūnas, K. (1990). К вопросу о диалектологических исследованиях на территории литовско-польского пограничья. W: M. Kondratiuk (red.), *Balto-słowiańskie związki językowe* (s. 291–296). Wrocław.
- Mosica, E. (2009). *Language choice and linguistic attitudes of bilingual adolescents belonging to the Lithuanian minority in Puńsk* (praca magisterska). Poznań.
- Moszyński, L. (1984). *Wstęp do filologii słowiańskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Niewulis, J. (2001). *Ivardžiai Punksko tarmėje* (praca magisterska). Poznań.

- Niewulis-Grablunas, J. (2005). *Fonologia litewskiej gwary puńskiej* (praca doktorska). Poznań.
- Niewulis-Grablunas, J. (2010). Grupy spółgłoskowe litewskiej gwary puńskiej. W: *Perspectives of Baltic Philology II. Abstracts* (s. 19–21). Poznań.
- Nikžentaitis, A. (2011). Węzeł na języku. *Gazeta Wyborcza* (z dnia 12 maja 2011), 18.
- Obreńska-Jabłońska, A. (red.) (1972). *Teksty gwarowe z Białostocczyzny z komentarzem językowym*. Warszawa.
- Ostrowski, N. (2011). Iš lietuvių kalbos istorinės morfologijos problemų: apie “nebe(-)” ir “bent” kilnę. *Lietuvių kalba*, 5. <http://www.lietuviukalba.lt/index.php?id=186> (tylko wydanie elektroniczne).
- Ostrowski, N. (2011). Pochodzenie litewskiego afiksu duratywnego *teb(e)-*. *Folia Scandinavica*, 12, 205–210.
- Otkupščikov, Ju. (2000). Ю. В. Откупщиков, Балтийские и славянские причастия (словообразовательный и словоизменительный аспект). W: *Материалы XXIX межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов: Морфология и словообразование балтийских языков* (s. 40–42). Санкт-Петербург.
- Paulauskienė, A. (1979). Lietuvių kalbos netiesioginės nuosakos (modus relativus) problema. *Kalbotyra*, 30(1), 63–69.
- Paulauskienė, A. (1994). *Lietuvių kalbos morfologia*. Vilnius.
- Palmer F. R. (1986/2001). *Mood and Modality* (2nd Edition, Reprint). Cambridge: University Press. Original edition / Cambridge: University Press.
- Paransevičius, J. S. (2001). *Seinijos gyvenvietės ir gyventojai*. Punkskas.
- Polański, K. (red.) (1999). *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (wyd. II). Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo.
- Projekt (1981). Projekt gramatyki konfrontatywnej bułgarsko-polskiej i serbsko-chorwacko-polskiej, Wstęp. W: K. Polański (red.), *Studia polsko-południowosłowiańskie*. Wrocław.
- Przepiórkowski, A. (2008). *Powierzchniowe przetwarzanie języka polskiego*. Warszawa: Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT.
- Przepiórkowski, A., Bańko, M., Górski, R. L., Lewandowska-Tomaszczyk, B. (2012). *Narodowy Korpus Języka Polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Przepiórkowski, A., Górski, R. L., Łazinski, M., Pęzik, P. (2010). Recent developments in the National Corpus of Polish. W: *Proceedings of the Seventh International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC2010, Valletta, Malta. ELRA*.
- Pużynina, J. (1971). Jeden tryb czy dwa tryby? *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XXVI.
- Pużynina, J. (1974). O modalności w polskich derywatach. W: *Tekst i język. Problemy semantyczne*. Wrocław.
- Racis, J. (1997). *Dzieje osadnictwa w parafii Puńsk od r. 1597 do końca XVIII wieku*. Puńsk: Punksko „Aušros leidykla“.
- Romančuk, A. (2006). *Gramatyka języka litewskiego. Wybrane zagadnienia morfologii i fleksji z ćwiczeniami*. Warszawa: Wydawnictwo Ex Libris.

- Romančuk, A. (2009). *Wykłady z gramatyki opisowej języka litewskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Wydziału Polonistyki UW.
- Raport (2003). *Raport z wyników Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań* (2002), 2003. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. (http://www.stat.gov.pl/gus/8179_PLK_HTML.htm).
- Roszkó, D. (2003). Wykładniki modalności imperceptywnej w litewskiej gwarze z okolic Puńska. W: E. Wrocławska, J. Zieniukowa (red.), *Języki mniejszości i języki regionalne* (s. 463–471). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Roszkó, D. (2004). Svetimos kilmės leksika Punksio apylinkės lietuvių kalboje. W: *Istoriniai tekstai ir vietos kultūra* (s. 27–33). Šiauliai – Ryga: Lucijus.
- Roszkó, D. (2006a). *Funkcjonalne odpowiedniki litewskiego perfectum w litewskiej gwarze puńskiej i w języku polskim*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Roszkó, D. (2006b). Esamojo sudėtinio atlikinio laiko formos ir jų temporalinės funkcijos Punksio šnekoje. *Filologia*, 11, 87–92.
- Roszkó, D. (2006c). Formy perfectum i ich funkcje w litewskiej gwarze puńskiej. *Acta Baltico-Slavica*, XXX.
- Roszkó, D. (2006d). Modalność hipotetyczna w litewskiej gwarze puńskiej na tle języka polskiego. W: V. Koseska-Toszewa, R. Roszkó (red.), *Semantyka i konfrontacja językowa* (tom 3, s. 175–184). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Roszkó, D. (2008a). Rola i znaczenie języka ojczystego dla poczucia przynależności i świadomości narodowej mniejszości litewskiej w Polsce. W: A. Engelking, E. Golachowska, A. Zielińska (red.), *Tożsamość – Język – Rodzina. Z badań na pograniczu słowiańsko-bałtyckim* (s. 39–51). Warszawa, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Roszkó, D. (2008b). Kalba — pagrindinis Punksio-Seinų krašto lietuvių tautinio sąmoningumo ir apsisprendimo bruožas. *Acta Humanitaria Universitatis Saualensis*, 4, 114–120.
- Roszkó, D. (2009a). Zapożyczenia leksykalne w litewskiej gwarze puńskiej. *Acta Baltico-Slavica*, 33, 75–90.
- Roszkó, D. (2009b). Hypothetical Modality in the Lithuanian Dialect from the Punks Region (Poland). *Valoda dažadu kulturu konteksta. Zinatnisko rakstu krajums*, XIX, 61–69.
- Roszkó, D. (2009c). Wykładniki określoności/nieokreśloności we frazie nominalnej w litewskiej gwarze puńskiej. W: Roszkó, R. (2009c).
- Roszkó, D. (2010). Czym jest ojczyzna dla litewskiej mniejszości narodowej w Polsce. Podstawa materiałowa do badań nad językowym obrazem świata dla litewskiej gwary puńskiej. W: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów. Lublin, 23-25 września 2010* (33–34). Lublin.
- Roszkó, D. (2011a). Leksykalne wykładniki hipotetyczności w litewskiej gwarze puńskiej z odniesieniami do języków polskiego i litewskiego. *Acta Baltico-Slavica*, 35, 159–170.
- Roszkó, D. (2011b). The National Consciousness of Lithuanians in Poland. W: *Sociolinguistic Dialectology: Investigations of Baltic Dialects* (s. 12–13). Kaunas.

- Roszkó, D. (2012a). Semantic Contrastive Linguistics Theory and Dialectological Studies. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 12, 79–92.
- Roszkó, D. (2012b). Национальное сознание литовского национального меньшинства в Польше. *Acta Baltico-Slavica*, 36, 81–92.
- Roszkó, D. (2013). Experimental corpus of the Lithuanian local dialect of Puńsk in Poland. Examples of the lexical and semantic annotation. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 13, 79–95. DOI: 10.11649/cs.2013.005.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (1998). O konfrontacji językowej na przykładzie języka litewskiego i bułgarskiego. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, XXXIX, 177–182.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2000a). Lietuvių-lenkų kalbų gretinamoji gramatika (semantinės apibrėžtumo-neapibrėžtumo kategorijos pavyzdžiai). W: *International Baltistica Congress. "Baltic Languages in Times of Change"* (s. 274–279). Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2000b). Lietuvių kalbos veiksmažodžio formų su priesaga -dav- reikšmės. W: *Материалы XXIX межвузовской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов: Морфология и словообразование балтийских языков, 1–3 марта 2000 г.* (s. 46–47). Санкт Петербург.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2000c). Lietuvių-lenkų kalbų gretinamoji gramatika (semantinės apibrėžtumo-neapibrėžtumo kategorijos pavyzdžiai), *Baltistica*, IX (Andronovs, Balode, Holvuts, Jansone, Range, Valdmanis, Veisbergs (red.), *Baltic Languages in Times of Change — 2–8 X 2000.*) Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2006). Lithuanian frequentativum. *Études Cognitives*, 7, 163–172.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2007a). Функции литовского прошедшего многократного времени (русские соответствия). *Valoda dažādu kultūru kontekstā, Zinātnisko rakstu krājums*, XVII, 200–207.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2007b). Польские и русские соответствия литовского прошедшего многократного времени. W: *Горизонти прикладної лінгвістики. Матеріали міжнародної конференції Мегалінг2006*. Київ.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2008). О современных сопоставительных исследованиях (на примере семантической категории имперцептивной модальности). *Valoda dažādu kultūru kontekstā, Zinātnisko rakstu krājums*, XVIII, 93–105.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2009a). Morphosyntactic Specifications for Polish and Lithuanian. [Description of Morphosyntactic Markers for Polish and Lithuanian Nouns within MULTTEXT-East Morphosyntactic Specifications (Version 3.0 May 10th, 2004)]. W: Violetta Koseska-Toszewa, Ludmila Dimitrova, Roman Roszkó (Eds.), *Representing Semantics in Digital Lexicography. Innovative Solutions for Lexical Entry Content in Slavic Lexicography. MONDILEX Fourth Open Workshop. Warszawa, Poland, 29 June – 1 July, 2009. Proceedings* (s. 145–158). Warsaw: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2010a). Значения гипотетичности в литовском и польском языках. W: Aleksejs Andronovs et al (red.), *11th International Congress of Baltistics. "Past, Present and Future of the Baltic Languages"*, Rīga (Abstract, s. 155–156).

- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2010b). Litewsko-polskie badania (prowadzone przez Zespół Semantyki w Instytucie Sławistyki PAN). W: *Perspectives of Baltic Philology II. International Conference* (Abstract, s. 25–27). Poznań.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2010c). Kwantyfikacja zakresowa w językach polskim i litewskim (z uwzględnieniem gwary puńskiej). W: *Perspectives of Baltic Philology II. International conference* (Abstract, s. 27–29). Poznań.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2011a). Differences in the Formalization of the Semantic Category of Definiteness / Indefiniteness in Polish, Lithuanian and the Local Dialect of Puńsk. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 11, 81–96.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2011b). Polsko-litewskie badania konfrontatywne Zespołu Semantyki Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk. *Acta Baltico-Slavica*, 35, 203–213.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2011c). Teoretyczne badania konfrontatywne, *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 46, 141–156.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2011d). Najcenniejsze słowa litewskiej mniejszości narodowej w Polsce w oparciu o eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce. *Zeszyty Łużyckie*, 45, 310–321.
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2012). Значения гипотетичности в литовском, польском языках и в литовском говоре окрестностей Пунска в Польше. *Baltistica*, 47(1).
- Roszkó, D., & Roszkó, R. (2013). Experimental Polish-Lithuanian corpus with the semantic annotation elements. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 13, 97–111. DOI: 10.11649/cs.2013.006.
- Roszkó, R. (1993). *Wykładowiki modalności imperceptywnej w języku polskim i litewskim*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Roszkó, R. (2004). *Semantyczna kategoria określoności/nieokreśloności w języku litewskim (w zestawieniu z językiem polskim)*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 371.
- Roszkó, R. (2005). Ogólny opis kontrastywny języka litewskiego i polskiego. Wybrane zagadnienia, *Acta Baltico-Slavica*, 29, 47–67.
- Roszkó, R. (2009a). Morphosyntactic Specifications for Polish. Theoretical Foundations. Description of Morphosyntactic Markers for Polish Nouns within MULTEXT-East Morphosyntactic Specifications (Version 3.0 May 10th, 2004), W: Ludmila Dimitrova, Radovan Garabik (Eds.), *Metalanguage and Encoding Scheme Design for Digital Lexicography. MONDILEX Third Open Workshop. Bratislava, Slovakia, 15–16 April, 2009. Proceedings* (s. 140–149). Bratislava: L'. Štúr Institute of Linguistics 2009.
- Roszkó, R. (2009b). Description of Morphosyntactic Markers for Polish Verbs within MULTEXT-East Morphosyntactic Specifications (Version 3.0 May 10th, 2004), W: Violetta Koseska-Toszewa, Ludmila Dimitrova, Roman Roszkó (Eds.), *Representing Semantics in Digital Lexicography. Innovative Solutions for Lexical Entry Content in Slavic Lexicography. MONDILEX Fourth Open Workshop. Warszawa, Poland, 29 June – 1 July, 2009. Proceedings* (s. 159–165). Warsaw: Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.

- Roszkó, R. (2009c). Egzystencjalna fraza nominalna w badaniu konfrontatywnym, W: *Semantyka a konfrontacja językowa* (tom 4, s. 65–84). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Roszkó, R. (2012a). Lexical Exponents of Hypothetical Modality in Polish and Lithuanian. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 12, 15–25.
- Roszkó, R. (2012b). Znaczenie dwujęzycznych korpusów w polsko-litewskich badaniach konfrontatywnych. *Acta Baltico-Slavica*, 36, 67–79.
- Ruskan, A. (2012). Evidential adjectives in Lithuanian academic discourse. *Kalbotyra*, 64(3).
- Russell, B. (1967). Denotowanie. Deskrypcje. W: J. Pelc (red.) *Logika i język* (s. 377–413). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Salys, A. (1992). *Raštai* (4. Lietuvių kalbos tarmės). Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
- Saloni, Z., Świdziński, M. (1998). *Składnia współczesnego języka polskiego* (Wydanie 4. Poprawione). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Selinker, L. (1972). Interlanguage, *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching (Iral)*, 10, 209–231.
- SGJP (2007). Z. Saloni, W. Gruszczyński, M. Woliński, R. Wołosz, *Słownik gramatyczny języka polskiego. Podstawy teoretyczne. Instrukcja użytkowania*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Savukynas, B. (1955). *Leipalingio tarmė* (praca magisterska). Vilnius.
- Sem* (1995–2001) → Karolak (2001).
- Siatkowski, J., Doliński, I. (red.) (1992). *Polono-Slavica Varsoviensia 13. Słowiańsko-niesłowiańskie kontakty językowe*. Warszawa.
- Smoczyński, W. (1971). Dialekt litewski w Polsce północno-wschodniej. *Sprawozdania PAN*, XV(2), 375–377.
- Smoczyński, W. (1972). Gwara południowolitewska w sejneńskim. Krejwiany, pow. sejneński. Puńsk, pow. sejneński. W: A. Obrębska-Jabłońska (red.), *Teksty gwarowe z Białostockizny z komentarzem językowym* (s. 97–109). Warszawa.
- Smoczyński, W. (1977). *Gwara litewska z okolic Puńska*. Kraków.
- Smoczyński, W. (1981). Z badań nad gwarą litewską okolic Puńska; system samogłosek. *Rocznik Białostocki*, 14, 349–372.
- Smoczyński, W. (1984a). Szkic morfologiczny litewskiej gwary puńskiej. *Acta Baltico-Slavica*, 16, 235–261.
- Smoczyński, W. (1984b). Zapożyczenia słowiańskie w litewskiej gwarze puńskiej. W: *Studia nad gwarami Białostockizny. Morfologia i słownictwo [Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego Nr 27]* (s. 179–222). Warszawa.
- Smoczyński, W. (1986a). System fonologiczny litewskiej gwary puńskiej. *Acta Baltico-Slavica*, 17, 369–385.
- Smoczyński, W. (1986b). Zapożyczenia niemieckie w gwarze litewskiej okolic Puńska na Suwalszczyźnie. W: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Językoznawcze, Zeszyt 82* (s. 35–45). Warszawa – Kraków.
- Smoczyński, W. (1988). Języki bałtyckie, W: *Języki indoeuropejskie* (tom II, 817–906). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

- Smoczyński, W. (2001). Grupy spółgłoskowe litewskiej gwary puńskiej. W: *Język litewski w perspektywie porównawczej. Baltistica Varsoviensia* (tom III, s. 270–278). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Smułkowa, E. (1988). Zagadnienia polsko-białorusko-litewskiej interferencji językowej na ziemiach północno-wschodniej Polski. *Z Polskich Studiów Slawistycznych. Językoznawstwo*, 7, 395–405.
- Smułkowa, E. (1990). Problematyka badawcza polsko-białorusko-litewskiego pogranicza językowego. *Studia nad Polszczyzną Kresową*, V, Wrocław – Warszawa, 151–164.
- Smułkowa, E. (2002). *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*. Warszawa.
- Smułkowa, E., Kolis, N. (1992). Polszczyzna dwujęzycznych Litwinów puńskich (wybrane zagadnienia). W: → J. Siatkowski, I. Doliński (red.) (1992), 89–96.
- Sorokaitė, G. (1992). *Sociolingvistinė Kreivėnų šnektos analizė* (maszynopis pracy magisterskiej). Vilnius.
- Sobecki, M. (1996). Młodzież białoruska i litewska w polskich liceach. *Spółeczeństwo Otwarte*, 1, 30–33.
- Sosnowski, W. (2007). O problemach z zaimkiem słowiańskim. *Olympus: Czasopismo Naukowe*, 76–82.
- Sosnowski, W. (2011). Analytic tendencies in modern Polish and Russian. *Cognitive Studies / Études cognitives*, 11, 97–108.
- Spraunienė, B. (2011). *The Marking of Definiteness in Lithuanian. Against the Background of Danish and Other Article Languages* (Summary of Doctoral Dissertation Humanities, philology (04 H)). Vilnius.
- Stoskeliūnaitė, B. (1990). *Punsko šnektos diferencinis žodynas* (praca magisterska). Vilnius.
- Stoskeliūnas, J. (1972). Mūsų krašto tarmės, *Varsnos*, 7–8, 2–3.
- Stravinskienė, V. (2004). *Lenkijos lietuvių bendruomenė 1944–2000 metais*. Vilnius – Punksas: Punksas „Aušros leidykla“.
- Strawson, P. (1967). O odnoszeniu się użycia wyrażenia do przedmiotów. W: J. Pelc (red.) *Logika i język* (s. 377–413). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Studia (2003). V. Koseska-Toszeva i J. Baltova (red.), *Studia gramatyczne bułgarsko-polskie* (tom 7, Przewodnik po akademickiej Gramatyce konfrontatywnej bułgarsko-polskiej). Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Studii (2004). B. Косеска-Тошева, Ю. Балтова, *Българско-полски граматични студии. Справочник по академичната българско-полска съпоставителна граматика*. София: Академично издателство Марин Дринов.
- Šukytė (1951). *Veisiejų tarmė* (praca magisterska). Vilnius.
- Zulc, A. (1984). *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*. Warszawa
- Tarka, K. (1998). *Litwini w Polsce 1944–1997*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Tichy, E. (2009). *Indogermanistisches Grundwissen für Studierende sprachwissenschaftlicher Disziplinen*. Bremen: Ute Hempen Verlag.

- Tiedemann, J. (2009). News from OPUS — A Collection of Multilingual Parallel Corpora with Tools and Interfaces. W: N. Nicolov and K. Bontcheva and G. Angelova and R. Mitkov (Eds.) *Recent Advances in Natural Language Processing* (vol. 5, Borovets, Bulgaria, s. 237–248). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. (<http://stp.lingfil.uu.se/~joerg/published/ranlp-V.pdf>).
- Tschervonnaja, S. (2008). *Die litauische Minderheit in Polen und die polnische Nationalitätenpolitik*. Bremen: Deutsches Polen-Institut Darmstadt und Forschungsstelle Osteuropa.
- Urbańczyk, S., Kucała, M. (red.) (1999). *Encyklopedia języka polskiego* (wyd. III poprawione i uzupełnione). Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich — Wydawnictwo.
- Urbonas, E. (red.) (1997). *Punksio ir Seiny krašte. Atsiminimai. Tautosaka*. Panevėžys: Lietuvos maironėčių draugija.
- Uzdila, A. (1963). *Punksio (vakarinių dšukų) tarmės fonetika ir morfologija* (rękopis pracy magisterskiej). Vilnius.
- Vaitkevičiūtė, V. (2003). *Kompiuterinis lenky-lituwiy kalby žodynas PolLit'as* (wersja elektroniczna słownika: Valerija Vaitkevičiūtė (2003). *Didysis lenky-lituwiy kalby žodynas*. Myros Martišienės vertėjų biuro).
- Valeckienė, A. (1998). *Funkcinė lituwiy kalbos gramatika*. Vilnius.
- Veksler, B., Jurik, V. (1975). Б. Х. Векслер, В. А. Юрик, *Латвийский язык*. Рига.
- Weinsberg, A. (1983). *Językoznawstwo ogólne*. Warszawa.
- Widacki, J. (2011). Polska pycha i litewskie fobie. *Gazeta Wyborcza* (z dnia 20–21 maja 2011), 23.
- Wiemer, B. (2006a). Grammatical evidentiality in Lithuanian (a typological assessment). *Baltistica*, XLI(1), 33–49.
- Wiemer, B. (2006b). Particles, parentheticals, conjunctions and prepositions as evidentiality markers in contemporary Polish (A first exploratory study). *Studies in Polish Linguistics*, 3, 5–67.
- Wiemer, B. (2007a). Lexical markers of evidentiality in Lithuanian. *Rivista di Linguistica*, 19(1), 173–208.
- Wiemer, B. (2007b). Косвенная засвидетельствованность в литовском языке. W: В. С. Храковский (red.), *Эвиденциальность в языках Европы и Азии. (Сборник статей памяти Натальи Андреевны Козинцевой)* (s. 197–240). Санкт-Петербург: Наука.
- Wiemer, B. (2010a). Lithuanian *esą* — a heterosemic reportive marker in its contemporary stage. *Baltic Linguistics*, 1, 245–308.
- Wiemer, B. (2010b). On the lexicographic treatment of Lith. *esą* (From a background of other particles in Lithuanian and elsewhere). W: Nicole Nau, Norbert Ostrowski (red.), *Particles and connectives in Baltic*. Vilnius: Vilniaus universitetas, Academia Salensis. 171–212.
- Wiemer, B. (2010c). Litewska jednostka *esą* — jej współczesny status gramatyczny i związek z ewidencjalnością. W: *Perspectives of Baltic Philology II. Abstracts* (s. 33–34). Poznań.
- Wierzbicka, A. (1971). Kategoria semantyczna ramy modalnej. W: *Sesja Naukowa Międzynarodowej Komisji Budowy Gramatycznej Języków Słowiańskich*. Wrocław.

- Wojtasiewicz, O. A. (1972). Analiza semantyczna polskich spójników. *Studia semiotyczne*, III.
- Wiśniewski, J. (1963). Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim. W: J. Antoniewicz (red.), *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej* (Prace Białostockiego Towarzystwa Naukowego, nr 1, s. 9–222), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wojczulis, J. G. (1999). *Slawizmy leksykalne w dziewiętnastowiecznej publicystyce litewskiej (na materiale czasopisma „Varpas”)* (wydruk pracy magisterska). Białystok.
- Woliński, M. (2004). System znaczników morfosyntaktycznych w korpusie IPI PAN. *Polonica*, XII, 39–54.
- Zabrocki, L. (1970). Uwagi o problemach spornych gramatyki kontrastywnej (konfrontatywnej). *Lingua Posnaniensis*, XIX, 2–23.
- Zaron, Z. (1980). *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika*. Wrocław.
- Zdanczewicz, T. (1957). Osobliwości akcentowe w gwarze wsi Radziuski pod Sejnami. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 2, 247–268.
- Zdanczewicz, T. (1960). Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn. *Lingua Posnaniensis*, VIII, 333–352.
- Zdanczewicz, T. (1963). Litewskie i ruskie zasięgi słownikowe na Białostocczyźnie. W: *Z Polskich Studiów Slawistycznych II Językoznawstwo* (s. 287–298). Warszawa.
- Zdanczewicz, T. (1963). Gwary powiatu sejneńskiego na tle procesów osadniczych. W: J. Antoniewicz (red.) *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej* (tom 1, s. 231–266). Białystok.
- Zdanczewicz, T. (1964). Wpływy litewskie i wschodniosłowiańskie w polskich gwarach pod Sejnami. *Acta Baltico-Slavica*, I, 27–246.
- Zdanczewicz, T. (1966). *Wpływy białoruskie w polskich gwarach pod Sejnami*. Poznań.
- Zdanczewicz, T. (1967a). Gwary ludowe powiatu augustowskiego jako wynik procesów osadniczych. W: J. Antoniewicz (red.), *Studia i materiały do dziejów Pojezierza Augustowskiego* (s. 295–325). Białystok.
- Zdanczewicz, T. (1967b). Geografia leksykalnych zapożyczeń litewskich i ich słowiańskich odpowiedników znaczeniowych w gwarach podlasko-suwańskich. *Sprawozdanie z Prac Naukowych Wydziału Nauk Społecznych PAN*, X(z. 3/46), 69–83.
- Zdanczewicz, T. (1980). *Mazurzące gwary suwańskie* (cz. 1, Gwarowe cechy polskie (fonetyka i słowotwórstwo)). Warszawa.
- Zdanczewicz, T. (2004). Gwary zachodniosuwalskie, W: B. Falińska (red.), *Gwary Mazowsza, Podlasia i Suwalszczyzny* (tom I, Filipów, pow. Suwański, s. 23–40). Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Zdanczewicz, T. (2005). Suwałki — pochodzenie i znaczenie nazwy. *Acta Baltico-Slavica*, 29, 9–37.
- Zielińska, A. (2002). *Mniejszość polska na Litwie Kowieńskiej. Studium socjolingwistyczne*. Warszawa.
- Zinkevičius, Z. (1992). *Lietuvių kalbos istorija. 5. Bendrinės kalbos iškilimas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Zimnicka, W. (2003). *Veiksmazodžiu jungtumas Punsko šnekoje* (praca magisterska). Poznań.

ŹRÓDŁA CYFROWE I OPROGRAMOWANIE

AlignFactory: <http://www.terminotix.com/index.asp?name=AlignFactory&content=item&brand=1&item=4&lang=en>

Anotatorius: Morfologinis anotatorius
<http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml?id=morphological-annotator>

EKorpG: Eksperymentalny korpus litewskiej gwary w Polsce

EKorpPL-LT: Eksperymentalny polsko-litewski korpus równoległy

EMEA: Parallel corpus made out of PDF documents from the European Medicines Agency
<http://opus.lingfil.uu.se/EMEA.php>

Gmina Puńsk. http://www.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_podlaskie/portrety_gmin/powiat_sejnencki/gmina_punsk.pdf

KDE4: Parallel corpus of KDE4 localization files (v.2)
<http://opus.lingfil.uu.se/KDE4.php>

KJP WN PWN: Korpus Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN
<http://korpus.pwn.pl/>

Korpus IPI PAN: Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk
<http://korpus.pl/>

MonoConc Pro: Michael Barlow
<http://www.athel.com/mono.html>

Morfeusz: Analizator morfologiczny Morfeusz
<http://sgjp.pl/morfeusz/morfeusz.html>

Morfologik: Analizator morfologiczny
<http://morfologik.blogspot.com/>

NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego
<http://nkjp.pl/>

NovaTextAligner: <http://supernova-soft.com>

OPUS: Open Parallel Corpus
<http://opus.lingfil.uu.se/>

ParaConc Michael Barlow
<http://www.athel.com/para.html>

ParaSol: Parallel Corpus of Slavic and other languages
<http://parasol.unibe.ch/>

PELCRA: <http://korpus.ia.uni.lodz.pl/index.php>

Poliqarp: <http://korpus.pl/index.php?page=poliqarp>

Tekstynas: Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas
<http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>

TextAlign: Сопоставление предложений оригинальных текстов и переводов by Andrew Manson

SKRÓTY

dok.	—	dokonany
EkorpGP	—	Eksperymentalny korpus litewskiej gwary puńskiej w Polsce
EkorpPL-LT	—	Eksperymentalny korpus polsko-litewski (równoległy i porównawczy)
gwar.	—	przykład z litewskiej gwary puńskiej w Polsce
IS PAN	—	Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk
l.	—	liczba
lit.	—	przykład z języka litewskiego
m.	—	rodzaj męski
mn.	—	(liczba) mnoga
n.	—	rodzaj nijaki
ndok.	—	niedokonany
poj.	—	(liczba) pojedyncza
pol.	—	przykład z języka polskiego
TBK	—	teoretyczne badania konfrontatywne
ZLKis	—	Zespół Lingwistyki Korpusowej i Semantyki IS PAN
ż.	—	rodzaj żeński

ANEKS

A1. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Przykład z zasobów Podkorpusu A

Lp.	Język 1 — gwara	2 Język — polski-1	Język 3 — polski-2
	1.	2.	3.
1.	[M80] O jūs man, mokyci abudu, pasakytut kas išais. Ėmė, tai prieš Petrinias iš vakaro atėj kokia — antenų salitarnų. Nu mislnu, kap aš ca jau po aštuoniasdešim metų — neraikia už televizorų mokėc. Nu ir da klausiau ar neraiks mokėc. „Ne ciktai už antenų“. Da aš ca pinigų nedaug turėjau, tai šimtų inmokėjau, da trys šimtai paskui išmokėc už..., keturi šimtai už antenų mis(l)nu jau... Šnekėj, šnekėj jį ca, an šitų jau antenų nebus jau televizorai, ir priminavo, ir kurča mac, abonamentų invarė, sapcyniasdešimc tris zlotus.	A wy, obaj uczeni, powiedzcie mi, co będzie. Przededniu przed odpuskiem Św. Piotra przyszła jakaś — antenę satelitarną. No, myślę sobie, że ja tu już jak mam skończone osiemdziesiąt lat, to za telewizję nie trzeba płacić. No i jeszcze się pytałem, czy nie trzeba będzie płacić. „Nie, tylko za antenę”. Jeszcze ja tu pieniędzy nie-dużo miałem, to sto wpłaciłem, jeszcze trzysta pozostało zapłacić na później za... czterysta za antenę, pomyślałem sobie... Mówiła, mówiła ona tu, że na te anteny już nie będzie telewizorów, i nagała i abonament wkręciła, siedemdziesiąt trzy złote.	A wy jesteście obeznani, to powiedzcie mi, co się stanie. Na dzień przed odpustem na św. Piotra przyszła jakaś /kobieta/ — antenę satelitarną /zaoferować/. Tak myślę sobie, że jeśli mam ukończone osiemdziesiąt lat, to za telewizję nie muszę płacić. No i jeszcze zapytałem, czy nie będę musiał płacić. „Nie. Tylko za antenę”. Wtedy nie miałem dużo pieniędzy, to wpłaciłem sto złotych, i do zapłaty zostało trzysta złotych, za... czterysta złotych za antenę, pomyślałem sobie... Powiedziała, powiedziała, że na /stare/ anteny już nie będzie telewizorów, omamiła i abonament wcisnęła, siedemdziesiąt trzy złote.
2.	[M50] Kas menesj?	Co miesiąc?	Miesięcznie?
3.	[M80] Nu.	No.	Tak.
4.	[K46] Ojej!	Ojej!	Ojej!
5.	[M80] Tai užtaikė an nemokyto sano dziedo. O aš tos umovos visai nepažūrėjau, mis(l)nu, o tį metė man ir gulėj. Nugi paraina mokėc abonamentas.	To trafiła na starego nieuczonego dziada. A ja na tę umowę w ogóle nie spojrzałem, myślę, ot tak rzuciła i leżała. A tu przychodzi zapłacić za abonament.	Widać trafiła na starego niewykształconego człowieka. A ja do tej umowy w ogóle nie zająłem, myślę, ot tak sobie rzuciła i leżała /ta umowa/. Aż tu przychodzi płacić abonament.

	Tai nemokėta, tai šandzie skambino. Tai aš sakiau, kad už antenų tai aš išmokėsiu, ba šintas zlotų buvo inmokėta, ale an abonamento, tai sakau išrišč umovą ir kitokios rodos nebus. Da nežinia ar možnės? Tį bezterminovo music užrašyta.	Nie jest zapłacone, to dzisiaj dzwonili. To ja powiedziałem, że antenę to ja spłacę, bo sto złotych jest wpłaconych, ale na abonament, to mówię trzeba rozwiązać umowę i nie ma innej opcji. Jeszcze nie wiadomo, czy będzie można? Tam ponoć jest napisane, że bezterminowa.	Skoro nie została wpłacona /opłata za abonament/, to dzisiaj zadzwonili. To ja odpowiedziałem, że antenę spłacę, bo przecież sto złotych zostało wpłacone, ale abonament /nie/, więc mówię, że trzeba rozwiązać umowę, i nie ma innej opcji. Jeszcze nie wiadomo, czy będzie można /rozwiązać umowę/. Tam z pewnością jest zapisane, że na czas nieokreślony.
6.	[M50] Turi būti parašyta, kaip nutraukt tą sutartį. Ten bus sąlygos kaip nutraukt, kad daugiau nemokėti, tai gal po metų gal...	Powinno być napisane, jak można rozwiązać tę umowę. Tam będą podane warunki, jak można zerwać, żeby więcej nie płacić, to może po roku, może...	Musi być napisane, jak można rozwiązać tę umowę. Tam są z pewnością podane warunki, w jaki sposób można zerwać /umowę/, by więcej nie płacić, to może po roku, może...
7.	[M80] Aš nežinau, būktai rašo...	Ja nie wiem, ponoć pisze...	Ja nie wiem, niby jest napisane...
8.	[M50] Iš kur šitas?	Skąd to?	Skąd to przyszło?
9.	[K46] Raštas?	List?	Pismo?
10.	[M50] Taip, iš kur, iš Lietuvos, ar iš Lenkijos?	Tak, skąd, z Litwy czy Polski?	Tak. Skąd? Z Litwy czy z Polski?
11.	[M80] Iš Lenkijos. Iš Lietuvos kap kas turi pirkį, tai tį cik nuperka antenų — nieko nemoka. O ca užvarė tokį dzidzausį abonamentų.	Z Polski. Co niektórzy mają kupione /antenę/ na Litwie, to tam tylko kupują antenę — nic nie płać. A tu wkręciła taki największy abonament.	Z Polski. Niektórzy kupili /zestawy satelitarne/ na Litwie, to kupują /płać/ tylko za antenę — i za nic więcej. A tutaj naciągnęła na najwyższy abonament.
12.	[K46] Taigi labai daug.	To jest bardzo duża /kwota/.	Przecież to bardzo dużo.
13.	[M80] Moka po keturasdešic zlotų, po virš, ciktai... Tų gal'	Płaćą po czterdzieści złotych, po więcej, tylko... Prawdopodob-	Płaćą po czterdzieści złotych, i po więcej, tylko... możliwe dołą-

	programų pridėj, pridėj. Kap nustvėrė nemokytų dziedų, sanų, tai užkrovė. Da nieko nemokėjis. Per Petrines jau inriktau. Grait antryt jau atvežė, inriktavo tų antenų ir... Ir dar nežinau kas ca bus. Va, [-], jau marci nurašė in Varšuvų ir jokio atsakymo nėra. Jiej tį susiskambina, žinosi. Tį tų atsakymų turėc kokį duocie.	nie tych programów nałożyła, nałożyła. Jak dorwała starego nieuczzonego dziada, to nałożyła. Jeszcze nic nie płaciłem. W dniu odpustu Św. Piotra zamontowali. Szybko nazajutrz już przywieźli, zamontowali tę antenę i... I teraz nie wiem co tu będzie. O, [-], synowa, napisała już do Warszawy i niema żadnej odpowiedzi. Oni tam się zdzwaniają, znają się. Tam tę odpowiedź jakąś powinni dać.	czyła /więcej/ programów. Jak trafiła na starego durnia, to dołożyła /programów/. Póki co nic jeszcze nie wpłaciłem. W dniu odpustu na św. Piotra zamontowali. Szybko następnego ranka zamontowali tę antenę i... I teraz nie wiem, co będzie. Widzisz, /imię K46 w wołaczu/, synowa już napisała do Warszawy i nie ma żadnej odpowiedzi. Oni tam dzwonią między sobą, wiedzą, o co chodzi. Więc powinni dać jakąś odpowiedź.
14.	[K46] Turėtų.	Powinni.	Powinni.
15.	[M50] Bet greitai neatsako	Ale szybko nie odpowiadają.	Lecz nie śpieszą się z odpowiedzią.
16.	[M80] Acha.	Aha.	Aha.
17.	[M50] Mes irgi turėjom, tai nutraukt buvo sunku, bet jau neturim sutarties.	My też mieliśmy, to zerwać było trudno, ale już nie mamy umowy.	My też mieliśmy /zestaw satelitarny/, to zerwać było trudno, lecz już nie mamy umowy /zerwaliśmy umowę/.
18.	[M80] Ale, raiškia tų salitarnų?	Ale, znaczy tej satelitarniej?	Ale chodzi o satelitarną?
19.	[M50] Taip.	Tak.	Tak.
20.	[M80] Ale jūs turėjot ir nutraukėt?	Ale wy mieliście i zerwaliście?	Ale wy mieliście i zerwaliście?
21.	[M50] Ir nutraukėm.	I zerwaliśmy.	I zerwaliśmy.
22.	[M80] Nu tai kap, raiška išrišimas tos umovos.	No, to jak, to znaczy rozwiązanie tej umowy.	To, co to znaczy rozwiązanie umowy?
23.	[M50] Ten yra parašyta, kiek metų aš turiu mokėti.	Tam jest napisane, ile lat ja muszę płacić.	Tam /w umowie/ jest zapisane, ile lat muszę płacić.
24.	[M80] Acha.	Aha.	Aha.

25.	[M50] O jeigu anksčiau noriu nutraukti tą sutartį, tai man reikia sumokėti kiek ten zlotų.	Jeżeli wcześniej chcę zerwać tę umowę, to muszę zapłacić ileś tam złotych.	Jeśli chcę wcześniej zerwać umowę, to muszę zapłacić jakąś tam sumę.
26.	[M80] Pabaudos kokios ar ko?	Jakąś karę czy co?	Jakąś karę czy co?
27.	[M50] Kokią tai baudą, taip.	Jakąś tam karę, tak.	Jakąś karę, tak.
28.	[M80] Tį šnekėj, kad šaši šimtai, kiek tos.	Tam mówili, że sześćset, ile tam tej.	Powiedzieli, że sześćset tej tam /kary/.
29.	[M50] Na, gali būt tiek.	Nu, może być tyle.	No, może być tyle.
30.	[M80] Tuščėjo, užmokėtau, ale...	A niech tam, zapłaciłbym, ale...	Niech stracę, zapłaciłbym, lecz...
31.	[K46] Tegu duoda ramybę.	Niech dadzą spokój.	Niech dają spokój.
32.	[M80] Ojegis, šiek privarė mokėc. Nu tai ir [-] skambinosi ca kadu, nu gal'savaitė, daugiau... nu tai tį žmogus šnekėj... Nu tai prigulėtų... Žmogus po aštuoniasdešimc metų. Va, jau music an tą kitą anteną tai jau neraičia. Po sapcyniasdešimc penkių metų, tai nei už radijų, nei už televizorų... ale šitoj antena — tai negirdėjau niekur, kad raikia mokėc. Acha, išgirdau tadu, kap prisiraiškė mokėc.	Ojej, tyle nałożyli do płacenia. Nu to i [-] dzwonił tu któregoś dnia, nu może tydzień temu, może więcej... no to tam człowiek mówił... Że przysługiwałoby... Człowiek po osiemdziesiątce. A już ponoć na te inne anteny to już nie trzeba. Po ukończeniu siedemdziesięciu pięciu lat to już ani za radio, ani za telewizor... ale za tę antenę — to nie słyszałem nigdzie, że trzeba płacić. Ot usłyszałem wtedy, gdy przyszło do zapłaty.	O Boże! Tyle naliczyli do zapłaty. To i /imię męskie w mianowniku/ któregoś dnia dzwonił, może przed tygodniem, może wcześniej... no to jakiś człowiek mówił..., że przysługiwałoby..., że człowiek po osiemdziesiątce. A podobno na inne anteny już nie trzeba /płacić/. Po skończeniu siedemdziesięciu pięć lat, to ani za radia, ani za telewizję /nie trzeba płacić/..., ale za tę antenę — to nigdzie ni słyszałem, że trzeba płacić. Aha, dowiedziałem się wtedy, gdy przyszło do zapłaty.
33	[K46] Turėtų pasakyti iš sykio.	Powinni powiedzieć od razu.	Powinni powiedzieć od razu.

34.	[M80] Aš jam šandie..., va ne perseniai, ca [-] priėmė, tai kad „zalegė už antenų“. Da nemokėjau ir už antenų. Tai sakau, už antenų, tai aš užmokėsiu, ale abonamento — tai išrišć noru umovos, abonamento, tai nesucinku. Tep jis tį iš pacyko šnekėjo žmogus, o aš nedagirdzu, tai nežinau... O da man raikėj sakyc, kad laukiu da iš Varšuvo atsakymo, ale to neužėj an mislių.	Ja mu dzisiaj..., o niedawno temu, tu [-] odebrał /telefon/, to, że „zaległ za antenę“. Jeszcze nie płaćilem i za antenę. To mówię, że za antenę to ja zapłaćę, ale abonament — to chcę rozwiązać umowę, na abonament to się nie zgadzam. Tak on tam pocichu mówił człowiek, a ja nie dosłyszę, to nie wiem... A trzeba było i mu powiedzieć, że czekam na odpowiedź jeszcze z Warszawy, ale nie przyszło mi na myśl.	Ja do niego..., otóż niedawno /imię męskie w mianowniku/ odebrał /telefon/, że jest nie zapłaćone za antenę Jeszcze nie zapłaćilem również za antenę. Więc mówię, za antenę — zapłaćę, ale co do abonamentu — to chcę zerwać umowę, bowiem na abonament nie wyrażam zgody. On tak cicho mówił, a ja nie dosłyszę, więc nie wiem... A jeszcze trzeba było mi powiedzieć, że czekam na odpowiedź z Warszawy, ale to nie przyszło mi na myśl.
35.	[M50] Kaip aš parašiau, tai trys mėnesiai praėjo, kaip atsako. Tai negreitai atsako.	Jak ja napisałem, to minęły trzy miesiące zanim odpowiedzieli. To nieszybko dają odpowiedź.	Od momentu jak napisałem, to minęły trzy miesiące, nim uzyskałem odpowiedź. Szybko nie odpowiadają.
36.	[M80] Acha. Tai mūs parašyta, tai parašyta viskas: kad nežinojau, kad raiks mokėc, tį nieko nepaaĩskono, da klausiasi buvo, ar raiks mokėc, „ne — cik antena“. Nu tai ca drąsiai, antenų jau sucikau, tuščajo, ca va ir anūkai sulakia kap kadu tai... ir da mūs antena nebuvo iškeĩta, tai menkai rodo, sakau, mažum rodzis ir iš Vilnio. Tai ne. Kap būtau paklausis, kad	Aha. My napisaliśmy, o wszystkim napisaliśmy: to że nie wiedziałem, że trzeba będzie płaćić, nie tam nie wyjaśniła, jeszcze zadałem pytanie, czy trzeba będzie płaćić: „nie — tylko antena“. No to już odważnie, zgodziłem się na antenę, niech tam będzie, ot tu czasami i wnukowie się zlatują, to... i nasza antena jeszcze nie była wystawiona, to słaby jest obraz, mówię, może i z Wilna będzie można oglądać. To nie. Jak-	Aha. Napisaliśmy, o wszystkim napisaliśmy, że nie wiedziałem, że trzeba będzie płaćić, że nikt nie wyjaśnił, że pytałem, czy trzeba będzie płaćić — „Nie, tylko za antenę“. No to ja śmiało zgodziłem się na antenę, myślę, niech będzie, wnukowie czasem przychodzą... a do tego nasza antena nie była wystawiona, więc słabo pokazywała, myślę, może będzie można oglądać /telewizję/ z Wilna. To nie. Gdybym spytał, i do-

	iš Vilnio nerodo, tai aš išsijk būtau nesusucikis, aš nenorėjau ir imc, ir tep ir tep mislinau... kap ant tos bėdos. Tai dartės... ir tam televizorui jau minavojo, kad raikia užmokėti sapcyniasdešimc cieį zlotai, jau raštu prišiuntė, ir kų jau jieį ca daris toliau — iš rentos gali traukc.	bym zapytąl się i usłyszał, że z Wilna nie będzie widać, to od razu bym sie nie zgodził. Ja tak i nie chciałem brać, i tak, i tak myślałem sobie... jak na to nie-szczęście. To teraz... i na ten telewizor już wspomnieli, że trzeba zapłacić te siedemdziesiąt złotych, już na piśmie przysłali, i co już tu oni dalej będą robić — z renty mogą potrącać.	wiedział się, że nie będzie można oglądać /telewizji/ z Wilna, to z miejsca nie zgodziłbym się. Ja w ogóle nie chciałem brać /tej anteny/, tak i tak sobie myślałem... tylko napytąm sobie biedy. Więc teraz... wspomnieli, że i za ten telewizor /abonament/ trzeba zapłacić siedemdziesiąt złotych, przysłali w tej sprawie pismo, że podejmą kroki. Może z renty będą potrącać.
37.	[K46] Oj tai jau ca būtų didelės absurdas, didelės nusikaltimas iš jų pusės, kad jeigu iš rentos imtų. Turėtų nutraukt.	Oj, to būtų duży absurd, duże przewinienie z ich strony, jeżeli by z renty potrącali. Powinni rozwiązać /umowę/.	Oj! To już byłby absurd, duży błąd z ich strony, jeśliby z renty potrącali. Powinni rozwiązać /umowę/.
38.	[M50] Kaip yra sutartis, tai tik reikia perskaityt, kada jūs galite nutraukti tą sutartį.	Jak jest umowa, to trzeba tylko przeczytać, kiedy możecie zerwać tę umowę.	Jeśli jest umowa, to należy tylko przeczytać, kiedy można odstąpić od tej umowy.
39.	[M80] Tį skaitė, tai kad būktai bezterminowo	Czytali tam, że ponoć bezterminowo.	Ktoś czytał, że ponoć na czas nieokreślony.
40.	[M50] Bet turi būti punktas, kur parašyta, kaip galima nutraukti [...]	Ale powinien być punkt, w którym jest napisane, jak można zerwać [...]	Lecz powinien być punkt, w którym jest napisane, jak można odstąpić od /umowy/. [...]
41.	[M80] Taigi, kap numirsiu, tai... ale gal' galima išrišti toį umova tį, cik užsimokėti tos pabaudos.	To jak umrę, to... ale może można tam rozwiązać tę umowę, tylko zapłacić tam tę karę.	Jeśli umrę, to tak, ale może można zerwać tę umowę, tylko trzeba zapłacić karę.
42.	[M50] Aš kaip žinau, tai yra vieneri metai, dveji metai... o tokiam laikui.	O ile mi wiadomo to jest jeden rok, dwa lata... taki okres.	Na ile się orientuje, to /umowy/ są na rok, dwa lata..., na taki okres.

43.	[M80] Žmona lyg ji tį skaitė. Ji tokia skaicytoja, tai kad ik keturioliktą, tai da trys metai.	Żona zdaje się ona czytała tam. Ona taka tam czytająca, to że jest do czternastego /roku/, to jeszcze trzy lata.	Żona nie należy do lubiących często czytać, ale wyczytała, że do czternastego roku /2014/, to będzie jeszcze trzy lata.
44.	[M50] Gali būt ir trys.	Mogą być i trzy.	Mogą być również trzy.
45.	[M80] Tai palaukit — po sapcyniasdešimc zlotų. Sapcyni — per dešimc, o kap per dzvylika mėnasių tai jau aštuoni šimtai gerai pasdaris.	No to poczekajcie — po siedemdziesiąt złotych. Siedem razy po dziesięć, a jak w ciągu dwunastu miesięcy, to i osiem stów wyjdzie.	Chwileczką — po siedemdziesiąt złotych. Siedem razy po dziesięć, a jeszcze przez dwanaście miesięcy, to dobre osiemset złotych wyniesie.
46.	[M50] Du su puse tūkstančių bus po trijų metų.	Dwa i pół tysiąca będzie po trzech lat.	Dwa i pół tysiąca wyniesie po trzech latach.
47.	[M80] Nu.	Nu.	No.
48.	[M50] Tai gal geriau nutraukti ir užmokėt šešis šimtus?	To może lepiej zerwać i zapłacić sześćset?	To, może lepiej zerwać /umowę/ i zapłacić sześćset /złotych/?
49.	[M80] Tep, užmokėti kiek. Raiks žūrėti o jau..., ale dar už šituos jau raikė mokėti va n(u)o Petrinių, nedovanos. Jau už anteną tai jau buvo šimtas inmokėta...	Tak, zapłacić ileštam. Trzeba będzie popatrzyć, a już... ale za te trzeba będzie już zapłacić, za te od odpustu Św. Piotra, nie podarują. Za antenę to sto już jest wpłacone...	Tak, zapłacić jakąś sumę. Trzeba się zorientować, ale już... za to trzeba będzie zapłacić, za okres od odpustu na św. Piotra — nie darują. Za antenę, to już zostało wpłacone sto /złotych/...
50.	[K46] Ciej visi inšiūlytojai tai labai įkirūs.	Ci wszyscy namawiający są bardzo natrętni.	Wszyscy ci handlarze są bardzo natrętni.

Legenda

- [M80]** — mężczyzna, lat 80, rolnik, wykształcenie podstawowe, zam. w Puńsku.
- [M50]** — mężczyzna, lat 50, wykształcenie wyższe, zam. w centralnej Polsce od blisko 20 lat.
- [K46]** — kobieta, lat 46, wykształcenie średnie licealne, zam. 5 km od Puńska.

W kolumnie 1. — zarejestrowany fragment rozmowy trzech osób gwarą. W kolumnie 2. — tłumaczenie rozmowy na język polski wykonane przez uczennicę drugiej klasy gimnazjum w Puńsku. W kolumnie 3. — tłumaczenie rozmowy na język polski wykonane przez osobę dorosłą (kobietę, lat 50, wykształcenie wyższe).

A2. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Przykład z zasobów Podkorpusu B

Informator: mężczyzna lat 58, rolnik, wykształcenie podstawowe, mieszka w Puńsku, posiada gospodarstwo nieopodal miasteczka, często wyjeżdża do Suwałk. Nagranie z 2008 roku.

Gdzieś za dwie godziny możemy, to trochę może i wcześniej, jeszcze dobrze nie wiemy, bo gospodarz tych Jadźvingów całych v_{rejsie}, tam gdzieś v_{terenie} jeszcze, wróci za parę godzin, a my możemy dojechać takim transportem, taka, tako bananzo, jakiedys¹²²jeżdżili.

[O, fajnie!]

Tylko takim, ot..., czełś v_{busie}, tam gdzieś dziesięć osób, i_{może} starsi ludzie, czy jakieś_{tam} tego..., a_{tam} mamy tako bananze. I tylko to bananzo, bo nikt tu więcej was nie weźmie. Tutej autobus..., możemy wynająć o szkolny autobus, jakby chcieli, a to będzie dodatkowe koszty i wszystko.

[To bonanza, bonanza]

To..., to..., to my..., to teraz... Może tak na prawdę. Chwileczkę! — bo my nie mamy na razie nawet tej bonanzy. V_{bonanzie} jeszcze siano stoi. To tutaj bracie, to tak ot!

[Na sianie! Na sianie!]

To potem zaprzęgniemy, kto koniami, kto bananzo, kto busem i można jech...

[Ale wierzchem?]

Ale to trzeba tak porozumienie tylko, żeby się nie buntować, jak jedziemy, to wszyscy na którąś_{tam} godzinę.

[Jak ktoś nie chce, to może zostać?]

Jak nie chce, to nie chce. No to... Po niewoli to boli. I teraz tak o. Teraz by_{pojechali} tam. Ja busem was by_{podrzucił} tam na miejsce, gdzie wy będziecie spać. Teraz, po trzy możecie spać?

[Mówi Pan o tym, no tak jak nam pani podała, to te pokoje przydzieliłem.]
Mamy dwanaście, cztery trójki.

[No to wiemy.]

Dacie rade? Jedna jest szóstka.

[To jest ustalone. Już jest rozdzielone.] To tam nie będzie problemów, to ja was tam zaraz, o włożym jeszcze tam parę krzeseł, i tam gdzieś po dziesięć osób, parę razy fuk tu zakreńcimy. Wy tam się zakwaterujecie... i potem po^dzyskujemy tam to bananze, możemy zajechać, ogłoⁿdnąć, obejrzeć to osade prusko, i jak by_{wrócili}, to możemy zrobić grila, to_{by}_zapalili tam ognisko, tam za samym zajdziecie tam, by_zrobili grila, a potańcówke, to może później, to by_{był} taki jeszcze ciepły posiłek tam ^z_{grila}, kiełbaska _z_{grila}, tam na ognisku sobie by_{upiekli}. A potem taki by_zorganizowali zimnej zagrychy i_{na}_{sali}. Przyjado tam pograć tak żeby...

[O!!! Super!]

umieli po litewsku i po polsku. I tak poszaleć dzisiaj możecie, bo na przykład jutro już tu nie możemy na sali, bo tam wesoło będzie... pojutrze.

¹²²Jakiedys = jak kiedyś.

[A jutro gdzie można będzie poszaleć?]

A jutro to potem za stavem tam można szaleć, można do rana. To może, jeżeli będzie tak was dla was pasować, i vy bedziecie tak troche..., ja wiem, że vy to na stanoviskach jakiś i dla was słuchać to nie bardzo, ale tu nikt nie chce, żeby tutaj słuchali, tylko żeby coś wyszło, to trzeba tak organizacyjnie, bo inaczej nie zrobimy. To teraz tak o po dziesięć sztuk fuk ja podrzuca tam.

[Reszta to może iść.] Albo iść albo jechać, bo tam nawet zavrócić na drodze tam potem, wasza droga, to nie zavróci. To sobie na spokojno usiądźcie tam... Po dziesięć sztuk ciak-mak.

Informator: mężczyzna lat 60, rolnik, wykształcenie podstawowe, mieszka w Puńsku, kilkakrotnie przebywał w Niemczech.

Nagranie z 2010 roku.

Oni teraz tutaj ucieli jak te, jeżeli ktoś podejdzie tam bliżej, to tam z tamtej strony leżą te końcówka. To oni byli ponad dwa metry wysokości.

Na wierzchu taka poprzeczka. Ta poprzeczka skrzycona taka jeszcze sprężyna. I... tu jak widać o-tam z piętnaście centymetrów, to oni te druty w takich obejmach plastikowych. I to było podłączone pod taką sygnalizację świetlną. Jeżeli ktoś te druty ruszył, czy tam nawet jakiś zajonc czy co, to wystrzelili takie rakietki. Tutaj były postawione takie wieże najwyższych miejscach wieże obserwacyjne. I oni z jednej wieży do drugiej wieży przez lornetki widzieli. Jeżeli tam rakietki wystrzelili, oni widzieli, na którym odcinku, to nie było żadnej szansy, że przejdzie, jeżeli ktoś przeszedł i przez te druty, bo tam może gdzieś przerwane czy co, to tam za piętnaście minut to już mieli ten jego złapanego.

[Ale to w tę stronę chcieli uciekać, jeżeli już?]

Jeżeli już, to w tę stronę, ale tak było, że się napił, czy co, to wziął zabłądził człowiek i poszedł - takim tu sposobem, bo tak to nikt nie szedł, bo tu jeżeli złapali, to przywieźli przez Białystok. Tam od razu był sondorażny¹²³, tak jak nazywali. Tam od razu osłdzili. Jaki pierwszy raz, to dostał w zawieszeniu i dużo kary, bo tutaj przeszli takie to po pięć tysięcy dostali kary na trzy lata, rok na trzy lata w zawieszeniu. Jeżeli drugi raz by złapali, to trzy lata odwieszają i siedzi jak Pan Bóg. I tu nikt nie próbował, nikt ci nie szedł, tylko tak było, że jeżeli zabłądził kiedyś, to wziął przeszedł, to tag¹²⁴, tag mówili, że najwyżej do dziesięciu-piętnastu minut, i już mieli go tam. To tak była trzymana ta granica, zawsze mówili, że „O tu dla was to dobrze, bo przy granicy, to tam przemyt”. Takiego słowa jak przemyt tu nikt nie wiedział, i tutaj nie było w ogóle myśli, żeby coś tam ktoś... Ciekawie było zobaczyć, co się tam dzieje za tamtą stronę, bo tam wszędzie kołchozy byli, u nas jeszcze w tych czasach ciogników nie było, a tu burczały te takie... detami oni pracowali, takie dety na gosienicach, to tu burczało za tymi krzakami i nie można było zobaczyć. Nie wiadomo, co się tam dzieje.

¹²³Sondorażny = sąd doraźny.

¹²⁴Tag = tak.

A3. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Przykład z zasobów Podkorpusu C

Wersja litewskojęzyczna	Wersja polskojęzyczna
Seniausį žmogaus gyvenimo pėdsakai šiame krašte siekia 10.000 metų prieš m.e. (paleolito saulėlydį). Aptikta juos Valinčiuose, Ožkiniuose, Vaiponioje ir Šlynakiemyje. Ankstyvaisiais viduramžiais šios žemės sudaro Jotvos dalį. Jotvingių pėdsakus rodo gyvenviečių tipai (atviros gyvenvietės) ir piliakalniai. Įdomiausias yra 9 km nuo Punsko į šiaurę nutolęs Eglinės piliakalnis. Jotvingius XIII a. pradžioje nukariavo kryžiuočiai. Tačiau šio krašto nepajėgta intensyviai apgyvendinti, todėl iki XV a. čia ošė miškai. Tik XV a. pradžioje pradėta naujai šiame krašte kurtis. Naujieji krašto šeiminkai buvo lietuviai, kilę nuo Merkinės ir Purnios. Jie čia tyvuliuojantį ežerą ir pavadinę Punia, nuo kurio ir gyvenvietė gavo vardą. Girinkas Stanislovas Zalivskis 1597 metais pastatė Punske bažnyčią, ir čia buvo įsteigta parapija. Sekmadeniais ir švenčių dienomis Punske vykdavo turgūs. 1597 metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija išleido Žygimanto III dokumentą, kuriame, tarp kita ko, sakoma, kad Punsko parapijos klebonu gali būti skirtas „ne tiksliai lietuvius, bet ir lietuvių kalbą mokantis“. Nėra išlikusių tikslų žinių, kada Punkskas gavo miesto teises. Spėjama, kad tai įvyko tarp 1597 ir 1606 metų, nes jau 1606 metų dokumentai kalba apie Punsko miestelėnus, o 1612 metais Punkskas vadinamas miestu.	Najstarsze ślady bytności człowieka na ziemi puńskiej sięgają 10 000 lat p.n.e. (schyłek paleolitu). Odnaleziono je w miejscowościach Wołyńce, Oszkinie, Wojponie i Szlinokiemie. We wczesnym średniowieczu ziemie te stanowiły część Jaćwieży. Na ślady jaćwieckie wskazuje typ osadnictwa (osady otwarte) i góry zamkowe. Najciekawsza góra zamkowa znajduje się w miejscowości Jegliniec, oddalonej o 9 km od Puńska na północ. Jaćwingów na początku XIII w. podbili Krzyżacy, ale ich ziem nie byli w stanie zaludnić, dlatego też do XV w. porastała je puszcza. Dopiero na początku XV w. pojawiają się tu nowi osadnicy. Nowymi gospodarzami ziemi puńskiej stali się Litwini wywodzący się znad Merecza i Puni. To oni miejscowe jezioro nazwali Punia, od którego później nazwę przejęła także osada. Leśniczy Stanisław Zaliwski w r. 1597 wzniósł w Puńsku kościół, erygowano tu również nową parafię. W niedziele i święta odbywały się targi. W r. 1597 w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego sporządzono dokument Zygmunta III, w którym m.in. zaznaczono, że na proboszcza parafii Puńsk może być powołany „nie tylko Litwin, ale i język litewski znający”. Nie wiadomo dokładnie, kiedy Puńsk otrzymał prawa miejskie. Przypuszcza się, że nastąpiło to między rokiem 1597 a 1606, ponieważ w dokumentach z 1606 r. wspomina się już o mieszczanach puńskich, a w 1612 r. Puńsk jest nazywany miastem.

Trūksta tikslių žinių apie šios vietovės raidą. Iš įvairių istorinių nuotrupų surandame, kad 1700 metais Punkskas turėjo ligoninę ir mokyklą. Tačiau ši vietovė, nutolusi nuo didesnių ekonominių centrų ir esanti nuošaliau nuo svarbesnių kelių, neišaugo į didesnį miestą. Antai 1795 metais čia gyveno 583, o 1827-aisiais — 748 žmonės. Todėl 1852-aisiais Punkskas prarado miesto teises.

Punsko parapijoje 1781 metais gyveno 8849 žmonės, o po šimto metų — 12000. Atskyrus nuo Punksko parapijos aplenkėjusius jos pakraščius ir įsteigus jiems atskiras parapijas Smalėnuose ir Beceiluose 1910 metais joje liko 74 kaimai su 7044 parapijiečiais.

Svarbų vaidmenį šio krašto istorijoje vaidino Seivų dvaras, kuriame Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikais buvo Seivų ir Vižainio seniūnijos. Šis kraštas nuo XV amžiaus iki 1795 metų priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. Po Pirmojo pasaulinio karo lietuvių gyvenamos Punksko apylinkės gyventojai pareiškė norą priklausyti atsikūrusiai nepriklausomai Lietuvos valstybei. Šio krašto pasiuntiniu Vilniaus konferencijoje 1917 metais buvo Punksko kapinėse palaidotas kun. dekanas Motiejus Simonaitis. Pirmasis Punksko valsčiaus viršaitis buvo Petras Pacenka.

Nuo 1920 metų Punkskas ir jo apylinkės yra Lenkijos valstybėje. Prieš Antrąjį pasaulinį karą veikė čia lietuvių savi-veikla, dirbo Šv. Kazimiero draugijos skyriai. Tarpukario metais Punkske veikė lietuvių kooperatyvas „Talka“, bet žymioji prekybos dalis ir verslas buvo žydų rankose. Žydai sudarė miestelio gyventojų daugumą. Antrojo pasaulinio karo audros išblaškė Punksko

Brak jest dokładnych danych o historii osady. Z różnych szcztątkowo zachowanych źródeł wiadomo jedynie, że w r. 1700 w Puńsku był szpital i szkoła. Jednak miejscowość ta, oddalona od większych ośrodków ekonomicznych, położona z dala od ważniejszych dróg nigdy nie rozwinęła się w większy ośrodek miejski. W 1795 r. Puńsk liczył 583, a w 1827 r. - 748 mieszkańców. Prawa miejskie utracił w 1852 r.

Parafię Puńsk w 1781 r. zamieszkiwało 8849 osób, a w sto lat później - 12 000. W r. 1910 - po utworzeniu nowych parafii w Smolanach i Becejlach i przyłączeniu do nich części spolonizowanych wsi z obrzeży parafii Puńsk - pozostały w niej 74 wsie z 7044 parafianami.

Duże znaczenie dla rozwoju historii tych ziem miał dwór sejwejski. W czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego Sejwy były centrum starostwa sejwejskiego i wiżajnskiego. Ziemia puńska od w. XV do 1795 r. należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po I wojnie światowej Litwini puńscy opowiedzieli się za przynależnością tych ziem do odrodzonego i niezależnego państwa litewskiego. Posłem mieszkańców ziemi puńskiej na konferencję wileńską w r. 1917 był ks. dziekan Motiejus Simonaitis, którego szczątki spoczywają na puńskim cmentarzu. Pierwszym wójtem gminy Puńsk był Petras Pacenka.

Od r. 1920 Puńsk i jego okolice wchodziły w skład państwa polskiego. Przed II wojną światową istniała tu działalność amatorska, funkcjonowały oddziały Towarzystwa im. św. Kazimierza. W okresie międzywojennym w Puńsku działała spółdzielnia litewska „Talka”, ale większość handlu była skupiona w rękach Żydów. Żydzi stanowili także większość mieszkańców

žydus. Šiandien juos čia buvus rodo netoli Punsko esančios kapinės. Punsko krašte gyveno taip pat ir vokiečių. Jų kapinės išlikusios Punske ir Paliūnų kaime.	Puńska, jednak w wyniku działań wojennych II wojny światowej zostali oni rozproszeni. O ich bytności świadczy znajdujący się w pobliżu Puńska cmentarz żydowski. Puńsk i okolice zamieszkiwali także Niemcy. Ich cmentarze zachowały się w Puńsku i we wsi Poluńce.
Metadane:	
http://punksas.pl/pkv2-pl.htm (12-01-2011)	http://punksas.pl/?page_id=18 (12-01-2011)

A4. Eksperymentalny Korpus Litewskiej Gwary Puńskiej w Polsce. Podkorpus C. Rezultat zrównoleglenia tekstów

```
<?xml version="1.0" encoding="UTF-8" ?>
<tmx version="1.4">
<header adminlang="Lithuanian" creationdate="20090416T140039Z" creationtool="Text
Align"
creationtoolversion="1.0.0.0" datatype="PlainText" segtype="sentence" srclang="Lithuan
ian" o-tmf="TextAlign TMX"></header>
<body>
<tu tuid="0000000001">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Seniausi žmogaus gyvenimo pėdsakai šiam kraštui siekia 10.000 metų prieš m. e.
(paleolito saulėlydį).</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Najstarsze ślady bytności człowieka na ziemi puńskiej sięgają 10 000 lat p.n.e.
(schyłek paleolitu).</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000002">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Aptikta juos Valinčiuose, Ožkiniuose, Vaiponioje ir Šlynakiemyje.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Odnaleziono je w miejscowościach Wołyńce, Oszkinie, Wojponie i Szlinokiemie.
</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000003">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Ankstyvaisiais viduramžiais šios žemės sudaro Jotvos dalį.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>We wczesnym średniowieczu ziemie te stanowiły część Jaćwieży.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000004">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Jotvingių pėdsakus rodo gyvenviečių tipai (atviros gyvenvietės) ir piliakalniai.
</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Na ślady jaćwieckie wskazuje typ osadnictwa (osady otwarte) i góry zamkowe.
</seg>
</tuv>
```

</tu>
 <tu tuid="0000000005">
 <tuv xml:lang="Lithuanian">
 <seg>Įdomiausias yra 9 km nuo Punsko į šiaurę nutolęs Eglinės piliakalnis.</seg>
 </tuv>
 <tuv xml:lang="Polish">
 <seg>Najciekawsza góra zamkowa znajduje się w miejscowości Jegliniec, oddalonej o 9 km od Puńska na północ.</seg>
 </tuv>
 </tu>
 <tu tuid="0000000006">
 <tuv xml:lang="Lithuanian">
 <seg>Jotvingius XIII a. pradžioje nukariavo kryžiuočiai. Tačiau šio krašto nepajėgta intensyviai apgyvendinti, todėl iki XV a. čia ošė miškai.</seg>
 </tuv>
 <tuv xml:lang="Polish">
 <seg>Jaćwingów na początku XIII w. podbili Krzyżacy, ale ich ziem nie byli w stanie zaludnić, dlatego też do XV w. porastała je puszcza.</seg>
 </tuv>
 </tu>
 <tu tuid="0000000007">
 <tuv xml:lang="Lithuanian">
 <seg>Tik XV a. pradžioje pradėta naujai šiame krašte kurtis.</seg>
 </tuv>
 <tuv xml:lang="Polish">
 <seg>Dopiero na początku XV w. pojawiają się tu nowi osadnicy.</seg>
 </tuv>
 </tu>
 <tu tuid="0000000008">
 <tuv xml:lang="Lithuanian">
 <seg>Naujieji krašto šeiminkai buvo lietuviai, kilę nuo Merkinės ir Punios.</seg>
 </tuv>
 <tuv xml:lang="Polish">
 <seg>Nowymi gospodarzami ziemi puńskiej stali się Litwini wywodzący się znad Merecza i Puni.</seg>
 </tuv>
 </tu>
 <tu tuid="0000000009">
 <tuv xml:lang="Lithuanian">
 <seg>Jie čia tyvuliuojantį ežerą ir pavadino Punia, nuo kurio ir gyvenvietė gavo vardą.</seg>
 </tuv>
 <tuv xml:lang="Polish">
 <seg>To oni miejscowe jezioro nazwali Punia, od którego później nazwę przejęła także osada.</seg>
 </tuv>

</tu>
<tu tuid="0000000010">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Girininkas Stanislovas Zalivskis 1597 metais pastatė Punske bažnyčią, ir čia buvo įsteigta parapija.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Leśniczy Stanisław Zaliwski w r. 1597 wznosił w Puńsku kościół, erygowano tu również nową parafię.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000011">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Sekmadieniais ir švenčių dienomis Punske vykdavo turgūs.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>W niedziele i święta odbywały się targi.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000012">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>1597 metais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija išleido Žygimanto III dokumentą, kuriame, tarp kita ko, sakoma, kad Punsko parapijos klebonu gali būti skirtas "ne tiktai lietuvis, bet ir lietuvių kalbą mokantis".</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>W r. 1597 w kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego sporządzono dokument Zygmunta III, w którym m. in. zaznaczono, że na proboszcza parafii Puńsk może być powołany nie tylko Litwin, ale i język litewski znający.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000013">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Nėra išlikusių tikslų žinių, kada Punkskas gavo miesto teises.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Nie wiadomo dokładnie, kiedy Puńsk otrzymał prawa miejskie.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000014">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Spėjama, kad tai įvyko tarp 1597 ir 1606 metų, nes jau 1606 metų dokumentai kalba apie Punsko miestelėnus, o 1612 metais Punkskas vadinamas miestu.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Przypuszcza się, że nastąpiło to między rokiem 1597 a 1606, ponieważ w doku

mentach z 1606 r. wspomina się już o mieszczanach puńskich, a w 1612 r. Puńsk jest nazywany miastem.</seg>

</tuv>

</tu>

<tu tuid="0000000015">

<tuv xml:lang="Lithuanian">

<seg>Trūksta tikslų žinių apie šios vietovės raidą.</seg>

</tuv>

<tuv xml:lang="Polish">

<seg>Brak jest dokładnych danych o historii osady.</seg>

</tuv>

</tu>

<tu tuid="0000000016">

<tuv xml:lang="Lithuanian">

<seg>Iš įvairių istorinių nuotrupų surandame, kad 1700 metais Punkskas turėjo ligoninę ir mokyklą.</seg>

</tuv>

<tuv xml:lang="Polish">

<seg>Z różnych szczątkowo zachowanych źródeł wiadomo jedynie, że w r. 1700 w Puńsku był szpital i szkoła.</seg>

</tuv>

</tu>

<tu tuid="0000000017">

<tuv xml:lang="Lithuanian">

<seg>Tačiau ši vietovė, nutolusi nuo didesnių ekonominių centrų ir esanti nuošaliau nuo svarbesnių kelių, neišaugo į didesnę miestą.</seg>

</tuv>

<tuv xml:lang="Polish">

<seg>Jednak miejscowość ta, oddalona od większych ośrodków ekonomicznych, położona z dala od ważniejszych dróg nigdy nie rozwinęła się w większy ośrodek miejski.</seg>

</tuv>

</tu>

<tu tuid="0000000018">

<tuv xml:lang="Lithuanian">

<seg>Antai 1795 metais čia gyveno 583, o 1827-aisiais - 748 žmonės.</seg>

</tuv>

<tuv xml:lang="Polish">

<seg>W 1795 r. Puńsk liczył 583, a w 1827 r. - 748 mieszkańców.</seg>

</tuv>

</tu>

<tu tuid="0000000019">

<tuv xml:lang="Lithuanian">

<seg>Todėl 1852-aisiais Punkskas prarado miesto teises.</seg>

</tuv>

<tuv xml:lang="Polish">

<seg>Prawa miejskie utracił w 1852 r.</seg>

</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000020">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Punsko parapijoje 1781 metais gyveno 8849 žmonės, o po šimto metų - 12000.
</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Parafię Puńsk w 1781 r. zamieszkiwało 8849 osób, a w sto lat później - 12000.
</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000021">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Atskyrus nuo Punsko parapijos aplenkėjusius jos pakraščius ir įsteigus jiems atskiras parapijas Smalėnuose ir Beceiluose 1910 metais joje liko 74 kaimai su 7044 parapijiečiais.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>W r. 1910 - po utworzeniu nowych parafii w Smolanach i Becejlach i przyłączeniu do nich części spolonizowanych wsi z obrzeży parafii Puńsk - pozostały w niej 74 wsie z 7044 parafianami.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000022">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Svarbų vaidmenį šio krašto istorijoje vaidino Seivų dvaras, kuriame Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikais buvo Seivų ir Vižainio seniūnijos.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Duże znaczenie dla rozwoju historii tych ziem miał dwór sejwejski. W czasach Wielkiego Księstwa Litewskiego Sejwy były centrum starostwa sejwejskiego i wiżajnskiego.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000023">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Šis kraštas nuo XV amžiaus iki 1795 metų priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Ziemia puńska od w. XV do 1795 r. należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego.
</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000024">

<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Po Pirmojo pasaulinio karo lietuvių gyvenamos Punsko apylinkės gyventojai pareiškė norą priklausyti atsikūrusiai nepriklausomai Lietuvos valstybei.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Po I wojnie światowej Litwini puńscy opowiedzieli się za przynależnością tych ziem do odrodzonego i niezależnego państwa litewskiego.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000025">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Šio krašto pasiuntiniu Vilniaus konferencijoje 1917 metais buvo Punsko kapinėse palaidotas kun. dekanas Motiejus Simonaitis.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Posłem mieszkańców ziemi puńskiej na konferencję wileńską w r. 1917 był ks. dziekan Motiejus Simonaitis, którego szczątki spoczywają na puńskim cmentarzu.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000026">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Pirmasis Punsko valsčiaus viršaitis buvo Petras Pacenka.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Pierwszym wójtem gminy Puńsk był Petras Pacenka.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000027">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Nuo 1920 metų Punkskas ir jo apylinkės yra Lenkijos valstybėje.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Od r. 1920 Puńsk i jego okolice wchodzi w skład państwa polskiego.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000028">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Prieš Antrąją pasaulinį karą veikė čia lietuvių saviveikla, dirbo Šv.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Przed II wojną światową istniała tu działalność amatorska, funkcjonowały oddziały Towarzystwa im.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000029">
<tuv xml:lang="Lithuanian">

<seg>Kazimiero draugijos skyriai.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>św.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000030">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Tarpukario metais Punske veikė lietuvių kooperatyvas "Talka", bet žymioji preky
bos dalis ir verslas buvo žydų rankose.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Kazimierza.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000031">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Žydai sudarė miestelio gyventojų daugumą.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>W okresie międzywojennym w Puńsku działała spółdzielnia litewska "Talka", ale
większość handlu była skupiona w rękach Żydów.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000032">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Antrojo pasaulinio karo audros išblaškė Punsko žydus.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>Żydzi stanowili także większość mieszkańców Puńska, jednak w wyniku działań wo-
jennych II wojny światowej zostali oni rozproszeni.</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000033">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Šiandien juos čia buvus rodo netoli Punsko esančios kapinės.</seg>
</tuv>
<tuv xml:lang="Polish">
<seg>O ich bytności świadczy znajdujący się w pobliżu Puńska cmentarz żydowski.
</seg>
</tuv>
</tu>
<tu tuid="0000000034">
<tuv xml:lang="Lithuanian">
<seg>Punsko krašte gyveno taip pat ir vokiečių.</seg>
</tuv>

```
<tuv xml:lang="Polish">  
<seg>Puńsk i okolice zamieszkiwali także Niemcy.</seg>  
</tuv>  
</tu>  
</body>  
</tmx>
```

A5. Eksperymentalny Korpus Polsko-Litewski. Podkorpus równoległy. Wykaz tekstów beletrystycznych

Tłumaczenia z języka polskiego na litewski

Białołęcka , Ewa, <i>Tkacz iluzji</i>	Białołęcka , Ewa, <i>Iliuzijų audėjas</i>
Bieńkowski , Dawid, <i>Nic</i>	Bieńkowski , Dawid, <i>Nieko</i>
Chmielewska , Joanna, <i>Krokodyl z kraju Karoliny</i>	Chmielewska , Joanna, <i>Krokodilas iš Šarlotės šalies</i>
Chmielewska , Joanna, <i>Studnie przodków</i>	Chmielewska , Joanna, <i>Protėvių šuliniai</i>
Gombrowicz , Witold, <i>Ferdydurka</i>	Gombrowicz , Witold, <i>Ferdydurkė</i>
Gombrowicz , Witold, <i>Pornografia</i>	Gombrowicz , Witold, <i>Pornografija</i>
Hen , Józef, <i>Mój przyjaciel król</i>	Hen , Józef, <i>Mano draugas karalius</i>
Kapuściński , Ryszard, <i>Chrystus z kabinem na ramieniu</i>	Kapuściński , Ryszard, <i>Kristus su automatu ant peties</i>
Karpowicz , Ignacy, <i>Gesty</i>	Karpowicz , Ignacy, <i>Gestai</i>
Krajewski , Marek, <i>Koniec świata w Breslau</i>	Krajewski , Marek, <i>Pasaulio pabaigo Breslau</i>
Lem , Stanisław, <i>Eden</i>	Lemas , Stanislavas, <i>Edenas</i>
Lem , Stanisław, <i>Solaris</i>	Lemas , Stanislavas, <i>Soliaris</i>
Miłosz , Czesław, <i>Szukanie ojczyzny</i>	Miłosz , Czesław, <i>Tėvynės ieškojimas</i>
Pilch , Jerzy, <i>Inne rozkosze</i>	Pilch , Jerzy, <i>Kiti malonumai</i>
Sapkowski , Andrzej, <i>Miecz przeznaczenia</i>	Sapkowski , Andrzej, <i>Likimo kalavijai</i>
Saramonowicz , Małgorzata, <i>Siostra</i>	Saramonowicz , Małgorzata, <i>Sesė</i>
Tulli , Magdalena, <i>Mur w naszych sercach</i>	Tulli , Magdalena, <i>Siena mūsų širdyse</i>

Tłumaczenia z języka litewskiego na polski

Baltušis , Juozas, <i>Gieda gaideliai</i>	Baltušis , Juozas, <i>Pieją koguty</i>
Baltušis , Juozas, <i>Parduotos vasaros</i>	Baltušis , Juozas, <i>Sprzedane lata</i>
Baltušis , Juozas, <i>Sakmė apie Juzą</i>	Baltušis , Juozas, <i>Saga o Juzasie</i>
Bubnys , Vytautas, <i>Kwitnie żyto nie zasiane</i>	Bubnys , Vytautas, <i>Nesėty rugių žydėjimas</i>
Černiauskas , Rymantas, <i>Daitono tai-kos sutartis</i>	Černiauskas , Rymantas, <i>Układ Daytonński</i>

Černiauskas, Rymantas, *Degtukų dėžutė*

Černiauskas, Rymantas, *Duobė*

Černiauskas, Rymantas, *Durpynas*

Černiauskas, Rymantas, *Pakvaišę mokytojai*

Černiauskas, Rymantas, *Rytas Beirute*

Cvirka, Petras, *Žemė maitintoja*

Kepenienė, Nijolė, *Hiacintas*

Kepenienė, Nijolė, *Prudencija*

Kuklys, Algis, *Debesų stebėjimas*

Kuklys, Algis, *Diena be citrinų*

Kuklys, Algis, *Miesto laikrodis*

Kuklys, Algis, *Puota*

Petkevičius, Vytautas, *Apie duoną, meilę ir šautuvą*

Šikšnelis, Juozas, *Akmenys*

Šikšnelis, Juozas, *Kaip tapti žvaigžde*

Šikšnelis, Juozas, *Kelias. Z cyklu Vasara su klasiku*

Šikšnelis, Juozas, *Kryžiau žalio medžio, vybrane fragmenty*

Šikšnelis, Juozas, *Lavono kelionė, fragment повісці Іvykių horizontas*

Šikšnelis, Juozas, *Procesija. Z cyklu Būsenos*

Šikšnelis, Juozas, *Raistas. Z cyklu Kelionė su klasiku*

Šikšnelis, Juozas, *Stadionas*

Šikšnelis, Juozas, *Turėti ir neturėti*

Sirijos Gira, Vytautas, *Raudonmedžio rojus*

Untulis, Edmundas, *Pabėgusi saulė*

Untulis, Edmundas, *Pieno dulkės*

Vienuolis, Antanas, *Inteligentų palata*

Venclova, Antanas, *Gimimo diena*

Žagrakalytė, Agnė, *Mano 1989-iejai*

Černiauskas, Rymantas, *Pudėtko zapalek*

Černiauskas, Rymantas, *Dół*

Černiauskas, Rymantas, *Torfowisko*

Černiauskas, Rymantas, *Zwariowani nauczyciele*

Černiauskas, Rymantas, *Poranek w Bejrucie*

Cvirka, Petras, *Ziemia żywicielka*

Kepenienė, Nijolė, *Hiacynt*

Kepenienė, Nijolė, *Prudencja*

Kuklys, Algis, *Obserwator chmur*

Kuklys, Algis, *Dzień bez cytryny*

Kuklys, Algis, *Zegar miejski*

Kuklys, Algis, *Uczta*

Petkevičius, Vytautas, *O chlebie, miłości i broni*

Šikšnelis, Juozas, *Kamienie*

Šikšnelis, Juozas, *Jak zostać gwiazdą*

Šikšnelis, Juozas, *Droga*

Šikšnelis, Juozas, *Krzyżu z drzewa zielonego*

Šikšnelis, Juozas, *Podróż trupa*

Šikšnelis, Juozas, *Procesja*

Šikšnelis, Juozas, *Bagnisko*

Šikšnelis, Juozas, *Stadion*

Šikšnelis, Juozas, *Mieć i nie mieć*

Sirijos Gira, Vytautas, *Mahoniowy raj*

Untulis, Edmundas, *Słońce, które uciekło*

Untulis, Edmundas, *Mleczny pył*

Vienuolis, Antanas, *Pawilon inteligentów*

Venclova, Antanas, *Dzień narodzin*

Žagrakalytė, Agnė, *Mój rok 1989*

Tłumaczenia z języków trzecich

Abe , Kobo, <i>Kobieta z wydm</i>	Abe , Kobo, <i>Moteris Smėlynuose</i>
Bach , Richard, <i>Iluzje, czyli człowiek, który nie chciał być mesjaszem</i>	Bach , Richard, <i>Iluzijos</i>
Bach , Richard, <i>Mewa</i>	Bach , Richard, <i>Džonatanas Livingstonas Žuvėdra</i>
Brown , Dan, <i>Anioły i Demony</i>	Brown , Dan, <i>Angelai ir demonai</i>
Brown , Dan, <i>Kod Leonarda da Vinci</i>	Brown , Dan, <i>Brown Dan, Da Vinčio kodas</i>
Bułhakow , Michaił, <i>Mistrz i Małgorzata</i>	Bulgakovas , Michailas, <i>Meistras ir Margarita</i>
Camus , Albert, <i>Mit Syzyfa</i>	Camus , Albert, <i>Sizifo mitas</i>
Coelho , Paulo, <i>Zahir</i>	Coelho , Paulo, <i>Ahiras</i>
Coelho , Paulo, <i>Alchemik</i>	Coelho , Paulo, <i>Alchemikas</i>
Gray , John, <i>Mężczyźni są z Marsa a kobiety z Wenus</i>	Gray , John, <i>Vyrai kilę iš Marso, moterys — iš Veneros</i>
Milne , Alan Alexander, <i>Chatka Puchatka</i>	Milnas , Alan Alexander, <i>Trobelė pūkuotynėje</i>
Milne , Alan Alexander, <i>Kubuś Puchatek</i>	Milnas , Alan Alexander, <i>Mikė pūkuotukas</i>
Sagan , Françoise, <i>Witaj smutku</i>	Sagan , Françoise, <i>Sveikas, liūdesy</i>
de Saint-Exupery , Antoine, <i>Mały księżę</i>	de Sent-Egziuperi , Antuanas, <i>Mažasis princas</i>
Tolkien , John Ronald Reuel, <i>Władca Pierścieni</i>	Tolkinas , Džonas Ronaldas Reuelis, <i>Žiedų valdovas</i>

A6. Eksperymentalny Korpus Polsko-Litewski. Podkorpus porównawczy. Tłumaczenie tekstu litewskiego na język polski

Lp.	Tekst źródłowy w języku litewskim	Tłumaczenie na język polski
1.	http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/lietuviskuose-rajonuose-lenkijoje-ispuoliai-pries-lietuviskus-uzrasus.d?id=48815533 (22-08-2011)	
2.	Lietuviškuose rajonuose Lenkijoje — išpuoliai prieš lietuviškus užrašus (atnaujinta 14.43)	W Polsce na terenach zamieszkałych przez Litwinów — ekscesy przeciwko litewskim nazwom miejscowości (uaktualniono o 14.43)
3.	BNS, atnaujinta 14.43 2011 rugpjūčio 22 d. 12:04	BNS (Baltic News Service), uaktualniono 14.43 22 sierpnia 2011, 12:04
4.	Lenkijos Punsko savivaldybėje, kur gausu lietuvių gyventojų, pirmadienio naktį raudonos ir baltos spalvos dažais užtepti lietuviški miestelių ir kaimų pavadinimai, išpaišyti lenkų nacionalistų organizacijos ženklai, pranešė miestelio vadovas. Lenkijoje gyvenantys lietuviai taip pat pasipiktino sprendimu nutraukti lietuviškų laidų transliacijas Balstogės televizijoje.	W Polsce w gminie Puńsk licznie zamieszkałej przez Litwinów, w poniedziałek w nocy czerwoną i białą farbą zostały zamalowane litewskie nazwy miejscowości oraz namalowane symbole polskiej organizacji nacjonalistycznej — poinformował wójt miasteczka. Litwini mieszkający w Polsce również są oburzeni decyzją o zaprzestaniu transmisji litewskich audycji przez TV Białystok.
5.	„Širynt pastebėjome, kad bent 12 vietovių lietuviški užrašai užtepti raudona ir balta spalvomis ir nupieštas ženklas — pakelta ranka su kalaviju“, — BNS sakė miestelio viršaitis Vytautas Liškauskas. Nuniokotas ir Punske esantis paminklas, skirtas pirmojo lietuviško vaidinimo šimtmečiui. Ant jo esantis užrašas taip pat užpaišytas balta ir raudona spalvomis, parašytas žodis „Falanga“. Taip vadinosi anksčiau veikusi radikali dešinioji lenkų nacionalistinė organizacija. Kalaviją laikanti ranka — šios organizacijos simbolis.	„Dzisiaj rano zauważyliśmy, że przynajmniej 12 tablic z litewskimi nazwami miejscowości zostało zamazanych czerwoną i białą farbą oraz narysowany znak — podniesiona ręka z mieczem” — relacjonował BNS wójt gminy Witold Liszkowski. Zdewastowany został również w Puńsku pomnik upamiętniający setną rocznicę wystawienia pierwszego spektaklu litewskiego. Znajdujący się na pomniku napis również został zamalowany czerwoną i białą farbą oraz napisany wyraz „Falanga”. Taką nazwę nosiła wcześniej działająca polska radykalna organizacja nacjonalistyczna. Ręka trzymająca miecz — to symbol tej organizacji.

	„Čia buvo suplanuota, organizuota akcija. Pavienių vandalizmų atveju būta ir anksčiau, bet čia organizuoti veiksmai — važiuota po savivaldybę ir dažyta“, — kalbėjo V.Liškauskas. Apie incidentus bendruomenė pranešė policijai. Remiantis Lenkijos tautinių mažumų įstatymu, Punsko savivaldybėje 2009 metais pakabinti ženklai, kuriuose miestelių pavadinimai parašyti ir lenkiškai, ir lietuviškai.	„To byla zaplanowana akcja. Pojedyncze przypadki wandalizmu bywały i wcześniej, ale tym razem to była działalność mająca charakter zorganizowany — jechali po terenie samorządu i malowali” — mówił W.Liszkowski. O zaistniałych incydentach społeczność powiadomiła policję. Zgodnie z Polską Ustawą o Mniejszościach Narodowych, w 2009 roku na terenie samorządu gminy Puńsk zostały powieszone tablice, na których nazwy miejscowości zostały zapisane po polsku i po litewsku.
6	Konsulas: išpuolius tiria kriminalistai, vietos valdžia apgailestauja	Konsul: śledztwo w sprawie zniszczeń prowadzi Oddział Policji Kryminalnej, władza miejscowa ubolewa z powodu incydentów
	Kriminalistai ėmėsi tirti antilietuviškus išpuolius Lenkijos pasienio rajonuose, o vietos valdžia pareiškė apgailestaujanti dėl lietuviškų užrašų nuniokojimų, pirmadienį sakė Lietuvos konsulas Seinuose Liudvikas Milašius. Diplomatas teigė su policijos ir valdžios atstovais jau aptaręs incidentus, kai Punsko valsčiuje buvo užteplioti lietuviški miestelių pavadinimų užrašai ir nuniokotas paminklas, skirtas lietuvių teatro 100-osioms metinėms, taip pat palikti radikalios nacionalistinės organizacijos ženklai. „Kriminalistai važinėja po kaimus, apklausinėja žmones, aiškinasi, kas tai padarė“, — BNS sakė L.Milašius. Pasak konsulo, Seinų apskrities, kurioje yra Punsko valsčius, viršininkas Ryszardas Grzybowskiisžadėjo spausti policiją, kad ši kuo greičiau atliktų tyrimą.	Oddział Policji Kryminalnej bada antylitewskie występkizaiistniałe na pograniczu, zaś miejscowa władza wyraziła ubolewanie z powodu zniszczenia napisów w języku litewskim — podał w poniedziałek Konsul Litwy w Sejnach Liudvikas Milašius. Dyplomata mówił, iż z policją i przedstawicielami władz omówił zaistniałe incydenty — zamalowanie litewskich nazw miejscowości w gminie Puńsk, zniszczenie pomnika upamiętniającego 100-lecie teatru litewskiego oraz pozostawienie przez radykalną organizację nacjonalistyczną narysowanych symboli. „Kryminalni jeżdżą po wsiach, prowadzą rozmowy z ludźmi w celu wykrycia sprawców zdarzeń” — relacjonował BNS L.Milašius. Zdaniem konsula, starosta powiatu sejneńskiego, w którym leży gmina Puńsk, Ryszard Grzybowski obiecał naciskać policję, aby jak najszybciej przeprowadziła dochodzenie.

„Apskrities viršininkas yra už bendradarbiavimą. Vietos valdžia nuoširdžiai išgyvena, kad tai įvyko“, — sakė L.Milašius.

Punsko valsčiuje pirmadienio naktį raudonos ir baltos spalvos dažais užtepta 12 lietuviškų miestelių ir kaimų pavadinimų, išpaišyti lenkų nacionalistų organizacijos ženklai.

Nuniokotas ir Punske esantis paminklas, skirtas pirmojo lietuviško vaidinimo šimtmečiui. Ant jo esantis užrašas taip pat užpaišytas balta ir raudona spalvomis, parašytas žodis „Falanga“. Taip vadinosi anksčiau veikusi radikali dešinioji lenkų nacionalistinė organizacija. Kalaviją laikanti ranka — šios organizacijos simbolis.

Organizacija oficialiai uždaryta 1939 metais, bet interneto svetainėje falanga.booo.pl skelbiama apie dabartinę veiklą.

Lietuvos ambasados Lenkijoje interneto svetainėje rašoma, kad Lenkijoje šiuo metu yra apie 15 tūkst. lietuvių kilmės gyventojų. Netoli Lietuvos sienos esančioje Punske savivaldybėje lietuviai sudaro apie 80 proc. gyventojų.

„Starosta powiatu jest za współpracą. Miejskowa władza ubolewa nad tym, co się stało“ — mówił L.Milašius.

W poniedziałek w nocy czerwona i białą farbą w gminie Puńsk zostało zamalowanych 12 napisów w języku litewskim nazw miejscowości, narysowane symbole polskiej organizacji nacjonalistycznej.

Zdewastowany został również w Puńsku pomnik upamiętniający setną rocznicę wystawienia pierwszego spektaklu litewskiego. Znajdujący się na pomniku napis również został zamalowany czerwoną i białą farbą oraz napisany wyraz „Falanga”. Taką nazwę nosiła wcześniej działająca polska radykalna organizacja nacjonalistyczna. Ręka trzymająca miecz — to symbol tej organizacji.

Organizacja oficjalnie rozwiązana została w 1939 roku, ale na stronach internetowych falanga.booo.pl mówi się o jej aktualnej działalności.

Na stronach internetowych Ambasady Litwy w Polsce jest podane, że w Polsce obecnie mieszka około 15 000 osób pochodzenia litewskiego. Niedaleko granicy Litwy w gminie Puńsk Litwini stanowią około 80% mieszkańców.

7

Piktinasi sprendimu panaikinti lietuviškas laidas

Lenkijoje gyvenantys lietuviai taip pat pasipiktino sprendimu nutraukti lietuviškų laidų transliacijas Balstogės televizijoje.

„Lietuvių tautinės mažumos padėtis Lenkijoje blogėja. Pasitvirtina informacija, kad nuo rugsėjo 5 dienos visiškai nebus

Oburzenie z powodu postanowienia o zniesieniu transmisji audycji w języku litewskim

Litwini mieszkający w Polsce wyrazili również oburzenie w związku z postanowieniem o zaprzestanie nadawania audycji w języku litewskim przez TV Białystok.

„Sytuacja mniejszości litewskiej w Polsce pogarsza się. Potwierdziła się informacja, że od 5 września w ogóle nie będzie audycji w języku litewskim

	lietuviškų laidų („Lietuvių panorama“) Balstogės televizijoje“, — rašoma Lenkijos lietuvių interneto svetainėje punkskas.pl. Pasak portalo, protestuojant dėl tokio žingsnio rugpjūčio 18 dieną buvo išsiųstas raštas radiofonijos ir televizijos tarybos pirmininkui Janui Dworakui, o rugpjūčio 29 dieną planuojama surengti protesto akciją prie Balstogės televizijos būstinės. Lenkijoje esančio lietuviško Punksko miestelio vadovas Vytautas Liškauskas BNS pirmadienį sakė, kad jis taip pat kreipsis į J.Dworaką prašydamas tiek atkurti laidas, tiek sudaryti technines sąlygas jas matyti Punske, nes iki šiol dėl techninių priežasčių jos praktiškai buvo nematomos nei Punske, nei Seinuose.	(„Panoramy litewskiej“) w TV Białystok” — podaje strona internetowa Litwinów w Polsce punkskas.pl. Według portalu, w imię protestu za przyjęcie takiej decyzji, 18 sierpnia do Przewodniczącego Radiofonii i Telewizji Jana Dworaka zostało skierowane pismo, a na 29 sierpnia planowana jest akcja protestacyjna przed siedziba TV Białystok. Wójt gminy litewskiego miasteczka w Polsce Witold Liszkowski BNS, w poniedziałek mówił, że on także zwróci się do J.Dworaka z prośbą o wznowienie transmisji audycji litewskich, jak i stworzenie możliwości technicznych do ich odbioru w Puńsku, ponieważ do tej pory z powodu przyczyn technicznych ich praktycznie nie można było oglądać ani w Puńsku, ani w Sejnach.
8.	Polska, województwo podlaskie, Puńsk, Sejny ; mniejszość litewska w Polsce ; Falanga ; tablice miejscowości, pomnik, zniszczone ; wystąpienia antylitewskie ; wójt gminy puńskiej, Witold Liszkowski ; konsul RL w Sejnach, Liudvikas Milašius	

Legenda

- 1 — Adres tekstu źródłowego (litewskojęzycznego).
- 2 — Tytuł artykułu.
- 3 — Dane źródłowe, data publikacji oraz aktualizacji.
- 4 — Wyróżniony początkowy fragment tekstu.
- 5 — Tekst artykułu.
- 6–7 — Wyróżnione śródtytuły.
- 8 — Słowa kluczowe.

A7. Eksperymentalny Korpus Polsko-Litewski. Podkorpus porównawczy. Przykład pary tekstów wraz z tłumaczeniem tekstu litewskiego na język polski

Lp.	Tekst polski	Tekst litewski	Tłumaczenie tekstu litewskiego na język polski
1.	http://www.bialystokonline.pl/osemka-w-zmiażdżonym-samochodzie-zginely-2-osoby , artykuł, 64649,1,1.html	http://www.delfi.lt/news/daily/crime/kraupi-avarija-lenkijoje-lietuviai-palindo-po-vilkiku.d?id=58729811	
2.	16-05-2012	16-05-2012	
3.	„Ósemka”: w zmiążdżonym samochodzie zgi- nęły 2 osoby	Kraupi avariija Len- kijoje: lietuviai pa- lindo po vilkiku	Straszny wypadek w Polsce: Litwini znaleźli się pod ciągnikiem
4.	2012-05-15		
5.	Dwie osoby zginęły w skutek zderzenia osobowego volvo i ciężarowego mana na krajowej „ósemce”. Dzisiaj (15.05) kilkanaście minut po godzinie 6.00 doszło do zderzenia dwóch samochodów na drodze krajowej nr 8 w rejonie miejscowości Ostrożne. Jak na miejscu wstępnie ustaliła policja, kierujący osobowym volvo jadąc w kierunku Białegostoku z nieustalonych przyczyn zjechał na przeciwległy pas ruchu, gdzie zderzył się czołowo z jadącym z naprzeciwka ciężarowym manem.	Per kraupią avariją Lenkijoje antradienio rytą žuvo du lietuviai — 22 ir 30 metų. Jų lengvasis automobilis rėžėsi į sunkvežimį — vyrai žuvo iš karto. Kaip DELFI informavo Bialystoko policijoje, nelaimė įvyko antradienio rytą apie 6 val. Apie ją pareigūnams pranešė pro šalį važiąvę vairuotojai.	W strasznym wypadku w Polsce zginęli dwaj Litwini — 22- i 30-letni. Ich samochód osobowy wbił się w ciężarówkę — mężczyźni zginęli na miejscu. Z uzyskanych na policji w Białymstoku informacji przez DELFI, do nieszczęścia doszło we wtorek rano około godziny 6. O zdarzeniu funkcjonariuszy powiadomili przejeżdżający kierowcy.

	Dwaj Litwini w wieku 22 i 30 lat jadący volvo zginęli na miejscu. 25-letni kierowca mana został przewieziony do szpitala. Szczegółowe przyczyny i okoliczności tego tragicznego zdarzenia wyjaśniają zambrowscy policjanci.	Pirminiais duomenimis, lietuvių vairuojamas lengvasis automobilis „Volvo“ išvažiavo į priešingą eismo juostą ir susidūrė su priešpriešiais važiavusiu vilkiku. Smūgis buvęs toks stiprus, kad automobilis tiesiogine prasme palindo po sunkvežimiu. Iš karto žuvusius lietuvius iš automobilio ištraukė ugniagesiai-gelbėtojai. Įtariama, kad iš Lietuvos vykę du vyrai pasprčiausiai užmigo. Dėl patirtų sužalojimų į ligoninę buvo pristatytas ir 25 metų sunkvežimio vairuotojas.	W oparciu o pierwsze doniesienia, kierowany przez Litwinów samochód osobowy volvo wyjechał na przeciwny pas ruchu i zderzył się z nadjeżdżającą z przeciwną ciężarówką. Uderzenie było tak mocne, że pojazd dosłownie wjechał pod ciężarówkę. Od razu Litwinów, którzy zginęli, z samochodu wyciągnęli strażacy. Podjejrzuwa się, że jadący z Litwy dwaj mężczyźni po prostu zasnęli. Z powodu poniesionych obrażeń do szpitala został przewieziony również 25-letni kierowca ciężarówki.
6.	E.S.		

Legenda

1. — Adres źródłowy tekstów.
2. — Data pozyskania tekstów.
3. — Tytuły artykułów.
4. — Daty zamieszczenia artykułów w sieci.
5. — Treści artykułów.
6. — Inicjały autora.

A8. Wykaz cech morfosyntaktycznych stosowanych w programie *Morfoliginis anotatorius* (opracowano w oparciu o wersję litewską http://donelaitis.vdu.lt/main.php?id=4&nr=7_1) (20 II 2013)

Lp.	Klasa cech	Cecha		Skrót
	wersja polska / wersja oryginalna	wersja oryginalna	wersja polska	(w języku litewskim)
1.	Część mowy / Kalbos dalis	daiktavardis	rzeczownik	dkt.
		būdvardis	przymiotnik	bdv.
		skaitvardis	liczebnik	sktv.
		įvardis	zaimek	įv.
		veiksmažodis	czasownik	vksm.
		prieveiksmis	przysłówek	prv.
		jaustukas	wykrzyknik 1	jst.
		ištiktukas	wykrzyknik 2	išt.
		dalelytė	partykuła	dll.
		prielinksnis	przyimek	prl.
		jungtukas	spójnik	jng.
		akronimas	akronim	akronim.
		sutrupinimas	skrót	sutr.
2.	Klasy rzeczowni- ków / Daiktavar- džių rūšys	tikrinis	nazwa własna	tikr.
		bendrinis	nazwa ogólna	[brak ozna- czenia]
3.	Czasownik i jego formy / Veiksma- žodis ir jo formos	bendratis	bezokolicznik	bendr.
		dalyvis	imiesłów 1 (odmien- ny)	dlv.
		padalyvis	imiesłów (nieod- mienny)	pad.
		pusdalyvis	(pół)imiesłów 2 (od- mienny)	pusd.
		būdinys	wzmocnienie cechy	būdn.
		tiesioginė nuo- saka	tryb oznajmujący	tiesiog. n.
		liepiamoji nuo- saka	tryb rozkazujący	liep. n.
		tariamoji nuo- saka	tryb warunkowy	tar. n.

4.	Liczebnik / Skaitvardžiai	kiekinis	główny	kiek.
		kelintinis	porządkowy	kelint.
		dauginis	wielokrotny	daugin.
		kuopinis	zbiorowy	kuopin.

5.	Określoność / Apibrėžtumas	įvardžiuotinis	forma z zaimkiem postpozycyjnym <i>-jis</i>	įvardž.
		neįvardžiuotinis	forma bez zaimka postpozycyjnego <i>-jis</i>	neįvardž.

6.	Zwrotność / Sangražiškumas	sangražinis	zwrotny	sngr.
		nesangražinis	niewrotny	nesngr.

7.	Strona / Rūšis	veikiamoji rūšis	czynna	veik. r.
		neveikiamoji rūšis	bierna	neveik. r.
		reikiamybės	dot. imiesłowów konieczności	reik.

8.	Czas / Laikas	esamasis laikas	teraźniejszy	es. l.
		būtasis kartinis laikas	przeszły jednokrotny	būt. k. l.
		būtasis dažninis laikas	przeszły wielokrotny	būt. d. l.
		būsimasis laikas	przyszły	būs. l.
		būtasis laikas	przeszły	būt. l.

9.	Stopień / Laipsnis	nelyginamasis laipsnis	równy	nelygin. l.
		aukštesnysis laipsnis	wyższy	aukšt. l.
		aukščiausiasis laipsnis	najwyższy	aukšč. l.

10.	Rodzaj / Giminė	moteriškoji giminė	rodzaj żeński	mot. g.
		vyriškoji giminė	rodzaj męski	vyr. g.
		bevardė giminė	rodzaj nijaki	bev. g.
		bendroji giminė	rodzaj ogólny	bendr. g.

11.	Liczba / Skaičius	vienaskaita	pojedyncza	vns.
		daugiskaita	mnoga	dgs.
		dviskaita	podwójna	dvisk.

12.	Przypadek / Linksnis	vardininkas	mianownik	V.
		kilmininkas	dopełniacz	K.
		naudininkas	celownik	N.
		galininkas	biernik	G.
		įnagininkas	narzędnik	Įn.
		vietininkas	miejsownik	Vt.
		šauksmininkas	wołacz	Š.
		iliatyvas	illatiw	Il.

13.	Osoba / Asmuo	pirmasis asmuo	pierwsza	1 asm.
		antrasis asmuo	druga	2 asm.
		trečiasis asmuo	trzecia	3 asm.

14.	Twierdzenie, negacja / Teigiamumas, neigiamumas	teigiamas	pozytywny	teig.
		neigiamas	negatywny	neig.

15.	Liczby rzymskie / Romėniški skaičiai			rom. sk.
-----	--------------------------------------	--	--	----------

16.	Utarte zwroty / Stabiliosios frazės			idprl. (np. <i>be to</i>),
				idjngt. (np. <i>ir kt.</i>),
				idPS (<i>p. s.</i> , tak jest oznaczany skrót postscriptum) ¹²⁵

¹²⁵Opis i przykłady w dosłownym tłumaczeniu.

A9. Dwujęzyczny wykaz wsi gminy puńskiej

1	Boksze	Bokšai
2	Boksze Stare	Senieji Bokšai
3	Buda Zawidugierska	Vidugirių Būda
4	Buraki	Burokai
5	Dziedziule	Didžiuliai
6	Giłusze	Giluišiai
7	Kalinowo	Kalinavas
8	Kompocie	Kampuočiai
9	Krejewiany	Kreivėnai
10	Nowiniki	Navinykai
11	Ogórki	Agurkai
12	Oszkinie	Ožkiniai
13	Pełele	Peleliai
14	Połūńce	Paliūnai
15	Przystawańce	Pristavonys
16	Puńsk	Punskas
17	Rejsztokiemie	Raistiniai
18	Sankury	Sankūrai
19	Sejwy	Seivai
20	Skarkiszki	Skarkiškės
21	Smolany	Smalėnai
22	Szlinokiemie	Šlynakiemis
23	Szołtany	Šaltėnai
24	Tauroszyzski	Taurusiškės
25	Trakiszki	Trakiškės
26	Trompole	Trumpalis
27	Widugiery	Vidugiriai
28	Wilkopedzie	Vilkapėdžiai
29	Wojciuliszki	Vaičiuliškė
30	Wojtokiemie	Vaitakiemis
31	Wołyńce	Valinčiai
32	Żwikiele	Žvikeliai

INSTYTUT
SLAWISTYKI PAN

SLAWISTYCZNY
OŚRODEK
WYDAWNICZY

Sprzedaż naszych wydawnictw prowadzą:

- ◆ internetowa księgarnia wysyłkowa SOW
www.ispan.waw.pl/ksiegarnia
- ◆ wybrane księgarnie i dystrybutorzy na
terenie całego kraju

Nasz katalog znajdą Państwo na stronie Instytutu:

www.ispan.waw.pl/default/pl/slawnistyczny-osrodek-wydawniczy